శ్రీ ర స్తు.

శృంగార శ్రీనాథము.

శ్రీనాథ చరిత్రము.

క ర్త:
వే టూ రి ప్ర భా క ర శా స్త్రి.

వే టూ రి శం క ర శా స్త్రి చే
ప్రకటింపఁబడినది.

ప్రథమ ముద్రణము 2000 ప్రతులు.

 వెల రు 3

బెజవాడ:
ఆంధ్ర గ్రంథాలయ ప్రెస్ (లిమిటెడ్). యందు
క. కోదండరామయ్యచే ముద్రింపబడియె.
1923.

తొలిపలుకు.

శ్రీనాథుఁడు శృంగారప్రియుఁడు. కావుననే తనకావ్యమున కాతఁడు శృంగారనైషధమని పేరిడినాఁడు. ఆయన కభిమతిమగుటచే నీగ్రంథమున కావిధముననే నేనును శృంగారశ్రీనాథమని పేరిడితిని. ఇది నిక్కమగు చరిత్రగ్రంథ మనఁగాదు. చరిత్రగ్రంథమునఁ జెప్పఁబడు విషయములెల్ల నవి యట్లే నడచినవని నిరూపింపఁదగియుండవలెను. అందుబాటులుగా దొరకిన చరిత్రసాధనములకుఁ బొందిక కల్పించి సంభావ్యముగా శ్రీనాథునిచరిత్రము నిందు నేను సంధానించితిని. ఇందలి విషయములెల్ల నిట్లే నడచిన వనఁగాదు. కాని, యుపలబ్ధము లయిన చరిత్రసాధనముల కివి యవిరోధము లయి యనుకూలములయి సంభావ్యములయి యుండఁగలవని మాత్రము జెప్పనగును. ఈకారణముచే శ్రీనాథచరిత్రమనుట సరిగా నుండదని తలఁచి విడిచి పయిపేరు కయికొంటిని. శృంగార మీగ్రంథము పేరనేగాని లో నెక్కడను గానరాదు. ఈపేరు నేతిబీరవంటిదే.

చరిత్రభాగమని గ్రంథవిమర్శభాగమని యీగ్రంథమును దొలుత రెండుభాగములుగా రచియించితిని. కాని గ్రంథబాహుళ్యముచే నిపుడు ప్రథమభాగము మాత్రమే

ప్రకటించితిని. విమర్శభాగము వేఱొక గ్రంథముగా వెల్లడిం చవలసియున్నది. తొలుత నే నీప్రథమభాగమున వ్రాసిన విషయములు కొన్ని యిటీవల శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు మొదలగువా రాంధ్రులచరిత్రము మొదలగు వానియందు వేఱుగా నెఱిఁగి వెల్లడించిరి. అట్టివానిఁగొన్నింటి నిందు సంక్షేపించితిని; చర్విత చర్వణ మేలయని. మఱియు గ్రంథము పెద్దదియగుచున్నదన్న భీతిచే రెడ్డిరాజులచరిత్రము మొదలగు విషయములం దపూర్వముగా నేనువ్రాసిన యనే కాంశముల నచ్చునందు బహిష్కరించితిని.*

అనుబంధమునఁ జూపఁదగిన చరిత్రసాధనముల నెన్నింటి నో యచ్చుపెట్టితిని. ఇతరత్ర ముద్రితములయిన శ్రీనాథశాస

---

* రెడ్డిచరిత్రమింక నెంతయేని వ్రాయవలసియున్నది. వ్రాసినదానిఁ గూడ నేనిందు విడనాడితిని. అది ప్రత్యేకగ్రంథముగా వెల్వడఁదగినది. ఒకనెల కాలేదు. నేనును నామిత్రుఁడు బి. యస్. శర్మ బి. యె., ఎ యల్. గారును, రెడ్లతామ్రశాసనములు రెండుకలవనివిని, గుంటూరునుండి తూములూరు కొల్లిపర యను గ్రామములకు నిప్పులుచెఱుగుచున్న వేసవి గాడ్పులలో వెడలి విచారించితిమి. తూములూరులో నొకగొప్ప తామ్ర శాసన మొక కోమటిబిడ్డని యింటనున్నది. ఎంతవేఁడినను నాతఁడా శాసన మును జూపినవాఁడుగాఁడు. లేదు పొమ్మనెను. నేఁడు కాదనెను. కరగించితి ననెను. ఏమేమో అనెను. మేమేమి చేయఁగలము! తూములూరులో దొరకిన తామ్రశాసనము నాయింటివారు చూడఁగూడదని, కీడువచ్చునని పెద్దగోతిలో పూడిచిపెట్టిరని తెలిసినది. అలసి తిరిగి వచ్చితిమి:

నాదులను నేనిందు విడనాడితిని. ప్రసక్తములయిన చాటుధారలను బెక్కింటిఁ బరిత్యజించితిని. అవికొన్ని చాటుపద్యమణిమంజరీ ప్రథమ ద్వితీయభాగములం దున్నవి. పెక్కుపద్యము లిప్పు డచ్చున కెక్కనివిగా నున్నవి. "శ్రీనాథుని శృంగార వర్తనము" అనుపేర రచించిన ప్రకరణము నిందు ముద్రింపక మూలనుంచితిని.

ఈగ్రంథమునకు వలయుప్రధానసాధనముల నేను ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండారమునుండి పరిగ్రహించితిని. మఱియు శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుపంతులుగారు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు జయంతి రామయ్యపంతులుగారు వేపా రామేశంపంతులుగారు కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుపంతులుగారు రంగస్వామి సరస్వతిగారు ననువారి తోడ్పాటునుగూడఁ గొంత పడసితిని. శ్రీ వీరభద్రరావుగా రంధ్రుల చరిత్రమున శ్రీనాథ విషయము వ్రాయుటేకాక వేఱుగా శ్రీనాథుని చరిత్రమును గూడ విరచించిరి. కడచిన సంవత్సరమున నే నీగ్రంథమును ముద్రించుటకు పునః పరిశోధనము చేయుచు శ్రీ వీరభద్రరావుగారి యొద్దనుండి వారు రచించిన శ్రీనాథచరిత్రము గైకొంటిని. వారి గ్రంథము నాకుఁ గొన్నిపట్టులందు గొప్పసాహాయ్యము చేసినది. శ్రీ రామకృష్ణకవిగారు వారికడనున్న యపూర్వశాసనసంచయమును బదియేండ్లకుఁబూర్వము నాకొక మాఱొసంగిరి.

రెడ్లచరిత్రవిషయము లందుఁ గొన్ని యపూర్వాంశములను దానివలన నేను గ్రహింపఁగలిగితిని. ఇటీవల నా శాసనములు దాక్షారామాది స్థలములనుండి దొరతనమువారు కైకొనివచ్చిరి. కొన్ని ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలోఁగూడ నున్నవి. పది యేండ్లకుఁబూర్వము శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారికడ నుండి నేనొక శాసనము వ్రాఁతప్రతిని గైకొని (పేజీ 127 చూ. అనుబంధముకూడచూ.) గ్రంథమున నుదాహరించితిని. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో నది తప్పులతో నున్నది. దానిఁబట్టి యిటీవల నాశాసనముఁగూర్చి మతభేదము లేర్పడినవి. ఇప్పుడా శాసనశిలయున్న చోటికరిగి నేను దానిపాఠములను స్పష్టపఱచుకొనివచ్చితిని. అది శ్రీరామయ్యపంతులుగారు నాకొసఁగిన పాఠముప్రకారముననే కలదు. బహుకాలమునకు ముందే నిర్దుష్టముగా నా శాసనమును రామయ్యపంతులుగారు వ్రాసికొని వచ్చియుండుట నాకనుకూలమయ్యెను. ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ, ఎపిగ్రాఫికాఇండికా, శాసనపరిశోధకుల రిపోర్టులు, మొదలగు చరిత్రసాధనముల నడిగినప్పుడెల్ల న్యాయమూర్తి వేపా రామేశంపంతులుగారు నాకొసఁగుచు వచ్చిరి. ఆంధ్రుల చరిత్రములు కవుల చరిత్రములు, పరిషత్పత్రికలు, తాము రచించిన వ్యాసములు, కడచిన వత్సరము తడవుకాలము నాకడ నుండనిచ్చియుఁ గొన్ని చరిత్రాంశములందుఁ జర్చించియు శ్రీ కె. వి. లక్ష్మణరావుపంతులుగారు నాకు సాహాయ్యముచేసిరి. మూడేం

ష్లకుముందు దొరతనమువారి నిదేశమున శ్రీ రంగసామిసరస్వతి గారు శాసనములకొఱకును, నేను గ్రంథములకొఱకును నయి గుంటూరుమండలమునఁగలసి సంచరించితిమి. అప్పుడు శ్రీనాథశాసనములు కొన్ని క్రొత్తవి దొరకినవి. మఱికొన్నివిషయములందుఁగూడ సరస్వతిగారి సాహాయ్యము నేను బడసితిని. ఇట్టి యుపకారములకయి ప యివారియెడఁ గృతజ్ఞతాబద్ధుఁడనగుచున్నాఁడను. నాపుట్టుకకుఁగూడఁ బూర్వమే యాంధ్రకవిచరిత్రముఁగూర్చి యధికముగాఁ బరిశ్రమించి మంచిగ్రంథము రచించినవారగుటచే వీరేశలింగముపంతులుగారి నిక్కడ వినుతించుచున్నాఁడను. వారు కీర్తిశేషులు.

ఈగ్రంథమును నేను బదియేండ్లకుఁబూర్వము రచించి యచ్చునకుఁదెచ్చుటకైయత్నించుటలో నప్పుడంతరితప్రాయమయ్యెను. ఆగొడవ నిప్పుడు తడవనేల? తడవయినను నేఁడిట్లు ప్రచురింపఁగల్గినందుకయి పరితోషించుచున్నాఁడను.

శ్రీ ముక్త్యాలసంస్థానాధీశ్వరులగు శ్రీ రాజావాసిరెడ్డి చంద్రమౌళీశ్వరప్రసాదబహద్దరుజమీందారుగారు నా యీ గ్రంథస్థితి నెఱిఁగి నిర్వ్యాజముగాఁ గొంతద్రవ్యము నొసఁగి శీఘ్రతరముగా నీగ్రంథము ముద్రితమగునట్లు చేసిరి. సత్త్వమధురస్వభావులయిన శ్రీవారికి నాయురారోగ్య రాజ్యాభ్యు

దయాసిద్ధిగా నీశ్వరుని బ్రార్థించుచు వారియెడఁ గృతజ్ఞతాబద్ధుఁడ నగుచున్నాఁడను.

ఈ గ్రంథము మొదటి నలువదియైదుపుటలు మదరాసునను కడమవి బెజవాడను ముద్రితమయినవి. బెజవాడలో వడివడిగా నా పరోక్షమున గ్రంథముద్రణము సాధ్యమగునంత పఱుఁ జక్కఁగా జరిపిన యాంధ్రగ్రంథాలయముద్రాలయము వారిని సంభావించుచున్నాఁడను. ప్రధాన ప్రమాదములు కొన్ని సరిపఱిచితిమి. ఇంక నెన్నియున్నవో! ఎఱిఁగినవారు తెలుపుదురేని ద్వితీయముద్రణమున సవరించుకొందును.

పెదకళ్లేపల్లి,
రుద్రోద్గారి నిజజ్యేష్ఠము.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.

విషయసూచిక.

ప్రథమప్రకరణము.

ద్వితీయప్రకరణము.

తృతీయప్రకరణము.

చతుర్థప్రకరణము.

పంచమప్రకరణము.

షష్ఠప్రకరణము.

సప్తమప్రకరణము.

అష్టమప్రకరణము.

నవమప్రకరణము.

అనుబంధము.

దిద్దుబాట్లు.

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
3	10	కాలమరయ	కాలమాంగ్ల
9	17	(క్రీ. 9 వ శతాబ్ది)	క్రీ. 8 వ శతాబ్ది
15	17	పదవప్రకరణమునఁ	తొమ్మిదవప్రకరణమున
20	9	పాల్లుపుస్చక	పాల్లపుచ్చుక
23	8.9	గ్రంధభాగములేదు	గ్రంథభాగముకలదుగాని
50	4	జెట్టియవాఁడు	జెట్టియయనువాఁడు
50	21	గడంగ	గడంక
55	10 వ పంక్తి తరువాత 56 వ పేజీలోని 5 బంతినుండి 10 బంతివఱకుంగల గ్రంథమును జేర్చుకోవలెను.		
55	21	నయియుండును.	నయియుండును
61	10	లేర్పడిన	వేర్పడిన
62	4	(ఉత్కళం+ఒడ్డె)	(ఓఢ్ర+ఒడ్డె)
63	12	రెడ్లుకొంత	రెడ్లు తద్రాజ్యమునుగొంత
64	6	నేఁడగ్రహారికులఁగా	నేఁడాగ్రహారికులుగా
64	13 పంక్తిలోనున్న 'పవిత్రముగా' అన్నపదమును 14 వ పంక్తిలోనున్న "వారిచరిత్ర" పదమునకు ముందుఁ జేర్చుకోవలెను.		
86	13	చతుష్కషష్ఠి	చతుష్కషష్టి
87	7	దకతే	ధత్తే

88	15	పాలిమేఱ	పొలమేర
90	7	త్రోసిపుచ్చఁదగినవి లేవు.	త్రోసిపుచ్చఁదగినవికావు
100	1	తోఁబాటు	తోపాటు
102	18	తదను	గద్యమ్
105	8	సూచించుచున్నది.	సూచించుచున్నది
110	7	కొండవీడును	కొండవీటిని
114	10	వారిదగ్గఱ	అక్కడివారిదగ్గఱ
117	12	కల్వవాముల	కల్వపాముల
118	14	కల్వవాముల	కల్వపాముల
123	8	సమ్యక్పరిచితముల	సమ్యక్పరిచితములని
126	19	అనుకొనెదరు	అనుకొనెదను
132	18	సామ్యి	స్వామి
140	2	మూలదాఁపటిరా	మూలదాఁపటికిరా
142	21	మంత్రిగుయ	మంత్రియగు
144	5	కొమ్మనామాత్యుఁడు.	కొమ్మనామాత్యుఁడు
151	2	స్త్రీదేవయ	శ్రీదేవయ
155	20	లాలుప్పటికని	లొక్కలప్పటికని
156	5	రాయరాహత్తుండు	రాయరాహుత్తుండు
171	9	బడమట	బడుమట
176	1	కిప్పటివారి	కప్పటివారి
185	12	చెప్పినపద్యము:	చెప్పిన:
185	17	మోలను	లోలను
186	1	నా	యా
183	11	బహుకారపూర్వకముగా	బహూకారపూర్వకముగా
191	6	దర్శిం	దర్శింప

,,	16	తోపు	తోఁపు
200	1	చిఠకీర్తియగు	చిరకీర్తియగు
,,	9	దొలకింతుమాగాన	దొలగింతుమాగాన
208	6	యథాచాహః	యథాచాహాః
212	21	సమస్యలివి	సమస్యయిది
216	10	శేరు నిక్కాలమునఁగలరే యటంచు	ఈశ్రీతిని నేఁటికాలమందేరియనుచు
220	16	బహిమంచు	మహిమంచు
221	22	గోసెగ్గింపఁగా	గోసెక్కింపఁగా
222	3	యదృచ్ఛాలీలఁదాటింపఁడే	యదృచ్ఛాలీలదాటింపఁడే
,,	10	త్రై	త్రై
223	12	పెరుమాళ్ళరెడ్డి	పెరుమాండిరెడ్డి
,,	14	అనలేమపాత్రి	అనవేమపాత్రి
225	3 వ పంక్తిలో చుక్కలు తొలగింపవలెను.		
225	7 వ పంక్తి తరువాత నిట్లు చదువవలెను:—వాక్రుత్తు తిక్కయజ్వ ప్రకారము రసాభ్యుచితబంధముగ నొక్కొక్క మాటు.		
228	1	సంస్కృతమున నిదిలేదు	సంస్కృతమున నింతలేదు
233	13	శూర్య	సూర్య
236	3	లోఁబడిన	లోపడిన
237	13	నిల్లకై	నీల్లకై
241	6	యున్నట్టుండును	యన్నట్టుండును
245	12	మిఎడగియున్నది	మిది:—
248	10	కేరదు	కేరదు
256	13	ఇట్టిమరికొన్ని	మఱికొన్ని
257	9	శ్రీధుని	శ్రీనాథుని

270	18	పూటకూళ్ళు యిళ్ళు	పూటకూళ్లయిళ్లు
272	7	పృధిలింగల	పృథివింగల
272	12	బొన్నగడ్డ	జొన్నగడ్డ
272	14	బడినవి	బడిరి
279	౬	పరిజ్ఞాత	యపరిజ్ఞాత
279	21	పంక్తి తరువాత నీసీసపద్యమును జేర్చుకొవలెను.	

సీ. రజనీవధూకర్ణ రత్నతాటంకంబు వలరాజుధవళోష్ణ వారణంబు
ప్రోషితయువతిహృత్స్ఫుట భేదదాత్రంబు బహుచకోరకుటుంబ పానపాత్ర
మధుకైటభాసుర మథనుదాఁ పటికన్ను చక్రవాకంబుల చల్లచేఁపు
దుగ్ధపాథోరాశి తొలుచూలుఁ సంతతి రోహిణీదేవి తారుణ్యఫలము

గీ. చంద్రకాంతశిలాను నిలకృపీట (?)
నిర్జరాంధో వ్యథా మోక్షనియమ వైద్యుఁ
డంధకారచ్ఛటాహాల హాలహరుండు
చంద్రుఁడొప్పారెఁ గాంతి నిస్తంద్రుఁడగుచు.

282	6	ధరనాలకోటలో	ధరణాలకోటలో
284	18	కొడుకుఁగూతురు	కొడుకు కూఁతురనియు
287	3	కూతురును కొమారగిరియును కొడుకును గలిగెఁ.	కూఁతురు కలిగెను.
287	7	కుమారగిరితో బుట్టువు దొడ్డాఁబికయే కాదగును తెల్లాంబికయని పత్నికూడ కలదట.	కుమారగిరి తెల్లాంబిక కుమారుడు.

296	20	ఎదురెండఁ బొగడ	ఎదురెండపొగడ
297	20	అనువారు	వనువారు
298	11	ఎక్కడికిపోయెనో	ఎక్కడపోయెనో
301	7	ర్మవిపాకము	కర్మవిపాకము
308	11	వేదశాఖావీథి	వేదశాఖాధీతి
309	7	పాడైన	పాడైన
309	13	చరిత్రములను	చరిత్రమును
310	12	మహిమన్	మహిమన్
312	8	పట్టిమెట్ట	పట్టమెట్ట
312	15	శ్రీమంతుండై వెలుంగు	స్త్రీమన్మథుండై వెలుంగు
313	14	వాక్ప్రదోషిత	వాక్ప్రతోషిత

అరసున్నలు, ర, ఱ, లు., థ, ధ, ఱు, . మొదలగునవి కొన్ని స్థలములఁ దప్పుగాఁ బడినవి. ఇంకను పాఠకులెల్లరు గుర్తింపఁదగిన యక్షరవ్యత్యయము లును బహుస్థలములఁ బడినవి. సరిపఱుచుకొను ప్రాజ్ఞులసౌహార్దమును సంభావించుచున్నాను.

శృంగార శ్రీనాథము

—:o:—

శ్రీగురు చరణం శరణమ్.

గీ. శ్రీనిరంతరానంద నిశ్శ్రేయసార్థ
సాధకము సర్వకిల్బిష బాధకము స
మగ్రవిజ్ఞానదము మహామహిమఘనము
శరణ మగు మాకు సద్గురుచరణయుగము.

దివ్యప్రకాశమగు శబ్దజ్యోతిని వెలయించి మానవుల జ్ఞాననేత్రమునకు లోకవృత్తాంతమును శాశ్వతముగాఁ గన్పఱుచు కవీశ్వరుల ప్రతిభాశక్తికి నమస్కారము. శబ్దజ్యోతి లేని నాఁడును, దానిని గవీశ్వరులు శాశ్వతముగా నుద్దీపింపఁ జేయని నాఁడును లోకము చీకటిగొనును. లోకనౌకకుఁ గవీశ్వరులే కర్ణధారులు. సంసారయాత్రలోఁ గవీశ్వరులే కవితామృతప్రపల వెలయించి యశ్రమమున లోకము నానందోద్దేశమున కంజె వేయించుచున్నారు. రసానందానుభవము వెలయుచుండునంత వఱకు లోకమున నీకవీశ్వరులఘనత యనితరలభ్యమై సభ్యమై యొప్పుచుండును. వారియున్నతజీవితము లోకమున కున్మార్గదర్శకము. దాని నారాధించుట లోకమునకు మేలుకూర్చు

కొనుట. ప్రాచీనాంధ్రకవీశ్వరుల జీవితచరిత్రములను విపులముగా వెలయించి వారికీర్తిమూర్తులను గీర్తింపవలెననియు, తత్కవితావిమర్శ మూలమున నాంధ్రవాణికిఁ గొంతయారాధనము చేయవలెననియు నాకుఁ గొండంత కోరికకలదు. ఈకోరికను దీర్చుకొనుటకై చేయు నాయత్నమునఁ దొలుతఁ దోఁచిన వాఁడు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు. బహుదేశములుతిరిగి,బహుశాస్త్రములనెఱిఁగి, రసవత్కవిత రచించి, రాజాధిరాజుల పూజలఁగొని, విద్వద్గోష్ఠులం దాఱితేఱి, విద్యావివాదములందు విజయములంది, భువనభరితకీర్తియై, పూర్ణపురుషాయుషజీవియై దివిజకవివరుగుండియలు దిగ్గురనునట్లు స్వర్లోకప్రస్థానముసల్పిన మనకవిసార్వభౌమునివంటివాఁడు, ప్రఖ్యాతచరిత్రుఁ, డాంధ్రకవీశ్వరులం దింకొకఁ డగపడఁడు. ఆయనచరిత్రమును గనుఁగొనుటకు సాధనము లనేకములు సమకూఱియున్నవి. యథాశక్తి, యథోపలబ్ధి, యిఁకమీఁద నాసుకవీంద్రునిచరిత్రము వివరింతును.

ప్రథమప్రకరణము.

సీ. కమలనాభుఁడు సుధీఘనుఁడు సత్కవితా వి
ధాత కాల్పట్టణస్థాత తాత
మారయ్య సర్వవిద్యారసజ్ఞుఁడు తండ్రి
భీమాంబ సుగుణాభిరామ తల్లి

దుగ్గయ్య కృతికర్త తగ్గవాఁడు మఱంది
పాటికెక్కిన పాకనాటికులము
శాఖ కృష్ణయజుః ప్రశస్త మాపస్తంబ
సూత్ర భారద్వాజగోత్రయుతము

గీ. జన్మకాల మరయ శాకాబ్దములం సహ
స్రమును మూఁడునూర్లు చనినమీఁద
నెన్నదేను కొంచె మించుమించుగ నగు
నెవని కట్టె సుకవిరవిని దలఁతు.

మన కిప్పుడు ప్రస్తుతాంశమగు శ్రీనాథచరిత్రము కొఱకయి యెఱుకకుఁ దెచ్చుకొనవలసిన కాలము పదునాల్గవ శతాబ్దియంతమును, బదునైదవశతాబ్దియర్ధాధిక భాగమును.

విద్వత్కవిసంపన్నతచే నీకాలమం దాంధ్రదేశ మెక్కువవైభవమనుభవించినది. విద్యారణ్యులవారు తురుష్కులవలన నార్యధర్మనిర్మాణముల కుపప్లవము కల్గకుండ విద్యానగరరాజ్యమును వెలయఁజేసి వేదాదివిద్యలకు భాష్యములు రచియించి వైదికసంప్రదాయమును సంరక్షించినప్పటి కెక్కువకాలము

కాలేదు. బహుమహాకావ్యములకు వ్యాఖ్యానములురచించి సంస్కృతసారస్వతముద్రను విప్పిచూపినవ్యాఖ్యాతృశిరోమణి మల్లినాథ సూరియు, భక్తిరసపారావారముననోలాడున ట్లంధ్రభాగవతప్రబంధమును రచించి యంధ్రలోకము ననుగ్రహించిన పూతచరిత్రుఁడు బమ్మెరపోతరాజకవియు నీకాలముననే యవతరించిరి. సంస్కృతాంధ్రములం దింకనెందఱో యెన్నఁదగిన కవీశ్వరు లున్నారు. వారివిషయము ప్రకరణాంతరమునఁ బ్రశంసించెదను. పరమధార్మికులును, విద్యావిలాసలాలసులును నగు రెడ్డిరాజులపాలన మీకాలముననే కొనసాగెను. విద్యానగరమునఁ గర్ణాటరాజులును, గటకమున గజపతులును, నద్దంకి కొండవీడు రాజమహేంద్రము మొదలగుస్థలముల రెడ్డిరాజులును రాచకొండ దేవరకొండ మొదలగుస్థలముల రేచెర్ల వెలమరాజులును నెలకొని యీకాలమున నంధ్రదేశభాగములు పాలించుచుండిరి. సారవంతమయినమధ్యాంధ్రదేశము రెడ్డిరాజుల పాలనముననుండుటచే వారిపయికిఁ దక్కినవారు దండువెడలుచుండిరి. తురుష్కులతఙ్లును గలదుగాని వా రంధ్రదేశమున సుప్రతిష్ఠితులు కాలేదు. నాఁటిరాజులలోఁ బ్రధానులు వీరు. మఱికొందఱు చిఱుతదొరతనములు నెఱపువారు నున్నారు; కాని వారు పయివారికి లోఁబడినవారే. అప్పటి యంధ్రదేశరాజ్యస్థితి యిట్టిది.

కులగోత్రములు.

శ్రీనాథుఁడు యజుశ్శాఖయు నాపస్తంబసూత్రమును భారద్వాజగోత్రమునుగల పాకనాఁటినియోగిబ్రాహ్మణవంశము వాఁడు. పాకనాఁడు పూర్వ మేకవింశతిసహస్ర (21000) గ్రామసంఖ్యాకమగు దేశము.

మ. అరుదందన్ వెలనాఁటిచోడమనుజేంద్రాజ్ఞాపనం బూని దు
స్తరశక్తిన్ జని యేకవింశతిసహస్రగ్రామసంఖ్యాకమై
ధరణింబేర్చినపాకనాఁడు నిజదోర్దర్పైకలగ్నంబుగాఁ
బరిపాలించె నమాత్యకొమ్మన జగత్ప్రఖ్యాతచారిత్రుఁడై.

కేయూరబాహుచరిత్రము.

శ్రీశైలము తూర్పుటంచునంటుకొని గుండ్లకమ్మనదికి నుత్తరదక్షిణ పార్శ్వములందు సముద్రముదాఁక వ్యాపించినదేశము పూఁగినాఁడని ప్రోలయవేమునిశాసనమం దున్నది. పూగి, పూఁగి, పోఁక, పాక, పదములకు శబ్దార్థసంగతికలదు. పూఁగినాఁడే పాకనాఁడు కావచ్చును. అట్లయగునేని నేఁ డది కర్ణూలు, గుంటూరు, నెల్లూరు, కృష్ణామండలములలో సంక్రమించినదగును. బహుకాలమునకుముందే యంధ్రబ్రాహ్మణులు వైదికులని, నియోగులని, యిరుదెఱఁగులవా రయిరి. వేదాదివిద్యాసంపన్నులును, వైదికకర్మాచరణపరాయణులును నయినవారు వైదికులు. వైదికధర్మముల నాదరించుచు, రాజ్యాంగోద్యోగులును, గార్యఖడ్గనిపుణులును, వితరణకుశలులును నయి

నవారు నియోగులు. వేదాదివిద్యాసంపన్నతను గాంచిన నియోగులును రాజ్యాంగోద్యోగాదిపదములను బడసినవైదికులునుగూడఁ గొందఱు లేకపోలేదు. ప్రాయికముగా వైదికులు గీర్వాణభాషను, నియోగులు తెలుఁగుభాషను బోషించుచువచ్చిరి. వైదికులలో వేఁగినాటివారు, వెలనాటివారు మొదలగు పేళ్లతోను, నియోగులలో నార్వేలవారు, పాకనాటివారు, మొదలగుపేళ్లతోను నవాంతరభేదము లుప్పతిల్లినవి. వారు వా రాయానాళ్లలో నున్నవా రగుటనుబట్టి యాయాభేదము లేర్పడెను. పాకనాఁటింటివాఁ డనియున్నదేగాని శ్రీనాథు నియింటిపేరేమో స్పష్టముగా నెక్కడను గానరాలేదు. పాకనాఁడనునది నియోగులయొకశాఖకే పేరుగానున్నదిగాని యొక కుటుంబమునింటిపేరుగా వినఁబడదు.

తాతతండ్రులు.

సాహిత్యచక్రవర్తియై పద్మపురాణసంగ్రహమను ప్రబంధమును రచియించి కవిపితామహుఁడనఁబరగినకమలనాభామాత్యుఁడు శ్రీనాథునితాత. పద్మపురాణ సంగ్రహకథాకావ్య ప్రబంధాధిపుఁడనియు, కలితకావ్యకళాలాభుఁడనియు, నుండుటచే నాతఁ డాగ్రంథమునకుఁ గృతిపతి యయ్యె నేమోయని సందేహము కలుగవచ్చును. దీని కుపబలముగాఁ గూచి మంచి తిమ్మకవికృత లక్షణసారసంగ్రహమున 'మత్పితామహుఁగవిపితామహు'నని భీమఖండమందున్న పద్యము, 'మత్పితామహు

ధీపితామహు' ననుపాఠముతోఁగానవచ్చుచున్నది. భీమఖండమునకు వ్రాఁతప్రతులు మంచివిదొరకలేదు. కావున నాపాఠము నిర్ణయింపఁ గుదురకున్నది. అయినను, సరససాహిత్య సామ్రాజ్యచక్రవర్తి, కవితావిద్యాధరుఁడు, నని పేర్కొనఁబడుటచే నాతఁడు కవియనియే యెఱుఁగఁదగును. ఆతనిపద్మపురాణసంగ్రహ మిప్పుడు దొరకకున్నది. లక్షణ గ్రంథాదులందది యుదాహృతముగాఁ దెలియరాలేదు. భీమాంబామారయలు శ్రీనాథునితల్లిదండ్రులు. మారయ కమలనాభునివంటి విద్వాంసుఁడుగాకున్నను, ప్రాజ్ఞుఁడు విద్యావంతుఁడు ననియే తలఁపఁదగియున్నాఁడు. కాశీఖండమున నాతఁడు 'విద్యారాజీవభవుఁ'డని ప్రస్తుతింపఁబడెను.

జన్మదేశము.

శ్రీనాథుఁడు పిన్ననాఁటనుండియుఁ గొండవీఁటి రెడ్లయాస్థానమున మెలఁగినవాఁడగుటచేతను, బాకనాఁటింటివాఁడగుటచేతను, నాతనిజన్మదేశము కొండవీటిసీమ యగునని స్థూలదృష్టికి గోచరించును. ఈ విషయమును గూర్చి పలువురు పలుదెఱఁగుల వ్రాసియున్నారు. ఒకానొకరు:—శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటకుఁడనియు నంధ్రదేశమునఁ జేరి తెలుఁగుఁగవీశ్వరుఁ డయ్యెననియుఁ, దనతాతనివాసస్థలముగా నాతఁడు చెప్పుకొన్న సముద్రతీరపుఁగాల్పట్టణమేదో పశ్చిమసముద్రతీరమున నుండుననియు వ్రాసియున్నారు. ఈవ్రాఁత సర్వథా యసంగతముగానున్నది.

భీమఖండకృతిపతి 'పాకనాటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు' నని శ్రీనాథునిఁ బ్రశంసించుట, నాసికేతోపాఖ్యానకర్త దగ్గుబల్లి దుగ్గన 'శ్రీనాథసుకవి కూరిమిసేయుమఱంది' నని చెప్పు కొనుట, మొదలగునంశములు పైవాదమును బ్రధ్వంసపఱు చుచున్నవి. అసంగతముగానున్న పైవాదము నపాకరించి బ్రహ్మశ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును, వీరేశలింగముపంతులుగారును, మఱిరెండుదెఱఁగులఁ గ్రొత్తవాదములను నెలకొల్పిరి. 'కాల్పట్టణ మనగాఁ గాలపట్టణము. [కాల=నల్లని] కాలపట్టణమే కృష్ణపట్టణము. ఇది నెల్లూరిచేరువ నున్నది.' వీరభద్రరావుగారి యూహయిది. ఈయూహ వారికే తృప్తిని గొల్పదయ్యెను. కృష్ణపట్టణమని పద్యమునఁ జెప్పఁ గుదురక కాలపట్టణముగా మార్చుకొని యటులును గుదురక, కాల్ పట్టణముగాఁ గుంచించుకొని శ్రీనాథకవి చెప్పవలసినవాఁ డయ్యె ననుటయుచితముగా నుండదుగదా!

"కాల్పట్టణము కాదు క్రాల్పట్టణ మనియుండవలెను. క్రాల్పట్టణ మనఁగాఁ బ్రకాశించుపట్టణము. క్రొత్తది ప్రకాశించునుగనుక గ్రొత్తపట్టణమని యర్థమువచ్చును" అని వీరేశలింగముపంతులుగారి సంభావనము. ఇది మిక్కిలి యసంగతముగా నున్నది. కృష్ణపట్టణమని చెప్పఁ జూచుచోఁ జొప్పుడెడు దోషములు దీనికిని దప్పినవికావు. మఱి విశేష మొక్కటి. క్రొత్తపట్టణ మేర్పడి యిప్పటి కిన్నూఱేండ్లు కాలేదు. ఇది

వంగవోలునకుఁదూర్పునఁబదిమైళ్లలో సముద్రపుటొడ్డుననున్నది. ఆర్నూతేండ్లకుముం దీపట్టణముఁగూర్చి ప్రశంసయసంగతముగదా !

మచిలీపట్టణమునకుఁ దూర్పున సముద్రతీరమున నిప్పుడు కాలీపట్టణ మనుగ్రామ మున్నది. అది ప్రాచీనపట్టణము. ఇప్పుడు మిక్కిలి రూపుచెడియున్నను నాగ్రామము ప్రాచీన ప్రాభవమును సూచించుచున్నది. కాలిపట్టణము, కాలీపట్టణము, కాళీపట్టణము అనుపదముల కంతగా భేదములేదు గదా! 'వారిధితటీకాల్పట్టణాధీశ్వరుఁ' అని భీమఖండపద్యపాదమున శ్రీనాథుఁడు పేర్కొన్నకాల్పట్టణ మిప్పుడు కాలీపట్టణమని వ్యవహరింపఁబడుచున్న యీగ్రామము కాఁదగును. శ్రీనాథునిబావమఱఁదియగు దుగ్గన యింటి పేరిగ్రామమగు దగ్గుఁబల్లి కాళీపట్టణమునకుఁ బదిమైళ్ల దూరమందున్నది. శ్రీనాథునిబంధువగు బెండపూఁడియన్నమంత్రి ప్రభృతుల గ్రామములుగూడ దానికిఁ జేరువనున్నవి.

ఈనడుమ బ్రహ్మశ్రీ. కే. వి. లక్ష్మణరావుపంతులుగారొకశాశనము (క్రీ. 9-వ శతాబ్ది) నందుఁ 'గలుపట్టణము' అను పేరును జూచి శ్రీనాథునికాల్పట్టణ మదియేయని నిర్ణయించిరి. శాసనమున నట్లుపేర్కొనఁబడిన కలుపట్టణము నేఁడు కలపటమనుపేర నున్నది. అది యిదివఱకు నేను బేర్కొన్నకాళీపట్టణమునకు దరిదాపుననే కలదు. కాళీపట్టణము సముద్రము

నొడ్డుననే యున్నది. కలపటము పదిమైళ్లదూరమున నున్నది. శ్రీనాథుఁడు పేర్కొన్నగ్రామమిదియుఁ గావచ్చును.

జీవితకాలము.

సీ. చిన్నారిపొన్నారి చిఱుతకూఁకటి నాఁడు
రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర
నూనూఁగుమీసాలనూత్నయౌవనమున
శాలివాహ సప్తశతి నొడివితి
సంతరించితి నిండుజవ్వనంబునయందు
హర్షనైషధకావ్య మంధ్రభాష
ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమునఁ గొని
యాడితి భీమనాయకునిమహిమ

గీ. ప్రాయ మింతకు మిగులఁ గైవ్రాలకుండఁ
గాశికాఖండమను మహాగ్రంథ మేను
దెనుఁగు చేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక
పద్మవనహేళి ! శ్రీనాథభట్టసుకవి !

సీ. కాశికావిశ్వేశుఁ గలసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లేరాయఁ డిచ్చు ?
రంభఁ గూడెఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు ?
స్వర్గస్థుఁ డయ్యె విస్సనమంత్రి మఱిహేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిఁ గలదు ?
కైలాసగిరిఁ బంటుమైలారవిభుఁ డుండె
దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు ?

సీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగెఁ
గలియుగంబున నీక నుండఁ గష్ట మనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గు రనఁగ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

మొదటిపద్యము శ్రీనాథుని కాశీఖండమందలిది. రెండవది యాతనిచాటువు. ఈరెండుపద్యములనుబట్టి శ్రీనాథుని జన్మకాలమును నవసానకాలమును గొంచె మించుమించుగా గుర్తింపఁదగును. మొదటిపద్యమునఁ బేర్కొనఁబడినగ్రంథములలో శృంగారనైషధము, భీమఖండము, కాశీఖండము నిప్పుడు ప్రఖ్యాతములయియున్నవి. తక్కినవి కానరావు. శృంగారనైషధము నిండుజవ్వనమునను, భీమఖండము ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకకాలమునను, గాశీఖండము వార్ధకారంభమునను రచింపఁబడినవని పయిపద్యము చెప్పుచున్నది. ఇర్వదికిమీఁద ముప్పదియైదుదాఁక నిండుజవ్వనమనియు, ముప్పదియైదునుండి నలుబదియైదుదాఁకఁ బ్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమనియు నటుమీఁదవార్ధకమనియు వయోవిభాగమును జేయఁదగును.

పయిగ్రంథములలో దేనికేని రచనాకాలము స్పష్టముగా మనకుఁ బట్టుచిక్కెనేని దానిఁబట్టి కొంచెమించుమించుగా జన్మకాలము తెలిసికొనఁగల్గుదుము. శృంగారనైషధము పెదకోమటివేమభూపాలమహాసామ్రాజ్యరక్షామణియై, యవనాధీశసభా నిరర్గళవచోవ్యాపారపారీణుఁడై, వివిధాగ్రహారము

లతో నాందోళికాచ్ఛత్రచామరాదిరాజార్హపదములను బడ సిన మామిడిసింగమంత్రి కంకితముచేయఁబడినది. పెదకోమటి వేమారెడ్డి క్రీ. 1400, తరువాతికాలమున రాజ్యమునకు వచ్చెను. క్రీ. 1420 వఱకు రాజ్యమేలెను. కాఁబట్టి సింగమంత్రి యట్టిప్రాభవములఁ బడసినపిదప నడచిన శృంగారనైషధరచన ము క్రీ. 1410,1415 ప్రాంతముల నయియుండవచ్చును. మామిడిసింగమంత్రియే క్రీ. 1418లో సోమసిద్ధాంతమునకు వ్యాఖ్యానము రచించినాఁడు. కృతినిగైకొన్నకాలము దానికిఁ జేరికగా నుండవచ్చును. ఈవిషయమున నాక్షేపసమాధానములు కొన్నియున్నవి. అవి మూఁడవప్రకరణమునఁ జూడఁదగును. శృంగారనైషధము నాతఁ డిర్వదియైదుముప్పదియేండ్ల నడిమివయసున రచించియుండునేని, యాతనిజన్మకాలము క్రీ. 1385 ప్రాంత మగును. ఈపరిగణనమును నేను నిండుజవ్వనము నడిమికాలమును, పెదకోమటి వేమారెడ్డిపాలనము నడిమికాలమును గొని యేర్పఱిచినాఁడను. ఇది స్థూలపరిగణనము. దీనికేడెనిమిదేండ్లు పూర్వోత్తరములుగాఁగూడ నాతనిజన్మకాలముండవచ్చును. కాన యిది నిష్కృష్టనిర్ణయమునకుఁ జాలదు. కాని మఱికొన్నివిధములఁ జూడఁగా నీకాలమే నిష్కృష్టముగా నిలుచుచున్నది. భీమఖండరచనాకాలము క్రీ. 1428 కిఁ బైఁబడియు 1435 కి లోఁపడియునుండును. అవిషయము నాల్గవ ప్రకరణమున జూడఁదగును. భీమఖండరచనమునాఁటికి శ్రీనా

థుఁడు ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకశాలియై బహుభోగముల ననుభవించుచున్నాఁడు. ఆవయస్సు ముప్పదియైదేండ్లనుండి నలుబదియైదేండ్లదాఁక నగుననుకొంటిమి. శ్రీనాథుఁడు నలుబదియైదేండ్లవయస్సుననే భీమఖండము రచించెనను కొన్నను నది క్రీ. 1430 అనియే యనుకొన్నను, నాతనిజన్మకాలము క్రీ. 1385 గానే యేర్పడుచున్నది.

శ్రీనాథుని జన్మకాలము క్రీ. 1360 అగునని యొక యాక్షేపవాదమున్నది. దానిస్వరూపము సంపూర్ణముగాఁ దృతీయప్రకరణమునఁ జూడఁదగును. ఆ యాక్షేపపక్షమును సమాధానపఱుచుటకయి యీచర్చలో నే నా ప్రక్కకే తిరిగి యతేయానుకూల్యమొసఁగి సిద్ధాంతము నిర్ధారింపఁ బ్రయత్నింతును. ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకకాలము ముప్పదియైదేండ్ల వయసునుండి యెన్నదగినదైనను, భీమఖండరచనాకాలము క్రీ. 1435 వఱకు నెన్నఁదగినదైనను, నా యాక్షేపవాదపక్షమున కనుకూలముగా నేను ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమునకుఁ బరమావధియనఁదగిన నలుబదియైదేండ్లవయఃకాలమును, భీమఖండ రచనాకాలముకాఁదగిన యేడేండ్లలో మొదటిదేయగుసంవత్సరమును గయికొనుచున్నాఁడను. ఇట్లు కైకొనఁగాఁ క్రీ 1429 సంవత్సరమునాఁటికి శ్రీనాథుఁడు నలుబదియైదేండ్లవాఁడగును. ఇట్లుచూచినను, నాతనిజన్మకాలము క్రీ. 1384 కంటెఁ బూర్వమునకుఁ బోఁజాలకున్నది. ఆక్షేపవాదమునఁ

ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకకాలమ నఁగా నఱువదియేండ్ల వయస్సని యొక యుపక్రమముకలదు. అది యసంభావ్యముగా నేను దలంచుచున్నాఁడను. 'కలౌషష్టి' యను పలుకు ప్రఖ్యాతము. అఱువదియేండ్లవయస్సు వార్ధకముగాని ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకకాలముగాదు. అయినను నఖండమగు నారోగ్య భాగ్యము ననుభవించిన శ్రీనాథున కసామాన్యముగా నేఁబదియేండ్ల ప్రాయముకూడఁ ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకకాలముగాఁ బరితోష మొసఁగి యుండవచ్చునని యింకనుగూడ నాయాక్షేపపక్షమునకే యానుకూల్య మొసఁగి క్రీ. 1429 సంవత్సరమే భీమఖండరచనాకాలముగా నంగీకరించిచూచిన నింకొక యయిదేండ్లు శ్రీనాథుని జన్మకాలము పూర్వమునకుఁ బోఁగలదేకాని యంతకెచ్చుపోఁజాలదు. కాని యట్లాతనిజన్మకాలము క్రీ 1385 కింకను బూర్వమునకుఁ గొనిపోవుట నడ్డగించు ప్రతికూల సాధనములింకను గొన్ని కలవు.

శ్రీనాథుని యవసానపద్యమున 'సింధుఁగూడెఁదెనుంగురాయరాహుత్తుండు కస్తూరికేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు' ననికలదు. తెలుంగురాయరాహుత్తునివిషయము చతుర్థప్రకరణమునఁ జూడఁదగును. అతనికుమారుఁడు తిరుమలయదేవరాయని శాసనములు క్రీ. 1543లో నున్నవి. శాసనములు చెక్కించునాఁటికాతిరుమలయదేవరాయఁడు డెబ్బదిమూఁడేండ్లవాఁడను కొన్నను, నాతనిజన్మకాలము క్రీ. 1470 అగుచున్నది. కొడుకును

గన్నపిదపఁ దెలుంగురాయఁడు మృతిచెందుటకును నాతఁడు మృతిచెందినపిదప శ్రీనాథుఁడు మృతిచెందుటకును నాల్గయిదేండ్లకాలము పట్టియుండవచ్చు ననుకొన్నచో శ్రీనాథుని మరణకాల మించుమించుగా క్రీ 1475 అగుచున్నది. శ్రీనాథుఁ డవసానకాలమునకు నెనుబదియైదు తొంబదియేండ్లవాఁడగునను కొన్నను నాతని జన్మకాల మించుమించుగా క్రీ 1385, 1390 గా నేర్పడుచున్నది. ఈసాధనము శ్రీనాథునిజన్మకాలమును క్రీ 1385 కంటెఁ దర్వాతికాలమునకుఁ గొనివచ్చుటకు సానుకూల్యము గలిగియున్నదేగాని పూర్వమునకుఁ గొనిపోవుట కేమాత్రమును నవకాశమిచ్చుటలేదు.

మఱియు శ్రీనాథున కన్మలచింతలచెన్నమరాజని శిష్యుఁడొకఁడున్నాఁడని చారుచంద్రోదయమను గ్రంథము చెప్పుచున్నది. చారుచంద్రోదయకారుఁడుకూడఁ జెన్నమరాజే. ఈచారుచంద్రోదయకారునికి శ్రీనాథునిశిష్యుఁడగు చెన్నమరాజు పితామహుఁడు. కవులచరిత్రమున శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారీవిషయమును దప్పుగవ్రాసిరి. అది యెల్ల నిందుఁ బదవప్రకరణమునఁ జూడఁదగును. చంద్రోదయకర్త వేంకటపతిరాయలచే బహుబహుమానములఁ బడసినవాఁడు. వేంకటపతిరాయఁడు క్రీ.1580 నుండి 1615 దాఁక నున్నవాఁడు. క్రీ. 1600 నాఁటికిఁ జారుచంద్రోదయకారుఁ డఱువదియేండ్లవాఁ డనుకొన్నను నాతనిజన్మకాలము క్రీ.1540

యగును. అప్పటికాతనితండ్రి కేఁబదియేండ్లుండుననుకొన్నను నాతని జన్మకాలము క్రీ. 1490 అగును. ఆతనితండ్రియే శ్రీనాథునిశిష్యుఁడు. కుమారునిఁగాంచునప్పటి కాతఁడుగూడ నేఁబదియేండ్లవాఁడనియే యనుకొన్నను, నాతనిజన్మ కాలము, క్రీ. 1440 అగుగు. ఆక్షేపపక్షమునకనుకూలముగా నీలెక్కనే నసామాన్యవిధముననే వేసితిని. అతఁడు శ్రీనాథునిశిష్యత్వము చేయునప్పటికిఁ బదునైదేండ్లో యిరువదియేండ్లో ప్రాయముగలవాఁడయి యుండవలెనుగదా! అట్టులయిన నది క్రీ. 1455, 1460 అగును. శ్రీనాథునిజన్మకాలము క్రీ. 1385గా లెక్కించితిమేని యప్పటికాతఁడు డెబ్బదియైదేండ్లవయస్సువాఁడగును. క్రీ. 1600లో నున్న చెన్నమరాజుతాత నంతకంటెఁ బూర్వకాలమునకుఁ బంపుట సాధ్యమగునా? క్రీ. 1385, కంటె నింకను బూర్వకాలమందే శ్రీనాథుఁడు జన్మించియుండినచో, నాతనికా చెన్నమరాజతాత చెన్నమరాజు శిష్యత నెఱప సాధ్యమగునా?

శ్రీనాథునికి బావమఱఁదియు శిష్యుఁడు నగుదగ్గుఁబల్లి దుగ్గన తనకృతిని నాసికేతోపాఖ్యానమును, జందలూరి గంగయ్య కంకితము చేసినాఁడు. ఈగంగయ గజపతులపాలనమున వారిగడిదుర్గములకు రక్షకుఁడుగా నుండిన తమ్మయబసువరాజునకు న్నాశ్రితుఁడును, దక్షిణామూర్తిశివాఘోరశివాచార్యులకు శిష్యులై, కృష్ణరాయలతండ్రియగు వీరనరసింహ

రాయని కంకితముగా వారాహపురాణమును రచించిన నందిమల్ల ఘంటసింగకవులచేఁ బ్రబోధచంద్రోదయమను కృతినిఁగొన్న వాఁడును నైయున్నాఁడు. మల్లయసింగయలగురువగు అఘోరశివాచార్యుఁడే కృష్ణరాయల కంకితముగాఁ బారిజాతాపహరణము రచించిన ముక్కుతిమ్మనకవికిని, కృష్ణరాయలమంత్రియగు తిమ్మరసునల్లునికిఁ గృతియిచ్చిన మాదయమల్లకవికిని గూడ గురువు. ఇట్లు వీరందఱు నొకజడముడిలోఁ బడుచున్నారుగాన, దగ్గుబల్లిదుగ్గన వీరినుండి యెంత వేఱుపడి పూర్వమునకుఁబోయినను క్రీ. 1480-90 కంటె నెక్కువ పూర్వమునకుఁ బోవుట కష్టసాధ్యము. పిల్లలమఱ్ఱిపినవీరభద్రకవియు శ్రీనాథుని శిష్యుఁడనిజనశ్రుతి గలదు. ఆతఁడు క్రీ. 1480 ప్రాంతములందు. విద్యానగరమేలిన సాళ్వగుండ నరసింగరాయల కంకితముగా జైమినిభారతమును రచియించినవాఁడు. పిల్లలమఱ్ఱిపినవీరభద్రునకు గురువును, దగ్గుబల్లిదుగ్గనకు బావయు గురువునై వర్తిల్లియుండుటకుఁ బూర్ణపురుషాయుష జీవియైన శ్రీనాథుఁడుగూడఁ గొంచెము మించుమించుగా నంతకుఁ బదిపదునైదేండ్లపూర్వకాలముదాఁక నున్నవాఁడు కాఁగలఁడు.

ఎన్నివిధములఁ జూచినను, శ్రీనాథునిజన్మకాలమును క్రీ. 1385 కంటెఁ బూర్వమునకుఁ గొంపోఁగుదురకున్నది. ఈ క్రిందిసాధనము నాల్గుమూఁడేండ్లకంటె హెచ్చుగా నటుతర్వాతికాలమునకుఁ గొనివచ్చుటకుఁగూడ నడ్డుదగులుచున్నది.

శ్రీనాథుఁడు పెదకోమటివేమభూపాలుని పాలనకాలము న విద్యాధికారియై శాసనకృతులను రచించినాఁడు. క్రీ. 1404లో పెదకోమటివేమారెడ్డి చేసినధర్మకార్యముల శాసనములు మూఁడుపలబ్ధమయినవి. ఒకటి శ్రావణమాసమునాఁటిది, రెండుపుష్యమాసమునాఁటివి. పుష్యమాసపుశాసనములు రెండింటను శ్రీనాథుఁడే శాసనాచార్యుఁడుగా నున్నాఁడు. ఆసంవత్సరమే శ్రావణమాసము కడచినతర్వాత నాతఁడాపదము నందియుండవచ్చును. చిన్నారిపొన్నారి చిఱుతకూఁకటి నాఁటికే ప్రబంధరచయితయయిన ప్రతిభాశాలి గావున నాతఁడు, శాలివాహనసప్తశతీరచనాకాలమగు నూనూఁగుమీసాల నూత్నయౌవనము తటికిఁ బెదకోమటివేమ భూపాలునియొద్ద విద్యాధికారిపదమును బడసియుండవచ్చును. క్రీ. 1385 ప్రాంతమున జనించెనేని యప్పటి కాతఁడు పదునెనిమిది పందొమ్మిదియేండ్లప్రాయము వాఁడగును. ఆతని జన్మకాలమింకను దర్వాతికిఁ దెత్తుమేని విద్యాధికారిపదము పడయుటకు క్రీ. 1404 నాఁటికి వయసుచాలనివాఁడగును. కాఁబట్టి శ్రీనాథుఁ డించుకయించుమించుగాఁ క్రీ. 1385లో జనించెనని, క్రీ. 1475లో స్వర్గస్థుఁడయ్యెనని నేను దలంచుచున్నాఁడను.

నేను మీఁదఁజూపినసాధనములు ప్రత్యేకముగాఁ జూచినఁగూడ బలిష్ఠములే యనఁదగియున్నవి. సమష్టిమీఁద నవి యన్నియుఁ గూడ నొకసిద్ధాంతమునే సాధించుచున్నవి. కాఁ

బట్టి యాసిద్ధాంతము గట్టిబలముగల దగుచున్నది. అట్టిదానిని ద్రోసిపుచ్చుట దుశ్శక మనవచ్చును. బలవంతములగు ప్రతిపక్షసాధనము లుండి యయిసిద్ధాంతమును బరిహరింపఁగల్గి శ్రీనాథునిజన్మకాలమును క్రీ. 1360గా నిలుపఁగలుగునేని దానినే పరిగ్రహింతముగాక.

పేరు.

సామాన్యముగా నాకాలమున జనులనామధేయములు వైకృతములుగా నుండెడివి. అప్పన్న, తిప్పన్న, జక్కన్న, మారన్న, వీరన్న, పోతన్న, మొదలగునవి యుదాహరణము. మన కవీశ్వరునకు 'శ్రీనాథుఁ'డన్న శ్రుతిమధురమయిననామధేయ మాతనితండ్రితాతల విద్యాచాతుర్యమునకు ద్యోతకముగా నున్నది. వీరివంశము విద్వద్వంశమేగదా! శ్రీహర్ష, శ్రీనాథ, పదములయందు బాటు ప్రశంసనీయము. ఆకవిగ్రంధము నీకవి తెల్గించెను. శృంగారనైషధ మాతఁడే యాతఁడుగా నవతరించెనో యనిపించుచున్నది. కొందఱిట్లుగూడఁ బొరఁబడిరి. ఏనుఁగులక్ష్మణకవి రామేశ్వరమహాత్మ్యమున నిట్లు కొనియాడెను :—

గీ. మహితచింతామణీ దివ్యమంత్రసిద్ధు
నైషధాదిప్రబంధ సందర్భనిపుణు
సకలవిద్యావిశారదు సత్కవిత్వ
పట్టభద్రుని శ్రీనాథుఁ బ్రస్తుతింతు.

శ్రీహర్షునకుఁజెల్లువిశేషణములు శ్రీనాథునకే కెక్కుడ దక్కినవి. ఈకవి జాహ్నవీమహాత్మ్యమునఁగూడనిట్లే చెప్పినాఁడు.

బాల్యము.

మన కవీశ్వరునిబాల్యవర్తన మెట్టిదో సరిగా గుర్తించుట కాధారము లేవియుఁ గానరావు. తొల్లిటికృతులనుబట్టి కొంత గుర్తింపనగునను కొనెదను. కాని యాకృతు లిప్పుడు దుర్లభము లయినవి. చిఱుతకూఁకటినాఁటికే ప్రబంధరచనము నిర్వహించినవాఁ డగుటనుబట్టి యాతెఁడల్లరిగాఁదిరిగి కాలముఁ బొల్లుపుచ్చక పసిఁప్రాయమునాఁడు విద్యాభ్యాసోత్సాహముననే వర్తించెనని భావింపనగును. విద్యాభ్యాసముచేతన కాక, రూపసౌందర్యముచేతనుగూడ నీతఁడు నాఁడు వాసికెక్కినవాఁడుగాఁ దోఁచుచున్నాఁడు. "చిన్నారిపొన్నారిచిఱుతకూఁకటి, నూనూగుమీసాలు" ననుట దానికిస్ఫోరకము.

విద్యాభ్యాసము ; గురువు.

శ్రీనాథునివిద్యాభ్యాసాదికమెక్కడనెట్లుజరిగెనో గుర్తించుటకుఁ దగినబలవదాధారములు లేవు. కుశాగ్రబుద్ధియు నద్భుతప్రతిభాశాలియు నగునీతఁడు పలువురుగురులయొద్ద గురుకులవాసక్లేశమునకు లోనయిచిరకాలముజాడ్యముతో విద్యాభ్యాసము చేసెనని తలంపరాదు. తనతాత కమల నాభామాత్యుఁడు గొప్పవిద్వాంసుఁడును గవీశ్వరుఁడు నని శ్రీనాథుఁడు పలుమాఱు ప్రశంసించినాఁడు.

మ. కనకక్ష్మాధరధీరు వారిధితటీకాల్పట్టణాధీశ్వరున్
ఘనునిన్ బద్మపురాణసంగ్రహకథాకావ్యప్రబంధాధిపున్
వినమత్కాకతిసార్వభౌముఁ గవితావిద్యాధరుం గొల్తు మా
యనుఁగుందాతఁ బ్రదాత శ్రీకమలనాభామాత్యచూడామణిన్.

గీ. మత్పితామహుఁ గవిపితామహునిఁ దలఁతుఁ
గలితకావ్యకళాలాభుఁ గమలనాభుఁ
జంద్రచందనమందారసదృశకీర్తి
సరససాహిత్యసామ్రాజ్యచక్రవర్తి.

కవీశ్వరుఁడగు నీ కమలనాభామాత్యుని పౌత్త్రత్వము మన శ్రీనాథునకు సహజశక్తిని సమకూర్చియుండును. కమలనాభునిసాక్షాదుపదేశముల నీతఁడు కాంచెననికాని లేదనికాని స్పష్టపఱుప నాధారములు గానరావు. ఆతఁడు సేకరించియుంచిన గ్రంథభాండారము రచియించినరచనములు నీతని సహజశక్తికి వడివడిగా నున్మేషము గలిగించి గ్రంథరచనమునకుఁ గడఁగించెనని తలఁపఁదగును. సహజశక్తి లోకశాస్త్రకావ్యాద్యవేక్షణమువలని నైపుణ్యము కావ్యజ్ఞశిక్షచే నభ్యాసము నను నివి కవిత్వోపలబ్ధికిఁ గారణములని యాచార్యదండి ప్రభృతు లనిరి. ఉత్తమకవితకు సహజశక్తి, లోకానుభవాదులవలని నైపుణ్యము చాలదు. కావ్యజ్ఞశిక్ష యత్యావశ్యకము. సంస్కృత ప్రాకృతాదిభాషలలోఁ బరిజ్ఞానపాటవము, తర్కవ్యాకరణాది శాస్త్రములందుఁ దలస్పర్శమగు వైదుష్యము, పండితులతో

శాస్త్రార్థములు సల్పఁజాలినపాండితీప్రౌఢి, పయిపయిపూఁత మెఱుంగు చాతుర్యముతో నలవడఁదగినది కాదు. సకలవిద్యాసనాథుఁడయి యాతఁ డీఁకముందు కోమటివేమారెడ్డి యాస్థానమున విద్యాధికార్యున్నతోద్యోగము వహింపనున్నాఁడు. మఱియు డిండిమభట్టారకాదులతో విద్యావివాదములు సలుపనున్నాఁడు. ఇట్టివాఁడు, గట్టిగా గురుశుశ్రూషతో శాస్త్రాభ్యాసము సల్పితీఱవలసియుండును. అట్టిగురు వెవ్వరో స్పష్టముగానీతఁడు తనగ్రంథములందుఁదఱచుగాఁ బ్రస్తుతింపఁదగియుండును. అలోకసామాన్య ప్రతిభాశాలియగుటచే నాఁతఁడాకవేళ నాయఖండపాండిత్యమునుగూడ, నాచార్యసన్నిధి నభ్యసింపకయే యలవరుచుకొన్నాఁడేమో యనుసంశయమున కీక్రిందిపద్య మవకాశము కలిగించుచున్నది.

శా. బ్రాహ్మీదత్తవరప్రసాదుఁడ వురుప్రజ్ఞావిశేషోదయా
జిహ్మస్వాంతుఁడ వీశ్వరార్చనకళాశీలుండ వభ్యర్హిత
బ్రహ్మాండాదిమహాపురాణచయ తాత్పర్యార్థనిర్ధారిత
బ్రహ్మజ్ఞానకళానిధానమవు నీభాగ్యంబు సామాన్యమే !
శృంగారనైషధము.

కాని దీనినాధారముగాఁగొని శ్రీనాథునకు విద్యాగురుఁడు లేఁడని తలంపరాదు. కొందఱువిద్యాలాభము "ప్రపేదిరే ప్రాక్తనజన్మవిద్యాః" అన్నసూక్తిని స్ఫురింపఁజేయుచుండునుగాని యట్టివిద్యోపలబ్ధికిఁగూడ నుద్బోధకముగాఁ గొంత

గురుశుశ్రూష యుండవలసినదే యగును. శాస్త్రాధ్యయనము గురునియొద్దఁ జేయవలసినదేయని శ్రీనాథుఁడే చెప్పినాఁడు.

గీ. శాస్త్ర మాచార్యసన్నిధిఁ జదువఁడేని
యుద్ధబోధంబు మది సంగ్రహింపఁడేని
తెగువమీఱి ప్రతిజ్ఞ సాధింపఁడేని
జ్ఞాతిజయమందఁడేని తజ్జ్ఞుఁడు జనుఁడె.

కాశీఖండము.

సంస్కృతకాశీఖండమున నీవిషయముగలగ్రంథభాగము లేదు. శ్రీనాథుఁ డీపట్టునఁ బ్రసక్తిగల్గించుకొని కొన్ని పద్యములలో స్వవిషయమునే వెల్లడించుకొన్నాఁడని నేను నిశ్చయించుచున్నాఁడను. తనసాహిత్యసౌష్ఠవమునకుఁ గారణములు నుద్బోధకములునని తనకడపటిగ్రంథమగు కాశీఖండమున శ్రీనాథుఁ డీ క్రిందివానిని బేర్కొన్నాఁడు :—

సీ. ఆంధ్రక్షమామండలాఖండలుండైన
వేమభూపతికృపావీక్షణంబు
ఘోడెరాయాంక సద్గురురాయభీమేశ్వ
రస్వామిపదసమారాధనంబు
కమలాద్రినిలయమార్కండేయశివమౌళి
చంద్రాంశునవసుధాసారధార
వేదాద్రినరసింహవిపులవక్షస్స్థలీ
కల్హారమాలికాగంధలహరి

గీ. కారణంబులు సువ్రోత్సాహకములుఁగాఁగ
సంభవించినసాహిత్యసౌష్ఠవమున
వీరభద్రేశ్వరుఁ బ్రబంధవిభునిఁ జేసి
కాశికాఖండముఁ దెనుంగుఁగానొనర్తు.

మొదటిది :—ఆంధ్రదేశాధీశ్వరుఁ డయిన వేమభూపాలునిదయాదృష్టి. కొమరగిరిరెడ్డిబావమఱఁదియగు కాటయ వేమారెడ్డియుఁ గొమరగిరియనంతరము కొండవీడురాజ్యము పాలించిన పెదకోమటివేమారెడ్డియుఁ, గాశీఖండకృతీశ్వరుఁడగు వీరభద్రారెడ్డియన్న యల్లయవేమారెడ్డియు, నని శ్రీనాథుని కాలమున విఖ్యాతులు ముప్వురు వేమారెడ్లు వర్తిల్లిరి. ఇందుఁ జేర్కొనఁబడినవేమారెడ్డి యీముప్వురలో నొక్కఁడు కావలెను. మొదటివాఁడు కాటయవేమారెడ్డి ; ఈతఁడు కొమరగిరిని సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి కొండవీటఁ దానే రాజ్యమేలి, పదపడి యాతనిచే రాజమహేంద్రవరప్రాంతదేశము పారితోషికముగాఁ బడసి కొలఁదికాలము ప్రభుత్వము నెఱపినవాఁడు. పండితప్రియుఁడు ; కాళిదాసనాటకత్రయవ్యాఖ్యాత ; పండితుఁడు. శ్రీనాథునిచిన్ననాఁట జీవించియున్నవాఁడు. ప్రస్తుతగ్రంథమగు కాశీఖండమును గృతిగాఁ గొనువీరభద్రారెడ్డికి మామ. ఈతఁడు శ్రీనాథునిప్రతిభాచాతుర్యము పరికించి యాదరించి బాల్యమున నాతనివిద్యాభ్యాసమునకు వలయువసతుల సమకూర్చి తనవిద్వద్గోష్ఠులందు గారవిం

చుచుండవచ్చును. ఇఁక రెండవవాఁడు పెదకోమటివేమా రెడ్డి; ఇతఁడు సంగీతసాహిత్యవిద్యలందుఁ జతురుఁడు. పెక్కు కావ్యములఁ జెప్పించుకొన్నవాఁడు. చెప్పినవాడు. సర్వజ్ఞచక్రవర్తి యని బిరుదుగొన్నవాఁడు. శ్రీనాథకవీశ్వరునకుఁ దన యాస్థానమున విద్యాధికారత్వముతో దోగము నొసఁగి తాను జీవించియున్నంతదాఁక నాదరించినవాఁడు. పైప్రస్తావ మాతని గూర్చి వర్తించినదికాఁదగును. కాని యట్లనుటలో నొక్క చిక్కు చిన్నది యున్నది. కోమటివేమారెడ్డికిని, వీరభద్రారెడ్డిప్రభృతులకును విరోధము నెందు. ఆతనిపొగడ్త తనపేరఁ జెప్పించుకొనుకృతిలో నుండుట వీరభద్రారెడ్డికి సహ్యాముగాఁ గూడదు. మూఁడవవాఁడు :—అల్లయవేమారెడ్డి, తనతమ్ముని వీరభద్రారెడ్డి నాతనిభార్యమూలముగా వచ్చినరాజమహేంద్రవరరాజ్యమున కభిషిక్తునిఁజేసి దేశమును నిష్కంటకముగా నేల్బడికిఁ దెచ్చినవాఁడు. ఈతనిప్రాపు శ్రీనాథునిబాల్యమున నున్నట్లు తెలియరాదు. కాని కాశీఖండరచనసందర్భమునఁ దాత్కాలికోత్సాహమునకుఁ గారణమగుటనుబట్టి యప్పు డట్టి పొగడ్త యతనిగూర్చి చేసియుండు ననుకొనుట యుక్తము కాకపోదు. సమష్టిమీఁదఁ బద్యార్థమును బర్యాలోచింపఁగాఁ బద్యప్రశంసకాశీఖండరచనాకాలమునకుఁ దాత్కాలికోత్సాహకారణముగా నున్న యల్లవేమారెడ్డినిగూర్చి చేసినది గానే తోఁచుచున్నది.

రెండవది :—ఘోడెరాయబిరుదాంకుఁడగు భీమేశ్వరస్వామిపాదసేవ. ఈభీమేశ్వరస్వామి యెవ్వరో గుర్తింపవలసి యున్నది.

“ రాయగురుపరమేశ్వరసాధుజనవిధేయ, ఘోడెరాయ సకలకళాధామాదిబిరుదభాస్వరుండై భీమయగురువరేణ్యపుణ్యకారుణ్యకటాక్ష వీక్షాలబ్ధ సుస్థిరైశ్వర్యధుర్యుండై విజయధాటీసమాటీకనంబున దిశలల్లాడ నల్లాడభూవల్లభుండు రాజమహేంద్రంబు రాజధానిగా......పాలించె.

భీమేశ్వరపురాణము.

మఱియుఁ గాశీఖండమందే :—

శా. ఈశ్వరుఁ డింటివేల్పు జగదేకగురుండగుఘోడెరాయభీ
మేశ్వరుఁ డాత్మవంశగురుఁ డీగులు నిత్యవినోదకృత్యముల్
శాశ్వధర్మకీర్తులు తలంపఁగ నమ్మనసామ్ము లాదిగ
శ్భేశ్వరుఁ డంటు నైజ మెన యేన్నపు లల్లయవీరశౌరికిన్.

పర్యాలోచింపఁగా నీభీమేశ్వరస్వామి దైవమగుదాక్షా రామభీమేశ్వరస్వామిగాక యొకమహాపురుషుఁడని తేలుచున్నది. ఆయనకు రాయగురుపరమేశ్వర సాధుజనవిధేయ ఘోడెరాయ సకలకళాధామాదులు బిరుదములు. రెడ్డిరాజులగురువులకే ఘోడియరాయ లనిబిరుదు పెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చుచున్నది. వీరభద్రారెడ్డితండ్రి యల్లాడభూపతికి రాజ్యలాభమీమహానీయు ననుగ్రహమున సమకూడె నట! ఈతఁడు తపస్వియు, వర్చస్వియు, నగుమహావిద్వాంసుఁ డయియుండును.

వీరభద్రారెడ్డితమ్ముఁడు దొడ్డారెడ్డికిఁ గృతిగా నిశ్శంకకొమ్మ నామాత్యుఁడు రచియించినశివలీలావిలాసమను ప్రబంధనమునఁ గూడ నీభీమయగురునిఁగూర్చి యిట్లుకలదు :—

క.* వీరలవంశగురుండు ను
దారగుణోత్తరుఁడు నగుచుఁ దత్త్వమహత్వ
శ్రీరుచి ఘోడియరాయప
దారూఢుఁడు భీమదేశికాధిపుఁ డొప్పున్.

సీ. అవిరళైశ్వర్యమహత్త్వసంపన్నత
మహేశన(?)బాసట మలయువాఁడు
సంశ్రితరక్షణాస్థాపరిపూర్ణత
నాభామహోజ్జ్వలు ననువునాఁడు
వేదశాస్త్రాధికవిద్యానిరూఢత
వదనసరస్వతివడువువాఁడు
వివిధాన్నవితరణాచరణసమీక్షణ
.............సమతవాఁడు

గీ. తగుఁ బ్రశంసచేయ దండభృన్మదవిభం
జనుఁడు వినయవినత (జనవరేణ్య).
మణికిరీట (గుణ, ఘృణి) సమంచితచరణుండు
ఘోడెరాయభీమగురువరుండు.

మ. నిపుణత్వంబునఁ బ్రస్తుతింపవలయున్ శ్రీవీరభద్రాచలా
గ్రపదవ్యాతతభర్మహర్మ్యతల జాగ్రద్వీరభద్రాఖిలే
శపదాబ్జద్వయభక్తిసుస్థితరమాసంపూర్ణు భీమేశ్వరున్
త్రిపురారీంద్రగురూత్తమాత్మభవునిం దేవేంద్రకోలాహలున్.

పైపద్యమువలన నాభీమేశ్వరస్వామి త్రిపురారి(తిప్పయ) కుమారుఁడనియు, వీరభద్రాచలనిలయుఁడగు వీరభద్రేశ్వరునకు భక్తుఁడనియు, వేదశాస్త్రాదివిద్యానిరూఢుఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. వీరభద్రాచలము కాశీఖండమం దెక్కువగా వర్ణింపఁబడినది. ఆవర్ణనము సంస్కృత కాశీఖండమునఁగానరాదు. అది శ్రీనాథునిస్వయంకల్పితము. భీమయగురువరేణ్యుని నివాసస్థల మగుటమీఁదియభిమానముచేతనే దాని నంతవిరివిగా సవిశేషముగా వర్ణింప నుత్సహించినాఁడు. సమన్వయించి చూడఁగా నా వీరభద్రాచలము పట్టిసపర్వతముగా నేర్పడుచున్నది. అది యఖండగోదావరీతీరస్థిత మగు పుణ్యక్షేత్రము. భీమయగురుఁ డీక్షేత్రమున వెలసియున్న వీరభద్రేశ్వరస్వామి నారాధించుచు నుండినవాఁడు. శ్రీనాథున కద్వైతమందే తాత్పర్యమయినను, శైవమతమునం దభిమానవిశేషము గలదు. పెక్కుమార్లాతఁడు పంచబ్రహ్మషడంగమంత్రములతోఁ బ్రాసాదపంచాక్షరినిస్మరించుచుండును. ఆయనగ్రంథము లెక్కువగా శివకథాప్రధానములే. ఆతనికాశ్రయ మొసఁగిన రెడ్డిరాజులందఱుఁగూడ శైవమతాభినివిష్టులే. వేదశాస్త్రాది విద్యోపదేశముచేఁ గాక యాభీమయగురువరేణ్యుఁడు శైవమంత్రాద్యుపదేశముచే నతనికి గురుఁడయియుండవచ్చును. తనసాహిత్యసౌష్ఠవమునకుఁ గారణము లని చెప్పుకొన్న నాల్గింటిలో వేమ

భూపతి కృపావీక్షణము, భీమేశ్వరస్వామిపదసమారాధనము ననునీరెండును మానుషములు.

మూఁడవది.—కమలాద్రినిలయుఁ డగు మార్కండేయేశ్వరునియనుగ్రహము. రాజమహేంద్రవరమందలి యొక స్థలవిశేషమునకుఁ గమలాద్రి యనిపేరు. మార్కండేయేశ్వరస్వామి యక్కడ వెలసిన వేల్పు.

నాల్గవది:—వేదాద్రినరసింహస్వామి యనుగ్రహము. వేదాద్రియనుపేరుగల శైలములు పెక్కులున్నవి. తెల్గుదేశమందున్నవానిలోఁ బ్రధానమయినవి మూఁడు. కృష్ణాతీరమున నిప్పుడు ముక్త్యాలసంస్థానమునకు సంబంధించియున్న వేదాద్రి యొక్కటి. నైజాంరాష్ట్రమున రాచకొండకుఁ జేరువనున్న వేదాద్రి యొక్కటి. నెల్లూరిదగ్గఱ నున్న వేదాద్రి యొక్కటి. రాజమహేంద్రవరముదగ్గఱనున్న యొకమిట్టకుఁగూడ వేదాద్రి యనిపే రున్నట్టు శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుపంతులుగారు వ్రాసినారు. కాటయవేమారెడ్డి యహోబలశాసనమునఁ గూడ గౌతమీతీరమున వేదాద్రియున్నట్టు చెప్పఁబడినది. "కాటమరెడ్డి వేమారెడ్డింగారి అర్ధాంగలక్ష్మిఅయి ఆకొమరగిరయ్యంగారే ఈకోమరగిరయ్యంగారై అవతరించిన ఈకొమరగిరయ్యంగారికి తల్లిగారైన తల్లసానమ్మగారు ఈకొమరగిరయ్యగారికిన్ని కాటమరెడ్డివేమారెడ్డిగారికిన్ని సుకృతముగాను శ్రీగౌతమీతీరమందును వేదాద్రి శ్రీనరసింహదేవరకును ఆచం

ద్రార్కము ప్రతిసంవత్సరతిరునాళమహోత్సవానకు ధారవోసి సమర్పణచేసిన వెలుచూరితల్లవరము.....”

కాఁబట్టి శ్రీనాథుఁడు పయిపద్యమునఁ జేర్కొన్న వేదాద్రి శ్రీవీరభద్రరావుపంతులుగారన్నట్టు కమలాద్రితోపాటు రాజమహేంద్రవరము దగ్గఱ నున్నమిట్టయే యగును.

పయివిధమునఁ బరామర్శింపఁబడినయాకాశీఖండపద్యము శ్రీనాథునిబాల్యవిద్యాభ్యాసవిషయమును దెలుపునదిగా దోఁపకున్నది. కాశీఖండరచనాకాలమున నాతనికిఁ దాత్కాలికోత్సాహకారణముగానుండుటచే నల్లయవేమారెడ్డిని, భీమయగురుని, మార్కండేయేశ్వరుని, నరసింహస్వామిని బ్రస్తుతించినాఁడు. వీరందఱు రాజమహేంద్రవర సన్నిహితులే. ఉపలబ్ధమయిన శ్రీనాథునిగ్రంథములం దాతనిగురు వెవ్వరో తెలియరాకున్నాఁడు. మరుత్తరాట్చరిత్రపండితారాధ్య చరిత్రాదులం దుండునేమో! ఈవిధముననే శ్రీనాథునికిఁ దర్వాతి కవియగు పట్టమెట్టసోమనాథసోమయాజి సూతసంహితలో నొక్క పద్యము చెప్పినాడు. ఆపద్యమిది :—

సీ. అస్మద్గురుస్వామియైన లింగారాధ్య
సార్వభౌముప్రసాదసౌష్ఠవంబు
అత్యాప్తుఁడు సత్త్విద్యుఁడైనకామారెడ్డి
పట్టభద్రుని ధర్మపాటవంబు

తత్ప్రభాసదు లైన ధన్యవిద్యాంశుల
    సంతతసల్లాపసమ్మతంబు
ఘనుఁడు విద్యారణ్యముని యేర్పరించిన
    తాత్పర్యదీపిక దారికలిమి
కారణంబులుగా నిరాఘాటచాటు
శుద్ధపద్ధతిఁ దెలుఁగున నూతసంహి
తా చతుర్విధఖండసందర్భ మెల్లఁ
గావ్య మొనరింతు లోకవిఖ్యాతముగను.

అభ్యసించిన విద్యలు.

కొన్ని యన్యపద్యములనుబట్టియు, శ్రీనాథకృతగ్రంథముల ను బట్టియుఁ నాతఁడభ్యసించినవిద్యలనుగూర్చి కొంత యెఱుఁగఁ గల్గుదుము. శ్రీనాథుఁడు కృష్ణయజుర్వేదము నధ్యయనము చేసినాఁడు. స్వవేదశాఖాధ్యయనము బ్రాహ్మణున కావశ్యక కార్య మనిస్మృతికారు లనిరి. దాని నీతఁడు పాటించెను. అధ్యయనముఁజదివి మఱచుచందమునఁ గాక చక్కఁగా నుపస్థితిలో నుండునట్లు చేసెను. ఈయర్థమును "అధ్వర్యు వేదశాఖాధీతినిష్ణాతు" అన్నపద మెఱిఁగించుచున్నది. అధ్వర్యు వేదశాఖ యనఁగాఁ గృష్ణయజుర్వేదము. ఉభయభాషాకవియై 'శ్రీనాథకవి' యనియెకాక వేదాధ్యయనపరుఁడై 'శ్రీనాథావధాని' యనికూడ శ్రీనాథుఁడు పేర్కొనఁ దగినవాఁడయినాఁడు. మఱియుఁ బదునెనిమిదియగుపురాణములను స్మృతు

లను, నింక సాంఖ్యయోగసిద్ధాంతములను, శైవాగమములను జదివినాఁడు. ఈయర్థము నీక్రిందిపదము తెలియఁగించుచున్నవి. "శ్రుతిపురాణాగమస్మృతిసాంఖ్య సిద్ధాంతకబళనవ్యుత్పత్తిగౌరవంబు" 'అఖిలపురాణవిద్యాప్రవీణు' 'ఆగమజ్ఞాననిధివి' 'బహుపురాణజ్ఞుఁడవు'. "కబళనవ్యుత్పత్తిగౌరవంబు" అనుటచేనావిద్యలనుముద్దలుచేసి మ్రింగినట్టుగా నశ్రమమున గ్రహించి వ్యుత్పత్తి నార్జించినాఁడని యగుచున్నది. ఇంకను, మాహారాష్ట్రి, శౌరసేని మొదలగుప్రాకృతభాషలందుఁ బరిజ్ఞానపాటవము గడించినాఁడు. "సంస్కృత ప్రాకృతశౌరసేనీముఖ్యభాషాపరిజ్ఞానపాటవంబు."—మహారాష్ట్రప్రాకృతము సామాన్యముగాఁ బ్రాకృతపదముచేఁ గొన్నిచోట్ల వ్యవహరింపఁబడియున్నది. 'మహారాష్ట్రాశ్రయాం భాషాం ప్రకృష్టం ప్రాకృతం విదుః' కావ్యాదర్శము. మహారాష్ట్రప్రాకృతమున నున్నసాతవాహన సప్తశతిని శ్రీనాథుఁడు తెలిఁగించినాఁడు. అట్లు తెలిఁగించుట కాప్రాకృతమున మంచి పరిజ్ఞాన ముండవలెనుగదా! ప్రాకృతమునకు సంస్కృతమున ఛాయవ్రాయునాచారము ప్రాచీనకాలమున నున్నట్టు తెలియరాదు. మఱియు నాసప్తశతిలో నూఱుగాథల నేఱి శ్రీనాథుని కాశ్రయమైన పెదకోమటివేమారెడ్డి వ్యాఖ్య రచించెను. ఆవ్యాఖ్య యిప్పుడు క్రొత్తగా దొరకియున్నది. ఆవ్యాఖ్యారచనమున రెడ్డిగారికి శ్రీనాథునితోడ్పాడుటకూడ నుండఁబోలును.

పతంజలిప్రణీత మగు వ్యాకరణమహాభాష్యమును బాగుగాఁ బఠించినాఁడు. "పన్నగపతిసార్వభౌమ భాషితమహాభాష్యవిద్యాసమభ్యాసబలము" ఈయర్థమునకు శ్రీనాథునిగ్రంథములన్నియుఁ దార్కాణ మగుచున్నవి. ప్రగాఢ మగు వ్యాకరణపాండిత్య మున్నవాఁడే ప్రయోగింపఁదగినపదము లనేకము లీయనకృతులందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. న్యాయవైశేషిక దర్శనములందుఁ గౌశల్యముఁ గాంచినాఁడు. "అక్షపాద కణాద పక్షిలోదీరిత న్యాయకళాకౌశలాతిశయము." అక్షపాదుఁడు న్యాయదర్శనకర్త గౌతమముని; కణాదుఁడు వైశేషికదర్శనకర్త; పక్షిలుఁడు గౌతమన్యాయభాష్యకర్త వాత్స్యయనముని. శ్రీనాథునినాఁటికి న్యాయవైశేషికదర్శనములకు సాంకర్యము లేదు. అన్నంభట్టారకునియనంతరమే యీరెండు దర్శనములు గలసిపోయినవి. శ్రీనాథునకు న్యాయవైశేషికములయందుఁ గల వైదుష్యము కాశీఖండాది కృతులలోఁ గానవచ్చుచున్నది. కోమటివేము నాస్థానమున విద్యాపరీక్షణ వేళలందు బహుదేశబుధులతో భాషింపఁగల్గుటకుఁ దర్కపరిజ్ఞానము తప్పకయుండవలెను. డిండిమభట్టారకాదులతో వివాదము సల్పఁజాలుటకును దర్కచాతురి యావశ్యకమేయగును.

మఱియుఁ ప్రాచీనకవికృతులందుఁ గల్గుభావవిశేషములను బయల్పఱిచి హృద్యముగాఁ జెప్పుచాతుర్యము గలవాఁడు.

"పూర్వకవిముఖ్యవిరచితాపూర్వకావ్య భావరససుధాచర్వణ ప్రౌఢతయును." ఈచాతుర్య మపారముగా శ్రీనాధున కుండు ననుటకు సందేహ మేమి? సహృదయులగోష్ఠులలో మెలఁగుచుండినవాఁడే గదా! శ్రీనాథునిగ్రంథములలోఁ బెక్కుచోట్ల నాతఁడభిమానించినసంస్కృతకావ్యనాటకాదులలోనిపద్యాగద్యార్థములు పొందుపడినవి. అట్టివానిలో నేనుగుర్తింపఁగల్గినవానిఁ బట్టి యేయేగ్రంథములమీఁద నాతని కభిమానమున్నట్టు తెలియవచ్చెనో వాని నిక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను. కాళిదాసునికావ్యములు, నందుఁ గుమారసంభవమును, భారవి కిరాతార్జునియమును, శ్రీహర్షనైషధమును, భవభూతియుత్తరరామచరితమును, మురారియనర్ఘరాఘవమును, బాణునికాదంబరియును, మయూరునిసూర్యశతకమును నీతనికృతులలోఁ బెక్కుచోట్లఁ జొచ్చినవి. ఇంకను యోగసాంఖ్యశైవాగమబౌద్ధాగమాదులు గూడఁ బ్రసక్తములుగాఁ జేరినవి. శ్రీనాథునియాయాగ్రంథములను గూర్చి చర్చించునప్పుడవి కొంత వివరింపఁబడును.

కుటుంబస్థితి.

ఈవిషయముగుర్తింప నాధార మేదియుఁ గానరాదు. నిరంతరము దేశాటనముసేయుచు విషయలౌల్యమున వర్తించుచు వచ్చినవాఁడగుటచే నితనికి సంసారమునం దర్హమగునానందము లభింపకపోయెడిదేమో యని సంశయము కల్గుచున్న

ది. పుత్త్రసంతానము కలదో లేదో తెలియదు. ఉండినను బండితపుత్త్రత్వము నన్వర్థము సేయునదై యుండును. ప్రయోజకులయినపుత్త్రులే యుందురేని, యీతఁడు కడకాలమునఁగూడఁ గృషికృత్యమునకుఁ జొచ్చుటయుఁ బన్ను చెల్లింపలేకపోఁగా దాఁపరిల్లినరాజదండనకుఁ దానై పాల్పడుటయు సంభవింపదు గదా! అలోకసామాన్యమగు ప్రతిభాసంపత్తితో భాసిల్లువారి సంతానము ప్రాయికముగాఁ గొఱకురానిదగుచుండును. కావుననే పండితపుత్త్రపదము మూర్ఖపర్యాయముగా నయ్యెను.

శ్రీవంగూరి సుబ్బారావుపంతులుగారు "శ్రీరామాభిషేక"మను గ్రంథమొకటి తమదగ్గఱఁ గలదని దానినుండి కొన్నిపద్యములను నా కొసఁగినారు. ఆశ్రీరామాభిషేక గ్రంథకర్త యిప్పటికి నూటేండ్లక్రిందటివాఁడగునేమో! ఆ పద్యములు మిక్కిలిదుష్టములుగా నున్నను శ్రీనాథకవీశ్వరుని కుటుంబవిషయము నెఱిఁగించుచున్నవి. ఆపద్యములసారమిది:—కొండవీడు వాస్తవ్యుఁడగు నాత్రేయగోత్రజున కొకనికి శ్రీనాథుఁడు కూఁతు నొసఁగెను. వారికిఁ బుత్త్రసంతతి కలదు. శ్రీనాథుఁ డాదౌహిత్త్రుల నింటనుంచుకొని పెంచెను. ఆకారణమునఁ దత్సంతతికి శ్రీనాథునివారని యింటిపేరు వచ్చెను. వారివంశపరంపరలు మిక్కిలి పెంపొందెను. ఆపరంపరలలో మాధవమంత్రి యనువాఁడు ప్రఖ్యాతుఁడయ్యెను. అతని కయిదవతరమువాఁడు శ్రీరామాభిషేక గ్రంథకర్త."

బాంధవము.

ఈయన కన్నదమ్ములు, నక్కసెలియండ్రు నుండిరో లేరో యెఱుఁగరాదు. కీర్తిమూర్తితో వెలయుచున్నాఁడు గాన శ్రీనాథకవివర్యుఁ డెన్నటికిని గోచరించుచున్నాఁడు. కాని భౌతికశరీరమాత్రమున నాఁడే కడతేఱినతద్బంధుమండలి తెలియరాదుగదా! మనకవివర్యుఁ డెఱిఁగింపలేదు. దగ్గుఁబల్లిదుగ్గన యనుకవీశ్వరుఁ డొక్కరుఁడు శ్రీనాథునిబావమఱఁది నని చెప్పికొన్నాఁడు.

"సీ. సంస్కృతప్రాకృత శౌరసేనీముఖ్య
భాషాపరిజ్ఞానపాటవంబు"

ఇత్యాదిపద్య మీవఱ కుదాహరింపఁబడినది ; తర్వాత :-

"సీ. కవిసార్వభౌముఁడై కర్ణాటవిభుచేత
గనకరత్నాభిషేకములు గొనిన
శ్రీనాథసుకవి కూరిమిసేయుమఱఁదివి
దుగ్గయకవిరాజ దగ్గుఁబల్లి
తిప్పనార్యునకు సతీమణి యెఱ్ఱమ
కును దనూజుఁడవు పోతనకు నెఱ్ఱ
నామాత్యవరునకు ననుఁగుఁదమ్ముఁడవు
శాండిల్యగోత్రుఁడౌ సరసమతివి.
గీ॥ చెప్ప నేర్తువు కృతులు సుస్థిరముగాఁగ
గాన నీవిప్డురచియింపఁగఁడగి యున్న
నాసికేతచరిత్రంబు నాదుపేర
నంకితముసేయూ కవిరాజు లాదరింప.'

మఱందియనఁగా భార్యాసోదర్యుఁడు. ఈతని శిష్యునిగాఁ జేకొని శ్రీనాథుఁడు దేశములుత్రిప్పి విద్యాబుద్ధులు మప్పి సుకవితావిశారదునిఁ గావించెను. శ్రీనాథునికి బందుగుఁడ నని చెప్పుకొనఁదగినయర్హత నీతఁడు గడించుకొన్నాఁడు. నాసికేతోపాఖ్యానమనుసరసకావ్యమును రచించి యనంతామాత్యునిగంగయ్యకుఁ గృతియిచ్చినాఁడు. ఈతఁడు కాంచీమాహాత్మ్యముకూడ రచించెను. అదియిప్పుడు లభింపకున్నది. ప్రబంధరత్నావళిలో నందలిపద్యము లుదాహరింపఁబడినవి. ఈతఁడు శ్రీనాథశిష్యత్వమునుగూడ నిట్లు గద్యమునఁ బ్రశంసించుకొన్నాఁడు :—

"ఇది శ్రీమత్కమలనాభపౌత్త్రి మారయామాత్యపుత్త్రి కవిసార్వభౌమ సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథసుహాకవీంద్రప్రసాదలబ్ధకవితావిశేష దగ్గుఁబల్లితిప్పనార్యప్రియతనూజ దుగ్గననామధేయప్రణీతంబైన నాసికేతోపాఖ్యానంబను మహాప్రబంధంబునందు"—

దగ్గుఁబల్లి కృష్ణామండలమునందు గుడివాడకుఁ జేరువనున్నది. ఈ దుగ్గన యాగ్రామమువాఁడు కావచ్చును. ఈ దుగ్గనతల్లిదండ్రులగు నెట్టమాంతిప్పనార్యులు శ్రీనాథున కత్తమామలగుదురుగదా! దుగ్గనయన్నలగుపోతనయెఱ్ఱనలు మఱియిద్దఱు శ్రీనాథునిబావమఱఁదు లుండిరి.

బమ్మెరపోతన.

ఆంధ్రభాగవతకర్తయై భక్తిరసపారావారమున నంధ్రలోకము నోలలాడించుచున్న బమ్మెరపోతనామాత్యుఁడు

కూడ మన శ్రీనాథకవీశ్వరునకు బావమఱఁదియని యైతిహ్యము కలదు. ఇర్వురదేశకాలములకును గలయిక యేర్పడు నేని యైతిహ్యము విశ్వాస్యముకాఁదగును. పరిశీలింతము : పోతనామాత్యునికృతులు భాగవతము వీరభద్రవిజయము భోగినీదండకము నని మూఁడు కలవు. వీరభద్రవిజయకర్త యీతఁడు కాఁడేమోయనుసందేహ మంత యసంగతము కాదు. భోగినీదండకకర్త యీతఁడు కాఁడను వాద మెంతయు నసంగతమే ; భాగవతము నీతఁ డేకశిలానగరమున నుండి రచియించెను. కాఁబట్టి యీతఁ డేకశిలానగరవాసి యనఁ జెల్లును. ఏకశిలానగర మనఁగా నోరుఁగల్లేయగుట నిశ్చయము. ఐనను గొందరు "ఒంటిమిట్ట" యని భ్రమించుచున్నారు. వాదించుచున్నారు. ఓరుఁగల్లు కాకతీయులరాజధాని. ప్రసిద్ధపట్టణము. ఏకశిలానగరమని దానికే యొనాఁడును వ్యవహారము గలను. శాసనములందేమి, కావ్యములందేమి చరిత్రములందేమి, యెక్కడఁజూచినను నోరుగల్లునకు నేకశిలానగరమని నామాంతరము కన్పట్టుచున్నది. చెన్నపురి " ఓరియంటల్ లైబ్రరీ " లోని యేకశిలానగరవృత్తాంతము మొదలగుచారిత్రకసంపుటములు పెక్కులు దీనికిఁ దార్కాణము. ప్రతాపరుద్రీయాదులు తార్కాణము. కాకతీయప్రభృతులశాసనములు తార్కాణము.

భోగినిదండకము కుమారాన్న పోతానేనికుమారుఁడగు రావుసింగభూపాలునిపేర రచింపఁబడినది. ఆ రేచెర్ల వెలమ

రాజులు రాచకొండరాజధానిగా భువనగిరి, ఓరుఁగల్లు, సింగపురము మొదలగు తెలుఁగు దేశములు పాలించినారు. అన్నపోతానేఁడు, ఓరుఁగల్లుదగ్గర మైలారదేవరకు నగ్రహార మొసఁగినట్లు శాసనము లున్నవి. పోతనామాత్యుఁ డోరుగల్లు నివాసిగావుననే శావుసింగభూపాలున కాయల్పకృతి యొసఁగుట యుపపన్నమయ్యెను. ఒంటిమిట్టకు రాచకొండకుఁ, జేరిక లేదు. పోతననాఁటికిఁ గాకతీయరాజ్యము చిదికిపోయినది. తురుష్కులతల్లు వచ్చినది. కావున భాగవతమునకు శీఘ్రవ్యాప్తి కలుగదయ్యెను. రాజునకుఁ గృతియొసఁగినచోఁ దదాలంబమునఁ బెక్కులు ప్రత్యంతరము లేర్పడి వ్యాప్తిచెందఁగలిగెడిది. ఒసఁగఁడయ్యెను. పోతనయనంతరము కొలఁదికాలముననే యాగ్రంథసంపుటము కొంతకొంత శిథిలమయ్యెను. నాఁ డాభాగమును వెలిగందలనారయాదులు పూరించిరి. వెలిగందల యోరుఁగంటికిఁ మిక్కిలి చేరువనున్నదట! మఱియు బమ్మెర గ్రామముగూడ నోరుఁగంటికిఁ జేరువనే కలదట. బమ్మెరవారు, నేఁటికిని నోరుఁగల్లుప్రాంతములం దున్నారట. మఱి యొంటిమిట్టకు నేకశిలానగరమన్న పే రెక్కడను నేనాఁడును గానరాదు. అయ్యలురాజురామభద్రుఁడు తనగద్యమున "ఒంటిమిట్టరఘువీరశతకనిర్మాణకర్మఠ" యని యొంటిమిట్టనే పేర్కొనెను. ఆతనితాత తిప్పరాజుశతకమునఁగూడ "ఒంటిమిట్ట రఘువీరా! జాన

కీనాయకా!" యనియెను, "ఒంటిమిట్టను గాఁపురం బున్నయట్టి సిద్ధసానికి సంకల్పసిద్ధి రస్తు" అని చాటువు.

"మానవతి వినవమ్మ చంద్రుఁడు మండువెన్నెల గాసెనే
సూనశరములవింట మదనుఁడు నూటిదప్పక యేసెనే
భానుతేజుఁడు తెలిసియంతటఁ బంతముననను డాసెనే
మేన గంధము పూసెనే! ఒంటిమిట్ట శ్రీరఘురాముఁడు"

ఇత్యాదిపద్యములందును నొంటిమిట్ట యన్నపేరే పేర్కొనఁబడినది. చెన్నపురి "ఓరియంటల్ లైబ్రరీ" లో నొంటిమిట్ట విషయము గలదు. కొన్ని శాసనము లుదాహరింపఁబడినవి. అన్నింటను నొంటిమిట్టయన్నపేరే గలదు. "ఒంటఁడు, మిట్టఁడు" అను శబరులమూలమున నక్కడ పురమేర్పడినట్లును వాండ్ర పేళ్లతోడనే యాపేరుకలిగినట్లును నొంటిమిట్టవాసులు పలువురు స్థలజ్ఞులు చెప్పినట్లందు వ్రాయఁబడినది. ఎన్నెన్నో విషయములు వ్రాయఁబడినవి గానియందుఁ బోతనామాత్యుని ప్రస్తావమే చేరలేదు. పూర్వ మీకింవదంతియున్నదనుట కాధారము లేదు. భాగవతమును దొల్త మద్రాసున ముద్రించిన పురాణం హయగ్రీవశాస్త్రిగారి యూహామే యీవాదమున కుపజ్ఞ. పోతన తననాఁటికి నేకశిలానగరమనుపే రోరుఁగల్లునకు జగత్ప్రఖ్యాతముగాఁ జెల్లుచుండఁగాఁ దానుగ్రొత్తగా నొంటిమిట్టకుఁగూడ నదేపేరు పొసఁగించుట సంభవింపదు. ఈ సందర్భమున నిప్పుడు వాదప్రతివాదములు పేడెత్తియున్నవి.

ప్రాజ్ఞలోకము యథార్థము నెఱుఁగఁగలదు. ఇది యింతటఁ జాలును.

శ్రీనాథుఁ డోరుఁగంటితోఁ దనకుఁగలపరిచయ మెల్ల వల్లభామాత్యుని పేర్వెట్టి తానురచియించిన క్రీడాభిరామమున వెల్లడించినాఁడు. శ్రీనాథునకును బోతనకును స్థలసంబంధము పొసఁగుచున్నది. పోతనభాగవతమున నాతనికాలము నిర్ణయించుటకుఁదోడువచ్చునంశ మేదియుఁ గానరాదు. భోగినీ దండకమున:—

> సీమంతినీమానసారామ వాటీవసంతుణ్డు, వసంతావనీ నాథసంసేవితాంచత్ప
> దాంభోజు రావుసింగక్షమానాథపౌత్రుణ్డు, సర్వజ్ఞ సింగోర్వరాధ్యక్షు

అనికలదు. రేచర్లవారివంశచరిత్రలం దీసర్వజ్ఞసింగ భూపాలుఁడు సరిగా గుర్తింపనగుచున్నాఁడు. ఈతఁడే శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడినవాఁడు. షష్ఠప్రకరణ మందీవిషయము విపులముగాఁ జర్చింపఁబడును. కాలసంబంధమును బొసఁగినది. ఇర్వురును గవీశ్వరులు. సమానవృత్తివ్యాపృతులుగా నుండు వారికి మైత్రియో శాత్రవమో ప్రాయికముగాఁ బాటిల్లుచుండును. శ్రీనాథుఁ డర్హవిద్వాంసులపై నాదరము కల్గువాఁడు. పోతనామాత్యుఁడు సాత్త్వికప్రకృతిగల యుత్తమపురుషుఁడు. రాజాశ్రయాద్యపేక్షలు లేనివాఁడు. పరస్పరము ద్వేషము నకుఁ గారణము లేదు. ఈయిర్వురసంబంధమునుగూర్చి వాడుక లోఁ గొన్నికతలుగలవు. సంగ్రహముగాఁ జేర్కొనెదను. శ్రీ

నాథుఁడు తనగ్రంథములెల్లఁ బ్రాభవాధికులకొసఁగి హెచ్చు ధనము గడించి భోగసమృద్ధితోఁ బల్లకులెక్కి తిరుగుచుండెడి వాఁడు. పోతనామాత్యుఁ డట్లుచేయమిచే బీదబాపఁడై కృషిచేసికొని జీవించుచుండెను. పోతనామాత్యునిచేఁగూడ, నరాంకితములుగాఁ గృతులు చెప్పింపఁ దలంపుగొని యొకప్పుడు శ్రీనాథుఁ డాతని దర్శింపఁబోయెనట! త్రోవలోఁ బొలము దున్నుకొనుచున్న పోతనామాత్యుని జూచి శ్రీనాథుఁ డీక్రింది పద్యమును జెప్పెనట!

క. కమ్మనిగ్రంథం బొక్కటి
యిమ్ముగ నేన్నృపతికైనఁ గృతి యిచ్చినఁగో
కొమ్మనీ యీయరె యర్థం
బిమ్మహిఁ దున్నంగ నేల యిట్టిమహాత్మల్.

ఇర్వురు నింటి కరిగిరి. లేవడిఁ గుడుచుచున్నయాధన్యచరితుఁ డా శ్రీనాథకవికిఁ దగిన ట్లాతిథ్యము నెఱపలేకపోయెనట! శ్రీనాథునిప్రాభవమును జూచి యానాఁడుపోతనామాత్యునిభార్య కవితవలన మీకుఁ గాసైన గడింపులేకపోయెఁగదా! యని విసుపుదోఁపఁ బలికెనట! పోతనామాత్యుఁడు వ్యాకులపడెనట! శ్రీనాథుడును రాజాంకితముగాఁ గృతులు చెప్పి ధనవంతుఁడగు మని ప్రోత్సాహపఱచెనట! నాఁటిరాత్రిస్వప్నమున సరస్వతి దీనాననయై కన్నీరుదోఁపఁ బొడచూపఁగాఁ బోతనామాత్యుఁ డప్పు డీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనట.

ఉ. కాటుకకంటినీరు చనుకట్టుపయింబడ నేలయేడ్చెదో
కైటభదైత్యమర్దనునిగాఁదిలికోడల! యోమదంబ! యో
హాటకగర్భురాణి! నిను నాఁకటికై కొనిపోయి యల్లక
ర్ణాటకిరాటకీచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ నమ్మ భారతీ!

భాగవతమందలి "సిరికిం జెప్పఁడు" మొదలగుకొన్ని పద్యములఁగూర్చి శ్రీనాథునకుఁ బ్రసక్తములుగాఁ గొన్నికతలు గలవు. పోతన యైహికేచ్ఛావిముఖుఁ డగుట నిక్కువము. నరకృతి యాతని కసమ్మతము. శ్రీనాథాదులకుఁ జుఱుకుమని తగులునట్లు భాగవతమున నిట్లు చెప్పినాఁడు.

ఉ. ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురమ్ములు వాహనమ్ములున్
సొమ్ములుఁ గొన్ని పుచ్చుకొని చొక్కి శరీరముఁ బాసి కాలుచే
సమ్మెట వ్రేటులం బడక సమ్మతి శ్రీహరికిచ్చి చెప్పె నీ
బమ్మెరపోతరా జొకఁడు భాగవతంబు జగద్ధితంబుగన్

పోతనకు సహజపాండిత్యుఁ డనిబిరుదు. పాండిత్యవిషయమునఁ బోతరాజుగారికంటె శ్రీనాథభట్టారకుఁడు మిక్కిలి దండివాఁడు. వీరిర్వురు నిశ్చయముగా నిచ్చిపుచ్చుకొన్న సంబంధమున బావమఱఁదులయినను గాకున్నను, వరుసకయియుం దురని నమ్మదగును.

భీమఖండకృతిపతి బెండపూడియన్నమంత్రి శ్రీనాథునకు బందుగుఁడు. ఆబాంధవము తమనాఁటిదిగాక తరములనుండి వర్తిల్లుచున్నదిగా భీమఖండముననిట్లు సూచించినాఁడు.

సీ. గీ. పాకనాటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు
కమలనాభునిమనుమఁడ వమలమతివి
నాకుఁ గృపసేయు మొకప్రబంధంబు నీవు
కలితగుణగణ్య! శ్రీనాథకవివరేణ్య!

మఱియు శ్రీనాథునకు రామయమంత్రియని బావమఱఁదియో బావమఱఁదివరుసవాఁడో యొక్కఁ డుండెడివాఁడనియు నాతఁడు భోజనశూరుఁడనియు, నొకసారి బంతినిగలసి భుజించుచు శ్రీనాథుఁ డాతని నీక్రిందిపద్యముఁ జెప్పి గేలి చేసెననియు వినికి. ఇది విశ్వాస్యముగా నాకుఁ దోఁపదు.

ఉ. గ్రామము చేతినుండి పరికల్పితధాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్షవీక్షణపరంపరచేఁ గడతేఱెఁ గాక మా
రామయమంత్రిభోజనపరాక్రమ మేమని చెప్పవచ్చు నా
స్వామి యెఱుంగుఁ దక్కబలిచాతురి తాళఫలప్రమాణముల్

శృంగార శ్రీనాథము.

—:o:—

ద్వితీయ ప్రకరణము.

మ. మహనీయంబుగ నంధ్రభూవలయముం బాలించుచుం బ్రాజ్ఞులై
బహుకావ్యంబులు చెప్పుచున్, మఱియుఁ జెప్పంజేయుచున్ సాత్త్విక
స్పృహతో ధర్మము లాచరించుచు, జగజ్జేగీయమానంబుగా
నహముల్ పుచ్చిన రెడ్డిరాజులసముద్యత్కీర్తిఁ గీర్తించెదన్.

కొండవీటిరెడ్లు.

క్రీ 1330 ప్రాంతమునఁ దురుష్కులతల్లువలనఁ గాకతీయాంధ్రసామ్రాజ్యము చీకాకయి చెడెను. వారిక్రింద దండనాథులుగా నుండినరెడ్లు వెలమలు మొదలగువా రటుతర్వాతఁ గొందఱు స్వతంత్రరాజ్యముల నేర్పఱుచుకొన్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈకొండవీటిరెడ్డిరాజ్యము కోమటిప్రోలయ యను రెడ్డికాలమున నెలకొన్నది. ఈతఁడు, క్రీ 1320 ప్రాంతముల రాజ్యమేలెను. శాసనములం దీతనితండ్రి వేమన వంశకర్తగాఁ బేర్కొనఁబడుచున్నాఁడు. ఆతనికిఁ బూర్వవిషయమే శాసనమునను గానరాదు. ముట్లూరిశాసనమున నాతఁడు దండనాథుఁడనియు నాతనికుమారుఁడు ప్రోలయక్ష్మాధీశ్వరుఁడనియుఁ గలదు. ముట్లూరిశాసనము క్రీ 1333 న కోమటి

ప్రోలయకుమారుఁ డగుప్రోలయవేముఁడు తనమేనమామయగు నాగసేనానికిఁ బుణ్యముగా, జొన్నలగడ్డమృత్యుంజయార్యున కాగ్రామము దానముచేసి నెలకొల్పినాఁడు. క్రీ. **1423** న నెలకొల్పబడిన యనితల్లి కలువచేరు శాసనమున నీరెడ్డి రాజ్యారంభవిషయ మిట్లు తెలుపఁబడినది.

"ఆ ప్రతాపరుద్రుఁడు స్వేచ్ఛచేతనే (తురుష్కులకోడిపోయి యుద్ధాదులవలన మృతుఁడు కాలేదనుట) స్వర్గస్థుఁడు కాఁగా భూమితురుష్కాక్రాంత మయ్యెను. సముద్రజలమగ్నమయినప్పు డాదివరాహమూర్తి యుద్ధరించినవిధమున, యవనులపాలయినప్పుడు ప్రోలయనాయకుఁడు భూమిని బునరుద్ధారముచేసెను, ప్రోలయనాయకుఁడు స్వర్గస్థుఁడు కాఁగా విశ్వేశ్వరానుజ్ఞచేఁ గాపయనాయకుఁడు డెబ్బదియేగురునాయకులు తన్ను సేవింప నేల్బడి నెఱపుచుఁ దురుష్కు లాక్రమించుకొనినరాజ్యమెల్ల స్వవశముచేసికొని యనేకాగ్రహారములను బ్రాహ్మణులకు దానము లొసఁగి పేర్వెలసెను. ఆతఁడును స్వర్గస్థుఁడయినతర్వాత నాడెబ్బదియేగురు నాయకులుఁ దమతమ భాగములందు రాజ్యమేలఁజొచ్చిరి. అందు వేమనరేశ్వరుఁ డొకఁడు"—

ముట్లూరిశాసనమున మొదటివేమయ దండనాథుఁడయినట్లును, నాతనికొడుకు ప్రోలయ రాజయినట్లును ప్రోలయకొడుకు వేమయ ప్రసిద్ధముగా రాజ్యమేలినట్లునుగలదుగదా!

కలువచేరుశాసనమున వంశమునకు మూలపురుషుఁడు గాఁ బేర్కొనఁబడిన ప్రోలయ వేమయ చేతనే నెలకొల్పఁబడిన ము ట్లూరిశాసనము ఆకలువచేరుశాసనముఁకంటెఁ బ్రాచీనవృత్తాంత మెఱిఁగించుసందర్భమం దభ్యర్థిత మగు ననుటకు సందియముండదు. డెబ్బదియేగురుదండనాథులలో నొక్కఁడు గానున్నవాఁడు ప్రోలయతండ్రి వేమయ యగునేమో! కలువ చేఱుశాసనమునఁ బ్రోలయకొడుకు వేమయయే పేర్కొఁబడి నాఁడు. కాపయనాయకునకును నాతనికిఁ బూర్వము రాజ్య మేలిన ప్రోలయనాయకునకును వీరికి నేమేని సంబంధము గల దో తెలియదు. ఆకాపయనాయకునివిషయ మీావల కంతగా గుర్తింపఁబడినదిగాదు. కలువచేఱుశాసనము నార్యవటశాస నము నాతని మిక్కిలి ప్రఖ్యాతునిగాఁ బేర్కొనుచున్నవి. మొదటివేమనకుమారుఁ డగుప్రోలయకే కోమటి ప్రోలయ యని నామాంతరము. ఈతనిభార్య యన్నమాంబ. వీరికి మాచయ వేమయ దొడ్డయ అన్నయ మల్లయ యని యైదుగురుపుత్త్రులు జనించిరి. కొన్ని శాసనములు మల్లయనువిడచి నలుగురినే పేర్కొనుచున్నవి. ప్రోలయతరువాత నాతనిరెండవపుత్త్రుఁడు వేమయ రాజ్యమునకు వచ్చెను.

ఈ కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యారంభమునుగూర్చి కొండవీటి దండకవిలెలోను గొండవీటికైఫీయతులోను, మఱికొన్నిటను "పరుసవేదికథ" యొకటి గలదు. ఆకథయాథార్థ్య మెట్టిదో

యెఱుఁగఁజాలము. రెడ్డిరాజులు 'వేమయ' 'కోమటి' నామములను దఱచుగాఁ దాల్చుచువచ్చిరి. దీనికిఁ గారణ మేదో యుండఁదగును. పరుసవేదికథకు సంబంధించినవిషయ మేదేని కారణమగుటచేతనేగాని, లేనిచోఁ గోమటీశుఁ డనునొక దేవునియు వేమయయను వీరశైవాచార్యునియు నామములను బట్టిగాని యాపేళ్లు వారు తఱచుగాఁ దాల్చుచుండవచ్చును. పరుసవేదికథయెడలఁ దొలుత నాకుఁ బ్రమాణబుద్ధి లేకుండెనుగాని ప్రోలయవేమయనాఁటనే వెలయింపఁబడిన మంచాళ్ల తామ్రశాసనమాకథయందుఁగొంత సత్యము కలదేమోయని సందేహము కలిగించుచున్నది. అందిట్లు కలదు:—

"* శ్లో. తద్వంశజాతామలపంటరెడ్డి కులామృతాంభో నిధిపూర్ణచంద్రః। ప్రోలాభిధః ప్రాప పురాతనోఽస్థ? భూజావశా ద్బ్రాహ్మణపాదుకార్చామ్॥ యదృచ్ఛయా స్వర్ణకరప్రసిద్ధిం లబ్ధ్వాన్నమాంబాపతి రాబభూవ। తతశ్చ పుత్రానపి పంచ లేభే బృందారకాధీశ్వరతుల్యమూర్తిః॥ తత్పుత్రేష్వథ వేమభూపతి రరిప్రాణాపహారీ రణే...—" .

ఇందు రెండవశ్లోకమున దైవికముగా స్వర్ణకరప్రసిద్ధి పొందిన యన్నమాంబాభర్తయగు ప్రోలయ పెంపొందె ననియున్నది. ఇది పరుసవేదివిషయమేమో యని సందేహమగుచున్నది.

---

* ఈతామ్రశాసన మిప్పుడు లభింపలేదు. మెకంజీదొరగారు దీని ప్రతి వ్రాయించియుంచినారు. లోకల్ రికార్డు వాల్యూములో జూడఁదగును.

ప్రోలయవేమారెడ్డి.

ఈతఁడే రెడ్డిరాజ్యమును మహోన్నతికిఁ దెచ్చిన ప్రఖ్యాతపురుషుఁడు. ఈతనిప్రధానరాజధాని అద్దంకి. కొండవీడు, కొండపల్లి, ధాన్యవాటి, మొదలగు స్థలములం దీతఁడు చాసీతిదుర్గములను నిర్మించి తన స్వజనము నక్కడక్కడ నెలకొల్పెను. బ్రాహ్మణులలో వేంగినాటివారికి, వెలనాటివారికి, ద్రావిడులకు ముప్పదియా అగ్రహారములు దానముచేసెను. మఱియు హేమాద్రిధర్మశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడిన మహాదానములన్నింటిని గావించెను. శ్రీశైలమునకు, నహోబలపర్వతమునకు సోపానములు కట్టించెను. ఈ దానసిర్మాణములు రెడ్డిరాజులశాసనములందుఁ దఱచుగాఁ బ్రస్తావింపఁబడును. పల్లవత్రినేత్రాదు లేతని బిరుదులు. కవిత్రయములో దొక్కఁడై ప్రబంధపరమేశ్వరుఁడనాఁ బరగిన యెఱ్ఱాప్రెగ్గడచే రామాయణమును హరివంశమును జెప్పించి కృతినాథుఁడై శాశ్వతకీర్తి గన్న ధన్యాత్ముఁ డీతఁడే!

హరివంశరచననాఁటికి ప్రోలయవేముని పెద్దకుమారుఁ డనపోతరెడ్డి యువరాజపదమును వడసియున్నాఁడు.

క. వితతయువరాజవిభవో
న్నతి పోతియసైన్యనాథ నయమార్గసమా
హితి సంతతసేవాపిల
సితపుత్త్ర శ్రీసమృద్ధ శివగుణసిద్ధా. — హరివంశము.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడను దొలుత సత్కరించినవాఁడు ప్రోలయవేముని తమ్ముఁడు మల్లచమూపతి. ఆతఁ డీకవీశ్వరునిఁ దన

యన్నగారికి ర్పించెను. ఆమల్లచమూపతి కుడుములూరు పుర నాయకుఁడుగా నుండెనట. మధ్యాంధ్రదేశక్షేమదకరవాలుఁ డని హరివంశమునఁ బ్రోలయవేముఁడు పొగడ్తగాంచినాఁడు. ఆతనికిఁ జిట్టయవాఁడు మేనమామ కుమారుఁడు కుడిబుజమై యుద్ధములందు మిగుల సాహాయ్యము చేయుచుండెడువాఁడు. చదలువాడయెఱ్ఱాప్రెగ్గడ సూర్యసుకవికొడుకు. శంకరస్వామి సంయమిశిష్యుఁడు. ఆశంకరస్వామి శివపూజాధురంధరుఁడట! ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు శంభుదాసుఁ డని నామాంతరము. భారతారణ్యపర్వశేషము, లక్ష్మీనృసింహపురాణము, రామాయణము, హరివంశము నాతని కృతులు.

సీ. గపవత్కవిత్వనిర్మాణంబునఁ బ్రబంధ
పరమేశ్వరుం డన్న బిరుదముం గ
ప్రోలయవేమభూభుజు కోర్కె హరివంశ
మును రామకథయుఁ దెల్గునకుఁ దాఁ బ్ర
నన్నయసారస్వతోన్నతి గనఁ జెంద
భారతారణ్యపర్వము ముగించె
చెప్పె నొప్పుగ నృసింహపురాణ మొ
హొన నిల్చె నన్న తిక్కనలతోడ
గీ. పరమశైవుఁడై పేర్వోసి పడసె శంభు
దాసుఁ డన నిహపరహితధర్మముల తె
లంగు లెల్లఁ గనెంగ నెఱింగ నెఱ్ఱ
ప్రెగ్గడకవీంద్రుఁ డతఁడు వర్ణింపఁ దగఁడె.

ప్రోలయవేముని యాస్థానమున లొల్లలక్ష్మీధరుని (లక్ష్మీధరుడు క్రీ. 1530 వాఁడు) కేడవతరమువాఁడగు మహాదేవకవి యుండెను.

శ్లో. యః కర్ణాటవసుంధరాధిపమహాస్థానే సువర్ణాభిషిక్తో
యో నిత్యాన్నికషాయితో నృపగృహే వేమాఖ్యపృథ్వీశితుః
శ్రీమల్లోల్లటభట్టశిష్యఇతి యో లోల్లాఖ్యయా శ్రూయతే
శ్రీశేషాన్వయశేఖర స్సహి మహాదేవో విపశ్చి న్మహాః.

అనపోతారెడ్డి.

ప్రోలయ వేమనకుఁ దర్వాత నాతని పెద్దకుమారుఁ డనపోతా రెడ్డి రాజయ్యెను. ఈతనికాలమునుండి రేచర్ల వెలమరాజులకును నీ రెడ్డిరాజులకును బోరు ఘోరముగా నడవఁజొచ్చెను. పరస్పరముఁ దలలు నఱుకుకొని తమ్ముపడిగల దాపెంచుకొనుచు వచ్చిరి. తుద కీ రెడ్డిరాజ్యము ప్రభ్రష్టమగుటకుఁగూడఁ గొంత వఱ కీవివాదము కారణమయ్యెను. దన్నాలకోట (ధరణికోట) యొద్ద నీ యనపోతారెడ్డిని రేచర్ల వెలమరాజగు సింగయమాదానేఁడు యుద్ధమొనరించి పాఱఁడఁజేసినట్లు వెలిగోటివారివంశ చరిత్రలు పెక్కువగా వాకొనుచున్నవి.

ఉ. దన్నడకోట ముంగల నుదగ్రబలోన్నతి గంగదాఁటి సం
పన్నబలుండు సింగజనపాలనిమాదఁడు రెడ్డిపోతనిన్
బన్నిన సేనలం దునిమి పాఱఁగఁదోలె విరాటుపీట న
త్యున్నతవిక్రమంబున సుయోధనుఁ దోలు కిరీటికైవడిన్.

వేమారెడ్డికాలమునఁ గొండవీ డొకదుర్గముగా నుండెడిది. కాని యద్దంకియే ప్రధానరాజధానిగా నుండెను. ఈ యనపోతారెడ్డి యేకారణముననో యద్దంకి విడనాడి కొండవీడునగరమును బెంపొందించి దానినే తనరాజధానిగాఁ జేసికొన్నాఁడు. రాచకొండ రాజధానిగా రాజ్యమేలుచున్న వెలిగోటి వెలమరాజులతో స్పర్ధలు, యుద్ధములు పెరుగుచుండు

టచే వారితాఁకుడు నడ్డుకొనుటకయి చేరువ నుండఁగోరి కొండవీటికి మార్చుకొనియుండునని తలఁచెదను. నాఁటనుండియు రెడ్లరాజధాని కొండవీడుగా నుండెను.

(రాజమహేంద్రవరం యిలాకా యిప్పటిమన్యమాపురం శాసనం)*

"తతోఽన్నపోతనృపతిః పటుః పాలనకర్మణి
అపాలయ త్తస్య పుత్త్రో సంపం తేఽంధ్రవసుంధరామ్
కొండవీడుం రాజధానీం సవిచిత్రా మకల్పయత్
సృష్ట్వా త్వష్టాపి వైచిత్ర్య మహో దృష్ట్వా స్వవిస్మయః.
*చైత్యైశ్చ స్తుల్యబలై స్తురంగైః కల్పద్రుమాభైశ్చ వదాన్యవర్గైః
గంగోపమానై గమణీజనైశ్చ సా భాతి భూమా వమరావతీవ.
సోఽన్నపోతనృప స్స్వైన నిర్మితాయాం పురిస్థితః
కుర్వన్ హేమాద్రి దానాని చిరం భువ మపాలయత్."

ఈ యన్నపోతారెడ్డియాస్థానమున విద్యాధికారియై బాలసరస్వతియను పండితుఁ డుండెడివాఁడు. అతనిధర్మకార్యముల కాబాలసరస్వతియే శాసనకృతికర్త. శాసనావసానముల నాతఁడు తనపేరు చెప్పికొన్నాఁడు.

* ఈశాసన మింతవఱ కముద్రితము. దీనిప్రాఁతప్రతి ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోనున్నది. అందుఁ దప్పులున్నవి. ఇప్పు డుదాహరింపఁబడిన శ్లోకములలోనే "తతోఽన్నపోతనృపతిః" అని యుండవలసినచోట "తతోఽన్నవేమనృపతిః" అని తప్పుగ వ్రాయఁబడినది. ఈశ్లోకముల నింతకుముందు శ్రీ వీరభద్రరావుగారు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోని లోకల్ రికార్డునం దున్నట్టె యుద్ధరించి యుదాహరించిరి. వీరేశలింగముపంతులుప్రభృతులు వీరభద్రరావుపంతులుగారిపుస్తకమునుండి యట్లేకొని యుదాహరించుకొనిరి. ప్రోలయవేమునితర్వాత రాజ్యమేలినవాఁడు అన్నపోతరెడ్డిగారి యనవేమరెడ్డి

శ్లో. అన్నపోతనరేంద్రస్య విద్వాన్ బాలసరస్వతిః
అకరో దాకరో వాచాం నిర్మలం ధర్మశాసనమ్.

ఈబాలసరస్వతి యనవేమారెడ్డికాలమునఁ గూడఁ గలడు.

మఱియు నీ యనపోతారెడ్డి యొకవెన్నెలకంటి సూర్యకవిచేఁ గృతుల నందుకొన్నాఁడు.

శ్రీనాథుని సమకాలముననున్న జక్కనకవి తనవిక్రమార్కచరిత్రలోఁ గృతినాథునిఁగూర్చి చెప్పినపద్యము:—

ఉ. వెన్నెలకంటిసూర్యుఁడు వివేకగుణాఢ్యుఁడు వేదశాస్త్రసం
పన్నుఁడు రెడ్డివేమనరపాలకుచేత మహాగ్రహారముల్
గొన్న కవీంద్రకుంజరుఁ డకుంఠితతేజుఁడు పెద్దతండ్రిగా
సన్నుతిగన్నసిద్ధనకు సంతతదానకళావినోదికిన్.

ఇందు రెడ్డివేమనరపాలుఁ డగ్రహారము లిచ్చెనని యున్నది. పోలయవేమన కావచ్చును. వెన్నెలకంటి యింటిపేరివాఁ డొకకవి యనపోతరెడ్డికిఁగూడఁ గృతుల నిచ్చినట్లు తెలియఁదగియున్నది. ఆ వెన్నెలకంటి వంశమందే జన్మించి సరసకవితావిశారదుఁడై విష్ణుపురాణమును దెలిఁగించిన వేఱొక వెన్నెలకంటిసూరన యీవిషయ మిట్లు పేర్కొన్నాఁడు:

కాఁడు. ఆశ్లోకమునకుఁ దర్వాతి ధర్మశాసనమున "సోన్నపోతన్నృప స్స్వైనగిర్మితాయాం పురిస్థితః" ఇత్యాదిగాఁ గలదు. అమీఁద ననవేమారెడ్డిరాజ్యపాలనవిషయముకూడఁ జెప్పఁబడినది. శాసనము తర్వాతిభాగము పరిశీలించి చదివినప్పు డాతప్పు స్పష్టముగా గోచరించును. కొండవీడు రాజధానిగాఁ జేసినవాఁ డనపోతారెడ్డిగాని, యనవేమారెడ్డి కాఁడు.

ఉ. ఈ నిఖిలంబు మెచ్చ నమరేశ్వరదేవుఁడు మాడఁ గృష్ణవే
ణీనది సాక్షిగా ననికి నిల్చి రావుతు కేసభూవిభుం
గానకుఁ దోలి వెన్నడచి కాచిన వేమయ యన్నపోతభూ
జానికి పుత్త్రబంధము లొసంగిన వెన్నెలకంటివారిలోన్.

అన్నపోతారెడ్డి పంచారామములోఁ బ్రథమారామముగా నమరారామమను పేరఁ బరగిన యమరావతి (ధాన్యవాటి) లో నమరేశ్వరదేవరను మంత్రియగు మల్లయవేమునిచేఁ బునఃప్రతిష్ఠితునిఁ జేయించెను. అమరావతి శిలాశాసనమున నామల్లయవేమమంత్రి ప్రతాపాదికము మిక్కిలి కీర్తింపఁబడి నది. ఆతఁడు ధరణికోటపయికిఁ దురుష్కసైన్యము దండెత్తి రాఁగా వెలిచలువక డీకొని యోడించి పంపినాఁడట.

అన్నపోతారెడ్డి 1366 వఱకు రాజ్యమేలెను. ఆతని శాసనములఁ గూర్చి యనుబంధము చూడునది. ఆతనికిఁ గొమరగిరిరెడ్డి కుమారుఁడు. కొమరగిరిరెడ్డి బాలుఁడగుటచేతనేమో యనపోతారెడ్డి తర్వాత నాతని తమ్ముఁ డనవేమారెడ్డి రాజయ్యెను. శాసనములం దనపోతారెడ్డి స్వర్గస్థుఁడయినపిదప నాతని ప్రియసోదరుఁ డనవేమారెడ్డి ఎత్త్యయగు రాజ్యమును బడసెనని చెప్పఁబడియున్నది.

అనవేమారెడ్డి.

ఈతఁడు మహాధార్మికుఁడు. 'ధర్మవేమన' యని యీతనికిఁ బ్రఖ్యాతికలదు. ఈక్రింది నుదాహరింపఁబడుచాటువు లీతనిఁగూర్చి రచింపఁబడినవి. అనవేమ వేమ నామములు ప్రోలయవేమాన్నవేములకు సామాన్యములు.

శ్లో. అరుణోదయ తపనోదయ సంగవ మధ్యాహ్న సాయ మర్ధనిశాః
శివపూజాసమయాస్సన్త్రి ప్రతిదిన మనవేమ పార్థివేంద్రస్య.

శ్లో. భువిసత్యన వేమపార్థివేంద్రే విదుషాం వేతన మేవ జీవనమ్
దివిసత్యనవేవ భూపతీంద్రే విదుషాం జీవన మేవ జీవనమ్.

శ్లో. పాతాళం పరిపాలయ త్యహిపతౌ నాతాశిమో భోగిన
శ్శక్రే శాసతి నాకలోక మమరా స్సత్రాసినో జజ్ఞిరే
భూమీశే చిర మన్న వేమనృపతౌ నిరాయో లభంతే జనా
మృద్వన్నం మృదులాంబరం మృగమదం చామీకరం చామరమ్.

శ్లో. నిరాగోపహతే గ్దాతిరుఘనశ్ఛేదా ధనుః కంటక
స్యోద్ధారాగా ద్విశిఖస్సముద్ధత సమిచ్ఛేదాచ్చ కాక్షేయకః
యామినీశయశాతి యాదోధిపతి యక్ష
యమతనూభవులు నీయంతినాకు
తపనతాటక (?) వైరితాలాంకతారాద్రి
తారకాంకులు నీతిరనునారు

గీ. శుద్ధమతిరీయగ గీర్వ వృద్ధినూపరంగు సుజనావితరభూతికాంతభాగ్య
సారఘనధర్మ లోకోత్తరశౌర్య ధైర్య భుజబలంబుల నన వేమభూపవర్య.

క. ఏపరికిఁ దగిన పనులని నాపనికనుపంగరాక యువనీశుఁడు దా
నోపనిమనుజులిఁ బంపిన నాపనిదా నెరపినటు లనవేమనృపా.

అనవేమమహీపాలుని పాలనకాలమునఁగూడ బాలసరస్వతికవి విద్యాధికారిగా నుండెనని యింతకుముందే వ్రాసితిని. అతఁడు చనిపోవుట వేనయియుండును. త్రిలోచనాచార్యుఁ డను కవీశ్వరుఁ డింకొకఁడుకూడ శాసనాచార్యుఁడుగా నీతని యాస్థానమందున్నాఁడు. శా. 1298 ఉప్పుగల్లుతామ్రశాసనమునకు బాలసరస్వతి కర్త. శా. 1300 (ఇమ్మిడిలంక) వానపల్లి తామ్రశాసనమునకు త్రిలోచనాచార్యుఁడు కర్త.

శ్లో. శ్రీమ త్త్రిలోచనాచార్య స్సుకవిః కవిపంశదీపకో జయతి
అన వేమనృపతిద త్త స్యేవ్వ్రడేలంకస్య శాసనం కృతవాన్.

శ్లో. మహానటజటాచ్యుటానటదమందమందాకినీ
కలక్వణితకంకణప్రజవిజృంభివాగ్గుంభనః
కవిః కవికులోద్భవో భువనభవ్యగిర్వ్యోదయ
శ్శివాగమవిశారదో జయతి శారదావల్లభః.

శ్లో. వేమక్ష్మాప! భవద్భయేన విపినక్షోణీం సమాసేదుషాం
సాఫల్యం దధతే రిపుక్షితిభృతాం శస్త్రాణి కాలా ద్బహోః.

శ్లో. లక్ష్మీ స్త్వన్న యనాంబుజేచ మణయ స్త్వల్లోకగేహాంతరే
త్వద్గోష్ఠే స్సురభూరుహా స్తవగిరాం గుంభే సుధా సంభృతా
అంభోమాత్రధనస్య మే తవ చమూరేణో ర్భయం మా స్త్వితి
శ్రీమన్! త్వాంప్రతి వేమభూవర శశీ సింధో రయం ప్రత్యక!

మఱియు ననవేమమహీపాలుని పాలనమున "ప్రికాశ భారతీయోగి" యని యింకొక యాంధ్రకవీశ్వరుం డుండెడువాఁడు. దాక్షారామపురమున నా యనవేమభూపాలుఁడు దేవాలయాదికమును వెలయించు సందర్భమునఁ బద్యరూపకములగు శాసనకృతుల నాతఁడు రచియించెను.

అనవేమారెడ్డి శ. 1331 వఱకు ధర్మపరిపాలన మొనర్చెను. అటుతర్వాత ననపోతారెడ్డికి మహమాంబయను భార్యయందు జనించినకుమారుఁడు కొమరగిరిరెడ్డి రాజయ్యెను.

కొమరగిరిరెడ్డి.

ఈతఁడు భోగైకపరాయణుఁడు. అనువర్షమును వసంతోత్సవము లొనర్చుచుండెడువాఁడు. మన శ్రీనాథుని హరవిలాసము గృతినందిన యవచిదేవయ తిప్పయ యిమ్మహారాజునకుఁ బ్రతిసంవత్సరోత్సవంబునకుం దగిన కస్తూరీఘనసారసంకుమదహిమాంబుకాలాగురుప్రభృతి సుగంధద్రవ్యంబు లొడఁగూర్చియుఁ జీనిసింహళతవాయిహురుమంజిజలనోగిప్రభృతి

నానాద్వీపనగరాకరంబుల ధనకనకవస్తువాహన మాణిక్యగాణిక్యంబులు తెప్పించియు నాందోళికాచ్ఛత్రచామరతురంగాది రాజ్యచిహ్నముల నందెను. కుమారగిరిచే సంస్కృతమున వసంతరాజీయమను నొకనాట్యశాస్త్రగ్రంథము రచింపఁబడెనట! అది యిప్పుడు చేకూరకున్నది.

శ్లో. మునీనాం భరతాదీనాం భోజాదీనాం చ భూభుజామ్
శాస్త్రాణి సమ్య గాలోచ్య నాట్యవేదార్థవేదినామ్
ప్రోక్తం వసంతరాజేన కుమారగిరిభూభుజా
నామ్నా వసంతరాజీయం నాట్యశాస్త్రం యదుత్తమమ్.

—శాకుంతలవ్యాఖ్య.

నిత్యభోగపరాయణుఁడగు నితఁడు వసంతోత్సవముల తోడను వారాంగనాభవనములతోడను గాలముపుచ్చుచుఁ జేసినను రాజ్య సింహాసనము నధిష్ఠించియుండఁగా నీతని బావమఱఁది (సోదరీభర్త) కాటయవేముఁడు సర్వసమర్థుఁడై రాజ్యమును నిష్కంటకముగాఁ గాపాడుచుండెను.

శ్లో. భాగ్యం నామ సమగ్ర మీదృశ మతిస్నేహైకపాత్రం యతో
వీరం కాటయవేమ ముద్ధతరిపుధ్వంసే నియుజ్య స్వయమ్
నిత్యం నందతి నర్తనై రభినవైః కాంతైర్వసంతోత్సవైః
సంతానాభ్యుదితైః కుమారగిరిభూపాలో నృపాలోత్తమః.

—మాళవికావ్యాఖ్య.

కొమరగిరి కొలువున "లకుమ" యను ప్రేయసి నాట్యమాడుచుండెడిదట.

శ్లో. జయతి మహిమా లోకాతీతః కుమారగిరిప్రభో
స్సదసి లకుమాదేవీ యస్య ప్రియాసదృశీ ప్రియా
నవ మభినయం నాట్యార్థానాం తనోతి సహస్రధా
వితరతి బహూనర్థానర్థివ్రజాయ సహస్రశః.

లకుమాదేవి వేశ్యకావచ్చును. వేలతెఱఁగుల నవనవాభినయములు చేయుచు వేలకొలఁదిగా నర్థివ్రజమునకు నామె ధనమొసఁగుచు నుండెడిదట. కొమారగిరిరెడ్డికి ననపోతరెడ్డియని కొడుకుండెను. నామమాత్రము తప్ప నాతనిగూర్చి యేమియు నెఱుఁగరాదు. ఒక ద్రాక్షారామశాసనమున "శ్రీమత్కుమారగిరి భూమిపతేః కుమారో వీరాన్నపోతనృపతిః" అని కలదు. తర్వాతిరాయి పగిలిపోయినది.

కాటయవేమన.

ఈ కాటయవేమనవంశవృత్తాంత మిది:—

శ్లో. నప్తా కాటయశౌరేః పౌత్రో మాచస్య కాటనృపసూనుః
వీరాన్నపోతనృపతే ర్జామాతా జయతి వేమభూపాలః.

ఇతఁడు కాటయకు నప్త, మాచయకుఁ బౌత్రుఁడు, కాటయకుఁ బుత్రుఁడు, అనపోతనృపాలున కల్లుఁడు. తల్లాంబిక దొడ్డాంబిక మల్లాంబికయను మువ్వు రతనికి ముగ్గురుభార్యలు తెలియవచ్చుచున్నారు. తల్లాంబికయందు గుమారగిరియని కుమారుని, దొడ్డాంబికయందనితల్లియను కుమార్తెను గాటయవేమన కాంచినాఁడు. మల్లాంబికకు సంతానముకలదో లేదో తెలియదు. ఆమె కన్నిభదేవరాయని కుమార్తెయై ముక్కంటిరాజుతోఁ బుట్టువునట! నాయూహ న్యాయ్యమగునేని కాటయవేమునకు హరిహరరాయలకూఁతు రింకొకతె కూడ భార్యయగును. కాటయవేమన శూరుఁడు. విద్వద్గోష్ఠిప్రియుఁడు స్వయము విద్వాంసుఁడు. కాళిదాసకృతనాటకత్రయమునకుఁ గుమారగిరిరాజీయమను పేర నితఁడు వ్యాఖ్య రచించెను.

శ్లో. తతో౽త్రైనైన మార్గేణ దర్శితాశేషలక్షణమ్
కవీనా మాశ్రయో మంత్రి కాటభూపతనూభవః

శ్లో. సో౽యం వేమవిభుః కుమారగిరిణా రాజ్ఞా నియుక్తః కృతీ
నాట్యానాం త్రితయం కృతంకృతధియా శ్రీకాళిదాసేన యత్
తస్యాదిర్ఘనసాశ్రయస్య రసిక శ్శాకుంతలాదే స్స్వయం
వ్యాఖ్యానం కురుతే కుమారగిరిరాజీయాఖ్య మస్మై హితం.

ఈతనిఁ గూర్చి చెప్పఁబడినపద్య మిది యొకటి:—

క. వెలయాలు శిశువు నల్లుఁడు
సిలయేలిక యాచకుండు నేగురు ధరలోఁ
గలిమియు లేమియుఁ దలఁపరు
కలియుగమునఁ గీర్తికామ కాటయవేమా!

ఈయనయొద్దనే రాయసభాస్కరుఁడు మంత్రిగా నున్నట్లు చాటుపద్యము చాటుచున్నది. ఆపద్యమిది:—

చ. కలయఁ బసిండిగంటమునఁ గాటయవేమసమక్షమందు స
త్ఫలముగ రాయనప్రభునిబాచఁడు వ్రాసినవ్రాలవ్రేఁతలున్
గలుగలుగల్లుగల్లురనఁ గంటకమంత్రుల గుండె లన్నియున్
జలుజలుజల్లుజల్లుగను సత్కవిపద్యలు మేలుమేలనన్.

కొమరగిరికాలమునఁ గాటయవేమారెడ్డి సూరాగ్రేసరుఁడై తూర్పుదేశమును హెచ్చుగా జయించి యార్జించెను. ఆతఁడు జయించిన దుర్గములను శాకుంతలవ్యాఖ్యానమున నీక్రిందిశ్లోకము తెలుపుచున్నది:

శ్లో. ఖాటీఘోటఖురాగ్రత్రుటితగిరితటే యత్ర మాల్యాదిదుర్గం
దుర్గం కిమ్మూరుసంజ్ఞం దళితరిపుబలే దుర్గమం కొండపూణ్డిమ్
దుర్భేదం వజ్రకూటం జితవతి రభసా రామగిర్యాఖ్యదుర్గం
విఖ్యాతం వీరఘోట్టం గళితమసుహృదాం దుర్గసన్నాహభాగ్యమ్.

శ్లో. రాజవేశ్యాభుజంగ శ్రీకుమారగిరిభూపతిః
శస్త్రీ కాటయవేమస్య ప్రగల్భా తత్ర మాతికా.

కాటయవేముని శాసనము లనేకములు పిఠాపురము పెద్దాపురము ప్రాంతములం దున్నవి. ఈతఁడు రెడ్డిరాజ్యమును మిక్కిలి పెంపొందించినవాఁడు. జయింపఁబడిన యాకొత్తదేశమునకుఁ బరిపాలనసౌకర్యము కొఱకై యప్పుడు కాటయవేమకొమరగిరులు 'అనవేమక్షితిపాలపౌత్త్రిపతి' యగు నల్లాడరెడ్డిని రాజమహేంద్రవరమునఁ దమప్రతినిధినిగా నిలిపిరి. అతఁ డక్కడ పాలించుచుండెను. తర్వాతఁ గొంతకాలమునకుఁ గొండవీట నేదో కల్లోలము పెదకోమటి వేమాదుల మూలమునఁ గలుగుటచేతనో కొమరగిరి వృద్ధుఁడగుటచేతనో కాటయవేమన కొండవీడు వీడనాడి రాజమహేంద్రవరము వచ్చి చేరెను. తన్ను సింహాసమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి రాజ్యమును జక్కఁగాఁ గాపాడిపెట్టినందులకుఁ గొమరగిరిరెడ్డి రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును గాటయవేమునకుఁ బారితోషకముగా నిచ్చెనని శక. 1333 సఁ॥ తొత్తరమూఁడితామ్రశాసనము చెప్పుచున్నది.

శ్లో. ఆసీ దమాత్యరత్నం కాటయవేమప్రభు స్తస్య
అతిసురిగురుభార్గవమతి గతిభార్గవవిజయ విజయవిఖ్యాతః

శ్లో. సింహాసనే నిధాయాసౌ కుమారగిరిభూవరమ్
ఆ తేజయ న్మహాతేజా శ్రీకృష్ణఇవ ధర్మజమ్
కుమారగిరిభూనాథో యస్మై విక్రమతోషితః
ప్రాదా త్ప్రాచీం భువం రాజమహేంద్రనగరీముఖామ్.

కాటయవేముఁడు తనకూఁతుయగు ననితల్లి నల్లాడరెడ్డిరెండవకుమారుఁడగు వీరభద్రారెడ్డి కిచ్చి వివాహము చేసెను. మఱియు నల్లయవేమునకుఁ గూడఁ దనపుత్త్రి (పౌత్త్రి)

యనుట తప్పుగాఁ దోఁచుచున్నది.) ని హరిహరాంబ నిచ్చి పెండ్లి చేసెను. కావునఁ గాటయ వేమనయు నల్లాడ రెడ్డియు నాతనిపుత్త్రులును గలసి రాజమహేంద్రవరమున రాచఱికము నెఱపుచుండిరి. కాటయ వేమన కొంచెమించుమించుగా క్రీ. 1416 లోఁ జనిపోయెను. ఆతర్వాత నితనికుమారుఁడు కొమరగిరి రాజయ్యెనుగాని కొలదిదినములకే యాతఁడును స్వర్గస్థుఁడ య్యెను. ఆకొమరగిరి బాలుఁడుగాఁడు వివాహితుఁడు. అనంతర మనితల్లిమూలమున రాజ్యమును వీరభద్రారెడ్డికి సంక్రమింపఁ జేసి యల్లాడిరెడ్డియుఁ దత్పుత్త్రులును బరిపాలనము నెఱపిరి. రాజ మహేంద్రవరమున రెడ్డిరాజ్యము లేర్పడినక్రమమిది. ఇంక గొం డవీటిరాజ్యప్రశంస కొంత తెలుపవలసియున్నది. కొమరగిరి క్రీ. 1400, 1403 వఱకు రాజ్యమేలెను. ఆతఁడటుతర్వాతఁగూడ నాల్గయిదేండ్లు జీవించియున్నట్టున్నాఁడు. ఆతనికి ననపోతరెడ్డి యను కొడుకు పుట్టినట్టున్నాఁడనికూడ నీవఱకే వ్రాసితిని.

పెదకోమటి వేమారెడ్డి.

కొమరగిరిరెడ్డి తర్వాతఁ గొండవీటిరాజ్యమునకుఁ గోమటివేమారెడ్డి రాజయ్యెను. జ్యేష్ఠానుక్రమమునఁ గొమర గిరిజ్ఞాతులలో నీతఁడే ముఖ్యుఁడగును. ప్రోలయ వేమన యన్నయగు మాచారెడ్డి కీతఁడుమనుమఁడు. ఈతఁడు మిక్కిలి విద్యారసికుఁడు. విద్వాంసుఁడు. ప్రఖ్యాతకవీశ్వరుల నాద రించి శాశ్వతకీర్తి నార్జించుకొన్నవాఁడు. సర్వజ్ఞచక్రవర్తియని వీరనారాయణుఁడని యాతనిబిరుదులు.

ఈతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిన తర్వాతఁ దనతమ్ముఁ

డగు మాచారెడ్డికిఁ గొండపల్లిరాజ్యముఁ గొంత పంచియిచ్చి యక్కడకుఁ బంపెను. కోమటివేమారెడ్డికి వెల్గోటి వెలమ రాజులతోడను రాజమహేంద్రపుర మేలుచున్న యల్లయ వేమాదులతోడను గజపతి (ఉత్కళం+ఒడ్డె) రాజులతోడను విరోధము మిక్కిలి చిక్కు గల్గించుచుండెను. కాటయవేమనయుఁ దత్పుత్త్రుఁడును స్వర్గస్థులయినపిదప నీతఁడు రాజమహేంద్రవర రాజ్యము తనకు రాఁదగినదని యళ్లయ వేమాదులమీఁదికి యుద్ధమునకుఁ బోయెను. ఆయుద్ధమున నల్లారెడ్డియు నాతని పుత్త్రులును నీతని సైన్యమునోడఁగొట్టిరి. ఈవిషయము రెండుమూఁడు శాసనములందును శివలీలావిలాసమునందును జెప్పఁబడినది.

వెల్గోటిరాజగు పినవేదగిరినేఁడు తనతమ్ముఁడగు మాచారెడ్డి నోడించి యాతనిరూపమును దమ్మపడిగలోఁ దాఁపించుకొనఁగా నీతఁడు "ఘోరముగాఁ బోరుసలిపి యాపినవేదగిరినేనిం జంపి యాతనితల తనతమ్మపడిగలోఁ బొదిగించుకొనెను. అంతనా పినవేదగిరినేనితమ్ముఁడు లింగమనేఁడు ద్వాదశవర్షంబుల వాఁడై యుండియు బంధుహితపరిజనములం గూర్చుకొని యమరుఁకు వెక్కసంబగుయుద్ధంబు సల్పి కోమటివేమారెడ్డి నోడించి తనతమ్మపడిగం బొదిగించుకొనె"నట. మఱియు సందికంతపోతురాజను రెడ్లకఠారినిగూడఁ గొనిపోయెనట! ఈవిషయము ముందు విస్పష్టముగాఁ దెలియఁగలదు. ఈలింగమనేఁడు కోమటివేమారెడ్డికే కాక, రాజమహేంద్రవరమున రాజ్యమేలిన యల్లయ వేమవీరభద్రారెడ్లకుఁ గూడఁ బ్రబలవిరోధియైనవాఁడు. రాజమహేంద్రవరమున నీతఁడు కొల్లలాడినాఁ

డట. వెలిగోటివారి వంశచరిత్రలందలివి యీసందర్భమును సూచించు పద్యములు గొన్ని యనుబంధమునఁ జూడఁదగును. కోమటి వేమారెడ్డియాస్థానముననే శ్రీనాథకవీశ్వరుఁ డున్నవాఁడు గావున నీతని రాచరికముఁగూర్చి విస్తారముగాఁ దెలుపఁబడును. ఈతఁడు క్రీ. 1420 వఱకు రాజ్యమేలె నని యీవఱకే తెల్పియున్నాఁడను. ఈతనితర్వాత నీతని కుమారుఁడగు రాచవేమన నాల్గువత్సరములకంటె నెక్కువకాలము రాచరికపుభాగ్య మనుభవింపలేకపోయెను. ఆతఁడు మిక్కిలి దుష్టుఁడట! భృత్యుఁ డొకఁ డశ్వారూఢుఁడై నగరిలోనికి వచ్చినాఁ డన్నకారణమున నీతఁడు వానిని జంపించెనట! కొంతవఱకుఁ బ్రజలే యీతనిని హింసించిరి. రాజమహేంద్రవరమందున్న వేమవీరభద్రారెడ్లు కొంత యాక్రమించుకొనిరి. విద్యానగరప్రభువులు గొంత యాక్రమించుకొనిరి. కొండవీటఁ గూలినపిదప మఱి ముప్పదియేండ్లకు రాజమహేంద్రవరమునఁ గూడ రెడ్డిరాజ్యము వేమవీరభద్రారెడ్లతోనే యంతరించినది.

రెడ్డిరాజుల యోగ్యత.

ప్రఖ్యాతముగా రెడ్డిరాజు లంధ్రదేశమును బరిపాలించినది నూటయేండ్లమాత్రమేయైనను వారు ప్రజలకుఁ బరమప్రేమపాత్రులయి యఖండయశము నార్జించిరి. కృతికర్తలైరి. కృతిపతులైరి. ఆంధ్రభాష యున్నంతకాలము, నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ శ్రీనాథకవులకావ్యము లున్నంతకాలము రెడ్డిరాజులకీర్తి కీర్తితమగుచునే యుండును. కోమటివేమారెడ్డికృతులు సాహిత్యచింతామణ్యాదు లిఁక ముద్రితములు కావలసియున్నవి. ఫల

భరితమయిన కృష్ణాగోదావరీప్రాంతదేశ మీరెడ్డిరాజులు పరిపాలించిరి. వీరిపాలనము తురుష్కులకు గజపతులకు విజయనగరకర్ణాటప్రభువులకును కన్నెఱ్ఱగలిగించునదిగా నుండెను. అఖండశివపూజాధురంధరులయి వీ రాముష్మికతత్పరులుగా నుండిరి. అనవేమారెడ్డి పట్టణములందు శివపూజనలువుచుండెడివాడట! కృష్ణాగోదావరీగుంటూరుమండలములందు నేఁడగ్రహారికులుగా నుండువా రనేకులు నాఁడు రెడ్డిరాజులవలన నగ్రహారములు వడసినవారిసంతతులవా రగుదురు. అసామాన్యములయిన ధర్మకార్యములను వారాచరించిరి. శ్రీశైలాహోబలగిరిసోపాననిర్మాణము అమరేశ్వరపునఃప్రతిష్ఠ అగ్రహారప్రదానములు సంతానసాగరాదితటాకనిర్మాణములు పేర్కొనవచ్చును. రెడ్డిరాజులపేళ్ళుగల గ్రామము లనేకము లున్నవి. పారంపర్యముగా వారిపేళ్ళు సవిస్తరముగా పెట్టుకొనుచున్న కుటుంబములవారు నేఁడున్నారు. వారిచరిత్ర సమగ్రముగా సమకూర్పఁదగినది. అనుప్రసక్తమగుటచే నిక్కడ నధికముగా వ్రాయ వెఱచుచున్నాను. ఈరెడ్డిరాజులపరంపరలోనివా రిప్పు డెవరగుదురో యెఱుఁగరాదు. నెల్లూరుమండలమునఁ గాటమరెడ్డి యను యింటిపేరు గలవా రున్నారు. వారు మనకాటయవేమారెడ్డివంశమువా రగుదురేమో! ఇప్పటికి నేను రెడ్డిరాజులలో ప్రధానముగా రాజ్యమేలినవారిచరిత్రమునే పేర్కొంటిని. అనుబంధమున వారివంశవృక్షము చూడఁదగును. చాటుధారయొకటి రెడ్డిరాజులపరిపాలనక్రమమును దెల్పునది కలదు. శాసనములఁ బట్టిచూడఁగా దానిలోని కాలక్రమము కొంత తప్పుచున్నది.

శృంగార శ్రీనాథము.

తృతీయ ప్రకరణము.

సీ. విద్యాధికార్యస్న ♦ తోద్యోగము వహించెఁ
బోషించె విద్యావి ♦ శేషములను,
బహుదేశబుధుల వి ♦ ద్వత్త పరీక్షించె
సంతరించెను ధర్మ ♦ శాసనములు,
రచియించె నైషధ ♦ ప్రముఖ ప్రబంధముల్
వైరిపాలైన క ♦ టారిఁ దెచ్చె,
అఖిలపురాణ వి ♦ ద్యార్థంబు లెఱిఁగించె
వెదచల్లె దశదిశల్ ♦ విశదయశము
గీ. విక్రమాఢ్యుండు సర్వజ్ఞ ♦ చక్రవర్తి
వీరనారాయణుఁడు వేమ ♦ విభుని సభను
నిర్విఘాతంబుగా నెవ్వఁ ♦ డిర్వదేండ్లు,
అతని నుతియింతు "సకల వి ♦ ద్యాసనాథు॥"

రాజాశ్రయము.

శ్రీనాథుఁడు పదునైదేండ్లప్రాయమునకే సంస్కృతాంధ్రములందుఁ జక్కనిసాహిత్యశక్తిని నఖండమగు కవితాశక్తిని నార్జించుకొన్నవాఁ డయినాఁడు. "నిరాశ్రయా న శోభంతే పండితా వనితా లతా" యన్నట్టును,

ఉ. అవనిభుఁ డాదరించిన భటాళిభటత్వము, వైద్యు వైద్యమున్
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానముఁ గోటిసేయు న
య్యవనిభుఁ డాదరింపని, భటాళిభటత్వము వైద్యు వైద్యమున్
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము గవ్వసేయునే!

అన్నట్టుగ, రాజాశ్రయము లేక యశోధనములు సమకూఱనేరవని యాకాలమునఁ జెవుగల్గి రాజ్యమేలుచున్న స్వదేశప్రభువులగు రెడ్లప్రాపునకై యప్పుడు రాజధానిగా నున్న కొండవీడు చేరెను. రెడ్లకు మంత్రులును గార్యనిర్వాహకులును నగు నియోగిప్రముఖుల యాదర గౌరవములు వడయఁజొచ్చెను. తర్వాత రెడ్ల యాస్థానమున విద్వత్కవి యయ్యెను.

కాటయవేమన కొండవీటనున్న కాలముననే, కొమరగిరి* జీవించియుండఁగనే శ్రీనాథకవిరత్నము కొండవీటికి వచ్చుచుఁబోవుచు నుండియుండునని నా తలఁపు. కాటయవేమన క్రీ. శ. 1398 ప్రాంతముల రాజమహేంద్రవరము చేరినాఁడు. విద్యారసికుఁడగు కాటయవేమన నాకాలమునం దితఁడు దర్శించియుండవచ్చును. సకలవిద్యాసనాథుఁడగుచున్న యీప్రతిభాశాలి నాతఁ డాదరించియు నుండవచ్చును. "కవీనా మాశ్రయః" అని కాటయవేమన వర్ణింపఁబడెను. ఆతని నాశ్రయించినకవులలో శ్రీనాథుఁడుకూడ నొక్కఁడు కాఁదగును. శ్రీనాథుఁ డవసానకాలమునఁ జెప్పికొన్నపద్యమున "ఘాసల్రుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగె" నని కలదు. కావున నాత

నికి భాస్కరుఁ డనునాతఁ డొకఁ డాలంబమై యుండెననియు నాతఁ డందఱకుముందే స్వర్గస్థుఁ డయ్యెననియుఁ దెలియుచున్నది. భాస్కరుఁ డనిపేరుగల మంత్రిశేఖరుఁడు*కాటయవేమునాస్థానమున నుండెడువాఁడని యింతకుముందే తెల్పితిని. 'కలయఁ బసిండిగంటమున' నని యారంభముగల యాచాటుపద్యము శ్రీనాథునిదిగాఁ దలఁచుచున్నాఁడను. "పసిఁడి గంటాన భూపాలు పార్శ్వసీమ" నని యుట్టి దింకొక పద్యము భీమఖండమందున్నది. కాటయవేమారెడ్డి కాలముననున్న యారాయన భాస్కరుఁ డీతని నె ట్లాదరించినాఁడో యాతని పేరనీకవీశ్వరుఁ డేమేని కృతులు రచించినాఁడో యెఱుఁగరాదు.

గ్రంథరచనము.

కొండవీడు చేరునప్పటి కీతఁడు గ్రంథరచనము చేయఁ జాలి యున్నాఁడు. కాశీఖండమందలి యీక్రింది పద్యమువలన నాతఁడు రచించినగ్రంథములయానుపూర్వి కొంత తెలియ నగును:

సీ. చిన్నారి పొన్నారి చిఱుతకూఁకటినాఁడు
రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర
నూనూఁగుమీసాల నూత్నయౌవనమున
శాలివాహన సప్తశతి నొడివితి
సంతరించితి నిండుజవ్వనంబున యందు
హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాష

ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమునఁ గొని
యాడితి భీమనాయకుని మహిమ
గీ. ప్రాయమింతకు మిగులఁ గైవ్రాలకుండ
గాశికాఖండమను మహాగ్రంథ మేను
దెనుఁగుచేసెద కర్ణాట దేశకటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి.

ఈపద్యమున నాతఁడు కొన్నిప్రధానగ్రంథములను మాత్రమే పేర్కొన్నాఁడు. ఇవిగాక మఱికొన్నికృతు లాతనివి కలవు. హరవిలాస పండితారాధ్యచరిత్రాదు లట్టివి.

మరుత్తరాట్చరిత్రము.

"చిన్నారి పొన్నారి చిఱుతకూఁకటినాఁడు రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర." ఈప్రాయ మించుమించు పదుమూఁడు పదునాఱు సంవత్సరముల నడిమిప్రాయముగాఁ దలంపనగును. మరుత్తరాట్చరిత్రము తొల్తటి యభ్యాసకృతి యయినను గడపటికాశీఖండమునఁ బేర్కొనఁబడుటచే నది యాతనిమనసునకు నచ్చినప్రబంధమే యగును. ఎవ్వరికిఁ గృతియిచ్చినాఁడో యెఱుఁగరాదు. ఇప్పు డది దుర్లభమయినది. తఱచుగా నీతనికృతులు సంస్కృతగ్రంథానువాదములే, కాని యిది యట్టిదిగాఁ దోఁపదు.

శాలివాహన సప్తశతి.

"నూనూఁగు మీసాల నూత్నయౌవనమున శాలివాహనసప్తశతి నొడివితి." ఇది పదునేడు, ఇర్వది సంవత్సరముల

నడిమిప్రాయము కాఁదగును. శాలి (సాత) వాహనసప్తశతి ప్రాకృతభాషాత్మకమగు రసోత్తర శృంగారప్రబంధము. సాతవాహనుఁడను నొకరాజుచే నిర్వహింపఁబడినది. దీనికే "గాథాసప్తశతి" యని నామాంతరము. ఈగ్రంథమున నేడ్నూఱు గాథలు (ప్రాకృతార్యలు) గలవు. కథావస్తుసూత్రితములు గాక యాగాథలు నానావిధ నాయికా నాయకాదుల శృంగారవృత్తులను జమత్కరించుచు భిన్నభిన్నములుగా నున్నవి. శృంగారరసము వీనియందుఁ బొర్లిపోవుచుండును. కొన్ని లోకవృత్తము దెలుపు గాథలును గలవు. పద్యములు మిక్కిలి చిన్నవియైనను భావపూరితములు. తనప్రాయమునకుం బ్రవర్తనమునకు ననురూపముగా శ్రీనాథుఁడీకావ్యము నీవయస్సునఁ దెనుఁగునకుఁ దార్చెను. ఎవ్వరిప్రేరణమున రచియించెనో యేవి విశేషములాకృతిముఖమున వెల్లడించెనో యెఱుఁగరాదు. ఈగ్రంథమును లభింపకున్నది. ఒకపద్యముమాత్రము లక్షణగ్రంథములందుఁ గానవచ్చుచున్నది.

ఉ. వారణసేయ దావగొనవా నవవారిజమందుఁ దేఁటి క్రొ
వ్వారుచునుంట నీవెఱుఁగవా ప్రియ హా తెలగంటిగంటి క
వ్వారికిఁ గెంపురాదు తగవా యగవారల దూఱ నీవిభుం
డారసి నీనిజంబెఱుఁగునంతకు నంతకు నోర్వ నెచ్చెలీ!

కోమటి వేమభూపాలుఁడీ గ్రంథమును జెప్పించుకొని యుండునని తలంచెదను. ఈసాతవాహనసప్తశతి కా కోమటి

వేమారెడ్డియే వ్యాఖ్యాతయగుట పైయూహకు సాధకము. అమరుశతకవ్యాఖ్యాతృత్వముకూడ సాధకమే యగును. శ్రీనాథుని నూనూఁగుమీసాల నూత్నయౌవనమునాఁటికిఁ బెద్దకోమటి వేమారెడ్డి రాజ్యమునకు వచ్చినాఁడు. ఈకాలముననే శ్రీనాథుఁడు విద్యాధికారిపదము నందినాఁడు.

పండితారాధ్య చరితము.

నిండుజవ్వనము రాకపూర్వము, శృంగారనైషధము రచింపకపూర్వము శ్రీనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రము రచించినాఁడు. శృంగారనైషధకృతిపతియగు మామిడిసింగన్న కన్నయయిన ప్రెగడయ్యకు దానిని గృతి యిచ్చినాఁడు. అతనికి మఱికొన్నికృతులనుగూడ నిచ్చినాఁడట. అవి యేవో!

పండితారాధ్యచరితము తొలుతఁ బాల్కురికి సోమనాథకవీశ్వరునిచే ద్విపదకావ్యముగా రచింపఁబడినది. శివతత్త్వసారకర్తయగు మల్లికార్జునపండితారాధ్యునిచరిత్రమిందు వర్ణింపఁబడెను. సంస్కృతభాషయందు వ్యాసుఁడు పురాణకల్పకుఁడైనవిధమున నంధ్రభాషయందుఁ బాల్కురికిసోమనాథారాధ్యుఁడు వీరశైవపురాణకల్పకుఁ డయ్యెను. సంస్కృతమున ననుష్టుప్పు పొసఁగిన ట్లీఁదు తెలుఁగున ద్విపద పొసఁగునని గుర్తించి తనపురాణములను ద్విపదరూపముననే రచియించెను. ఇతఁ డొకదొడ్డకవి. తొల్లింటి తెలుఁగుఁ బల్కుబ

ళ్లితనికబ్బములందు మిక్కిలిగా నెక్కొనియున్నవి. ఈతనిపండి తారాధ్యచరితము ననుసరించి శ్రీనాథుఁడు పండితారాధ్యచరితను బద్యకావ్యముగా రచించెను. సోమనాథునిరచనములు శ్రీనాథునిరచనములందుఁ బొందుపడినవట! ఈవిషయముకు బద్యబసవపురాణకర్త పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు చెప్పినాఁడు. శ్రీనాథకవి యెంతశృంగారియైనను జిఱుతనాఁటనుండియు శైవమతాసక్తి గల్గియే యుండెననుట కీపండితారాధ్యచరిత్రరచనయొకతార్కాణము.

పెదకోమటి వేముని వైదుష్యము.

రాజు రసికుఁడయిన గాని కవులఘనత వెల్లడికాదు. శ్రీనాథునిప్రతిభాప్రఖ్యాతికిఁ బెద్దకోమటివేమునివిద్యారసికత ప్రధానకారణము. అతఁడు సంస్కృతప్రాకృతాంధ్రభాషలలో మంచి పాండిత్యముగలవాఁడుగాఁ దెలియుచున్నాఁడు. మఱియు సాహిత్యవిద్యయందేగాక సంగీతవిద్యయందుఁగూడ విశేషపరిజ్ఞానముగలవాఁడు. పెక్కుగ్రంథములను జెప్పినవాఁడు. చెప్పించుకొన్నవాఁడు. సర్వజ్ఞచక్రవర్తియని శ్రీనాథాదికవీశ్వరులచేఁ బొగడ్తగన్నవాఁడు.

శ్లో. చూడామణి ర్నృపాణాం
దుర్మదపరిపంథి శిఖరిదంభోళిః।

సర్వజ్ఞ, చక్రవర్తి
పెదకోమటి వేమభూపతి ర్జయతి.

ఈశ్లోకము శ్రీనాథుని శాసనకృతియందేగాక వామనభట్టబాణుని వేమభూపాలచరిత మను నాఖ్యాయికయందుఁ గూడఁ గలదు. రాచకొండ రాజధానిగా రాజ్యమేలిన వెలమరాజులకును గొండవీటి రెడ్డిరాజులకును ప్రబలవిరోధమని ముందే చెప్పితిని. వా రొండొరులను మీఱి కీర్తిప్రతాపయశస్సుల నార్జింప యత్నించుచుండిరి. రాచకొండ వెలమరాజు సర్వజ్ఞబిరుద మందగాఁ గొండవీటి రెడ్డిరాజు సర్వజ్ఞచక్రవర్తి బిరుదమందెను. వారు రసార్ణవసుధాకరాది గ్రంథకర్తలయిరి. వీరు వసంతరాజీయ, సాహిత్యచింతామణ్యాదిగ్రంథకర్తలయిరి. వారు సంగీతసాహిత్యచతురులు. వీరు సంగీతసాహిత్యచతురులు. వారు కృతిపతులు. వీరు కృతిపతులు. వారు బహుపండితుల నాదరించిరి. వీరు బహుపండితుల నాదరించిరి. ఆస్థానకవియై శ్రీనాథుఁడు రెడ్డిరాజుల కఖండగౌరవము వెలయించెను. అంతటివాఁడు పోతరాజు వెలమరాజుల యాస్థానమం దున్నాఁడు గాని యానిస్పృహుఁడు నరస్తుతివిముఖుఁడై వారిగౌరవాదరములను గోరఁడయ్యెను. వారిస్పర్థలు యుద్ధములు నాఁడే యంతరించినవిగాని వైదుష్యవిఖ్యాతిమాత్ర మక్షరరూపమై యలరారుచున్నది. సంస్కృతమునఁ బెదకోమటి వేమన యనేక కృతులు రచించెను.

పెదకోమటివేమారెడ్డి కృతులు.

శృంగారదీపిక:—రసోత్తరశృంగారగ్రంథముగా గణుతికెక్కిన యమరుశతకమున కిది వ్యాఖ్య. ఆశతకమునకు మఱికొన్ని వ్యాఖ్యలున్నవిగాని యీవ్యాఖ్యకే ప్రచారము మెండు. ఇది విపులమైన చక్కనివ్యాఖ్యానము. దీనిపీఠికలో నిట్లున్నది: "సకలవిద్యలం దతిప్రగల్భుఁడును జగనొబ్బగండాంకుఁడునగు నా వేమభూపాలుఁ డొకప్పు డాస్థానగతుఁడై కవీశ్వరులకావ్యామృతము నాస్వాదించుచుండెను. అమరుకకవిరచించిన శృంగారశతకమును విన్నవాఁడై యప్పుడు వ్యాఖ్యానరచనముచే దాని యభిప్రాయమును వెల్లడించుట కుత్సాహము చెందెను." ఈ వ్యాఖ్యపీఠికలో రెడ్లప్రాచీనశాసనకృతులలోని శ్లోకములు కొన్ని కైకొనఁబడినవి. పొసఁగినంతవఱకుఁ దమపూర్వుల శాసనశ్లోకముల నర్వాచీనులు శాసనములందుఁ జేర్పించుకొనుట సంప్రదాయముగాఁ బ్రాచీనరాజశాసనములందుఁ గానవచ్చును. ఇదియు నట్టిదనవచ్చును. కాని సమకాలపు శ్రీనాథుని శాసనకృతులలోనిశ్లోకములుగూడ నీపీఠికలోఁ గలవు. ఈగ్రంథరచనమున శ్రీనాథునితోడ్పా టుండెనేమో!

సప్తశతీసారటీక:—శ్రీనాథునియంధ్రసప్తశతినిగూర్చి వ్రాయునప్పు డించుక దీనిఁ బ్రస్తావించితిని. సాతవాహన(హాల) నృపతి సంధానించిన యేడ్నూఱుగాథలలో సారమనఁదగు

నూఱుగాథల నేటికోమటి వేమారెడ్డి వ్యాఖ్య చేసినాఁడు. వ్యాఖ్యారంభ మిట్లున్నది:

"శ్లో. హాలః ప్రాక్ సప్తశతీం గాథాకోశే వ్యధత్త సంప్రతితు
సాయం వేమనృపాల స్తస్యాఅపి శతక మాహర త్సారమ్।

గద్యము. ఇతిశ్రీ పెదకోమటివేమభూపాలేన కృతా సప్తశతీసారటీకా సమాప్తా."

ఈవ్యాఖ్యానరచనమునఁగూడ శ్రీనాథునితోడ్పాటు నాతఁడు పొందియుండవచ్చును. శ్రీనాథునియాంధ్రీకరణ మట్టి ప్రసక్తికలదనుటకు సాధకము.

సాహిత్యచింతామణి:—ఇది యలంకారశాస్త్రగ్రంథములలోఁ బేర్కొనఁదగిన యుత్కృష్టగ్రంథము. కావ్యప్రకాశమువంటిది. ప్రతాపరుద్రీయవ్యాఖ్యాత కుమారస్వామిసోమపీథి దీని నుదాహరించినాఁడు, మహిమభట్టు ననుమానము నిది ఖండించును. ధ్వన్యాలోకాదుల నిదిపరామర్శించును. అమరుశతక శ్లోకములు పెక్కిలిం దుదాహరింపఁబడినవి. మఱియు ననేక ప్రాచీనగ్రంథములలోని శ్లోకము లుదాహరింపఁబడినవి. "యథా మమైవ భాణే" అనియు, "యథా మమైవకావ్యే వీరనారాయణచరితే," యనియుఁ బెక్కుశ్లోకము లుదాహరింపఁ బడినవి. పెదకోమటివేమకృతులగు నాగ్రంథము లిప్పుడు తెలియరావు.

వామనభట్టబాణునికృతి వీరనారాయణచరిత మను గద్యగ్రంథము గలదు. కాని యిం దుదాహరింపఁబడినది గద్యగ్రంథము కాదు. శ్లోకరూపమగు కావ్యము. ఎడనెడ వీరనారాయణ పెదకోమటి వేమభూపాలప్రశస్తిప్రస్తావశ్లోకములు పెక్కు లుదాహరింపఁబడినవి. వీరనారాయణుఁడేగ్రంథకర్తయగునప్పుడు తనపొగడ్తకుఁ దానే పాల్పడినవాఁ డగును. నమ్మానార్థమై వేమభూపాలునాస్థానమునకు వచ్చిన యనేకకవీశ్వరులు చెప్పినప్రశంసాశ్లోకముల నిం దుదాహరించుకొన్నాఁడేమో! ఆయాయలంకారాదులకు లక్ష్యముగాఁ బ్రయత్నపూర్వకము గా రచింపఁబడినవిగా లే వాశ్లోకములు. ప్రతాపరుద్రీయరస గంగాధరాదులందలిశ్లోకము లట్టివి.

ఇంకను, "యథా కాదంబరీనాటకే" యని పెక్కుశ్లోకము లుదాహరింపఁబడినవి. ఆకాదంబరీనాటక మిప్పుడు క్రొత్తగా దొరకినది. దానికర్త నరసింహకవి. అతఁడు విశ్వనాథకవి తమ్ముఁడు. గంగాధరకవికొడుకు. ఈనరసింహకవి పెదకోమటి వేమభూపాలునకుఁ గొంచెముపూర్వుఁ డగునని నేను దలంచుచున్నాఁడను. నరసింహకవియన్న విశ్వనాథకవి సౌగంధికాపహరణనాటకకర్త కావచ్చును. అతఁ డగస్త్యకవిమేనల్లుఁడును, గాకతీయప్రతాపరుద్రదేవుని కాలమువాఁడును నని యాతని నాటకమువలనఁ దెలియుచున్నది.

మధురావిజయకావ్యకర్త్రియగు గంగాంబపయి యగస్త్యుని గంగాధరుని విశ్వనాథుని స్తుతించినది. ఆమె విశ్వనాథుని శిష్యురాలగునట్టున్నది. మధురావిజయగ్రంథారంభము చూడఁదగును. నరసింహకవి కాదంబరీనాటకము సాహిత్యచింతామణిలోఁ దఱచుగా నుదాహృతమగుటకుఁ గారణ మేదేని యుండవచ్చును. మఱియు "వేమక్షితీశో వృష మేకపాద" మిత్యాదిశ్లోకము శాసనకృతిగతము దీన నుదాహరింపఁబడినది.

ఈక్రింది శ్లోకము సాహిత్యచింతామణిలోనున్నది:

శ్లో॥ ఆటోపాయనటన్మహానటజటాసంఘాటశృంగాటక
క్రోడాఘాటకకోటికోటరకుటీవాచాటవీచీఘటా।
అన్తస్స్వస్తటినీవిశంకటతటీవాటీకవాటీభవ
ల్లాటీకోటిలలాటపాటలపటాపాటల్యపాటచ్చరీ॥

ఆటోపపదారంభముగలపద్యము లిట్టివి శ్రీనాథునివి పెక్కులుగలవు. భీమఖండమందలి యీక్రిందిపద్యమున నొక సమాసపదము మీఁదిశ్లోకమందలిదే కలదు:

శా. ఆడెం దాండవ మార్భటీపటహలీలాటోపవిస్ఫూర్జిత
క్రీడాండంబర మొల్లసిల్ల గరళగ్రీవుండు జూటాటవీ
క్రోడాఘాటకకోటికోటరకుటీకోటీలుఠత్సింధువీ
చీడోలాపటలీపరిస్ఫుటతరస్ఫీతధ్వనిప్రౌఢిమన్.

ఈశ్లోకమును జదువుఁడు: "వాణీనఖముఖముఖరిత వీణామాధుర్యధుర్యవాగ్వృత్తిః। ధ్వాన్యధ్వాన్యధ్వాన్యః పేదకో

మటి వేమభూపతి ర్జయతి." హంసవిలాసమందలి యీపద్యమును గూడఁ జదువుఁడు: క॥ వాణిజ్యచణున కంతర్వాణిప్రస్తూయమానవాగ్విభవునకున్, వాణీనఖముఖముఖరిత వీణానిక్వాణనిభకవిత్వఫణితికిన్॥ సాహిత్యచింతామణిలో నుదాహరింపఁబడిన యొకశ్లోకమునకుఁ దెలిఁగింపుగా వల్లభరాయుని పేర్వెట్టి శ్రీనాథుఁడేరచించిన క్రీడాభిరామమున నొకపద్య మున్నది. వానిని రెంటి నిక్కడఁ జూపఁజాలకున్నాఁడను. క్రీడాభిరామము రావిపాటిత్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామము ననుసరించి చెప్పఁబడినదిగావున నాశ్లోకము ప్రేమాభిరామమందలి దగునేమో!

ఇట్టిసంగతులచే నీసాహిత్యచింతామణిరచనమునఁగూడ శ్రీనాథునిసాహాయ్యము కలదేమో యని నే ననుకొనుచున్నాఁడను.

సంగీతచింతామణి:— ఇది తిరువనంతపుర ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో నున్నది. తత్పుస్తకపట్టికలో పేరుమాత్రము చూచినాఁడను.

వీరనారాయణచరితము (భాణము):— సాహిత్యచింతామణిలో నుదాహరింపఁబడిన (యథా మమైవ వీరనారాయణచరితే) యీభాణమును మఱొక (పేరేమో!) భాణమును దెలియరావు. పెదకోమటివేమభూపాలునికృతు లింక నెన్ని యుండెనో?

ఆస్థానకవీశ్వరులు.

వామనభట్టబాణుఁడు:— ఈతఁడు బహుగ్రంథకర్తయై ప్రసిద్ధిగన్నవాఁడు. కొన్నియేండ్లక్రిందటిదాఁకఁ గాదంబరీహర్షచరిత్రములురచించిన బాణుఁడేతక్క వేఱొక్కబాణుఁడు లేఁడనియు, నుపలబ్ధములగు నేతత్కృతులుగూడఁ దదీయములే యనియుఁ గొందఱు పొరఁబడుచుండిరి. వామనభట్టబాణుని కృతులలో నిప్పుడు వేమభూపాలచరితమనునాఖ్యాయికయు రఘునాథాభ్యుదయము నలాభ్యుదయము ననుకావ్యములును శబ్దరత్నాకరము శబ్దచంద్రిక యనునిఘంటువులును, పార్వతీపరిణయ శృంగారభూషణము లను రూపకములును హంససందేశమను ఖండకావ్యమును నేను జూచినాఁడను. ఇంకను రెండుమూఁడుగ్రంథము లెఱుఁగవచ్చుచున్నవి. శబ్దచంద్రికా శబ్దరత్నాకరాగంభములందు:—

శ్లో॥ విద్యారణ్యగురూన్ సార్వభౌమాద్యఖిలసత్కవీన్।
నమస్కృత్యాథ బాణేన క్రియతే శబ్దచంద్రికా॥

శ్లో॥ వరదాగ్నిచితః పౌత్రః పుత్రః కోమటియజ్వనః।
జాగర్తి వామనో బాణో వత్సవంశశిఖామణిః॥

అనికలదు. దీనిచే నీతఁడు విద్యారణ్యులకు శిష్యుఁడుగాఁ దెలియఁదగుచున్నాఁడు. సార్వభౌమకవియనఁగా శ్రీనాథుని ప్రత్యర్థియగు డిండిమకవిసార్వభౌముఁ డగునేమో! శృం

గారభూమణభాణము తుంగభద్రాతీరమున విరూపాక్షోత్సవమునందుఁ బ్రదర్శింపఁబడినట్లు రచింపఁబడినదగుటచే నీతని జన్మస్థలము విద్యానగరప్రాంతమో యని సంశయము కల్గుచున్నది. ప్రఖ్యాతుఁడగు భట్టబాణుని రచనములఁ బుడికిపుచ్చుకొని యీతఁడు గద్యరచనము నలవర్చెను. ఆ బాణుని తర్వాత నిపుణులగు గద్యకావ్యకర్తలు పొడచూపరైరను కొఱఁత నీతఁడు తీర్చెనట! గద్యకవిసార్వభౌముఁడని యీతని బిరుదు. ఈతనిప్రశస్తి యిట్టిది:—

శ్లో. సౌభాగ్యస్యనిధి శ్శ్రుతస్యవసతి ర్విద్యావధూనాంపతిః
లక్ష్మ్యాః కేళిగృహం ప్రసూతిభవనం శీలస్య కీర్తేఃపదమ్
నిస్సామాన్యవికాసయా కవితయా జాగర్తి యస్యాన్వయ
శ్రీమాన్ వామనభట్టబాణసుకవి స్సాహిత్యచూడామణిః॥

శ్లో. గాథా స్తాథాగతా వో దధతు వితథతాం తార్కికా స్తర్కవిద్యాం
స్వస్త్రా స్తత్రాసమాధ్వం ఫణిఫణితిజుషో వః కృతం ప్రక్రియాభిః।
భూమ్నాం సాహిత్యసీమ్నా మధిభువి భువనే వామనే భట్టబాణే
దీవ్యత్యస్మిన్ కవీంద్రే జహిత జహిత భో! కద్వదా విద్వదాస్థాం॥

వామనుఁడనునది చిన్ననాఁటిపేరని భట్టబాణుఁడనునది బిరుదుపేరని నేను దలంచుచున్నాఁడను. ఈబిరుదుపేరు వేమభూపాలచరితమను నాఖ్యాయికను రచియించుటచేత వచ్చినదిగావలయు. వేమభూపాలచరితమునకే వీరనారాయణచరితమనియు నామాంతరము. పెదకోమటివేమభూపాలునిసాహిత్య

చింతామణిరచనమున నీతనితోడ్పాటుకూడ నుండఁదగును ఈ వేమభూపాలచరితమునఁ బెదకోమటి వేమారెడ్డిచరిత్రము కల్పనబహుళముగా వర్ణింపఁబడినది. వాస్తవ చరిత్రమును గుర్తించుటకుఁ దోడ్పడువిశేషాంశము లంతగా నందుఁ గానరావు. దాక్షారామవేశ్యావర్ణన మెక్కువగా నందుఁ గలదు. గ్రంథాంతమందుఁ బెదకోమటి వేమారెడ్డి "సరసకవి కావ్యశ్రవణభూషణే నకర్ణాప్రతిదినమలంకుర్వన్" అని వర్ణింపఁబడినాఁడు. శ్రీనాథుఁ డాసరసకవులలో నగ్రగణ్యుఁడగునుగదా! మఱియు గ్రంథాంతమం దీశ్లోకమున్నది:—

శ్లో॥ సుగుణాలంకృతిసుభగా సుకృతిరయం భట్టబాణ భవదీయా
అధరయతి విధుతనఖముఖ ముఖరితవీణానినాదమాధుర్యమ్।

ఇది వామనభట్టబాణునిరచనము కాఁగూడదు. మఱొకకవియాతనిఁ బ్రశంసించుచుఁ జెప్పినది యగును. అది శ్రీనాథునిపద్యమని నేను దలంచుచున్నాఁడను. ఇంతకుముం దుదాహరింపఁబడిన హారవిలాసపద్యమే యీతలంపునకు సాధకము.

మఱికొంఱు విద్వాంసులు.

కాదంబరీనాటకకర్త నరసింహకవి కొండవీటుప్రాంతములవాఁడయి యుండవచ్చును. సాహిత్యచింతామణిలో నాతనినాటకము నుదాహరించుట యీయూహకు స్ఫోరకము. మఱియు సీవీరనారాయణునిచే నగ్రహారములు వడసినవా

రందఱు గొప్పవిద్వాంసులు. అందు భిషగ్వర్యులు దైవజ్ఞచూడామణులు గలరు. శాసనవిమర్శసందర్భమున వారు తెలియవత్తురు. వారందఱుగూడ నీతనియాస్థానమునకు సంబంధించినవారే యగుదురు. మఱియు నీతని మంత్రిశేఖరుఁడగు మామిడిసింగనామాత్యుఁడుకూడ గొప్పవిద్వాంసుఁడె జ్యోతిషసిద్ధాంతభాగమునం దతఁడు సంపూర్ణపాండిత్యము కలవాఁడు. క్లిష్టార్థమగు సోమసిద్ధాంతమున కాతఁడు రచించిన వ్యాఖ్యానము క్రొత్తగా నిప్పుడుపలబ్ధమయినది. తనవృత్తాంతము నాతఁ డిట్లుచెప్పుకొన్నాఁడు.

శ్లో. అస్తి శ్రీమద్భరద్వాజగోత్రే క్షత్రియభూషణమ్।
నప్తా శ్రీచిట్టయాఖ్యస్య పౌత్రో మామిడిమంత్రిణః
తనుజః పెద్దనార్యస్య శ్రీనృసింహో మహాయశాః
పెదకోమటివేమేంద్రమంత్రిణా తేన ధీమతా
జ్యోతిర్విద్యానిరాఘాటసరస్వత్పారదృశ్వనా
సింగయామాత్యరత్నేన భువిలోకహితైషిణా
క్రియతే సోమసిద్ధాంతవ్యాఖ్యా గూఢార్థదీపికా.

ఈవ్యాఖ్యానము నీతఁడు క్రీ. శ. 1418 సంవత్సరమున రచించినట్టు చెప్పుకొన్నాడు.

శ్రీనాథుఁడు—విద్యాధికారి.

ఇట్టివా రనేకు లాస్థానమున విద్వాంసులుగా నుండిరి. స్వయము పెద్దకోమటివేమారెడ్డి గొప్పవిద్వాంసుఁడయి సర్వజ్ఞ

చక్రవర్తియను బిరుదము కల్గియుండెను. ఇట్టిచోట మన శ్రీనాథకవి విద్యాధికారిగా నుండెను. విద్యాధికారియనఁగా డైరెక్టర్ ఆఫ్ పబ్లిక్ ఇన్‌స్ట్రక్షన్ అనుపేర నిప్పు డాంగ్లేయప్రభుతలో నున్నయుద్యోగివంటివాఁడు. విద్యావిషయమున సర్వ కార్యములు నాతనియేర్పాటుప్రకారము జరుగుచుండును. ఇప్పుడును మైసూరుమొదలగుసంస్థానములందు "ధర్మాధికారి" మొదలగుపేళ్లతో నిట్టియుద్యోగు లున్నారు. ఆపదమునకు సంబంధించినకార్యములన్నియు వారియేర్పాటుప్రకారమే జరుగుచుండును. అయినను నిప్పటిపరిపాలనావిధానము పరకీయమగుటచే నట్టిపదములకు నాఁడున్నగౌరవము నేఁడు లేకున్నది. శ్రీనాథుఁ డావిద్యాధికార్యున్నతోద్యోగము వహించి యనేకవిధముల నార్యవిద్యల కానాఁ డభ్యుచ్ఛ్రయము చేకూర్చెను. ఆవేమారెడ్డి యాస్థానమునకు సమ్మానార్థమరుదెంచిన విద్వాంసుల ననేకులఁ బరీక్షించి యూర్హసత్కారము లాదవింపఁ జేసెను. పెదకోమటివేమారెడ్డికాలమున నగ్రహారములు వడసినవిద్వాంసు లనేకులు గలరు. వారి కాయగ్రహారలాభములు మన శ్రీనాథుని యభ్యనుజ్ఞపయి సమకూడినవే. ఆయాదానములఁగూర్చి శాసనకృతులను శ్రీనాథుఁడే రచించుచుండెడివాఁడు. శాసనములకడపట నతఁడు "విద్యాధికారీ శ్రీనాథో వీరశ్రీవేమభూపతేః" అని చెప్పుకొ

నెడువాఁడు. శ్రీనాథునకుఁ బూర్వ మాయుద్యోగమున బాల సరస్వతియను విద్వాంసుఁ డన్నపోతాన్న వేమారెడ్ల కాలమున నుండెడివాఁడు. కుమారగిరికాలమున నాయుద్యోగమం దెవ్వ రుండిరో తెలియఁబడదు. విద్వాంసుఁడు కాటయవేముఁడే యుండెడివాఁడు గావలయు. నానాదేశములనుండివచ్చుచుండెడి విద్వాంసులు ముందు విద్యాధికారియగు శ్రీనాథుని దర్శించి తమవైదుష్యము నాతనికెఱుకపఱచుకొనెడివారు. తర్వాత వారియర్హత నీవిద్యాధికారి రాజునకెఱిఁగించి సభాసన్నివేశాదికము కూర్పించి విద్యావినోదము నెఱపి సమ్మానాదికము జరిపించుచుండెడివాఁడు. ఈసందర్భమున నీతఁ డనేకవిద్వాంసులతో భాషించెను. మఱియు ననేకవిద్వాంసులను బరీక్షించెను. ఇట్టిపని నిర్వర్తింపఁ దాటోటుపండితులకుఁ దరముగాదు గదా! వైదికులు, శ్రౌతులు, తార్కికులు, వైయాకరణులు, జ్యౌతిషికులు, భిషజులు, మాంత్రికులు, తాంత్రికులు మొదలుగా నెందఱో విద్వాంసు లెన్నివిద్యలనో నేర్చినవారు వత్తురు. వారినందఱఁ బరీక్షించుట కాయావిద్యలలోఁ బ్రధానమయిన వానియందేని పరిపూర్ణపాండిత్య ముండితీఱవలెను. ఇట్టు వివిధవిద్యలందు వైదుష్యముగడించిన విద్వాంసులను జక్కఁగా గుర్తించి యాదరించినవాఁ డగుటచేతఁగూడఁ బెదకోమటి వేమారెడ్డికి సర్వజ్ఞచక్రవర్తియన్నబిరుదము సంగతమయినది. ఒకకవి యాతనినిట్లు ప్రశంసించెను:—

శ్లో. జ్ఞాతా యది నహి దాతా
దాతా చేత్ క్వాఽపి భువి న న జ్ఞాతా
జ్ఞాతా దాతా చాభూః
పెదకోమటివేమభూపతే చిత్రమ్.

పెదకోమటివేమారెడ్డి యయివిధమునఁ బ్రస్తుతికిఁ బాత్రమై సర్వజ్ఞచక్రవర్తి కాఁగల్గుట కాతఁడు మనశ్రీనాథుని విద్యాధికారిఁగాఁ జేసుకొనుటయుఁ గారణము. ఈతఁ డాతని నట్టివానిగాఁ జేసెను. భీమఖండమందలి యీక్రిందిపద్య యర్థమును నిరూపించుచున్నది:

సీ. వినిపించినాఁడవు వేమభూపాలున
కఖిలపురాణవిద్యాగమములు
కల్పించినాఁడవు గాఢపాకంబైన
హర్ష నైషధకావ్య మాంధ్రభాష
భాషించినాఁడవు బహుదేశబుధులతో
విద్యాపరీక్షణవేళలందు
వెదచల్లినాఁడవు విశదకీర్తిస్ఫూర్తి
కర్పూరములు దిశాంగణములందు
గీ. పాకనాటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు
కమలనాభునిమనుమఁడ వమలమతిని
నాకుఁ గృపసేయు మొకప్రబంధంబు నీవు
కలితగుణగణ్య! శ్రీనాథకవివరేణ్య!

స్వయము వేమభూపాలుఁడు విద్యాప్రియుఁడు గాన శ్రీనాథుని యుపదేశము లాతనిదగ్గఱఁ జక్కఁగా నెగ్గినవి.

తత్పరిపాలనముగల దేశకాలములందు షట్తర్కముల నెఱిం
గినవారు, నాయుర్వేదము నేర్చినవారు, జ్యోతిశ్శాస్త్ర
జ్ఞులు, వైయాకరణులు, శ్రౌతులు, వేదవిదులు నూర్ల
లెక్కనుండెడివా రని శాసనములం బట్టి మన మెఱుంగం
గలము. శ్రీనాథున కిది నెఱజవ్వనపుంబాగరుం బ్రాయము.
ఈప్రాయమున శ్రీనాథుఁడు మహాదశ ననుభవించినాఁడు.
కొండవీటి రెడ్డిరాజ్య మీతనిచేత నుండెడి దనవచ్చునుగదా!
వైదుష్యప్రతిభాధార శ్రీవ్వాఁడియై పదనుమీఱి మెఱయు
చున్న యీకాలమున నీతఁడు స్వప్రజ్ఞాప్రకటనార్థమై యేమేని
దేశాటనము చేసెనేమోగాని ధనార్జనార్థమై చేసియుండఁడు.
చేయవలసిన యావశ్యకత లేదు. ఇట్టి పండితప్రకాండునితో
నెడబాటు నట్టివిద్యాప్రియుఁడు, సర్వజ్ఞచక్రవర్తి సహింపం
జాలఁడు. మఱియు సమ్మానార్థ మరుగుదెంచు పండితులను
బరిశీలించుట రాజునకు వివిధవిద్యార్థముల నెఱిఁగించుట మొద
లగు నుద్యోగకృత్య మట్టి తెలిపి నీయఁడు. పెదకోమటి వేమా
రెడ్డికాలమున శ్రీనాథుఁడు తన చేతిమీఁదుగా నెన్నియగ్ర
హారముల నెందఱకో విద్వాంసుల కిప్పించినాఁడుగాని తా
నొక్కయగ్రహారమేని గైకొన్నవాఁడు కాఁడు. ' అత్యంత
ప్రాభవముతో వీరనారాయణుఁ డాదరించుచుండుటచే నీతనికట్టి
యగ్రహారముల యావశ్యకతయే యప్పుడు లేకుండెను. "సుక

వితా యద్యస్తి రాజ్యేన కి” మ్మనుసూక్తికిఁ దార్కాణమై యీతఁడు నెమ్మదితో నున్నాఁడు. భావికాల వైపరీత్యమును యోజించునాతఁడు కాఁడు.

పెదకోమటి వేమారెడ్డి దాతృత్వమును గూర్చియుఁ బ్రతాపమును గూర్చియు సంస్కృతాంధ్రములందుఁ జాటు పద్యములు పెక్కులున్నవి. ప్రసంగరత్నావళిలోఁ గొన్నిశ్లోకము లుదాహరింపఁబడినవి. తెల్గుపద్యములు చాటుపద్యమణి మంజరి (ద్వితీయభాగము)లో జేర్చితిని. అందుఁ గొన్ని శ్రీనాథునివి కాఁదగును. ఉదాహరించుచున్నాఁడను:

శ్లో. దుర్గాండిస్సను గాండిరర్థవహగాణ్య ప్యర్థటంకోధవా
టంకోనాన్యనృపాలకైః కవితతేర్థియేతిదీయేతచేత్
త్యాగః కోమటివేమయక్షితిపతే రష్టా తితష్టోడశ
ద్వాత్రింశత్సచతుష్కషష్టిసహితంద్వ్యష్టోత్తరం వా శతమ్.

శ్లో. కావేర్యాం త్రిపురాంతకే జయపురే కాశీపురేగోకుశే
పంచారామపురీషు పట్టసపురే మార్కండశంభోః పురే
గంగాసాగరసంగమేషు నిరతం శ్రీకొండవీటీపురే
చాళుక్యామయుతాన్నదాననిరతశ్శ్రీవేమభూపప్రభుః.

శ్లో. జ్ఞాతాయది నహిదాతా
దాతాచేల్లోకేపి భువి నచజ్ఞాతా
జ్ఞాతా దాతా చాభూః
పెదకోమటి వేమభూపతే చిత్రమ్.

శ్లో. అర్థిజన చింతితార్థా
దధికం చేతస్తతోఽపి తే వాణీ;
అస్యాఅపి దిశతి కరః
పెదకోమటివేమభూపతే చిత్రమ్.

శ్లో. శ్రితపోషణ రిపుశోషణ
బుధతోషణ సత్యభాషణాది గుణాన్
దధతే దశరథరామః
ప్రాగద్యకలౌతు కోమటివిభువేమః॥

సీ. కపటకంఠీరవాకారనారాయణ
క్ష్వేళానినాదంబుఁ గేలిసేయు
కల్పాంతదుర్దాంతకాలభైరవభేరి
ఢమరుకోన్మాదం బడంగఁజేయు
ప్రళయకాలాభీలపటుఘోరనిర్ఘాత
పటపటారావంబుఁ జటులపఱచు
కుహనామహాకాలకోలాహలోత్తాల
హాతాళనినదంబు భంగపఱచు
గీ. గండుమెఱసిన రిపుకోటిగుండె లవియఁ
జండగతిమ్రోయు నీరణోద్దండభేరి
జయరమాసంగ రాజవేశ్యాభుజంగ
అతులబలభీమ! పదకోమటన్న వేమ!

కోమటివేమన్న మహాదాతయన్నవిషయ మీవరకే యెఱుకపడెను. ఆతనియాస్థానమునఁ దురగా రామయ యను దుష్టమంత్రి యొకఁ డుండెడువాఁడట.

క. కోమటివేమనదానము
భూమిం బ్రసిద్ధంబు కల్ప (గంధ?) భూజముచెంతన్
కామున్నపగిదిఁ దురగా
రాముం డున్నాఁడు చేరరా దెవ్వరికిన్.

ఎవ్వరు చెప్పినదో యీపద్యము! కోమటివేమారెడ్డి వలన శ్రీనాథుఁ డగ్రహారము లందెనని గురుజాడశ్రీరామమూర్తిపంతులుగా రిట్లువ్రాసినారు:—

"కొండవీటి దండకవిలెలో నీశ్రీనాథునకుఁ గోమటి వేమన్నవలన రెండుపాలెము లీయఁబడెననియు అందొకదానికి సోలసపాలెమనియు, రెండదానికిఁ బాలెమనియు నామ మున్నట్లును జెప్పఁబడియె. ఆరెండుగ్రామములును దొంతియల్లాడరెడ్డి కాలములో నల్లాడరెడ్డికూఁతునకు నతనివలన సంక్రాంతిపండుగ బహుమానముగా నీయఁబడిన వని యున్నది. అల్లాడరెడ్డికూఁతురుపేరు వేమాంబ. ఆమెకు నామాంతరము మైలమ్మయని కలదు. మైలమ్మ కాగ్రామములిచ్చి పొలిమేఱహద్దులుపెట్టించి యందొకదానికి మైలమ్మపేరిట మైలవరమనియు రెండవదానికి సంక్రాంతిపండుగకుగా నీయబడుటచేత సంక్రాంతిపాలెమనియు నామకరణములుచేసిరి. నాఁడుమొదల లవి ప్రత్యేకగ్రామములాయెనని యున్నది." పయివ్రాఁతలో నేమేనిసత్యము కలదాయని నేను సంశయించుచున్నాను. కోమటివేమనకు నల్లాడరెడ్డి

సంబంధ ముండెననుట సందేహింపఁదగినది. విరోధము ప్రఖ్యాతముగాఁ గలదు.

శృంగారనైషధ రచనకాలము.

పెదకోమటి వేమారెడ్డి రాజ్యమునకు వచ్చినతర్వాత (క్రీ. 1403 తర్వాత)నే శ్రీనాథుఁడు క్రీ. 1410, 1415, ప్రాంతముల శృంగారనైషధమును రచించెనని నేను నిశ్చయించుచున్నాఁడను. శృంగారనైషధకృతిపతి మామిడి సింగనామాత్యుఁ డీనాఁటి కీక్రిందివిధమునఁ బ్రాభవము గాంచియున్నాఁడు.

మ॥ అరుదారఁ వివిధాగ్రహారములతో నాందోళికాచ్ఛత్రచా
మరకళ్యాణకళాచికాది బహుసమ్మానార్హచిహ్నంబు లీ
ధర మెప్పారఁగ వేమభూవరునిచేతం గాంచె సామ్రాజ్యసం
భరణప్రౌఢుఁ డమాత్యసింగఁడు నయప్రాగల్భ్యగర్వోన్నతిన్.

ఈక్రిందిపద్యముకూడఁ జూడఁదగినది.

మ॥ నవరత్నోపల దివ్యలింగవరదానప్రీత దాక్షాయణీ
ధవ కర్పూరవసంతరాయ యనవద్యద్వాదశీవాసరో
త్సవ రుక్మాంగద వేమభూపతి మహాసామ్రాజ్యరక్షామణీ
యవనాధీశసభానిరంకుశవచోవ్యాపారపారాయణా.

మఱియు నింక ననేకపద్యము లున్నవి. విస్తరభీతిచే విడచుచున్నాఁడను. నైషధమునఁ జూడఁదగును. శృంగారనైషధము పెద్దకోమటివేమారెడ్డి రాజ్యమునకు రాకముందే

కొమరగిరిరెడ్డి పరిపాలనకాలమందే రచితమయ్యెననియు నా వేమారెడ్డినిగూర్చియుఁ దన్మంత్రియగు మామిడిసింగనామాత్యునిఁగూర్చియుఁ జేయఁబడినవర్ణన మతిశయోక్తియనియు, వేమారెడ్డి కంతకుఁబూర్వమును గొంతరాజ్య ముండెననియు నొకవాద మున్నది. దాని నేను విశ్వసింపఁజాలకున్నాఁడను. మామిడిసింగనామాత్యునివర్ణనలలో నతిశయోక్తులని త్రోసి పుచ్చఁదగినవిలేవు. మీఁద నుదాహరింపఁబడిన విషయములు; కొమరగిరియు, కాటయవేమనయు బావమఱఁదులు. మఱి యుఁ గుమారగిరిరెడ్డికిఁ గాటయవేమారెడ్డి మంత్రి. ఈతని తోఁ బెదకోమటివేమారెడ్డికి వైరమున్నట్టు తెలియుచున్నది.

పెదకోమటివేమారెడ్డికి రాజ్యలాభము కాటయవేమునకు సహింపరాని దయ్యెను. అట్లగుటచేతనే కొమరగిరి జీవితకాలముననే క్రీ. 1398 ప్రాంతమున నాతఁడు రాజమహేంద్రిపురరాజ్యమును బడసి కొండవీడును విడనాడెను. "గతే దివం కాటయవేమభూపే నిర్మూల్య తద్ద్రోహికులం సమస్త"మిత్యాదిశాసనాంశము లిందుకు సాధకములు. కాటయవేమారెడ్డియే కొమరగిరిరెడ్డి యనవచ్చును. కొమరగిరిరెడ్డికాలమునఁ గాటయవేమునిప్రాభవమే సాగినది. "సింహాసనే నిధాయా సౌకుమారగిరి భూపతిమ్, అతేజయా న్మహాతేజా శ్రీకృష్ణ ఇవ ధర్మజమ్" అట్టిస్థితిలో వారిపాలనమునఁ బెద్దకోమటివేమారెడ్డికి రాజ్యలాభ

ము దుర్లభము. కొమరగిరి యవసానమునకుఁ బూర్వము కోమటివేమారెడ్డికి రాజ్య మున్నదనుట కాధారము నాకుఁ గానరాలేదు. మామిడిసింగన యవనాధీశ్వరునిసభలో నిరంకుశవచోవ్యాపారము నెఱపుటయును, వివిధాగ్రహారములతో నాందోళికాచ్ఛత్రచామరాది రాజార్హపదముల బడయుటయును నాతని నేలినరాజగు కోమటివేమారెడ్డి కొండవీడురాజ్యసింహాసనాధిష్ఠితుఁడయి యుండినప్పుడే యుక్తమగును. అప్పుడే యాతఁడు వేమభూపతి మహాసామ్రాజ్యచూడామణి యనఁదగినవాఁడగును. రాజునకు రాజ్యము లేనప్పుడు మంత్రియు నామంత్రికగ్రహారాందోళికాచ్ఛత్రచామరాది లాభమును సామ్రాజ్యసంభరణప్రౌఢిమయు నసంగతములు. శృంగారనైషధము వేమారెడ్డికి రాజ్యలాభము కల్గినతర్వాతనే రచింపఁబడినదనుటకిది యాధారమే యగుచున్నది. బలిష్ఠమగు సాధనమొకటి పెదకోమటి వేమారెడ్డి రాజ్యమునకు రాకపూర్వమే శృంగారనైషధరచనము జరిగెనని స్పష్టముగా నిరూపించుచున్నప్పుడు పయిదానిని సందేహింపవచ్చును గాక! అది యుంతకుఁ బూర్వమే రచితమయ్యెనను ప్రతికూలవాదమునకు నిలువఁదగిన సాధనము నాకుఁ గానరాకున్నది. సాధనముగాఁ దత్పక్షమునఁ జూపఁబడునది హరవిలాసప్రబంధరచనావిషయము.

హరవిలాసవిషయము.

ప్రతిపక్షవాదముసారాంశ మిది:—

"హరవిలాసము వ్రాయునప్పుడు కుమారగిరి బ్రతికి యుండెననియుఁ గొండవీటిలో రాజ్యము చేయుచుండెననియు అతనియొద్ద పెద్దసెట్టిగా అవచితిప్పయ యుండెననియుఁ జూపు వాక్యములీ (హరవిలాసము) గ్రంథమునందుఁ బెక్కులుగలవు. ఇట్టివాక్యము లున్నను కుమారగిరి చనిపోయినతర్వాత తిప్పన అధికార మూడిపోయిన పిదప హరిహర ఫేరోజు శాహాలు కీర్తిశేషులయిన యెన్నియో సంవత్సరములకుఁ దర్వాత నీకావ్యము రచింపఁబడియెనని చెప్పుటకంటె విపరీతమైన సిద్ధాంతము మఱియొకటి యుండదు."* హరవిలాసము శ్రీనాథుని యౌవనకాలపు గ్రంథమనుటను నే నంగీకరింపను. మఱియు, నది కొమరగిరి జీవితకాలమందే, యవచితిప్పయ కొండవీటఁ బెద్దసెట్టిగా నుండుకాలమందే రచింపఁబడిన దనుటనుగూడ నంగీకరింపఁజాలను. హరవిలాసమునుండి ప్రతిపక్షవాదమునకు సాధకముగా నుదాహరింపఁబడిన గ్రంథభాగము, కుమారగిరి జీవితకాలమందే యీ గ్రంథము రచింపఁబడెననుట నేమాత్రమును సాధింపఁజాలదు. "సుగంధద్రవ్యంబు లొడఁగూర్చియు గాణిక్యం

* వాదస్వరూపము సమగ్రముగాఁ దెలియుటకయి పయిగ్రంథము నుండి ప్రధానభాగము ననుబంధమునఁ జూపుదుము.

బులు తెప్పించియు, కవినైగమిక వైతాళికాదులగు నర్థిజనంబులకు నర్థంబులు గుప్పించియు విఖ్యాతిగాంచిన తిప్పప్రభుం డొక్కనాఁడు..." అనికలదు. కుమారగిరి జీవించియున్నకాలమే, యాయుత్సవములు నడుచుచున్నకాలమే, యది యగు నేని, "సుగంధద్రవ్యంబు లొడఁగూర్చుచు... తెప్పించుచు... గుప్పించుచు...ఖ్యాతిగాంచుచున్న" యని యుండవలెను. ఆ కాలము దాఁటినపిదప రచింపఁబడినదగుటచేతనే యట్లు భూతకాలక్రియావిశేషణములను శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగించెను. ఋషిమీఁదన్ — అనుపద్యము సుల్తానప్రభున కాతఁడు సుగంధిద్రవ్యముల నొసఁగువాఁడని యర్థ మిచ్చుచున్నది. అందు విశేషము లేదు. 'నుతియించరా' యనునది తద్ధర్మరూపము. కుమారగిర్యధీశ్వరుని వసంతవైభవము "సర్వము నొక్కఁడ నిర్వహించుచున్..." అని లేదు. 'నిర్వహించు మా తిరుమలనాథసెట్టికిని' అనికలదు. ఇక్కడ నిర్వహించు అనునదియును దద్ధర్మవిశేషణమే. "నిర్వహించుచున్" అని శత్రర్థకముగా నుదాహరించుట యక్రమము. అచ్చుప్రతులలోఁ గాని వ్రాఁతప్రతులలోఁ గాని యట్లు కానరాదు.

కొమరగిరివసంతనృపాగమేత్యాదివిధముగాఁ బ్రతిపక్షవాదమున నుదాహరింపఁబడినపద్య మిట్లుండవలెను:

క. కొమరగిరినృపవసంతా
గమకేళీగంధసారకస్తూరికం

ఘన కస్తూరిహిమాంబు
సముదంచిత బహుసుగంధిశాలాధ్యక్షా!

ఇట్లే ప్రాఁతప్రతిలోఁ గలదు. కొమరగిరినృపాలుని వసంతోత్సవములందుఁ జందనము కస్తూరి మొదలగు సుగంధిద్రవ్యములకొట్టుపై నధికారముగలవాఁడా!' యని సంబోధనమిది;- పయిప్రతిపక్షవాదమున నవచితిప్పయ కొండవీటఁ గొమరగిరి రెడ్డికిఁ బెద్దసెట్టియై సుగంధద్రవ్యముల కొట్టుపెట్టుకొని వసించి యున్నట్టు తలంపుగలదు. అవచితిప్పయ కొండవీట నిల్లుకట్టుకొని కూర్చున్నవాఁడు కాఁడు. కొమరగిరియొద్ద వసంతోత్సవ సమయములందే సుగంధిశాలాధ్యక్షుఁడుగా నున్నట్టు పయి పద్యమే కాక యీక్రింది పద్యముకూడఁ బలుకుచున్నది:

చ. కొమరగిరిక్షమారమణ కుంజరచారువసంతవైభవ
క్రమ సముపార్జితాభినవగంధ హిమాంబు కురంగనాభికుం
కుమఘనసారసంకుమదకుంభ మనోహర గంధపాలికా
సముదయ సార్వభౌమ కవిసంఘమనోరథ కల్పకద్రుమా!

తిప్పయసెట్టి మహైశ్వర్యసంపన్నుఁడు. కొమరగిరిరెడ్డిచే రాజార్హపదములఁ బడసినవాఁడు. ఆతని నివాసస్థలము కాంచీపట్టణము. ఇది చదువుఁడు:—

ఉ॥ మంకణమానివంశమణిమండన! కాంచిపురీనివాస! యే
ణాంకకిరీటదివ్యచరణాంబుజసేవక! వైరిభద్ర నా
గాంకుశ! హారహీరదరహాసవిపాండురకీర్తి చంద్రికా
లంకృత దిగ్విభాగ! శుభలక్షణ! వారిరుహాయతేక్షణా!

అవచితిప్పయ కొక్కుమారగిరిరెడ్డితోడనే కాదు సంబంధము: పాండ్యరాజుతోఁ గలదు; తురుష్కప్రభులతోఁ గలదు; ఇంక ననేకప్రభువులతోఁ గలదు. ఆతనితమ్ములు ద్వీపాంతరములనుండికూడ ననేక మహార్ఘవస్తువులఁ దెచ్చుచుండెడివారు. వారు తెచ్చుపదార్థములు రాజార్హములు. కొమరగిరిప్రభుప్రభృతులసన్నిధికి వానిని గొనిపోయి వారు విక్రయించుచుండెడివారు. కుమారగిరి ప్రతివర్షమును వసంతోత్సవములు చేయుచుండువాఁడు కావుననే యాతనికి వసంతరాయఁడని బిరుదు కలదు. ఆయుత్సవకాలమునకు సుగంధిద్రవ్యాదుల నీయవచితిప్పయయు, నాతనిసోదరులు కొనివచ్చి విక్రయించి, తాత్కాలికముగా సుగంధిభాండాగారాధ్యక్షత వహించి, యుత్సవము తీఱినతర్వాత కంచి కరుగుచుండెడివారు. ఇట్లే యనేక రాజస్థానములకు వారరుగుచుండెడివారు. అవచితిప్పయ కొండవీటువాస్తవ్యుం డనుట కాధారమేమియు లేదు. పైగాఁ గాంచీపురవాస్తవ్యుఁడని స్పష్టముగాఁ గలదు. మఱియు నాతనికుటుంబము పెక్కుతరములనుండి కాంచీపురీవాస్తవ్యమనుటకు హరవిలాసము ప్రథమద్వితీయాశ్వాసములు ప్రమాణములు. శ్రీనాథుఁడు బాలుఁడుగానుండఁగా నవచితిప్పయ కొమరగిరి వసంతోత్సవములకుఁ గొండవీటికి వచ్చుచుండఁగా వారికిఁ బరస్పరము సఖ్యమేర్పడినది. శ్రీనాథుఁడు బాల్యముననే కవిత్వమునను,

పాండిత్యమునను బ్రఖ్యాతుఁడుగా నుండెనను విషయము
నిక్కడ స్మరింపఁజేయ నక్కఱయుండదు. అవచితిప్పయ
యాయుత్సవములకు వచ్చిన "కవిగాయకవాదివాళిక
వైతాళికాదులగు సర్థిజనంబులకు నర్థంబులుగుప్ప" చుండు
వాఁడు. తిప్పయ యప్పుడు శ్రీనాథునిఁగూడ సత్కరించియుం
డును. కొమరగిరితర్వాత గోమటివేమనకాలమునఁ గొండవీటి
కవచితిప్పయ వచ్చుచుండినట్టు తెలియరాదు. శ్రీనాథుఁడు
కోమటివేమనకాలమున మహావైభవమున నున్నాఁడు. కుమార
గిరికిఁ దర్వాత శ్రీనాథునకిట్టిదశ యించుమించుగాఁ బంచవింశతి
వత్సరములు నడచినది. తర్వాత కొండవీడురాజ్యము కూలినది.
శ్రీనాథుఁడు యశోధనార్జనమునకై దేశాటనము చేయవలసిన
వాఁ డయ్యెను. ఈస్థితిలో పెదకోమటివేమనకు విరోధులును
రాజమహేంద్రవరపాలకులు నగు వేమవీరభద్రారెడ్ల యాశ్రి
యము కుదురుటకుముందుఁ గొన్నియేండ్లు కడపెను. ఆసందర్భ
మునఁ దనబాల్యమునఁ గొండవీటిబరిచితుఁడును, నైశ్వర్య
సంపన్నుఁడును నగు నవచితిప్పయను జూడ నీతఁడు కాంచీపురి
కరిగెను. ఆతఁడాదరించి కృతి కోరెను. అలవోకగా హర
విలాసమును రచియించి శ్రీనాథుఁ డక్కడనే యంకితముచేసి
యుండును. అప్పుడు కొంతకాలము శ్రీనాథుఁడు కాంచీపుర
మున వసించెను. అప్పటికి నవచితిప్పయ మిక్కిలి వృద్ధుఁడుగా
నున్నాఁడు. ఆతఁడు కొమరగిరివసంతోత్సవములు జరుపుకాల

మునకు ముప్పదినలుబదియేండ్లవాఁడు కాదగును. తర్వాతి నించుమించుగా నిర్వదియైదేండ్లప్పటికిఁ గడచెను. హరవిలాస కృతికాలమున కాతఁ డించుమించుగా నర్వదియైదేండ్లవాఁడు. ఈయర్థమునకు హరవిలాసమందలి యీ క్రిందిపద్యములు సాధకములు.

క. కంటిఁ బ్రవిశుద్ధసంతతి
వింటిఁ బురాణములు పెక్కు విశ్వము పొగడన్
మంటి బహువత్సరంబులు
గొంటి యశోధనము సుకవికోటులచేతన్.

గీ ఆగమజ్ఞానఖనివి తత్త్వార్థసిద్ధివి
బహుపురాణజ్ఞుఁడవు శుభభవ్యమతివి
బాలసఖుఁడవు శైవప్రబంధమొకటి
యవధరింపుము నాపేర నంకితముగ.

ఇప్పుడు శ్రీనాథుఁ డించుమించుగా నలుబదియేండ్ల వాఁడు. పంచవింశతి సంవత్సరములనుండి కలపరిచయమును గూర్చి చెప్పునప్పుడు తిప్పయసెట్టి శ్రీనాథుని బాలసఖుఁడ వనిచెప్పుట తప్పుగాదు!

హరవిలాసమునఁ గొమరగిరి వసంతోత్సవాదికమును గొంచెమెక్కువగాఁ బ్రశంసించుటకు గారణ మది శ్రీనాథుని మొలుక కెక్కినదగుటయే యని నేను దలంచుచున్నాఁడను. ఆప్రశంస నాధారముగాఁగొని యది హరిహరరాయ పేరో

జిమహా కుమారగిరుల పాలనకాలముననే రచితమయ్యెననుటకు నే నంగీకరింపఁజాలకున్నాఁడను. అది పెదకోమటి వేమారెడ్డి స్వర్గస్థుఁడైనపిదప రచింపఁబడిన దనుటయే సంగతముగా నున్నది.

హరవిలాసము కొమరగిరిరెడ్డి పాలనకాలముననే రచిత మయ్యెనని యంగీకరింతుమేని యాకాలము క్రీ. 1385-1400కు నడిమికాల మగును. కొమరగిరిరెడ్డిపాలన కాలమునఁ గడపటి మైదేండ్లలోనే హరవిలాసరచనముజరిగినదనుకొన్నను, నప్పటికి నవచి తిప్పయ బహువత్సరములుమనినవాఁడగుటయు నాతనికి శ్రీనాథుఁడు బాలసఖుఁడగుటయు, సర్వథా యసంగతము లగును. హరవిలాసమున "అంధ్రభాషానైషధాబ్జభవుని" అని కలదుగాన హరవిలాసరచనమునకుఁ బూర్వమే శృంగార నైషధరచనముజరిగిన ట్లేర్పడుచున్నది గదా!

శృంగార నైషధరచనమునాఁటికి శ్రీనాథుఁడు నిండుజవ్వనము వాఁడగుటచేత నాతనిజన్మకాల మప్పటి కిర్వదియేండ్లకుఁ దక్కువకాకుండఁ బూర్వకాలమునకుఁ బోవలసివచ్చును. ఇదియు నసంభావ్యమే. ఈవిషయము జన్మకాలచర్చయందుఁ జూడఁదగును. ఇన్నియసంగతుల కేలపాలుపడవలెను? శృంగార నైషధరచనము పెదకోమటివేమారెడ్డిపాలనకాలమున రచిత మయ్యెననుట నేల యంగీకరింపకపోవలెను? కొమరగిరిపాలన

కాలమునఁగూడఁ గోమటివేమారెడ్డికి రాజ్యమున్నదని యా కాశహర్మ్య మేలకల్పింపవలెను? శృంగారనైషధము పెద కోమటివేమారెడ్డిపాలనకాలముననే రచితమయ్యెననుటకింకను సాధకములు గలవు.

శృంగారనైషధకృతిపతియగు మామిడిసింగన తాను స్వీయము సోమసిద్ధాంతమునకు వ్యాఖ్యరచియించినాఁడు. గ్రంథకరణకాలము శక 1340 క్రీ. 1418 యని యందుఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. (శృంగారనైషధ)కృతి గ్రహణకాలముకూడఁ (సోమసిద్ధాంతివ్యాఖ్యాన) కృతికరణకాలమునకుఁ జేరువగా నుండఁదగును. కాఁబట్టి శృంగారనైషధకృతిగ్రహణకాలము క్రీ. 1418 కిఁ గొంతముందుగా నుండఁదగును.

ఇంకను భీమఖండమందలిదగు నీక్రిందిపద్యము గూడ నీయర్థమునకు సాధకముకావచ్చును.

సీ. వినిపించినాఁడవు వేమభూపాలున
కఖిలపురాణవిద్యాగమములు
కల్పించినాఁడవు గాఢపాకంబైన
హర్షనైషధకావ్యమంధ్రభాష
భాషించినాఁడవు బహుదేశబుధులతో
విద్యాపరీక్షణవేళలందు
వెదచల్లినాఁడవు విశదకీర్తిస్ఫూర్తి
కర్పూరములు దిశాంగణములందు

గీ. ....

శృంగార నైషధ రచనావిషయముతోఁ బాటు తక్కిన వేమా శాసనములందుచరణములలోఁ జెప్పఁబడినవిషయములు పెదకోమటి వేమారెడ్డిపాలనకాలమున నడచిన వగుట సునిశ్చితము. వాని నడుమనున్న శృంగారనైషధరచనావిషయముగూడ నాకాలముననే నడచినదనుట సంగతమగును. ఎన్నివిధములఁ బర్యాలోచించిచూచినను శృంగారనైషధము పెదకోమటివేమారెడ్డి పాలనకాలముననే రచితమయ్యెననుట నిర్బాధముగానే నాకుఁ దోఁచుచున్నది.

తెలుఁగుచేఁత.

బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులుగారు విద్వదౌషధమనఁబడు శ్రీహర్షనైషధమును శ్రీనాథుఁడు విద్వదమృతముగాఁ జేసినాఁడని శృంగారనైషధమునుగూర్చి సముచితమయిన ప్రశంస సల్పినారు. అది యిట్టిది: "కాశీఖండమయఃపిండం నైషధం విద్వదౌషధమ్" అని ప్రతీతికలదు. శ్రీనాథుఁడీరెండుగ్రంథములను దెలిఁగించినాఁడు. పయిప్రతీతి మన శ్రీనాథుని తెనుఁగు గ్రంథములనుగూర్చి యేర్పడినదే యేమోగదా! స్కాంధపురాణాంతర్గతమైన కాశీఖండమునకును బ్రౌఢకావ్యమయిన నైషధమునకును బొత్తుగూర్చు నాప్రతీతి సంస్కృతరచనములఁగూర్చి యేర్పడినదనుటకంటె నేకకవి కృతములయి పొత్తుగాంచిన తెలుఁగుగ్రంథములఁగూర్చి యేర్పడి

పదనుట యుచితముగా నుండునుగాదా! ఆంధ్రకావ్యములందు శృంగారనైషధము మిక్కిలి ముఖ్యముగాఁ బరిగణింపఁబడు చున్నది. అపండితులకు దురవబోధమగు నాగ్రంథమును శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రులుగారు సర్వంకష యను వ్యాఖ్యతో సరిపఱిచి ముద్రించి యిప్పుడు సుబోధము గావించినారు.

సంస్కృత వ్యాఖ్యలు.

శ్రీనాథుఁడు తెలిఁగించునాఁటికి శ్రీ హర్షనైషధమునకు నేయేవ్యాఖ్యలు మనదేశమున వ్యాప్తిలోనున్నవో స్పష్టముగా నెఱుఁగరాదు. మల్లినాథునివ్యాఖ్య యించుమించుగా శ్రీనాథునికాలముననే రచింపఁబడెను. ఆవ్యాఖ్య నీతఁడు చూచెనో లేదో తెలియదు. మఱొకగొప్పవ్యాఖ్యాన మప్పటికిఁ గొంచెము పూర్వకాలమున మన తెనుఁగుదేశముననే రచింపఁబడినది కలదు. ఆవ్యాఖ్యాత ప్రఖ్యాతుఁడు, నరహరి. విద్యారణ్యుల శిష్యుఁడు.

శ్లో. యం ప్రామాత త్రిలింగక్షితిపతిసతతారాధితాంఘ్రి స్స్వయంభూః
పాతివ్రత్యైకసీమా సుకవినరహరిం నాలమా యస్యమాతా
యం విద్యారణ్యయోగీ కలయతి కృపయా తత్కృతా దీపికాయా
మాద్య స్సర్గోఽతిమాద్యత్కుపికులవిజయా చారునీరాజితోఽభూత్.

ఈ వ్యాఖ్యానమును శ్రీనాథుఁడు చూచియుండవచ్చునేమో! నైషధము గ్రంథగ్రంథులు కలిగి క్లిష్టమయినదగుటచే ననేకులు వ్యాకరించిరి. అందు శ్రీనాథుఁడు రచించిన దొక్క-

టి కలదు. ఆ శ్రీనాథుఁడు మన శ్రీనాథుఁడే యేమో యని సందియము పొడమినది. శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రులుగా రిట్లువ్రాసినారు: "కడమవ్యాఖ్యాతలలో శ్రీనాథుఁడు ఒక్కఁడని పేర్కొనఁబడి యున్నాఁడు. ఆ శ్రీనాథుఁడు శృంగారనైషధకారుఁడే యేమో! ఈతఁడే యనుటకు ఈయాంధ్రీకరణాభిమానము కొంతసాధకము. కాని యితనిగ్రంథములఁ జెప్పుచో నితఁడు గాని యితరులుగాని ఆ వ్యాఖ్యానముం బేర్కొనమి కొంత బాధకము."

శ్రీనాథుని వ్యాఖ్యాన మెక్కఁడకలదో వెదకితిని. బరోడారాజుగారి పుస్తకశాలలో నున్నది. తత్పుస్తకపట్టికలో నీశ్లోకము లుద్ధరింపఁబడినవి.

శ్లో. శ్రీమన్నారాయణం నత్వా కావ్యే శ్రీహర్షనిర్మితే
పరికాశనం యథాప్రజ్ఞం శ్రీనాథేన విధీయతే.

... ...

యే యదర్థమజానన్తో వృథావచనవిస్తరైః
దూషయంతి కవేః కావ్యం ధిక్తాన్ పండితమానినః
యదిత్థం కరటోగత్వా సింధోరుపరి కాయతి
తత్కిం సవేత్తి గాంభీర్యం రత్నానిచ తదాశయే.

"తదను:—ఇతి శ్రీమహోపాధ్యాయశ్రీనాథాచార్యవిరచితే నైషధప్రకాశే"—ఇది మన శ్రీనాథునివిధముగాఁ దోఁపదు. ఈతఁడేతఁడో శ్రీనాథాచార్యుఁడు మహోపాధ్యా

యుఁడు: గ్రంథము సమగ్రముగా నుపలబ్ధమయినచో మన శృంగారనైషధమును దానిని సరిచూడఁదగును. అట్లుచూడక, మన శ్రీనాథునిది యగును కాదని స్పష్టముగా నిర్ణయింపఁ గుదురదు. మన శ్రీనాథుఁడే యగునేని సర్వజ్ఞసింగభూపతిసంస్థానమునను్న మల్లినాథుఁడు మహోపాధ్యాయుఁడు చేసిన వ్యాఖ్యానమునకుఁ బ్రతిగా సర్వజ్ఞచక్రవర్తి కోమటి వేమభూపాలునాస్థానమునను్న శ్రీనాథుఁడు మహోపాధ్యాయుఁడు సంస్కృతవ్యాఖ్యనేగాక యాంధ్రరచనమునుగూడఁ జేసె ననవలెను.

గద్యవిధము.

శృంగారనైషధగద్యమున "సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథ ప్రణీత"మని శ్రీనాథుఁడు చెప్పుకొన్నాఁడు. సకలవిద్యాసనాథ పదము, తర్వాతిగ్రంథములగు హరవిలాసాదులందుఁ గానరాదు. "సుకవిజనవిధేయ శ్రీనాథనామధేయే" త్యాదివిధముఁ దర్వాతిగ్రంథములందు మార్పగలదు. నిండుజవ్వనమువాఁడై పెదకోమటివేమభూపాలునాస్థానమున విద్యాధికార్యస్నతోద్యోగమునిర్వర్తించుచున్న శ్రీనాథుఁ డిప్పు డిట్లు "సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథ" యని చెప్పుకొనుటయుఁ గాలముకడచినపయి "సుకవిజనవిధేయ శ్రీనాథనామధేయ" యనిమార్చుకొనుటయు సంగతముగానే యుండునుగదా!

అపవ్రిథ.

గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రునిచరిత్రసందర్భమున నీక్రిందివ్రాఁత వ్రాసినారు:

"శ్రీనాథుఁ డొకఁ దన యాంధ్రనైషధముంజూపి 'మీరు దీనిని శాగనిన జగద్వ్యాపకం బవునట్లొనర్చెదఁ జూడుఁ' డనుడు నాతఁడు 'శ్రీహర్ష నైషధములోనిదగు 'గమికర్మీకృత నైకనీవృతా' అను దాని నెట్లు తెలిఁగించి' తని యడిగెను. అంత 'గమికర్మీకృత నైకనీవృతుఁడనై' అని తెనిఁగించితినని శ్రీనాథుఁడనియె. అపుడు వీరన శ్రీనాథుం జూచి నవ్వి "ఓయీ! నీవిందు 'నై' తెనిఁగించితివి కాఁబోలు" అనుడు వీరనపల్కులకేమియు నుత్తరమీఁజాలక శ్రీనాథుఁడు తా నాగ్రంథమును దెనిఁగించుటకుం జేసిన పరిశ్రమ విశేషంబులు దెలుపందొడఁగెను. అంత వీరన చిఱునవ్వునవ్వి 'యిది మాబోఁట్లకుఁ గాకున్న నేమి సామాన్యులకుఁ బరమార్థంబగుఁ గావున దీనిని జగద్వ్యాపకంబు సేయు'మనుడు, శ్రీనాథుండు గర్వంబేది నిజావాసంబునకుం జనియె. వీరన యెట్లన్నను శ్రీనాథకృతనైషధము తెనుఁగు గ్రంథంబులలో మిగుల శ్లాఘనీయంబు, సంస్కృతంబునకు సరియైన తెనుఁగని దీనిని బండితులందఱు నొప్పికొని యున్నారు."—

శ్రీ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు వ్రాయఁగూడసి

వ్రాఁత వ్రాసినాడు. ఆ యపప్రథ యడఁగార్పఁదగినది. చినవీరన్న శ్రీనాథునిపై గౌరవప్రపత్తులు చూపుకొన్నవాఁడు. "శ్రీనాథభట్టు భాషానిగుంభంబులు, సౌరభంబులు వెదసల్లనేర్చు" అని శృంగారశాకుంతలమున వీరభద్రుఁడు శ్రీనాథునిఁ గొనియాడినాఁడు. శృంగారనైషధమును వీరభద్రుఁడు పలుమారులు పారాయణము చేసిచేసియే ప్రబంధకర్త కాఁగల్గినాఁడు. శృంగారనైషధముమీఁది ప్రేమనే సూచించుచున్నది. శృంగారశాకుంతలమని యాతని కబ్బముపేరు. శ్రీనాథుని చరణముల నాతఁడు, పెక్కుతడవ లందుకొన్నాఁడు. శ్రీనాథుని వార్ధకకాలమునకుఁ జినవీరభద్రుఁడు బాలుఁడై యుండుట యుపపన్న మగును. శ్రీనాథు నాతఁడు దర్శించి యుండవచ్చును. ఆతనికి శిష్యత కూడ నెఱపియుండవచ్చును. లోకప్రతీతి యట్లే కలదు. శ్రీనాథుని కృతులను పినవీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలమును జక్కఁగాఁ బరిశీలించువా రిది విశ్వసింతురు. పిన్నవీరభద్రుఁ డీతఁడు పెద్దవీరభద్రు నొక్కని మనకెఱిఁగించుచున్నాఁడు. ఆతఁడును గవియఁట! ఏవో యాతని కృతులు!

పెద్దిరాజు మన శ్రీనాథుని మెప్పు గొన్నవాఁడు. హారవిలాసకృతినాథుఁడగు నవచితిప్పయ, యాపెద్దిరాజునకు శిష్యుఁడైనట్లు హారవిలాసమున శ్రీనాథుఁడు వర్ణించినాఁడు:—

ఉ. పిన్నటవాఁడు పల్కు రుణఁ బిల్లలమఱ్ఱిమహాప్రిథాని పె
ద్దన్న గురూత్తముండు తగ నక్షరశిక్షయు, దైవమార్గనం
పన్నతయున్ వివేకపరిపాటియుమం గృపసేసె నర్థి నే
యన్నకు నట్టిసెట్టిత్రిపురాంతకునిం దగుఁ బ్రస్తుతింపఁగన్.

పినవీరభద్రుఁడు, సీపెద్దిరాజును నెట్టి సంబంధముగల వారో యెఱుఁగరాదు. అన్నదమ్ములని ప్రతీతి. ఉపలభ్యమానములగు పినవీరభద్రుని రెండుగ్రంథములందును నాతనివంశవర్ణనము గానరాదు. తత్పూర్వగ్రంథము "లవతారదర్పణము, నారదీయము, మాఘమాహాత్మ్యము, మానసోల్లాససారము," ననునవి చేకుఱుటలేదు. అన్నయో పిన్నతండ్రియో కావచ్చును.

గృహరాజసౌధము.

కోమటి వెంకారెడ్డి యాస్థానమున నున్నకాలమున శ్రీనాథుఁడు విద్యానగరమునకరిగి ద్వితీయ హరిహరరాయల దర్శించి నట్లొక కట్టుకత కొండవీటి దండకవిలెలోఁ గలదు. కోమటి వెంకారెడ్డియనువాఁ డాకాలమున నుండెననుట కాధారము లేదు. శ్రీనాథుఁడు హరిహరరాయల దర్శనముచేసిన ప్పుడు మీనివాసదేశ మెయ్యదియని యాతఁ డడిగెనఁట! అంత శ్రీనాథుఁడు:—

సీ. పరరాజ్య పరదుర్గ పరవైభవశ్రీలఁ
గొనకొని విడనాడు కొండవీడు
పరిపంథిరాజన్య బలముల బంధించు
గుఱుతైన యుఱుద్రాడు కొండవీడు

ముగురు రాజులకును మోహంబు పుట్టించు
కోమరుమించినవీడు కొండవీడు
సటుల విక్రమకళాసాహసం బొనరించు
కుటిలారులకుజోడు కొండవీడు

గీ. జవనఘోటకసామంత సరసవీర
భటనటానేకవాటక ప్రకటగంధ
సింధురాస్ఫటీమోహన శ్రీలఁ దనరు
కూర్మి నమరావతికిజోడు కొండవీడు.

అని కొండవీటిని వర్ణించిచెప్పెనఁట! సమ్మానమునకై వేచి శ్రీనాథుఁ డక్కడ నుండెనఁట! హరిహరరాయ లొకనాఁ డోడ్డోలగముండి, యొంటిస్తంభముతో నున్నతోన్నతమగు మేడ నిర్మింపఁ దలంపుగలదనియు, నామేడ యనన్యరాజకల్ప్యముగా నుండవలయుననియు, సభ్యుల కెఱింగించెనఁట! శ్రీనాథుఁ డదివిని తనయేలికయగు రెడ్డిరాజునకుఁ బెంపు వెలయింప "దేవా! మాభూపాలుని రాజధానియగు కొండవీట మింటికంటున నొంటికంబపు మేడ నిర్మింపఁబడియె ననియెనఁట! రాయ లదివిని యబ్బురపడి యరసివచ్చుటకు భృత్యుల నంపెనఁట! తనయాడిన యనృతము బయల్పడిన నవమానము వాటిల్లు నని శ్రీనాథుఁడు తనయిష్టదేవత నారాధించి యేడుతాళ్ల పొడుగును నేడుమోకులు చుట్టివచ్చు నలవుమగల నవులూరులోని తుమ్మచెట్టును స్తంభముగా నలవరించి కొండవీట

గృహరాజుమేడ నప్పటికప్పుడే నిర్మింపఁజేసెనఁట! ఈవార్త తెలిసికొని రాయలు శ్రీనాథున కమితసన్మానము నొదవించె నఁట! అభూతాత్యద్భుతకల్పనమయమగు నీకట్టుకథ యెంత వఱకు విశ్వాస్యమో ప్రాజ్ఞులు పర్యాలోచింతురుగాక!

ఇందుఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుని యేలుబడికాలము నఁ గొండవీట గృహరాజసౌధము నిర్మింపఁబడుట మాత్రము వాస్తవాంశము. ఇట్టిసౌధ మాకాలమున నంధ్రదేశమం దెక్కడను లేదఁట! "మంచికట్టిరి గృహరాజుమేడ కొండవీట" అని చాటుపద్యము. ఇంత ప్రసిద్ధమైనహర్మ్య మాకాలమున నిర్మితమైనప్పుడు శ్రీనాథమహాకవి యెందేని పేర్కొనకపోవు నా యను సందియముకల్గి పరిశీలింపఁగా నాతని శాసనకృతి యం దీహర్మ్యపుఁ బ్రస్తావము కన్పట్టెను:—

శ్లో. ఆక్రాంతం గృహరాజసౌధనివసల్లక్ష్మీకరాభ్యంతర
క్రీడాంభోరుహతాళవృంత పవనప్రస్తార విస్తారితః।
వాయుః కేసరవాసనాసురభితో యస్యార్థిచింతామణే
స్త్రాగాచామతి దానకేళిజనితం స్వేదాంభసాం జాలకమ్.

—చెఱువుశాసనము.

ఆగృహరాజసౌధము నిర్మింపఁబడినతర్వాత దావుదా పుగా నిర్వది ముప్పది సంవత్సరములకే పరరాజులపాలై మాఱుపఱుపఁబడినదయియు నప్పటి కేనూఱువత్సరములు గడచినిన యీకాలమునఁగూడఁ గొండవీటఁ దన సన్నివేశము

నెఱేఁగించుచుఁ జరిత్రాన్వేషులకు వ్యసనము గలిగించుచున్నది. ఇప్పటికిఁ దొంటిప్రాముఖ్యముఁ గోల్పోయి పురసామాన్యస్థితి నున్నను గొండవీడు ప్రాచీనౌన్నత్యమును దోఁపించుచుఁ బలుతెఱంగులఁ జూపఱచిత్త మాఁకగొల్పుచున్నది. కొండవీటి కైఫియతునుండి గృహరాజుమేడకు సంబంధించిన భాగము నించుక యుదాహరించుచున్నాఁడను:

"ఈ గుండాలకు దక్షిణం పూర్వం రెడ్లవారు కట్టించిన బహు ప్రబలమయినకోనేరు వున్నది. ఈప్రదేశమందు రెడ్లవారియొక్క రాజగృహములు అని చెప్పినారు. ఈకోనేటికి పశ్చిమం హద్దు ఆనుకుని గృహరాజుమేడదిబ్బ అనివున్నది. రెడ్లవారు ప్రభుత్వంచేసే కాలమందు కోమటివేమారెడ్డిగారు శ్రీనాథునివారియొక్క ప్రభావంచేతను నవులూరి పోతురాజు దేవాలయందగ్గిరవున్న యేడుతాళ్లపొడుగున్నూ, యేడుమోకులుతిరిగే లావున్నూగల తుమ్మచెట్టు తెప్పించి స్తంభంగా చెక్కించి వంటిస్తంభ మేడకట్టించి తమకు యిష్టమైన ఆదిలక్ష్మ్మకామేశ్వరిఅమ్మవారికి సింహాసనస్థానముగా నేర్పరిచి వైభవములు జరిగించి యీమేడశిఖరానకు బొల్లిమోరు వేంకటేశ్వరస్వామి దేవాలయానకు మకరతోరణం కట్టించినారట! ఇక్కడ వేంకటేశ్వరస్వామివారు వున్నకొండ సహజా తూర్పుగా వుంటుంది. ఈమేడకు ఆనుకునే జడ్డిగాలభావి అనే కోనేరు వున్నది."

ఈ కైఫియతునందు గృహరాజసౌధము ఆదిలక్ష్మీ కామేశ్వరికి నాస్థానముగా నుండినట్లు వ్రాయబడినది. ఇది యథార్థమగును. వెనుక నుదాహరింపఁబడిన శ్రీనాథుని చాటు పశ్లోకమునఁగూడ నాసౌధము "లక్ష్మీ"నివాసముగానే వర్ణింపఁబడెను. పెదకోమటివేమారెడ్డిభార్య యగు సూరమాంబ తనపేర సూరమాంబాపురమను నొకపేటను గొండవీటిలోఁ గట్టించెనఁట. కొండవీడునుగూర్చి మంచి పరిశోధనము జరుగవలసియున్నది.

కొండవీటి గాడిద.

శ్రీనాథునికాలమునఁ గొండవీటిలోఁ గవు లనేకులు సమర్థులు నసమర్థులు నుండెడివారు. ఎక్కడఁజూచినను గవితారచనములే యొసఁగుచుండెడివి. అసమర్థుల కవితాయాసమును శ్రీనాథుఁ డిట్లవహేళనము చేసినాఁడు

ఉ. బూడిదబుంగవై యొడలు పోఁడిమిదక్కి మొగంబువెల్లనై
వాడలవాడలందిరిగి వారును వీరును జొచ్చొచో యనన్
గోడలగొందులం దొదిగి కూయుచునుండెదు కొండవీటిలో
గాడిద నీవునుం గవివికావుగదా యనుమానమయ్యెడిన్.

శాసనకృతులు.

వీరనారాయణుని యాస్థానమున విద్యాధికారిగా నుండి శ్రీనాథుఁ డనేకశాసనకృతులు రచించెనని యీవఱకే వ్రాసితిని. పెదకోమటివేమారెడ్డి యెన్నిమహాదానములు చేసెనో,

శ్రీనాథుఁ డెన్ని శాసనకృతులు రచించెనో, కాని యిప్పటికి నా కుపలబ్ధమయిన వీక్రిందివి. వీనిలోఁ గొన్ని ముద్రితములు, కొన్ని యముద్రితములు. కొన్నింటి కిప్పుడు ప్రతులే గాని మూలములు దొరకలేదు. కొన్ని యీవఱ కెవ్వరును చదివి యెఱుఁగనివికూడను. కాలక్రమమునుబట్టి వానిని వరుసగా నిక్కడ వివరించెదను. శా. 1326, క్రీ. 1404, నుండి, శా. 1341, క్రీ. 1419 వఱకు నాశాసనము లున్నవి. శాసనకర్తగా శ్రీనాథుఁడే యున్నాఁడు. కొన్ని సంస్కృత శ్లోకరూపమునను గొన్ని యంధ్రపద్యరూపమునను గొన్ని యుభయరూపమునను నున్నవి. ప్రాచీన రెడ్డిరాజశాసనములందలి శ్లోకములు గూడఁ గొన్ని వీనియందుఁ జేర్చుకోఁబడినవి. ఇట్టిసంప్రదాయ మితరశాసనకృతులందును గానవచ్చుచున్నది.

కలునూఁతుల శిలాశాసనము: శక. 1326 క్రీ. 1404.

ఉపలబ్ధములయిన పెద్దకోమటి వేమారెడ్డి శాసనములలో నెల్ల నిదియే తొల్తటిది. రెండేశ్లోకము లిందు న్నవి. అందు "చూడామణిర్నృపాణా" మిత్యాదిశ్లోకము మొదటిది. రెండవదిది:—

శ్లో. మహారాజ స్సోయం రసకరహుతాశేందుగణితే
శకాబ్దే శ్రావణ్యాం శశభృదుపరాగే ప్రకటితే
పరం ప్రీతః ప్రాదా దెఱ (విర) పురీదాశరథయే
వరం గ్రామం కఱున్నాంతులు రి? సమాఖ్యా ముపగతమ్.

సంవత్సరముపేరు చెప్పలేదుగాని యది తారణసంవత్సరమగును. ఆసంవత్సరము శ్రావణపూర్ణిమనాఁడు చంద్రోపరాగపుణ్యకాలమునఁ గుఱునూఁతులగ్రామమును ఎఱ (విర?) పురిదాశరథికి (దేవుఁడు కావచ్చును) ఒసఁగెను. కుఱునూఁతుల గుంటూరుతాలూకాలో నున్నది. గ్రామము నెల్లలు మొదలగునవి కానరావు. శాసనకృతికర్తపేరు లేదు. శ్రీనాథుఁ డిప్పటికి విద్యాధికారిపదోద్యోగమును బడసియుండకపోవచ్చును.

పొన్నుపల్లి తామ్రశాసనము. శక. 1326 క్రీ. 1404.

శాసనకాలము:—శ. 1326 అగు తారణసంవత్సర పౌషామావాస్య, సూర్యోపరాగపుణ్యకాలము.

దాత:—పెదకోమటి వేమారెడ్డి.

ప్రతిగ్రహీత:—కప్పయొకఁ గ్రుచ్చుకొనుటచే వ్యథపడచున్నపామును బ్రదికించి "పరహిత" బిరుదమును బడసిన పండితులవంశమున జనించిన పరహితునికుమారుఁడు; యజుశ్శాఖాధ్యాయి; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; పుణ్యాత్ముఁడు; భూలోకధన్వంతరి; పండితశ్రేష్ఠుఁడు నగు భాస్కరార్యుఁడు.

దత్తాగ్రహారము:—కొండవీటిసీమను వెలనాఁటిదేశమునఁ గృష్ణవేణ్ణానదీదక్షిణతీరమునఁ గల పొన్నుపల్లిగ్రామము.

వెలనాడనఁగాఁ దుంగభద్రానదికిఁ దూర్పుగా సముద్రము దాఁక నున్న దేశము. “తుంగభద్రాతరంగిణ్యాః ప్రాగ్దేశం వెలనాండితి”—పులిఖజ్జుశాసనము. ఈ తుంగభద్ర కర్ణూలుమండలమందలిది కాదు. గుంటూరుమండలమం దున్నది. ఇప్పు డది కొంత ముఱుగుకాలువగా మార్పఁబడినది. పేరు మాసి యున్నది.

ప్రదానము:—కృష్ణవేణ్ణానదియొడ్డున సోమేశ్వరస్వామిసన్నిధిని అగ్రహారములనుండి యరుగుదెంచిన బ్రాహ్మణులయెదురఁ బుత్త్రపౌత్త్రపారంపర్యముగా ననుభవింప ననుజ్ఞయిడి చేయఁబడినది. కృష్ణోభయతటములయందును సోమేశ్వరాలయములు రెండుకలవు. ఉభయసోమేశ్వరములని వాని నామములు. పాపవినాశనము, కోటిపల్లి యని యా గ్రామముల పేళ్లు. పొన్నుపల్లివైపున గృష్ణయొడ్డున నున్నసోమేశ్వరాలయము కోటిపల్లిది.

శాసనకృతి:—సంస్కృతభాషలో శ్లోకరూపముననున్నది. గ్రామసీమాచిహ్నములు తెలుఁగుననే కలవు.

కృతికర్త:—వీరశ్రీ వేమభూపతికి విద్యాధికారియు, విద్యల కాకరము నగు శ్రీనాథుఁడు.

ఈ దానశాసనమునకుఁ దర్వాత మఱి నాల్గేండ్లకుఁ బెదకోమటివేమభూపాలునిదే వేఱొక పొన్నుపల్లిశాసనము కాన

వచ్చుచున్నది. దానికి దీనికి సీమాచిహ్నములు కొన్ని కలసియుఁ గొన్ని కలయకయు నున్నవి. ప్రతిగ్రహీతలు సంబంధులే యగునట్లున్నారు. ఇప్పుడు రెండు పొన్నుపల్లెలు తెలియరావు. రెండుశాసనములందును దత్తాగ్రహారమగు పొన్నుపల్లి యొక్కటేయగునేని నాల్గేండ్లలో నిర్వురకు భిన్నముగా దానముచేయ నేల ప్రసక్తించెనో యెఱుఁగరాదు. ఈరెండును తామ్రశాసనములే. రాగిరేకు లిప్పుడు దొరకలేదు. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో మెకంజీదొరగారినాళ్లలో వ్రాయింపఁబడిన ప్రతు లున్నవి. నే నాపొన్నుపల్లిగ్రామమున కరిగి యాశాసనములనుగూర్చి విచారించితిని. వారిదగ్గఱఁగూడఁ బ్రతులేకాని మూలములు లేవు. పొన్నుపల్లె యిప్పుడు రేపల్లె తాలూకాలో నున్నది. పయిఁజెప్పఁబడిన రెండుపొన్నుపల్లెల శాసనములలో నిప్పు డుపవర్ణితమయిన శాసనకాలము శా. 1326. రెండవదానికాలము శా. 1330. శా. 1326 శాసనమును శా. 1410లో (అది యాతని 28వ రాజ్యసంవత్సరము) నోడ్రరాజగు పురుషోత్తమగజపతి పరహితపండితులకు దత్తముగా నంగీకరించినాఁడు. కావున నాగ్రామము మొదటి శాసనముప్రకారమే చెల్లుబడికి వచ్చెనని తెలియవచ్చుచున్నది. శా. 1330 శాసనము సీమాచిహ్నములు భిన్నముగా నుండుటచేతను నందుఁ బొన్నుపల్లి వేమవరమని నామాంతరముంచినట్లుండుటచేతను నాపొన్నుపల్లె మొదటి పొన్నుపల్లెకు

జేరిన వేఁకాశగ్రామటికి యగునేమో యను సంశయమున కును నవకాశముగలదు. పయిశాసనమునఁ బ్రతిగ్రహీత పర హితవంశ్యుఁడుగదా! ఇంతకుఁ బూర్వము వెలసిన ముప్పభూ పతి యక్కలపూఁడిశాసనమునఁగూడఁ బ్రతిగ్రహీత పరహిత వంశ్యుఁడే అనితల్లికలువచేరుశాసనమునఁగూడ నీశాసనమం దున్నట్లే పరహితవంశప్రశంస గలదు. అక్కడఁగూడఁ బరహి తవంశ్యుఁడే ప్రతిగ్రహీత. పరహితసంహితయని యొకయా యుర్వేదగ్రంథము గలదు. తత్కర్త యేతద్వంశ్యుఁడు కావ చ్చును. ఆకాలమున నంధ్రదేశమున నాయుర్వేదము బహుప్ర చారము కలదిగా నుండెననుట కిట్టివి యింకను గొన్ని శాసనము లున్నవి. శా. 1330 పొన్నుపల్లిశాసనమునఁ బ్రతిగ్రహీతకూడ నాయుర్వేద విద్వాంసుఁడే. పయిశాసనమున "కృష్ణవేణ్ణాము హానద్యా" యని కలదు. శ్రీనాథుని యితరశాసనములందును "కృష్ణావేణ్ణా జలక్రీడావినోదుండు" మొదలగువిధముల గృష్ణ వేణ్ణ యనుపదము ప్రయోగింపఁబడినది. కొందఱు కృష్ణవేణీ నది యగునుగాని కృష్ణవేణ్ణానది కాదనియుఁ బయిశబ్దము తప్ప నియు వాదింతురు. అది సరికాదు కృష్ణయు, వేణ్ణయు నను రెండునదులు కలయుటచే నాపే రేర్పడినది. ఆరెండునదులును సహ్యాద్రికడ సంగమించినవట.

"శ్లో॥ సహ్యాద్రేరుత్తరం శృంగం తత్ర బ్రహ్మగిరిస్స్మృతః

* * * * *

తస్మాద్దక్షిణతో విప్రా రమ్యో వేదగిరి స్స్మృతః
తయో ర్మధ్యే మహాతీర్థం రమ్య మామలకం స్మృతమ్
యత్రామలక వృక్షశ్చ పుణ్యై శ్చైవ ప్రదృశ్యతే
తస్యమూలా త్సముద్భూతా వేణ్ణా నామమహానదీ
తస్మిన్ ప్రదేశే చాశ్వత్థమూలా త్కృష్ణా సముద్గతా."

—కృష్ణామాహాత్మ్యము.

తుంగభద్రయను పదముకూడ నిట్టిదే. తుంగయు, భద్రయుఁ గలయుటచేఁ దుంగభద్ర యయ్యెను. తెనుఁగున జక్కనవిక్రమార్కచరిత్రలో యతిలో "నాగమణిహార కృష్ణవేణ్ణావిహార!" యనిప్రయోగ మున్నది. కృష్ణవేణీనది యనికూడ నర్వాచీనప్రయోగములు లేకపోలేదు.

కనుకుఱ్ఱు తామ్రశాసనము. శక. 1326.

ఈశాసనముమూలము ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో మెకంజీదొరగారికాలమున వ్రాయింపఁబడిన ప్రతి కలదు. కాని యందు దాతృవంశవర్ణనాదికమయినతర్వాతఁ గొంతభాగము చాళుక్యశాసనప్రసక్తవిషయము వ్రాయఁబడియున్నది. అటుతర్వాత శాసనకాలము దత్తాగ్రహారము సీమాచిహ్నలు గలభాగము సరిగానున్నది. ప్రతిగ్రహీతృవిషయముగల శ్లోకటి మూలముననే లోపించి తత్స్థానమున నొక చాళుక్య రాజశాసనముతోడు చేర్చబడియుండుటచే మెకంజీదొరగారి వ్రాఁతప్రతిలోఁ ద్వైవిధమున నుండుట తటస్థించెనేమో యను

శానియెదను. ఈశాసన మిదివఱకుఁ జరిత్రకారులు చర్చించి నదికాదు. ఇదివఱకు వివరింపఁబడిన పొన్నుపల్లిశాసనమును గల్వాములశాసనమును నీ శాసనమును నొకకాలమున నెలకొల్పఁబడినవే. శక. 1326 తారణసంవత్సర పౌషామావాస్యాప్రయుక్త సూర్యోపరాగపుణ్యకాలముననే యీ కసువుకుఱ్ఱుకూడ నగ్రహారముగాఁ బెదకోమటి వేమభూపాలునిచే నీయఁబడినది. కసువుకుఱ్ఱు బాపట్లతాలూకాలో పొన్నూరికిఁ జేరువనున్నది. ఈ శాసనము కూడ సంస్కృతశ్లోకరూపమున నున్నది. సీమాచిహ్నలుమాత్రము తెల్గు. శాసనకృతికర్త విద్యాధికారి శ్రీనాథుఁడే. దీనిఁగూర్చి యింతకంటె నెక్కుడ వ్రాయఁదగినది లేదు.

కల్వాముల తామ్రశాసనము. శక. 1326.

ఈశాసనము క్రొత్తగా శాసనపరిశోధకుల ప్రయత్నమున బయల్పడినది. ఇదివఱకు ముద్రితము. పొన్నుపల్లి కసువుకుఱ్ఱుతామ్రశాసనములును నీకల్వాముల తామ్రశాసనమును నొక్కకాలమున నెలకొల్పఁబడినవే. శక. 1326 అగు తారణ సంవత్సరపౌషామావాస్యా సూర్యోపరాగకాలమునఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు ఖండవాటస్థలమునఁ గల కల్వాముల గ్రామమును హారీతగోత్రుఁడును యజుర్వేదవేదియునగు పెద్దియజ్వకు దానముచేసి యీశాసనము వెలయించినాఁడు. ప్రతి

గ్రహీతయగు పెద్దియజ్వ శక.1296 సంవత్సరమున ననవేమ నృపాలునిచేఁ బచ్చనితాండిపట్టుగ్రామము నగ్రహారముగాఁ బడసినవాఁడు. ఈవంశము వారు గొప్పవిద్వాంసులు. కృష్ణాతీరమున ననేకయజ్ఞములు చేసిన మహావిద్వాంసుఁడు భీమేశ్వరయజ్వ యీతని ప్రపితామహుఁడు. షట్తర్కకర్కశాలాపప్రక్రియాపరమేశ్వరుఁడు, మహావిద్వాంసుఁడు పోతయ యీతని పితామహుఁడు. పౌండరీకయాగము చేసి బ్రహ్మసంతతికి నలంకారమయినవాఁడు గుండయ యీతనితండ్రి ఈతఁడు బ్రహ్మసూర్యాది సిద్ధాంతములను దఱచిచూచిన త్రికాలవేత్త, దైవజ్ఞుఁడు, గోదావరీతటమున ననేకయజ్ఞములు చేసినవాఁడు. ఈతఁడే శాక. 1333 ఖరసంవత్సరమున మరలఁ బెదకోమటి వేమభూపాలునిచే నింకొక యగ్రహారమును నందమూరును బడసినాఁడు. ఈశాసనకృతి విద్యాధికారి శ్రీనాథుఁడు రచించినదే. దత్తాగ్రహారమగు కల్వావాముల యిప్పుడు కల్వపాముల యనుపేరఁబరగుచున్నగ్రామమే కాఁబోలును. అది గుడివాడసీమ నున్నది. ఖండవాటయనునది కొండవీటికిఁ బ్రాచీననామ మగునేమో పరిశోధింపవలసియున్నది.

పినపాడు తామ్రశాసనము శక. 1327.

ఇదికూడ శాసనపరిశోధకుల ప్రయత్నమున బయల్పడినదే కాని యొక్కటేకు మాత్రమే దొరికినది. అందీశ్లోకమున్నది:—

"శ్లో. దాతా కోమటివేమనామనృపతిః పాత్రం గురు శ్శంకరః
స్థానంచే త్పినపాడు రత్రతుకవి శ్శ్రీనాథభట్టారకః;
కాలశ్చే చ్ఛివరాత్రిపుణ్యసమయ స్సాక్షీ మహా౯ శ్రీగిరి
శ్శ్రేయః కిం నతువర్ణ్యతే సుకవిభి శ్శృణ్వంతు తచ్ఛాసనమ్."

ఇందుఁ బ్రతిగ్రహీతయగు శంకరగురునివంశమువా రిప్పుడు పినపాడునం దున్నారు. వా రుద్భటారాధ్యసంతతి వారఁట! కొన్ని పురుషాంతరములనుండి వారు లింగధారణము వర్జించినారు. దొరకిన యీశాసనపుఁజేకు పయిఁగల గ్రంథ భాగమున శాసనకాలము లేదు కాని పినపాటిలోఁ బ్రతిగ్రహీతృపరంపరలోనివారగు మృత్యుంజయారాధ్యులయింట నొక ప్రాచీన తాళపత్రగ్రంథమున నీదానప్రస్తావము వ్రాయఁ బడియున్నది. అం దీశ్లోకము గలదు.

"శ్లో. శాకాబ్దే గిరినేత్రమూర్తివిధుకే సంవత్సరే పార్థివే
మాఘేఽస్మి౯ శివరాత్రి పుణ్యదివసే శ్రీవీరనారాయణః;
తస్మై శంకరదేశికాయ విదుషే భద్రానదీప్రాక్తటే
గ్రామం శ్రీపినపాడు ముత్తమ మదా దాచంద్రమాతారకమ్."

తప్పక యీశ్లోకము మీఁదిశాసనములోనిదే యగు. శా. శ. 1327 అగు పార్థివసంవత్సర మాఘమహాశివరాత్రి పుణ్యకాలమునఁ బెదకోమటివేమభూపాలుఁడు పినపాడు గ్రామమును శంకరదేశికునకు దానముచేసెనని మీఁదిశ్లోకమున కర్థము. ఈదానము శ్రీశైలమునఁ జేయఁబడినది. శివ

రాత్రి వీరందఱు శ్రీశైలమున కరిగిరి. అక్కడ దానము జరిగినది. శృంగారనైషధకృతిపతి 'శ్రీగురుశంకరమాన్యదయాగౌరవనిత్యవర్ధితాన్వయు' యని వర్ణింపఁబడినాఁడు. ఆశంకరమాని యీ శంకరదేశికుఁ డగునేమో? ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడగురుఁ డొకశంకరస్వామి యున్నాఁడు.

పొన్నుపల్లి తామ్రశాసనము.

ఇది శా. శ. 1330 సర్వధారిసంవత్సరమున నాశ్వయుజామావాస్యా సూర్యోపరాగపుణ్యకాలమునఁ బెద్దకోమటివేమ భూపాలుఁ డగ్రహారదానము చేయుసందర్భమున రచియింపఁ బడినది.

ప్రతిగ్రహీత:—కల్యాణగుణశాలియగు పెర్యపిళ్ళకు నప్త; వేదవేదాంగనిధియగు భట్టభాస్కరార్యునిపౌత్త్రుఁడు; అష్టాదశవిద్యాపారంగతుఁడయిన విళ్ళయార్యునకుఁ బుత్త్రుఁడు; సాష్టాంగమయిన యాయుర్వేదవిద్య నధ్యయనము చేసినవాఁడు; పతంజలిమహాభాష్యప్రక్రియయం దాటితేటినవాఁడు; పూర్వోత్తరమీమాంసలు చక్కఁగా నేర్చినవాఁడు; కణాదగౌతమతర్కముల నభ్యసించినవాఁడు; యజుర్వేదవేది; పస్తంబసూత్రుఁడు; శివభక్తుఁడు నగు సింగనార్యుఁడు. వీరు ద్రావిడులుగాఁ దోఁచుచున్నారు. ఇప్పుడు పొన్నుపల్లెలో ద్రావిడు లున్నారు.

దత్తాగ్రహారము:—త్రిలింగదేశమున వెల్నాటిదీవిసీమ ను (?) కృష్ణవేణ్ణానదికిఁ జేరువనున్న పొన్నుపల్లి. దీనికే పొన్నుపల్లివేమవరమని నామాంతరము గాఁబోలును. శాసనము శ్లోకరూపము. గ్రామసీమాచిహ్నాలు తెలుఁగుననే కలవు. అందు "శ్రీనాథభట్టరు శాసనాచార్యదక్షిణభాగం వకటి" అనుట పరిశీలింపఁదగియున్నది. ఈశాసనముమూల మిప్పుడు లభింపకున్నది. దీనిఁగూర్చి శక 1326 పొన్నుపల్లిశాసనమునఁ గొంతవ్రాసియున్నాఁడను. చరిత్రకారు లిదివఱకు దీని నెఱుఁగుదురు.

పొట్లపాటి తామ్రశాసనము.

శా. శ. 1330 సర్వధారి సంవత్సరమందే యాశ్వయుజామావాస్యా సూర్యోపరాగపుణ్యకాలమందే పెద్దకోమటి వేమారెడ్డి పొట్లపా డనుగ్రామమును బిళిపాటి రామభద్రసోమయాజులకు సగ్రహారీకరించి దానముచేసినప్పుడు నెల కొల్పెనఁట. ఆశాసన మిప్పుడు దొరకలేదు. దానినిగూర్చి ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో నీక్రిందివిలేఖన మున్నది:

"లోకల్ రికార్డు వాల్యూం నెం 3 రు. పేజీ 559.

పొట్లపాటి అగ్రహారం సంతు నాదెండ్ల సర్కారు మృత్తుజాంనగరు తాలూకే సత్తినేపల్లి.

శ్రీమద్యజనయాజన అధ్యయన అధ్యాపక దానప్రతిగ్రహ షట్కర్మనిరతులైన ఆపస్తంబసూత్రులున్ను యజు

శాఖాధ్యాయులున్ను అయిన భారద్వాజగోత్రోద్భవులున్ను అయిన పిశిపాటి రామభద్రసోమయాజులుగారు బహుతపస్సంపన్నులున్ను బ్రహ్మవిద్వాంసులున్ను అయి వుందురు గనుక వీరిని పూజించి వీరికి ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను యీ పోట్లపాడు అష్టభోగసహితంగాను అగ్రహారంచేసి స్వస్తిశ్రీ శకవరుషంబులు ౧౩౩౦ (A. D. 1408) అగు నేటి సర్వధారినామసంవత్సర ఆశ్వీజ బ 30 లు సూర్యగ్రహణ కాలమందు కృష్ణవేణ్యానదీతీరమందు శ్రీమతు కోమటి వేమయరెడ్డిగారు పిశిపాటి రామభద్రసోమయాజులుగారికి సహిరణ్యోదకదానధారాపూర్వకంగాను ధారాగ్రహీతం చేసిరిగనుక రామభద్రసోమయాజులుంగారు యీస్థలమందు కుటుంబయుక్తముగా అగ్నిహోత్రములతోగూడా యీగ్రామంలో ప్రవేశించి గృహనిర్మాణములుచేసికొని యాగాద్యనుష్ఠానాది సత్క్రియలు చేసుకుంటూ నిరతాన్నదానపరులయి వయిని వ్రాసిన కోమటి వేమారెడ్డిగారున్ను, వీరితమ్ములయిన రాజన వేమనరెడ్డిగారున్ను శా. ౧౩౪౨ (1420) శకంవరకు ప్రభుత్వం చేసినవరకు రామభద్రసోమయాజులుగారు అనుభవించినారు."

ఫిరంగిపురపు శిలాశాసనము.

శా. 1331 విరోధి ఫాల్గుణ బహుళ ద్వితీయనాఁడు పెద్ద కోమటివేమభూపాలుని భార్యయును, ధాన్యవాటీపురాధిపతి

యగు గన్నభూపాలుని కుమార్తెయు నగు సూరమాంబ త్రవ్వించిన సంతానసాగరమను తటాకము ప్రతిష్ఠోత్సవమున రచింపఁబడినది. శ్రీనాథకృతశాసనము లన్నింటిలో నిది గొప్పది. ఇందు సంతానసముద్రవర్ణనముగా నున్న సంస్కృతశ్లోకములు మిక్కిలి ప్రౌఢములై యున్నవి చివరఁ దటాకనిర్మాణమును గీర్తించు సంస్కృత భారతశ్లోకములు మూఁ డుదాహరింపఁబడినవి. పురాణేతిహాసము లాతనికి సమ్యక్పరిచితములని యెఱుఁగవలయును. కడపట ముచ్చటఁగూర్చు సీసపద్యములు మూఁడు చెప్పినాఁడు. శాసనములయందుఁగూడ సీసపద్యములనే రచించుట యాతని కాపద్యములపైఁగల్గు నభిమానమును దెలుపుచున్నది. మఱియు "నుభయభాషాకవిత్వప్రయోగకుశలు"నని హరవిలాసమునఁ జెప్పికొన్న సంస్కృతభాషాకవితాకౌశల్యము నిందలి సంస్కృతశ్లోకములు రాద్ధాంతీకరించుచున్నవి. ఈశాసనమును శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో సవిమర్శముగా వెల్లడించినారు. విశేషము లక్కడ చూడఁదగును.

నందమూరు తామ్రశాసనము: శా. 1383.

ఈశాసనమును గ్రొత్తగా శాసనపరిశోధకులప్రయత్నమున బయల్పడినదే. బాపట్లతాలూకా కోడితాడిపఱ్ఱుగ్రామమున దొరకినది. ఇంతవఱ కిది ముద్రితము కాలేదు. ఇది శాక.

1333 అగు ఖరసంవత్సర మార్గశిరశుద్ధ త్రయోదశీ ధనుస్సంక్రమణ పుణ్యకాలమునఁ బెదకోమటి వేమభూపాలునియగ్రహార ప్రదాన సందర్భమున వెలయింపఁబడినది

ప్రతిగ్రహీత:—శక. 1326 అగు కల్వవాములశాసనమునఁ బ్రతిగ్రహీతగానున్న పెద్దియజ్వయే యిక్కడఁగూడఁ బ్రతిగ్రహీత. దత్తాగ్రహారము:—కండ్రవాడసీమనుగల నంద మూరుగ్రామము. గ్రామసీమాచిహ్నములు తెల్పున నున్నవి. తక్కినది సంస్కృతశ్లోకరూపము. శాసనకృతికర్త విద్యాధికారి శ్రీనాథుఁడు.

ఆలపాడు తామ్రశాసనము: శా. శ. 1334.

ఇది శా. శ. 1334 అగు నందనసంవత్సర మాఘ బహుళమున శివరాత్రిదినమునఁ (సూర్యగ్రహణ సమయమున?) బెద్దకోమటి వేమభూపాలుఁ డగ్రహారదానము చేయుసందర్భమున నెలకొల్పఁబడినది.

ప్రతిగ్రహీత:—విద్యావిహారభూమి యగు మాధవార్యుని ప్రపౌత్త్రుఁడు; వేదాదివిద్యలకు జన్మమందిరమగు గుండయార్యుని పౌత్త్రుఁడు; శాపానుగ్రహదక్షుఁడు; లక్ష్మీనరసింహ మంత్రసిద్ధుఁడు; సకలకవిసార్వభౌముఁడు; నగు మాధవార్యుని పుత్త్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; విద్యావినయాన్వితుఁడు; విశ్వేశ్వర విద్వాంసుఁడు. దత్తాగ్రహారము:—వెలనా

టిలోఁ దుంగభద్రాతీరస్థమగు నాలపా డనుగ్రామము. శాసనకృతికర్త:—విద్యాధికారి శ్రీనాథుఁడే. విశ్వేశ్వరభట్టారకుఁ డీయగ్రహారమును బడసి యప్పుడే విశిష్టబ్రాహ్మణులకుఁ దనవంతుగాక మిగిలినగ్రామము నఱువదిపాళ్ళుగాఁ బంచియిచ్చెను. వారిపేళ్ళు, భాగములసంఖ్య కలవు. ఈశాసన మిదివఱకు ముద్రితముకాదు. దీనిమూలము చెన్నపురి మ్యూజియములో నున్నది.

ఈ శాసనమునఁ బ్రతిగ్రహీతగానున్న విశ్వేశ్వర భట్టారకుఁడు చయనశాస్త్రచంద్రికాకారుఁ డగునా? ఆతఁడును భారద్వాజగోత్రుఁడు. షష్ఠప్రకరణమున నాతనిఁగూర్చి చూడఁ దగును.

పుల్లరిబోడు శిలాశాసనము: శా. శ. 1337.

ఈశాసన మమీనాబాదునకు నైఋత్యపుఁబ్రక్క నున్న పుల్లరిబోడుకొండపడమటివైపునఁ గలదు. శా. 1331 వికృతి వత్సరమునఁ దనతల్లి సూరాంబచేఁ ద్రవ్వింపఁబడిన సంతాన సాగరము చెఱువునకు నీటివసతిఁ గల్పింపఁగాఁ బెదకోమటి వేమభూపాలునికుమారుఁడగు రాచవేమారెడ్డి "జగనొబ్బగండ కాలువ"యనుపేరఁ గాలువను ద్రవ్వించెను. ఆ సందర్భమున నీ శాసనము చెక్కఁబడినది. విషయ మంతగొప్పదికాకపోవుట చేతనో, రాచవేమనయెడ ననాదరముచేతనో, లేక యేఁత దప్ప

టికి రాజుగారికపోవుటచేతనో శ్రీనాథుఁ డీశాసనమును దక్కిన శాసనములవలెఁగాక లఘువుగా నొకసీసపద్యముతో ముగించి నాఁడు. శాసనావసానమున 'శ్రీనాథకృతి' యనికలదు.

రుద్రవరము తామ్రశాసనము: శా.శ. 1341.

ఇది శా. 1341 అగు వికారిసంవత్సర మార్గశిరమున ధనుస్సంక్రమణపుణ్యకాలమునఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు రుద్రవర మనుగ్రామమును దానముచేయుసందర్భమున నెల కొల్పఁబడినది.

ప్రతిగ్రహీత:—ఇదివఱకుఁ గల్వాముల నందమూరు శాసనములందుఁ బ్రతిగ్రహీతగానుండిన పెద్దియార్యకుమారుఁ డును గంగాధరజ్యోతిషకుని యగ్రజుఁడును నగు రామచంద్ర జ్యోతిషికుఁడు. దత్తాగ్రహారమున ముప్పదిమూఁడుపాళ్లితఁ డును, మిగిలినభాగములు మఱికొందఱును బుచ్చుకొనిరి. శాస నకృతికర్త విద్యాధికారి శ్రీనాథుఁడే. ఈశాసనముగూడ సంస్కృతశ్లోకరూపమే.

మూలఁగూరమ్మకొండమీఁది శాసనము.

ఈశాసన మసమగ్రముగా నున్నట్టున్నది. రచింపఁబడి నకాలము నాకుఁ దెలిసినదికాదు. ఫిరంగిపురపు శిలాశాస నమున కించుక ముందు వెనుకలుగా నుండు ననుకొనెదరు. అనవేమభూపాలుఁడు మూలఁగూరమ్మకు శా. 1293 నల

వత్సర మాఘపూర్ణిమనాఁడు ధారవోసియిచ్చిన పడిదరము, మూలఁగూరు, పలకలూరు అను గ్రామములకు నటుతర్వాత ముప్పదియేండ్లకు రాజ్యమునకు వచ్చిన మన పెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు సర్వకరపరిహారముగా సాష్టైశ్వర్యముగా సాష్టభోగముగా సర్వకాలమును సర్వమాన్యత (సర్వదుం బాలాయీనాం) దయచేసి మూలఁగూరమ్మకు గుడియుఁ, బ్రాకారమును నిర్మించినసందర్భమున వెలయింపఁబడినది. రెండుసీసపద్యములు- పద్యములతర్వాతఁ గొంతవచన మున్నట్టు తెలియుచున్నది ఈశాసనముప్రతిని శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారికడనుండి నేను కయికొంటిని. శాసనశిలను బరిశోధించి విశేషములు నిర్ణయింపవచ్చు ననుకొనెదను.

పెదకోమటివేముని కాశీయాత్ర.

పెదకోమటి వేమారెడ్డి కాశీయాత్ర చేసినాఁడనుటకుఁ గొన్నియాధారములు కలవు. వేమభూపాలచరితమును సంస్కృతగద్యప్రబంధమున నాతఁడు దిగ్విజయార్థ మాసేతుశీతాచలము యాత్రచేసినట్లు సవిశేషముగా వర్ణనమున్నది. ఆగ్రంథమునందున్న ప్రధానవిషయమే యది. పెదకోమటి వేమారెడ్డి శాసనములందుఁ గూడఁ గొన్నింట నిట్టి ప్రశంస కలదు:

"శ్లో. శ్రీశైలే స్థిరమూలతా ముపగతా వృద్ధిం కుమారాచలే
పంచారామతతీ ప్రతానసుషమా సింహాచలేంద్రే తతః,

శ్రీకూర్మే పురుషోత్తమే కుసుమితా యద్ధర్మకీర్తిర్లతా
కాశ్యాం విశ్వపతేః పురః ఫలవతీ నిత్యోపహారోచితమ్."

"పెదకోమటివేమారెడ్డికీర్తిలత శ్రీశైలమున స్థిరమూలమై కుమారాచలమున వృద్ధినొంది పంచారామములందును, సింహాచలమునను బందిరియల్లి, శ్రీకూర్మమునను బురుషోత్తమమునను బుష్పించి కాశిలో విశ్వనాథునెదుర నిత్యనైవేద్యమున నుచితముగా ఫలించెను," అని పయిశ్లోకమునకర్థము. అనఁగాఁ బెదకోమటివేమారెడ్డి పయిస్థలములందు దానధర్మములు చేసె నన్నమాట! ఈస్థలములు క్రమముగాఁ గాశీమార్గమున నున్నవి. ఈస్థలములందు దానధర్మములు చేయుటకాతఁ డక్కడకు వెళ్లియుండవలెను. కాశిలో విశ్వనాథునకు నిత్యనైవేద్యమునిమిత్త మేదో దానము చేసినాఁడఁట. పయిశ్లోకము పెదకోమటివేమారెడ్డిభార్య సూరాంబ వేయించిన ఫిరంగిపురపుశాసనమున (శా. శ. 1331)నఁ గలదు. తర్వాతిదగు రుద్రవరశాసనమునను గలదు. కావున నాకాశీయాత్ర శా. 1330 కిఁ బూర్వమున నాతఁడు చేసినట్లు తెలుచున్నది. ఆకాలమునఁ గాశీయాత్రయనఁగా నట్టిరాజులకు నించుమించు సంవత్సరకాలము పట్టునట్టిది యగును. శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు గూడ నప్పుడు వేమభూపాలునితోఁ గాశి కరిగియుండునని నేను దలంచుచున్నాను. కాశీఖండరచనాభిమానమును, నందలి కాశీసన్నివేశవర్ణనావిశేషములును బయియూహకు స్ఫోరకములు.

ఈక్రిందిశ్లోకముగూడ నాతనికాశీరామేశ్వరయాత్రను దెలుపుచున్నది:

"శ్లో. కావేర్యాం త్రిపురాంతకే జయపురే కాళీపురే గోకుళే
పంచారామపురీషు పట్టసపురే మార్కండశంభోఃపురే,
గంగాసాగరసంగమేషు నిరతం శ్రీకొండవీటీపురే
చాళుక్యామయుతాన్నదాననిరత శ్రీవేమభూపప్రభుః."

పెదకోమటివేమారెడ్డి యిక్కట్టులు.

రాజమహేంద్రవరమున రాజ్యమేలుచున్న కాటయవేమనతోను నల్లాడ వేమవీరభద్రారెడ్లతోను మన కోమటి వేమారెడ్డికిఁ బ్రబలవిరోధమయ్యెను. వారీతనితోఁ బోరాడి కొంత రాజ్యభాగమును గోదావరీతీరగతము నాక్రమించుకొనిరి. రాచకొండ వెలమరాజులశత్రుత్వ మంతకంటెను బలిష్ఠమై మిక్కిలి యిక్కట్టులు గలిగించుచుండెను. మాదయలింగమనేనితో వివాదము దుర్భరముగా నుండెను. ఒకప్రక్క విద్యానగరప్రభువులతోఁగూడ విరోధ మున్నట్టున్నది. ఈ క్రిందిపద్యమున కర్థసందర్భ మేమో స్పష్టముగాఁ దెలియదు గాని పెదకోమటివేమారెడ్డి యిక్కట్టు నెఱింగించుచున్నది:

సీ. ఆచెంప నుద్దండ (?) అనవేమపురమను
గ్రామంబు తోరణకట్టిరేని
ధరణికోటనుగల్గు ధనధాన్యవస్తువు
లరికట్టుకొని చూఱలాడిరేని

మునుకొని యభిమానముద్ద భక్షింపంగ
సారెకుఁ జేతులు సాఁచిరేని
అభ్యంగనముసేయ నన్నగారికిఁదెచ్చు
నూనెలోఁ జేతులు నూటిరేని
కణఁగి శత్రులు చేయు నఖాత్యమునకు
నోర్చియుంటివి నీసాటి యుర్విఁ గలఁడె
సమదరిపువీరరాజవేశ్యాభుజంగ!
అతులబలభీమ! పెదకోమటన్న వేమ!

ఈపద్యము పెదకోమటివేమారెడ్డి రాజ్యలాభకాలమునఁ గల్గినచిక్కులను సూచించునదియుఁ గావచ్చును. వెలుగోటివారివంశచరిత్రలనుబట్టి చూడఁగాఁ బెదకోమటివేమారెడ్డి మాదయలింగమనేనితోఁ బోరాడి యోడిపోయినట్లు తెలియుచున్నది. మాదయలింగమనేఁడు పెదకోమటివేమారెడ్డి నోడించుటయకాక రెడ్లవిజయాంకమగు సందికంతె పోతురా జనుపేరి కటారినిగూడఁ గొట్టుకొనిపోయెనఁట. రేచర్ల వెలమరాజులలో మాదయలింగమనేఁడు నిస్సామాన్యపరాక్రముఁడుగాఁ గీర్తింపఁబడినాఁడు. ఈకాలమునఁ గొండవీటిరెడ్డిరాజ్యము ఛిన్నభిన్నము కాఁజొచ్చెను. కొండవీటిరాజ్యము రాజులకందఱకుఁ గన్నెఱ్ఱ గలిగించునదిగా నుండుటయే కారణము. "ముగురురాజులకును మోహంబుగలిగించు కొమరుమించినవీడు కొండవీడు." విద్యానగరప్రభువులు, గజపతులు, రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాజులు, వెలుగోటి వెలమరాజులు,

నాల్గు ప్రక్కలనుండి తాఁకుచున్నప్పుడు పెదకోమటివేమారెడ్డికి రాజ్యనిర్వాహము కష్టసాధ్యముగా నుండెను. అతని కొడుకు రాచవేమన రాజ్యకార్యములు చూచుచున్నను నంత సమర్థుఁడు గాకుండెను. ఈరాజ్యోపప్లవకాలమున శ్రీనాథుఁడు కొండవీడు విడినాఁడుగాఁడు. రెడ్డిరాజ్యము నిల్వరించుటయం దతని కభిమానము మెండుగా నుండెను. కటారిని గోల్పోవుట రెడ్డిరాజులకు రాజ్యమే కోల్పోవుటగా నుండెను. అదిలేక మఱల రాజ్యమును నిల్వరించుకొనఁజాలమను నధైర్యమున వారుండిరి. కులక్రమాగతముగు నాకటారిని మఱలఁ దమకడకుఁ జేర్చుకొనుటకు వారికిఁ బరాక్రమము చాలకుండెను.

దేవరకొండ ప్రయాణము.

శ్రీనాథకవీశ్వరునిఁ గోరిరి. దేశాభిమానము, రాజ్యాభిమానము, ప్రభుభక్తి, కవిత్వదర్పము ప్రేరేపఁగా శ్రీనాథుఁడాకటారిని గొని తెచ్చుటకయి దేవరకొండలో రాజ్యమేలుచున్న మాదయలింగమనేనిని దర్శింప నరిగెను. శ్రీనాథునివంటి మహాకవి వచ్చినప్పుడు లింగమనేఁడేమి! సింగమనేఁడేమి! యెవ్వరయినను వినయవిధేయతలు చూపుట తమప్రఖ్యాతికి వన్నెవెట్టుకొనుటయెగదా! అదిగాక తమప్రత్యర్థిరాజులదగ్గఱ నాస్థానకవీశ్వరుఁడుగానున్న యుద్దండపండితుఁడు తమ్ముదర్శింప నరుగుదెంచుట తమ కెంతయుఁ బ్రతిష్ఠావహ మను కుతూహలముతో

నా లింగమన్నేఁ డాతని నెంతో బహుమానించెను. శ్రీనాథుఁ డాతనిఁ బొగడెను:

సీ. జగనొబ్బగండాంక! సంగ్రామనిశ్శంక
జగతీశరాయ వేశ్యాభుజంగ!
అఖిలకోటలగొంగ! యరిరాయమదభంగ!
మేలందు ధరణీశ మీనజాల!
మూరురాయరగండ! మురియురాజులమిండ!
యభివృద్ధి రాయచౌహత్తమల్ల!
ఘనగాయగోవాళ! కామినీపాంచాల!
బ్రహ్మయు శశివంశపరశురామ!
గీ॥ దండిబిరుదులసురతాణి గుండెదిగుల!
బలిర! యల్లయవేముని పగరమిండ!
రమణమించిన మేదినీరావుబిరుద!
సంగరాటోప! మాదయలింగభూప!

శ్రీనాథుఁడు శత్రుపక్షమువదలి తన్ను మెచ్చినందులకై లింగమనేఁ డత్యంతానందభరితుఁడై వలసినవాంఛితము కోరుమని వేఁడుకొనెను. రాజ్యమో ధనమో యాచించు ననుకొనెనఁట. స్వామిహితైకపరాయణతతో వచ్చిన మనకవిరాజు కటారినే వేఁడెను. దాని నొక విజయప్రశస్తిచిహ్నముగా భద్రపఱచుకొన్నవాఁడయ్యు నాతఁడు కవితామహిమకుఁ గట్టువడి శ్రీనాథునిస్వామిహితతత్పరత కచ్చెరువందుచు నిచ్చివేసెను. ఈవిషయము వెల్గోటివారివంశచరిత్రలేగాక నాగ్నజితీపరిణయమను ప్రబంధముకూడఁ బ్రశంసించుచున్నది:

మ. ధనరాజ్యంబులుమాని నెమ్మదిఁ బ్రమోదంబంది తన్గోరున
ట్టి నృపాలాగ్రణికోర్కెఁ దీర్చుట కకుంఠీభూత చేతస్కుఁడై
చని సాధించినసత్కవిప్రవరు రాజన్యాగ్రణీమాన్యు నేఁ
బ్రణుతింతున్ బహుశైవసంగదిత కుంభద్రాఘు శ్రీనాథునిన్.

శ్రీనాథుఁడు కటారిని గొండవీటికిఁ గొనివచ్చెను. పెద కోమటివేమారెడ్డి శాసనములు క్రీ. 1420 కిఁ దర్వాత లేవు. ఆతఁ డిర్వదియేండ్లు పరిపాలించినట్లు దండకవిలె, కైఫియతు, చాటుపద్యము చెప్పుచున్నవి. శాసనము లీయర్థమును స్థిరపఱుచుచున్నవి. కావున క్రీ. 1400, 1403 నడుమ రాజ్యమునకువచ్చిన యాతఁడు 1420 లోఁ జనిపోయెనని తలంపఁదగును.

రాచవేమన.

పెదకోమటివేమారెడ్డితర్వాత రాజ్యమున కాతని కుమారుఁడు రాచవేమన వచ్చెను. ఈతనిపాలనకాలము నాలుగువత్సరములుమాత్రమే యని కైఫియతు, చాటువు, చెప్పుచున్నవి. ప్రోలయవేమననాఁటనుండియు ధర్మోదర్కముగాఁ బెంపుగనుచున్న రెడ్డిరాజ్యమునకుఁ జెడ్డకాలమై రాజ్యమేల వచ్చిన యారాచవేమన తనదౌష్ట్యము కారణముగాఁ దనతో రాజ్యమునుగూడ వినాశపఱుచుకొనిపోయెనని దండకవిలె, కైఫియతు మొదలగు ప్రాచీనలేఖములు చెప్పుచున్నవి. కొండవీటిరెడ్డిరాజ్య మానాఁటితోఁ గూలిపోయినది.

శృంగార శ్రీనాథము.

చతుర్థప్రకరణము.

సీ. రెడ్డిరాజ్యం బంతరించె మిత్రులు దూర
దేశసంస్థితులు ప్రార్థింపఁదొడఁగి
రొండె "దేశాటనం పండితమిత్రతా"
యనిసూక్తి ప్రౌఢవిద్యావయోభి
యోగమ్ము నెసకొల్పె నొండె, శిష్యులతో గృ
హము వీడి పెక్కుదేశములు తిరిగి
యాప్తమిత్రులకోర్కి హరవిలాసము భీమ
ఖండమ్ము ననఁ గృతుల్ రెండు నింకఁ
గీ. చాటువులు పెక్కు రచియించి, స్వర్ణపాత్ర
భోజనమ్ములు కస్తూరి బుగబుగలను
గుడుచు నుదురాసదానందపదవిఁ గనిన
సుకవిజనవిధేయుని సముత్సుకతఁ దలఁతు.

కొండవీటి విప్లవము.

రాచవేమనను బ్రజలే కడతేర్చిరని దండకవిలె చెప్పుచున్నది. అతఁడు చనిపోయిన తర్వాతఁ గటకముననుండిన లాంగూలగజపతి శ. 1420 నుండి, 1431 దాఁకఁ గొండవీడు పరిపాలించెననియు నాతఁడు పెదమాలెంకోట, చినమాలెంకోటయని రెండుకోటలను గొండవీటఁ గట్టించినాఁడనియుఁ

కొండవీటికైఫియతులోఁ గలదు. లాంగూలగజపతికిఁ దర్వాత విద్యానగరప్రభువు ప్రతాపదేవరాయఁడిర్వదినాల్గు సంవత్సరములు పరిపాలించెననియు శ. 1377 నుండి మరలఁ గటకమునుండి వచ్చి కపిలేశ్వరగజపతి పరిపాలించెననియు నందుఁ గలదు. ఇది యిట్లేయని నిశ్చయముగాఁ జెప్పుట కాధారములు కానరావు. కాని "రెడ్డిఓఢ్రకర్ణాటరాజ్యములు" అని ప్రతీతి కలదు. ముందు రెడ్డిరాజ్యమును, దర్వాత నోఢ్రరాజ్యమును, పిదపఁ గర్ణాటరాజ్యమును, నంధ్రదేశమున వర్తిల్లెననుటకు మీఁది నానుడి వినవచ్చుచున్నది. రాచవేమన చనిపోయినతర్వాత నల్పకాలము విద్యానగరప్రభువులు కొండవీటిరాజ్యమును లోఁబఱుచుకొని పాలించుట వాస్తవమయి యుండవచ్చును. శ. 1344 లో గుంటూరుతాలుకాలోని మాదిపాడులో ప్రౌఢరాయల శాసనమున్నది శ. 1370 కిఁ దర్వాతఁ గపిలేశ్వరగజపతి యుదయగిరివఱకుఁగల యాంధ్రదేశమును బరిపాలించుట విస్పష్టవిషయము. రాచవేమన యనంతరము కొలఁదికాలము కొండవీడు పాలించినవాఁడుగాఁ గైఫీయతులోఁ జెప్పఁబడిన లాంగూళ్యగజపతినిగూర్చి విశేషములు నే నెఱుఁగఁజాలకున్నాఁడను. శక. 1383 లో కపిలేశ్వరగజపతి యాంధ్రదేశమును బాలించుచున్నట్లు బెజవాడశాసనమందు 'తతో స్వరాజ్యమధ్యే తు కొండపల్లీస్థలాన్తరే' ఇత్యాదిగా

నున్నది. ఇట్లు కొండవీడు పలువురు పాలకులపాలయి చెడుటను గూర్చి శ్రీనాథుఁడే కాఁబోలును చాటువును జెప్పినాఁడు:

చ. అఱుఁగు లవెన్ని యేటికిని, ♦ నంచిత మైన విశాలభూమిపైఁ
గఱుఁగు లవెన్ని పాముసకుఁ ♦ గానలవెంబడి సంచరించు నా
పులుఁగున కెన్ని వృక్షములు, ♦ పొఱ్ఱవహించిన భూధరాళిలోఁ
వెలుఁగున కెన్ని కోమములు, ♦ నేలికలందఱు కొండవీటికిన్.

శ్రీనాథుని చిక్కులు.

మహాభోగముల ననుభవించినాఁడు. విద్యాధికారిగా నున్నాఁడు. అనేకుల కగ్రహారాది సమ్మానములఁ జేయించినాఁడు. తాను ‘సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిమ్’ అని యూరకున్నాఁడు. విప్లవముపాలయిన కొండవీట నిప్పుడు కూర్చుండిన లాభము లేదయ్యెను. విద్యావయోవినోదములు దేశాటనమునకు బయలుదేరఁదీసినవి. వెంట శిష్యసంఘము ముండెడిది. తనకుఁ బరిచితులయి, గొప్పపదవులందున్నవారిని గొందఱిని జూడను గొండవీడు వీడినాఁడు. దక్షిణదేశప్రయాణము, హారవిలాసరచనము, తర్వాత రాజమహేంద్రవరమున బెండపూఁడి యన్నమంత్రియాశ్రయము, భీమఖండరచనము మొదలగునవి యీకాలమున జరిగినవి. క్రీ. 1424 తర్వాత నించుమించుగాఁ బదిసంవత్సరము లిట్టి పర్యటనపర్యుత్సుకతతో శ్రీనాథుఁ డున్నాఁడు.

కాంచీప్రయాణము.

శ్రీనాథుఁ డీకాలముననే కాంచీపురమునకరిగినాఁడని నేను దలంచుచున్నాఁడను. పంచవింశతివత్సరములనుండి తనకుఁ బరిచితుఁడును, గోటీశ్వరుఁడును, శైవాచారసంపన్నుఁడును, దాతయునగు నవచి తిప్పయ కాంచీపురవాసియను విషయము నీవఱకే నిరూపించితిని. శ్రీనాథునివిగా మూరెళ్ల, నెల్లూరు సీమలనుగూర్చి, చాటుపద్యములును గింవదంతులును గొన్నికలవు. అందు వాస్తవము కొంతయు, నారోపితము కొంతయు నయియుండును. కాంచీప్రయాణ సమయమున మార్గమగుటచే నక్కడక్కడ నాఁగుచు నాతఁడు వెళ్ళియుండ వచ్చును. ఆచాటుపద్యరచనాదు లాసమయమున సందర్భించినవి కాఁదగును. ఆపద్యములను జాటుపద్యమణిమంజరిలోఁ జూడఁ దగును.

హరవిలాసము.

ఇది యేడాశ్వాసముల ప్రబంధము. హరవిలాసమను సంస్కృతగ్రంథమొకటి కలదుగాని దానికి దీనికి సంబంధము లేదు. సంస్కృత గ్రంథమునకిది పరివర్తనముగాదు. సిరియాల చరిత్రము, పార్వతీపరిణయము, దారుకావనవిహారము, హాలాహలభక్షణము, కిరాతార్జునీయము ననుశివకథలను గైకొని శ్రీనాథుఁడు స్వతంత్రముగా నీ గ్రంథమును రచించి

నాఁడు. కాళిదాస భారవిప్రభృతుల కుమారసంభవ, కిరాతార్జునీయాదులందలి శ్లోకములు కొన్నిటి కిందఁ దెల్గుపద్యము లున్నవి. హారవిలాసమునఁ గృతిపతిప్రశంసయుఁ గృతికర్తృప్రశంసయు నిట్లున్నది:

"జంబూద్వీపమండలీ మకుట మండనాయమానంబగు కొండవీ(......)ల తాధిష్ఠితాష్టాదశద్వీపాంతరాళుండును నగు కొమరగిరిభూపాలునలన నాందోళికాచ్ఛత్రచామరతురంగ భద్రపీఠాది రాజ్యచిహ్నంబులు వడసి, యమ్మహారాజునకుఁ బ్రతివత్సరంబును సంవత్సరో (వసంతో?) త్సవంబులఁ గస్తూరీకుంకుమసంకుమదకర్పూరహిమాంబుకాలాగురుగంధసార ప్రథానంబులగు సుగంధద్రవ్యంబులొడఁగూర్చియుఁ జీని సింహళతవాయి హురుమంజి జోణంగి ప్రభృతి నానాద్వీపనగరాకరంబులు ధనకనకవస్తువాహనమాణిక్యగాణిక్యంబులు దెప్పించియుఁ గవినైగమిక వాదివాంశిక వైతాళికాదులగు నర్థిజనంబులకు నర్థంబుల గుప్పించియు ధీరుండన, నుదారుండన, సదాచారుండన భువనవిఖ్యాతిగైకొని యొప్పు నవచితిప్పప్రభుండొక్కనాఁ డాస్థానమండపంబున సుఖోపవిష్టుండై:—"

సీ. కమలనాభునిపౌత్రుఁ గవితామహారాజ్య
భద్రాసనారూఢుఁ బరమపుణ్యుఁ
బాత్రు నాపస్తంభసూత్రు భారద్వాజ
గోత్రు సజ్జనమిత్రుఁ గులపవిత్రు

భీమాంబికామారనామాత్యనందను
నఖిలపురాణవిద్యాప్రవీణు
నధ్వర్యువేదశాఖాధీతినిష్ణాతు
నంధ్రభాషానైషధాబ్జభవుని

గీ. నుభయభాషాకవిత్వప్రయోగకుశలు
బాలసఖు గారవించి తాత్పర్యమొప్ప
నవచి దేవయత్రిపురారి యక్షరాజు
హితమితోక్తులు వెలయంగ నిట్టులనియె:

క. కంటిని విశుద్ధసంతతి
వింటిం బురాణములు పెక్కు విశ్వము వొగడన్
మంటి బహువత్సరంబులు
గొంటి యశోధనము సుకవికోటి నుతింపన్.

గీ. ఆగమజ్ఞాననిధివి తత్వార్థఖనివి
బహుపురాణజ్ఞుడవు శుభభవ్యమతివి
బాలసఖుడవు శైవప్రబంధ మొకటి
యవధరింపుము నాపేర నంకితముగ.

హరవిలాసరచనావిషయమునుగూర్చి శృంగారనైషధరచనాకాలపరిశంసలో గొంతవ్రాసితిని. హరవిలాసము రచించుచు శ్రీనాథుం డవచితిప్పయ యాదరానురోధమున గాంచీపట్టణమున గొన్నిమాసము లుండెనని నిశ్చయించుట కుపపత్తులు కలవు. కృత్యవతరణిక, సిరియాలకథ యాతని కాంచీపరిచయమును దెలుపుచున్నవి. మఱియు గాశీఖండమందలిదగు నీక్రిందిపద్యము, శ్రీనాథుండు కాంచీపురమున వసించినప్పుడు

చెప్పిన చాటుధారయనఁదగును. సీ. ముదుఁవంగ నేర్తురు మూాల దాఁపటి రాఁ జికురబంధము లీఁగ జీరువాఱ............కంచి యూరవతి లసమాస్త్రిఖడ్గలతలు.

ఈపద్యమునకుఁ గాశీఖండమునఁ బ్రసక్తిలేదు. సంస్కృతకాశీఖండమున నిట్టివర్ణనములేదు. 'కాంతి' యను పురమునకుఁ దీర్థయాత్రాపరుఁడు శివశర్మ పోయిన ట్లందుఁ గలదు. ఆశివశర్మ కిట్టిశృంగారవిషయ మప్రసక్తము. అట్టిచో, శ్రీనాథుఁ డీపద్యము ననుచితముగా నసంగతముగాఁ జేర్చుటకు, తాను మున్ను రచించిన మంచిపద్యము విడిగానున్నచోఁ జెడిపోవునన్న లోభమే కారణమని తలంచుచున్నాఁడను. శ్రీనాథునిదిగా శ్రీరంగపురరాజవీథి విహారవర్ణనపద్యమొకటి చాటుధారగలదు. అది శ్రీనాథునిదే యగునేని యాతఁడక్కడికిఁగూడ వెళ్ళినవాఁడగును.

అవచితిప్పయ.

"సింహాసికర్మపట్టణశ్రేష్ఠుఁడయిన పావాణిసెట్టికి అవచిసెట్టి కుమారుఁడు. ఈతఁడు శ్రీపర్వతమునకు సోపానములు కట్టించిన రెడ్డివేమనృపాలునకుఁ బ్రాపయినవాఁడు. రామనాథయోగీశ్వరుని శిష్యుఁడు. అవచిసెట్టికి మాచాంబయను భార్యయందుఁ దిప్పురారి, తిరుమలనాథుఁడు, చామసెట్టి యను మూవురుపుత్త్రులు జనియించిరి. వీరిలోఁ బెద్దవాఁడగు త్రిపురాంత

కుఁడే హరవిలాసకృతికి భర్త. ఈతఁడు, సీతని పెద్దతమ్ముఁడు తిరుమలనాథసెట్టియు, హరిహరరాయఁడు, ఫిరోజిషాహా, గజపతిరాజు, మెచ్చునట్లు కొండవీటి రెడ్డిరాజగు కుమారగిరిభూపాలుని వసంతోత్సవములను నిర్వహించుచుండెడివారు. రెండవతమ్ముఁడు చామిసెట్టి పంజాబునుండి కర్పూరపుఁజెట్లు, జలనోగినుండి బంగారు మొలకలు, సింహళమునుండి మదపుటేనుఁగులు, హురుమంజినుండి గుఱ్ఱములు, గోవనుండి జవ్వాజి, ఆపనుండి యాణిముత్తెములు, బోటనుండి కస్తూరి, చీనినుండి యంబరములు తెచ్చుచుండెడివాఁడు. వీరికి ద్వీపాంతరములతో నోడలమీఁద వ్యాపారము జరుగుచుండెడిది. త్రిపురారికి అన్నమదేవి భార్య. మాచన, విశ్వనాథుఁడు, చినమల్లు అనువారు కుమారులు. ఈ త్రిపురారివంశమున పూర్వులలో నొకఁడు కంచి యేకామ్రేశ్వరునకుఁ బ్రాసాదములు కట్టించెను. వేఱొకఁడు కంచి వరదరాజస్వామిబొడ్డున బాలార్కమను మణిని బొదిగించెను. ఇంకొకఁడు తిరువళ్ళూర మూఁడామడల పొడవుగల తటాకము త్రవ్వించెను. మఱియు నొకఁడు కావేరిని గట్టించెను. ఈ వైశ్యులు చిఱుతొండనంబివంశ్యులు. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడీత్రిపురారిసెట్టికి బాలసఖుఁడు.

గద్యవిధము.

శ్రీనాథుఁడీహరవిలాసమున గద్యవిధము మార్చినాఁడు. శృంగారనైషధగద్యమున 'సకలవిద్యాసనాథ' పదము కలదు.

ఇందు సుకవిజనవిధేయ పదము కలదు. దీనితర్వాతి భీమఖండమునఁగూడ నీ 'సుకవిజనవిధేయ' పదమే యున్నది. ఆతర్వాతఁ 'గవిసార్వభౌమ' పదము కాశీఖండాదులందుఁ జేర్చుకొన్నాఁడు.

శ్రీనాథుఁ డిట్లు దక్షిణదేశప్రయాణము జరిపివచ్చినపిదప రాజమహేంద్రవరప్రాంతముల కరిగెను.

భీమఖండరచనము.

రెడ్డిరాజ్యము కొండవీటి నొడ్డగిలఁబడిపోవుటయు, రాజమహేంద్రవరమున నెగుపుచెందుటయు నెఱుకకందిన విషయమే గదా! క్రీ. 1405 ప్రాంతములకే రాజమహేంద్రవర రాజ్యము వేర్పడి కొండవీటిరాజ్యమును విరోధించినది. 1424 దాఁకఁ గొండవీటిరాజ్యము కలదు. అంతవఱకును శ్రీనాథునకు రాజమహేంద్రవర రాజాశ్రయము చేకూఱలేదు. ఆతఁడు కోరలేదు. కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యము కూలినపిదపఁ గొంచెముకాలము కాంచ్యాది ప్రదేశ ప్రయాణాదులతోఁ గడపెను. రెడ్డిరాజ్యముపయిఁ బ్రేమకలదు. రాజమహేంద్రవర రాజాశ్రయము నపేక్షించెను. బంధువులును, రసికులు నగు నక్కడి రాజమంత్రులఁ జూచెను. శ్రీనాథుని దర్శనము వారికన్నులకుఁ బచ్చకప్పురమయ్యెను. వింతయేమి! అపుడు రాజమహేంద్రవరమేలుచున్న వేమవీరభద్రారెడ్లకు మంత్రియగు బెండపూఁడి యన్నామాత్యుఁడు శ్రీనాథునకు బంధు

కోటిలోనివాఁడే. ఆబాంధవము శ్రీనాథునితాతయగు కమల నాభునినాళ్లనుండి యుండినది. దీనికి ద్యోతకము:—

సీ. వినిపించినాఁడవు వేమభూపాలున
కఖిలపురాణ విద్యాగమములు
కల్పించినాఁడవు గాఢపాకంబైన
హర్షనైషధకావ్య మంధ్రభాష
భాషించినాఁడవు బహుదేశబుధులతో
విద్యాపరీక్షణ వేళలందు
వెదచల్లినాఁడవు విశదకీర్తిస్ఫూర్తి
కర్పూరములు దిశాంగణములందు
గీ. పాకనాటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు
కమలనాభుని మనుమఁడ వమలమతివి
నాకుఁ గృపసేయు మొక ప్రబంధంబు నీవు
కలితగుణగణ్య! శ్రీనాథకవివరేణ్య!

ఆయమాత్యుఁడు పయివిధమున శ్రీనాథునిఁ గృతి కటాక్షింపుమని వేఁడెను. అట్లాతఁడు కృతి కోరునాఁటికి గాటయవేమనయు నల్లాడరెడ్డియు స్వర్గస్థులయిరి. కాటయ వేమన క్రీ. 1416 నాఁటికే స్వర్గస్థుఁడయ్యెనని యీవఱకే వ్రాసియున్నాఁడను. అల్లాడరెడ్డి యటుతర్వాత మఱికొన్ని సంవత్సరములు జీవించినాఁడు. వేమారెడ్డి తనతమ్ముని వీర భద్రారెడ్డి ననితల్లీభర్తృతాకారణముచే రాజ్యాభిషిక్తునిఁ జేసి, తాను నిర్వక్రపరాక్రమముతో సప్తమాడెములు

మొదలగు మన్యదేశముల జయించి, సింహాద్రిపర్యంతసీమగాఁ గల యాంధ్రమండలమును స్వైవసపఱచుకొని కాపాడుచుండెను. దొడ్డారెడ్డి, యన్నారెడ్డి యని మఱి యిరువురుతమ్ములు కూడఁగూడి మాడిరాజ్యాభివృద్ధికారణములుగా నుండిరి. అందు దొడ్డారెడ్డి నిశ్శంక కొమ్మనామాత్యుఁడు. శ్రీనాథుని హారవిలాసమును బోలునట్టు రచియించిన శివలీలావిలాసమను కృతికిఁ బతియయినవాఁడు. పట్టిసక్షేత్రమునఁ దపమాచరించుచుండిన ఘోడెరాయ భీమేశ్వరస్వామిని వీరారాధించుచుండిరి. అహమ్మదుసాహా యను తురుష్కచక్రవర్తిపాలనకాలమది:—

ఉ. అన్నయమంత్రిశేఖరుఁ డహమ్మదుసా సురథాణభూమిభృ
త్సన్నిధిక్‌న్ మదిన్ సముచితంబుగ వేమమహీమహేంద్ర రా
జోన్నతి సంతతాభ్యుదయ మొందఁగఁ బారసిభాష వ్రాసిన
గన్నులపండువై యలరుఁ గాకితమందలి వర్ణపద్ధతుల్.

—భీమఖండము.

అహమ్మదుషాహా, ఫిరోజిషాహాకుఁ దమ్ముఁడు. ఈతఁడు క్రీ. 1422 నుండి 1435 వఱకు రాజ్యమేలెను. భీమఖండ రచనకాలము క్రీ. 1430 అని తలంపఁదగును. ఈకాలమునకు శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమున నుండెను. "ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమునఁ గొనియాడితి భీమనాయకునిమహిమ"-(కాశీఖండము). ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకముగలప్రాయ

మించుమించుగా ముప్పదియైదునుండి నలుబదియైదేండ్ల వయః కాలమగును. నిండారు నారోగ్యభాగ్యముగలవాఁడు గాన శ్రీనాథుఁ డేఁబదియేండ్లప్రాయమునుగూడఁ బ్రౌఢనిర్భర వయఃపరిపాకకాలమని చెప్పుకొని యుండవచ్చుననుటనుగూడ నొప్పుకొనవచ్చును. అంతకుమించిన వయస్సు నట్లనుట విరుద్ధము. భీమఖండమునకే భీమేశ్వరపురాణమని నామాంతరము. స్కాందపురాణము పంచాశత్ఖండములలో నిది యొక్కటి. దాక్షారామముమీఁది యభిమానముచే శ్రీనాథుఁడే సంస్కృతగ్రంథమునుగూడఁ గల్పించెనని యొకకింవదంతికలదు. సత్యము కాకపోవచ్చును. దాక్షారామము, పలివెల, పీఠికాపురము మొదలగు స్థలములవర్ణన మీగ్రంథమునఁ బౌరాణికముగాఁ గాక చారిత్రికముగా స్వాభావికముగా నున్నది. మొదటి మూఁడాశ్వాసములందు నీతీరు పరికింపఁదగును. మఱియు నాయాస్థలములం దనకు సమకూడిన యనుభవానందాదులు వెలికిఁదోచునట్టు పెక్కుపట్టులఁ గవనము రచించినాఁడు. శ్రీనాథుని కవితాచకోరికను పంచారామములందును, బల్వెలయందును, బ్రౌఢేందుబింబప్రతిబింబచంద్రికాచమత్కారములు చూఱలొసఁగి చొక్కించి దక్కఁగొన్నవి. యౌవనము నిండారి ప్రౌఢమై సర్భరమై యాకాలమం దీతని నెన్నో యున్నతభోగముల ననుభవింపఁజేసినది. రాజమహేంద్రవరమున

నీతనిఁ గొందఱువిద్వాంసు లవగణించిరి గాఁబోలుసు. ఎంత వైదుష్యదర్పము గలవాఁడయినను శ్రీనాథుఁడు ప్రశాంత చిత్తుఁడై కాలము కడచినకొలఁదిని వినయసంపత్తి నెక్కువగాఁ జూపుకొనుచునే వచ్చెను. గద్యమందలి 'సుకవిజనవిధేయ' పద మీయర్థమున నొకసాధకము. శృంగారనైషధ గద్యమందలి సకలవిద్యాసనాథపదము మాని హరవిలాసమందును, భీమఖండమందును, సుకవిజనవిధేయపదము చేర్చుకొన్నాఁడని మున్నే చెప్పితిని. ఆంధ్రకవివర్గము కృత్యవతరణిక కొకయంగముగా గూరుచుచున్న కుకవినింద నీతఁడు భీమఖండమునను, శివరాత్రిమహాత్మ్యమునను దక్క మఱియెక్కడను జేసినవాఁడుగాఁడు. ఈగ్రంథములనేని యది చేర్చుటకప్పటి యరసికపండితుల మాత్సర్యము కారణము కాఁదగును. అర్హులయెడ శ్రీనాథుఁ డెంతయాదరము చూపువాఁడో పొన్నుపల్లి శాసనాదులందుఁ బ్రతిగ్రహీతలనుగూర్చి చేయఁబడిన ప్రశంసలు తెల్పుచున్నవి. లోకజ్ఞత, నిర్మత్సరత, ప్రశాంతత, వైదుష్యదర్పము శ్రీనాథు నెంతగా భూషించెనో యీక్రింది కుకవినింద ధ్వనించుచున్నది:

గీ. బోధ మల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు
  కాంతి నిష్ప్రచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము
  కూపమండూకములుపోలెఁ గొంచెమెఱిఁగి
  పండితమ్మన్యులైన వైతండికులకు.

గీ. నికటముననుండి శ్రుతిపుట నిష్ఠురముగ
సదరి కాకులు బిట్టు పెద్దరచినప్డు
డుడిగి రాయంచ యూరక యుంటలెస్స
సైఁపరాకున్న నెందేనిఁ జనుటయొప్పు.

మఱికొందఱు కవులు నిందించినట్లు ముదుకగాక యీ యవహేళన మెంతయు హృద్యమై కవికిఁగల నిందుదనమును దెలుపుచున్నది. గ్రంథమం దిట్లు మృదువుగా మందలించినను జాటుపద్యములందు రాజమహేంద్రవర విద్వాంసుల నీతఁడు పెల్లుగా నుల్లసమాడినాఁడు. ప్రత్యంసాభావ ప్రాగభావములపైఁ గల్పించిన కల్పన కిఁక నాఁటికి నేఁటికిఁ దార్కికులు తలలు వంపవలసినదేగదా! మఱికొన్ని చాటువు లున్నవి. ఇక్కడ నుదాహరింపఁదగినవికావు. అప్పటి చాటుధార నొక దానిని 'ఘోజలజే' త్యాదికమును లాక్షణికులు లక్షణగ్రంథములందుఁగూడ నుదాహరించిరి.

తన పూర్వగ్రంథముల నీతఁడు భీమఖండమం దిట్లు పేర్కొన్నాఁడు:

గీ. నవమరుత్తచరిత్రంబు నైషధంబు
సప్తశతిపండితారాధ్యచరితమనఁగ
గావ్యములఁ బెక్కు చెప్పియుఁ గాంక్షచనక
వెండియును గావ్యమొకటి కావింపఁదలఁచి.

ఆ పెక్కులు కావ్యము లేవైయుండునో! హరవిలాస మొకటియగును. కావ్యకరణకౌతూహలమును, యశోలిప్సయు

శ్రీనాథునెడ నెంత మెండుకొనియుండెనో యీపద్యము వెల్లడించినది. ఈగ్రంథమునఁ గృతినాథుఁడగు బెండపూఁడి యన్నామాత్యునివంశవర్ణనమునకు ముందు వేమవీరభద్రారెడ్లవంశమును వర్ణించినాఁడు. వారిప్రాపును బడయుకోర్కి దీనికిఁ గారణము. ఆవంశవర్ణనప్రస్తావ మిట్లుగలదు:—

"చతుర్థకులమాళిమండనంబై కీర్తివిహారఘంటాపథంబైన పంటదేసటిమహాన్వయంబు పాకనాటిదేశంబున భద్రపీఠంబు నధివసించి సింహావిక్రమనగర, దువ్వూరు గండవరాది పట్టణంబులు నిజనివాసంబులుగా, భ్రిలతాదష్టాష్టాదశద్వీపాంతరాళులగు భూపాలగ్రామణులం దిృలింగభూమండలాఖండలురను, బ్రోలయ వేమాన్న పోతాన్న వేమకుమారగిరీశ్వరాదులం బూజ్యసామ్రాజ్యపీఠస్థులఁ గాంచె. తత్సంబంధబాంధవంబున విజయధాటీసమాటీకనంబుల దెసలల్లాడ నల్లాడభూవల్లభుండు రాజమహేంద్రంబు రాజధానిగా సింహాద్రిపర్యంతం బుత్కళ కళింగ యవన కర్ణాట లాటాంతర్ద్వీపంబైన ప్రతాపంబున...విశ్వవిశ్వంభరాభవనమండలంబుఁ బరిపాలించె. తదనంతరంబ."

ప్రోలయ వేమన మొదలు కుమారగిరివఱకుఁ జెప్పి యాపై 'నాదు' లనుటకుఁ గారణము, కోమటి వేమ రాచవేమనలకు విరోధులగుటచేత, దత్ప్రస్తావము వేమవీరభద్రారె

డ్లకు సహ్యాముగామియు, వారిని స్మరింపకుండుటకు మనసొల్ల మియు నగును. రాజ్యప్రాప్తికిఁ బ్రధానసాధనమును స్పష్టముగాఁ జెప్పినాఁడు కాఁడు. అని తల్లిమూలమున వచ్చిన దనుట యంతగాఁ బ్రశస్తావహముకాదని "అల్లాడ భూవల్లభుండు...పాలించె. తదనంతరంబ," అనుటచే భీమఖండ మల్లాడరెడ్డి చనిపోయినపిదపనే రచితమగుట స్పష్టము. కాశీఖండ ప్రస్తావమున, నీరెడ్లనుగూర్చి మఱికొన్ని విశేషములు వివరింతును. ఇక్కడి వర్ణనమునే హెచ్చుగా నక్కడఁ గూర్చుకొన్నాఁడు.

అన్నమంత్రివంశమున పూర్వులు కాకతీయులయొద్ద నుద్యోగులుగా నుండిరి. పారంపర్యముగా వారినివాసము గోదావరీతీరమే! సిరితోఁ దాతలనాఁటి చుట్టఱికముండుట శ్రీనాథుని కాశీపట్టణవాస్తవ్యతకు సాధకము. అన్నయమంత్రి శక్తివ్యక్తులను, దాతృతయు నిట్లు వర్ణింపఁబడినవి:—

మ. అరబీభాష తురుష్కభాష గజకర్ణాటాంధ్ర గాంధార ఘూ
ర్జరభాషల్ మళయాళభాష శకభాషా సింధు సౌవీర బ
ర్బరభాషల్ కరహాటభాష మఱియున్ భాషావిశేషంబుల
చ్చెరువై వచ్చు నరేటియన్ననికి గోష్ఠీసంప్రయోగంబులన్.

సీ. రాజమహేంద్రదుర్గమునఁ గావించె శ్రీ
వీరభద్రునకుఁ బ్రాకారరేఖ
నిలిపె మార్కండేయ నీలకంఠునిప్రోల
గామేశుఁ దమతల్లి నామకముగ

సంగమేశ్వర దివ్య శంభులింగమునకుఁ
            గల్పించెఁ గళ్యాణ గర్భగృహము
దక్షవాటికయందుఁ దరుణేందుమాళికి
            మొగలివాకిట ధామమును రచించె

గీ. ప్రాగ్దిశావప్రగోపురప్రాంగణమున
సప్తమునిసింధుసోపానసరణి గలనఁ
దీర్చె భవనంబు భీమయదేవునగర
మంత్రిదేవయ యన్నయామాత్యవరుఁడు.

ఈ ధర్మకార్యములకు శాసనము లేవేని యుండఁద గును.

పయిసీసపద్యము గీతిలోఁ జెప్పఁబడిన ధర్మకార్యమునకు దాక్షారామమున నీక్రింది శాసనమున్నది:

శ్లో. అస్తి ప్రశస్తమతి రల్లయవేమభూపో
రాజ్యోన్నతో జగతి రాజమహేంద్రపుర్యామ్
మంత్రీ హితోఽస్య మతినిర్జితదేవమంత్రి
ర్దిన్యశ్రియా జయతి దేవయయన్నమంత్రీ.

శ్లో. శాకేపుష్కరబాణవిశ్వగణితే సంవత్సరే కీలకే (1350)
కార్తిక్యాం శనివాసరే సుకృతధీ శ్రీయన్నమంత్రీశ్వరః
దాక్షారామజభీమలింగపురత శ్రీసప్తగోదాతటే
ప్రాచీగోపురమండపం సమకరో ద్రమ్యం శిలానిర్మితమ్.

శ్లో. ద్వాదశసంఖ్యాస్తంభే
సదా బహిర్ద్వారమండపే విహరన్

శత్రుతు భీమేశోఽయం
శ్రీదేవయయన్న సచివ మాకల్పమ్.

ఈ శాసనము క్రీ. 1423లో నెలకొల్పఁబడినది. ఇందలి పుణ్యకార్యము భీమఖండమునఁ బ్రశంసింపఁబడినది. కావున భీమఖండరచనము క్రీ. 1423 కిఁ దరువాతనే జరిగె ననువిషయము నిశ్చలమయిన సిద్ధాంతముగా నిలుచుచున్నది. భీమఖండమునఁ బయి పుణ్యకార్యము మఱియు నిట్లు ప్రశంసింపఁబడినది: "వెండియు భీమేశ్వరుండు......రాజవేశ్యాభుజంగ బిరుదాభిరామాల్లయ వేమభూపాలరాజ్యభార ధురంధరుండైన బెండపూఁడి యన్నయామాత్యుండు గట్టించిన మొగలివాకిటి మహోత్సవమండపంబునందుఁ బేరోలగంబుండి కుండలీదండలాసక ప్రేంఖణప్రేంకట చిందు కందుదమాళిచేల మత్తల్లీ హల్లీసకాదినృత్యంబు లవలోకించుచు.........నాగమంబులు పరీక్షించుచు నిఖిలలోకరక్షణార్థంబుగా వివిధవిద్యాకల్యాపంబుల వినోదించుచుండు."

భీమఖండరచనకాలముననే శ్రీనాథునకు దాక్షారామ రామాసమాగమాది సౌభాగ్యములు సంఘటిల్లినవి. అన్నయమంత్రిప్రభృతుల యాదరానురోధమున నాకాలమున నాతఁడు తఱచుగా గోదావరీప్రాంతముల కరుగుచుండెడివాఁడు. వేమవీరభద్రారెడ్ల గాథపరిచయము కాశీఖండరచనా

కాలమునుండియే యీతని కేర్పడినది. అంతకుఁ బూర్వమంతగా లేదనవచ్చును. వేమవీరభద్రారెడ్లపాలనము సింహాద్రిపర్యంతముఁ గలదని యీవఱకే వ్రాసితిని. సింహాద్రిమీఁద వెలసిన నరసింహస్వామికి వేమవీరభద్రారెడ్లు వత్సరోత్సవాదులు జరిపించునప్పు డన్నయామాత్యప్రభృతులతో శ్రీనాథుఁడుగూడ నరుగుచుండెడివాఁడు. సింహాద్రిమీఁద దేవాలయాది సన్నివేశము కనువిందు గూర్చుచుండును. అనంట్లు, మాపులు, మొదలుగా నెన్నో ఫలవృక్షములును, ఛాయావృక్షములు పూలచెట్లును దోఁపులు దీరియుండును. ఆసింహాచలోత్సవయాత్ర నాఁటికి నేఁటికిఁగూడ దర్శనీయమే! ఉత్సాహజనకమే! అక్కడికి యాత్రార్థమువచ్చు నానాస్త్రీలను గూర్చి శ్రీనాథుఁడు చెప్పిన చాటుధారలు పెక్కులు కలవు. వానితో నితరములను మఱికొన్నింటిని గలిపి యచ్చులో నిప్పటివారు శ్రీనాథుని వీధినాటక మనుపేర నెలకొల్పినారు. ఆపద్యము లెల్ల నొక యానుపూర్విగల గ్రంథముగా లేవు. అవి విడివిడి చాటుధారలే. వీధినాటకమను గ్రంథము వేఱుగా నున్నది. దానివిషయము ప్రకరణాంతరమున రాఁగలదు. శ్రీనాథుని యిప్పటి చాటుధారలను జాటుపద్యమణిమంజరిలోఁ జదువఁదగును.

తెల్గురాయని యాశ్రయము.

భీమఖండరచనము తర్వాత, దాక్షారామరామా సమారోగము కల్గిన యాపయి క్రీ. 1435, 1440 ప్రాంతమున మన శ్రీనాథునకు మేదినీమీసరగండకటారి సాళువ సంబురాయనికొడుకగు తెలుంగురాయని యాశ్రయ మేర్పడినది. ఈతని శాసనము శక 1350 నాఁటి దొకటి సింహాచలము మీఁదఁగలదు. ఈతని తండ్రియగు సంబురాయని శాసనము నెల్లూరుమండలము పొదిలెతాలూకాలోనికూచిపూఁడి గ్రామమున నాంధ్రరామలింగస్వామి దేవాలయమున నొకటి కలదు. అది శక 1348 సంవత్సరమునాఁటిది. నెల్లూరుమండలమునందే యాత్మకూరుతాలూకాలోఁ దెలుంగురాయని పుర మను గ్రామముగలదు. అది యీ తెలుఁగురాయనిపేర నేర్పడినదే కావచ్చును. కృష్ణాతీరమున శ్రీకాకుళగ్రామముతోఁజేరి తెలుఁగురాయనిపాలె మను పల్లె యొకటిగలదు. కాని యది శ్రీకాకుళాంధ్రనాయకస్వామిపేర నేర్పడినది కాని యీ తెలుంగు రాయనికి సంబంధించినదిగాదు. ఈతని కీనామముగూడ నా శ్రీకాకుళాంధ్రనాయకునిపేరునుబట్టి వచ్చినదే యగునని నేను తలంచుచున్నాఁడను. ఆకాలమున నీతెలుంగురాయలనుపేరు పలువురు పెట్టుకొనుచువచ్చిరి. శ్రీకాకుళాంధ్రనాయకస్వామి యుత్సవాదు లప్పుడు ప్రఖ్యాతముగా జరుగుచుండెడివి. శ్రీ

కాకుళాంధ్రనాయకస్వామికిఁ దెలుఁగురాయఁడనికూడఁ బేరుండుట తెలియక కొందరీ సంబురాయనికొడుకు తెలుంగురాయఁడు శ్రీకాకుళము నేలినరాజని వ్రాసిరి. ఈ తెలుంగురాయఁడు శ్రీకాకుళము నేలినవాఁడనుటకు నాధారమేమియుఁ గానరాదు. అట్లుంట ప్రామాదికమే! ఈ తెలుంగురాయఁడు రాజ్యమెక్కడయేలెనో ప్రఖ్యాతముగా లేదు. విద్యానగరాధీశ్వరునిక్రింద సేనానాయకుఁడుగా నుండినట్టున్నాఁడు. బాపట్ల తాలూకా నూఁతులపాడుగ్రామమున నీ తెలుఁగురాయని పుత్త్రుడు తిరుమలరాయని శాసనములు శా॥ 1466 నాఁటివి కలవు. తెలుంగురాయని తండ్రియగు సంబురాయఁడు శా॥ 1348 నను, నాతనికొడుకగు తిరుమలదేవరాయని శాసనము శా. క. 1466 నను, నుండుటచేఁ దెలుఁగురాయఁడు శా. 1348 తర్వాత 1395 దాక నున్నట్టును, సింహాచలశాసనమునాఁటి కాతఁ డిర్వదియేండ్లకు లోపడినవయస్సువాఁడయినట్లు తలఁపఁదగును. ఆతఁ డిప్పటికి బ్రఖ్యాతుఁడుగాక తండ్రిచాటువాఁడగుటచేత నేయాశాసనమందు "కన్నడదేశమందలి సంబురాయనికొడుకు తెలుంగురాయండు" యని పేర్కొన వలసెను. ఆతని శాసనము శా॥ 1364 నాఁటిది నూఁతులపాడుగ్రామమునం దున్నది.

విజయనగరాధీశ్వరుఁడగు ప్రౌఢదేవరాయనికి లోపడిన యీ తెలుంగురాయఁ డాతనిదండయాత్రలో సింహాద్రి

చాఁక వెళ్ళినట్లు శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు తలంచుచున్నారు. అది సంగతముగానున్నది. శ్రీనాథుఁ డీతెలుంగు రాయని నాసందర్భమునసేని తర్వాతసేని సందర్శించియుండవచ్చును. అప్పటివి శ్రీనాథుని చాటుధార లివి వినవచ్చుచున్నవి:

శా. ఘాటీఘోటకఘట్టఘట్టనమిళద్ద్రాఘిష్ఠకళ్యాణ ఘుం
టాటంకార విలుంఠ లుంఠితమహోన్మత్తాహితక్షోణిభృ
త్కోటీరాంకిత కుంభినీధర సముత్కూటాటవీఝాట! క
ర్ణాటాంధ్రాధిప! సాంప(సంబు)రాయుని తెలుంగా! నీ కుదీర్ఘాయువౌ!

ఈపద్య మాతఁ డశ్వారూఢుఁ డయి దండయాత్ర సాగించుచున్నప్పుడు చూచి చెప్పినపద్య మనిపించుచున్నది.

శా. అక్షయ్యంబగు సాంప(సంబు)రాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయుగా! సుకవిరాడ్బృందారకశ్రేణికిన్ (స్వామికిన్)
దాక్షారామచళుక్యభీమవరగంధవ్యాప్తవారభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

శ్రీనాథునికి వైషయికవాంఛ లత్యున్నతములు. భోగపరాయణత మెండు. ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాక కాలమగుటచే నాతఁ డప్పుడు శృంగారరససముద్రమునఁ దెప్ప దేలుచున్నాఁడు. దాక్షారామాప్సరోరామలయొడళ్ళపయి బుగబుగ లొల్పులకని తెలుంగురాయనిఁ గస్తురి కోరినాఁడు! ఏమికోరిక!! ఉచ్చైర్దశ నుండువారి కప్పు డిట్టియచ్చరల చెలి

కారము గౌరవము నించుచుండెడిది గావలయు! పయిచాటువు శ్రీనాథునిది గాకపోవచ్చుననుటకు వలనుపడదు. అక్షయ్యో త్ప్యాది పద్యమువంటి దింకొకపద్యము ప్రౌఢిమగలది కాశీఖండమందుఁగలదు. "రంభఁగూడె దెలుంగురాయరాహుత్తుండు కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు" నని యాతని యవసానపద్యమందుఁగూడ నున్నది. పూర్వపద్యమువలె నిదిగూడ నా తెలుంగురాయఁడు "రౌతు" అని తెల్పుచున్నది. ఈ తెలుంగురాయనిఁగూర్చి గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులు గారు సంబంధ మంతగాలేని వ్రాతలేమో వ్రాసినారు—అది యేల?

విస్సనమంత్రి ప్రౌఢ.

ఈతనిఁగూర్చి యేమియును దెలియరాకున్నది. శ్రీనాథుఁ డీతనిబంతిని బంగరుపళ్లెములో భుజించుచుండెడివాఁడఁట! ఈతఁడును రాజమహేంద్రవరముననో, దాక్షారామముననో, మఱి యా చుట్టుపట్టులనో యుండెడివాఁడగునేమో! తెలుఁగురాయని పేరఁగాని యీవిస్సనమంత్రి పేరఁగాని శ్రీనాథుఁ డేవేనికృతులు చెప్పెనేమో తెలియదు. శ్రీనాథుఁడు తన యవసానపద్యమందు "స్వర్గస్థుఁడయ్యో విస్సనమంత్రి మఱి హేమపాత్రాన్న మెవ్వని పంక్తిఁగలదు" అని చింతించినాఁడు. ముప్పదియిద్దఱుమంత్రుల సీసమాలికలో విస్సన

మంత్రియొక్కఁడుగాఁ బరిగణింపఁబడినాఁడుగాని యెం దాతని చరిత్రాంశ మేమియుఁ దెలుపఁబడదయ్యె. ఈ విస్సనమంత్రి పేరూరు ద్రావిడులనఁబడెడు ప్రఖ్యాత బ్రాహ్మణులశాఖకుఁ జెందినవాఁడనియు, నాతని చరిత్రాదికమును బేరూరు ద్రావిడులచరిత్రమను గ్రంథమున వెల్లడింప నున్నామనియు నొక శాస్త్రిగారు చెప్పుచున్నారఁట!

శేషధర్మములను రచించిన తామరపల్లి తిమ్మయకవి తన పెద్దతండ్రి విస్సమంత్రిపేరివాఁ డన్నదాత యున్నాఁడని చెప్పుకొన్నాఁడు. ఆపద్యమిది:

సీ. బహుపురాణగ్రంథపఠనార్థ కరణాతి
శూరుండు మీయన్న సూరమంత్రి
మహితసభాభిరామముఖకావ్యంబులు
ధరనిల్పె మీతండ్రి శరణమంత్రి
తగవరియై యన్నదానంబు సేయుచు
వెలసె మీపెదతండ్రి విస్సమంత్రి
వేదపర్వత మన సినుతులఁ గాంచెను
సరసుండు మీతాత చండ(ద?)మంత్రి
గీ. ప్రౌఢరాయల మెప్పించి రాయసమునఁ
బైఁడి గంటంబు గొని వ్రాసి భద్రలీలఁ
బైఁడి గంటంబు వారని పద్దుతెచ్చి
యలరె మీతాత ముత్తాత యంబమంత్రి.

శ్రీనాథునకు బంగరు పళ్లెరమున సహభోజనమొసఁగిన విస్సమంత్రి యీతఁడు గావచ్చునని కొందఱు తలఁచుచున్నారు. కాని యది సంగతముకాదు. శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢరాయలనాఁటివాఁడు. ప్రౌఢరాయలను వ్రాయసమున మెప్పించి పైఁడిగంటము గొన్న యంబమంత్రి కీవిస్సమంత్రి నాల్గుతరముల తర్వాతివాఁడు. కావున నాతఁడు శ్రీనాథుని నాఁటివాఁడు కాఁజాలఁడు.

శృంగార శ్రీనాథము.

పంచమ ప్రకరణము.

కనకాభిషేకము.

సీ. ఒడ్డోలగంబునం దడ్డమాఁకయు లేక
వాక్ప్రవాహంబు వెల్వఱిచినాడు
అష్టదిగ్జయయశోఽవష్టంభ డిండిమ
భట్టారకుని నోడఁ గొట్టినాఁడు
అఖిలవిద్వల్లోక మగ్గింపఁ గవిసార్వ
భౌమసద్బిరుదంబుఁ బడసినాఁడు
కలిత మూర్తిః సభాగారాంతరమునందుఁ
గనకాభిషేకంబుఁ గాంచినాఁడు

గీ. రాజపరమేశ రాజాధిరాజవిభవ
దక్షిణాధీశ దేవరాయక్షితీంద్ర
రక్షితబుధాభిభటక "కర్ణాటకటక
పద్మవన హేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి."

శ్లో. వంశవీర్యశ్రుతాదీని వర్ణయిత్వా రిపో రపి
తజ్జయాన్నాయకోత్కర్ష వర్ణనం చ ధినోతినః.

"ప్రత్యర్థికులబలపాండిత్యాదులను గూడ వర్ణించి యట్టివాని జయించుటఁ జెప్పు నాయకుని యాత్కృష్ట్యమునకుఁ బెంపు సంపాదించుటయు నింపుగూర్చును."

—ఆచార్యదండి.

శ్రీరాముఁ డెంతగా రామాయణమునఁ గీర్తితుఁడయినను దత్ప్రతిస్పర్థి యగు రావణుని కులబలపరాక్రమాదులు గూడ నట్లు పర్యాప్తముగ వర్ణితములు కాకపోయినచో నా రామచంద్రుని గుణౌత్కృష్ట్యము లోకమున కింత యద్భుతావహము కాకపోయెడిది. ప్రఖ్యాతాంధ్రకావ్యకర్తయై యాంధ్రవాఙ్మయమునకు మహోపకృతి సల్పిన శ్రీనాథకవివర్యుని గౌరాభిజాత్య పాండిత్యాదులు పుష్కలముగా వ్యక్తములగుటకై యాయనచే నోడఁగొట్టఁబడిన డిండిమభట్టారకుని యౌత్కృష్ట్యమునుగూడఁ గొండొక విపులముగనే వర్ణింపఁ బూనుట యప్రసక్తవిషయచాలనముగాక యా కవీశ్వరుని ప్రశస్తికి మెఱుఁగులుగూర్చు నావశ్యకవిషయోపన్యాసమే యగునని సహృదయులు తెలంతురుగదా!

డిండిమభట్టారకులు.

ఈ బిరుదాంకనామధేయముగల కవీశ్వరులు నలువురు గుర్తింపఁబడిరి. ఈనలువురకును గర్భసంబంధము గలదు. ఏతద్వంశ్యులు కొన్నితరములవఱకును బండితకవులై విద్యానగర ప్రభువులచే నాస్థానకవీశ్వరులుగా సమ్మానింపఁబడిరి. రెండవ డిండిమభట్టారకుఁడు రచియించిన యోగానందప్రహసన మను రూపకభేదమును బట్టియు, మూఁడవ డిండిమభట్టారకుఁడు రచియించిన సాళ్వాభ్యుదయ మను పదునాల్గుసర్గముల మహా

కావ్యమును బట్టియు వీరివంశవృత్తాంతము కొంత గుర్తింప నగును.

"అస్తి ఖలు గౌడేషు పరియేంద్రపురాగ్రహారనాయకమణేః, సామవేద సాగర సాంయాత్రికస్య, అష్టభాషా కవితా సామ్రాజ్యాభిషిక్తస్య, బల్లాళరాయకటకకవికులగర్వపర్వతపవేః, నాగణకవిగజకేసరిణః, శ్రీకవిప్రభోః పౌత్రః, పుత్రః శ్రీరాజనాథదేశికస్య, బ్రహ్మాండభాండపిచండమండలితవిజయడిండిమచండిమ్నః, శ్రీకంఠాగమశిఖండమండనమణేః, శ్రీడిండిమప్రభోర్దౌహిత్రః, శ్రీమదభిరామనాయికాస్తనంధయః, సభాపతి భట్టారకాచార్యభాగినేయః, శ్రీడిండిమకవి సార్వభౌమ ఇతి ప్రథిత బిరుదాంకనామధేయః, సరస్వతీ ప్రసాదలబ్ధకవితాసనాథః, శ్రీమానరుణగిరినాథః తేన కృతేన యోగానందనామ్నా ప్రహసనేన సభానియోగ మనుతిష్ఠామి"—

పైవాక్యములవలన నీయోగానందప్రహసనకర్త డిండిమకవిసార్వభౌముఁడని బిరుదాంకనామధేయముగల యరుణగిరినాథుఁడను గౌడబ్రాహ్మణుఁడని తెలియుచున్నది. మఱియు నాతని పితామహుఁడు కవిప్రభుఁడనియు, నాతఁడు బల్లాళ (దోరసముద్రము) రాయాస్థానకవీశ్వరులగర్వ మడంచినవాఁడనియు, నాగణ యను కవీశ్వరు నోడించినవాఁడనియును,—

దండ్రి రాజనాథదేశికుఁడనియును—మాతామహుఁగు డిండిమప్రభుఁడనియు, నాతఁడు విజయడిండిమము గలవాఁడనియు, శైవవేదాంతపారంగతుఁ డనియును—దల్లి యభిరామనాయిక యనియు—మేనమామ సభాపతి భట్టారకాచార్యుఁడనియు — నెఱుకపడుచున్నది. శ్రీకంఠాగమపారంగతుఁడై విజయడిండిమము నార్జించిన మాతామహుని యొద్దనుండియే యీయోగానందప్రహసనకర్తకు డిండిమకవి సార్వభౌమబిరుదమును, విజయడిండిమమును లభించినవి. ఈతని పితామహుఁడే ప్రఖ్యాతకవీశ్వరుఁడుగాఁ గీర్తింపఁబడెను. తండ్రి యట్టివాఁడుగా వర్ణింపఁబడలేదు. పై రూపకమునఁ గొన్నిచోట్ల నప్పటి రాజు దేవరాయలుగాఁ దెలుపఁబడియున్నది. భరతవాక్యమున "దీర్ఘాయు ర్దేవరాయో దధతు వసుమతీచక్ర మాచంద్రతారమ్" అని యున్నది. కనుక నీతఁడు దేవరాయ లనుపేరు గల విద్యానగరప్రభు నాస్థానమున నుండినట్లు నిర్ధారింప నగును. దేవరాయ లనుపేరు విద్యానగరప్రభువులలోఁ బలువురకు బొసంగునదియే యైనను ద్వితీయ హరిహరరాయల కుమారుఁడగు దేవరాయలయందును, దర్వాత నాతని పౌత్త్రుఁడగు దేవరాయలయందును రూఢముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. రెండవ దేవరాయల కిమ్మడిదేవరాయలని ప్రౌఢదేవరాయలని ప్రతాపదేవరాయలని నామాంతరములు గలవు. యోగానందప్రహసనమునఁ బేర్కొనఁబడిన దేవరాయ లీయిర్వురు దేవరా

యులలో నొక్కఁడయి యుండవలెను. రెండవదేవరాయలే కాఁదగుననుట కొక యాధారము కలదు. సంస్కృతమున నిమ్మడిదేవరాయలు రచియించిన ట్లాతనిపేర మహానాటకసుధానిధి యను నొకయింపయినకావ్యము కలదు. బాలకాండాంతమునఁ గల పద్య మిది:—

శ్లో. శ్రీమా నిమ్మడి దేవరాయనృపతి స్స్వర్లోకకల్లోలినీ
కల్లోలప్రతిమల్లసూక్తివిభవో విద్వజ్జనశ్లాఘితః ।
ధీమా నాదిమకాండవస్తువిషయా స్వశ్రస్తా న్మహానాటక
శ్లోకా న్స్వర్ణపదప్రకమోజ్జ్వలతరా న్రమ్యా నకార్షీ ద్విభుః.

ఈ శ్లోకమునఁ గల "కల్లోలప్రతిమల్లసూక్తివిభవ" యనుపద మేభేదమును లేక యల్లి డిండిమభట్టారకుని చాటుపద్యమునఁగూడఁ గలదు. ఉదాహరింతును:—

శ్లో. *అగ్రే డిండిమతాడనం తత ఇతో వందివ్రజోద్ఘోషణం

---

*మాకు—ఎట్టయెదుర విజయడిండిమపుమ్రోయింపు; ఇటునటు వందిజనుల స్తోత్రములు; గండు మూఁడు చిత్రపటములు (రూపప్రతిబింబములు?) మఱికొన్ని బిరుదాంకితము లగు పద్యములు; గలవు. ఇవి యట్లుండ—పరమేశ్వరుని జటాజూటమునందుఁ దొనఁకులాడు గంగానదితరంగములతోఁ బ్రతిఘటింపఁజాలు సూక్తివైభవములచేఁ బ్రత్యర్థిపండితులను జయింతుము.

ఉ. ముంగల జైత్రడిండిమపుమ్రోఁతలు; వందిజన స్తవార్భటుల్
చెంగట; గండు మూఁడు తన చిత్తరువుల్; బిరుదాంకితంబు లిం
కం గల, వింతకంటె శితికంఠశిరస్సరిదూర్మిభంగి వా
గ్భంగు లెసంగు మాకుఁ బ్రతిపక్షబుధౌఘము నోడఁగొట్టఁగన్.

ద్విత్రాశ్చిత్రపటాః కియంతి బిరుదప్రోతాని పద్యాని నః।
ఆస్తాం తావ దిదం మహేశమకుటీకోటీరకల్లోలినీ
కల్లోలప్రతిమల్లసూక్తివిభవై ర్గ్వవ్యాన్విశేష్యామహే.

దీనివలన నిమ్మడిదేవరాయలకాలమున డిండిమభట్టారకుఁ డుండినట్లు తెలుచున్నది. మఱియు, మహానాటకసుధానిధి కూడ నాడిండిమభట్టారకునికూర్పే యగునో యని సందియము పొడముచున్నది. దేవరాయలే రచించినట్లుగల రతిరత్నప్రదీపికయును కామశాస్త్రముకూడ నిట్టిదే యగుఁగాఁబోలు! అయియుండును. అన్యకవీశ్వరరచితములై ధనలోభమున రాజుల పేళ్ళఁ బ్రచురింపఁబడిన గ్రంథములు మన తెల్గుదేశముననే పరశ్శతము కలవు. ఆ కుళ్లు వెల్లడింప వేఱ గ్రంథమే కార్పవలసి యున్నది. ఆవిషయ మట్లుంతము. ఈప్రౌఢదేవరాయలవారి కాలముననే యరుణగిరినాథుఁ డనుకవీశ్వరునిచే ద్రావిడభాషయందుఁ గొన్నిప్రౌఢములగు శైవస్తోత్రగ్రంథములు రచియింపఁబడినవి. ఆయరుణగిరినాథుఁ డీయోగానందప్రహసనకర్త యరుణగిరినాథుడే యగునేమో విచారింపవలసియున్నది కొంద ఱాతఁడు శూద్రుఁ డనుచున్నారు.

యోగానందప్రహసనము చాలవఱకు సభ్యమై మిక్కిలి హృద్యముగా నున్నది. ఇందలి యితివృత్తము తుంగభద్రాతీ

మున విరూపాక్షేశ్వరుని తిరునాళ్ళలో జరిగినదిగాఁ గల్పింపఁబడినది.

ఈ వర్ణింపఁబడిన యరుణగిరినాథునకు రాజనాథదేశికుఁడను కుమారుఁడు గలఁడు. ఈతనికిని డిండిమకవిసార్వభౌముఁడని బిరుదనామము సంక్రమించినది. ఈతఁడే సాళ్వాభ్యుదయమను పదునాల్గుసర్గముల మహాకావ్యమును రచియించినవాఁడు. క్రీ. 1490 ప్రాంతముల విద్యానగరరాజ్యమును వశపఱుచుకొని పరిపాలించిన సాళ్వగుండ నరసింహరాయల ప్రాభవము లిందు వర్ణింపఁబడినవి. ఈకావ్యమునఁ బ్రతిసర్గాంతమునను గద్యములు భేదించుచున్నవి. ఆమూలాగ్రము పరిశీలింపఁగా నిందుఁ గొన్ని చరిత్రోపయుక్తాంశములు కన్పట్టినవి. కవికి సంబంధించినవిమాత్రమే యిప్పుడు ప్రసక్తములు గావునఁ గొన్ని బిరుదములను మఱికొన్ని గద్యభాగములు నుదాహరింతును:—

“(4 సర్గ) బిరుదకవి ప్రపితామహ (5 సర్గ) దశరూపనారాయణ బిరుదమండన (6 సర్గ) రసికకవితాసామ్రాజ్యలక్ష్మీపతి (8 సర్గ) నవనాటకభరతాచార్య (10 సర్గ) కవిమల్లగల్లతాడనపటు (11 సర్గ) ప్రతిభటకవికుంజరపంచానన బిరుదమండన (12 సర్గ) చేరచోళపాండ్య ప్రథమారాధ్య హృదయశివాభిఖ్య డిండిమకవిసార్వభౌమబిరుద శోణాధినాథాత్మజ (14 సర్గ)

ద్వాదశ దేశ్యవృత్తిపారదృశ్వనోఽష్టభాషాపరమేశ్వరస్యాభినవనాటకభవభూతే ర్మాఘాద్యతివర్తి చిత్రప్రబంధపరమేశ్వరస్యాష్టదిగ్విజయపటహీకృతబిరుదడిండిమాడంబరస్య షడ్దర్శనషణ్ముఖస్య శైవశాస్త్రజీవాతో రఖిలవేదసాగర సాంయాత్రికస్య డిండిమకవిసార్వభౌమ ఇతి కృతాపరబిరుదనామ్నః శ్రీమదరుణగిరీశస్య తపఃపాకస్య డిండిమకవిరాజనాథస్య కృతౌ శ్రీసాళువాభ్యుదయే"—

ఈతఁడు గద్యమునందుఁ బ్రపితామహునిఁ దగ్వాతఁ దండ్రినిఁ బ్రఖ్యాతకవీశ్వరు లని వర్ణించెను గాని పితామహునిఁ బేర్కొననే లేదు. ఈతనితండ్రియగు నరుణగిరినాథుఁడును దనప్రహసనమునఁ బితృనామస్మరణము మాత్రమే కావించెను గాని యాతఁడు విద్వాంసుఁ డని వర్ణింపలేదు. తనతండ్రియగు రెండవ డిండిమభట్టారకుని పాండిత్యప్రభావము నీతఁడు గద్యములందు మిక్కిలిగాఁ గీర్తించెను. తద్విషయములను దెలుఁగున వివరించుట చర్వితచర్వణ మగునని వదలెదను. చేర చోళపాండ్యదేశములం దాతఁడు ప్రథమారాధ్యుఁడఁట! అష్టభాషాపరమేశ్వరుఁడఁట! అష్టదిగ్విజయపటహమగు బిరుదడిండిమాడంబరము గలవాఁడఁట! సాళ్వాభ్యుదయమును రచియించిన యీ మూఁడవడిండిమభట్టారకునికుమారుఁ డరుణగిరినాథుఁడు. ఈతనికిఁ గుమారడిండిముఁడని బిరుదు.

వీరభద్రవిజయ మను పేరుగల డిమము నీతఁడు రచించినాఁడు. దానినుండి కవిచరిత్రప్రసక్తమగు గ్రంథభాగము నించుక యుదాహరించుచున్నాఁడను:

"సూత్ర—శృణుతావత్: సంతతఖలు సంతత శివలింగారాధనవ్రతినో, గంగాతటాలంకార గౌడదేశచూడాపీడపరేంద్రాగ్రహారనాయకమణయః, శైవాగమజీవాతవః, చేరచోళపాండ్యశిష్యకులసత్కృతమహిమాన, స్సామవేదసీమానః, శ్రౌతాచారపూతాత్మానః, పవిత్రతరగౌతమగోత్రజన్మానో, ద్విజన్మానః...తదన్వవాయార్ణవ పూర్ణచంద్రస్య నాగణకవిగజకేసరిణః సరసకవితాసామ్రాజ్యానుభోగసార్వభౌమస్య కవిప్రభోః నృత్తరాజస్యపౌత్రః, పరమమాహేశ్వరస్య పవిత్రతరచరిత్రస్య శివతత్త్వజ్ఞానశీలస్య శ్రీమతో రాజనాథస్య పురాతనపుణ్యపరిణామ స్సముభూ దభూతపూర్వ చతుర్విధకవితా స్వర్లోకసరిత్కల్లోలమాలా.........రీప్రచండతర కాహాల ఘంటాడిండిమవిరచిత బిరుదఘోషణో డిండిమకవిసార్వభౌమాపరనామా శ్రీమా నరుణగిరినాథోనామ!—

నటీ—(భా)యో బిరుదకవి ప్రపితామహ ఇతి ఫణితః—

సూత్ర—

శ్లో. తతోఽజని బుధోత్తమా త్తదుపమానవాగ్వైఖరీ
యశోభి రుపశోభితో యమకచక్రవృత్త్యా కవిః

ప్రచండజయడిండిమః ప్రతిదినప్రబంధక్రియా
చమత్కృతసమగ్రధీ స్సఖలు రాజనాథఃకృతీ!

నటీ—యం దశరూప నారాయణాపరనామానం భణంతి.

సూత్ర—తస్యఖలు దుర్గాదేవీ సహచరస్య చతుర్విధ కవితాచాతుర్యస్య సూనునా కుమారడిండిమకవినా అరుణ గిరినాథేన ప్రణీతో వీరభద్రవిజయాభిధానో డిమప్రబంధో ఽస్మాకం హస్తే నివేశితో ఽభినీతపూర్వశ్చ."

గ్రంథాంతగద్యము:—

"బిరుదకవి పితామహస్య బిరుదడిండిమవ్యాజ సంతాడితవిమతకవిగండమండలస్య డిండిమకవిసార్వభౌమస్య శ్రీమతో ఽరుణగిరినాథస్య పౌత్త్రేణ విచిత్రతర చిత్రయమక కావ్య ధూర్వహస్య అప్రతిరూప బహురూపక సృష్టికౌశలపరమేష్ఠినః పరమమాహేశ్వరస్య చతుర్విధకవితాచాతుర్యధుర్యస్య రాజనాథాచార్యస్య పుత్త్రేణ పవిత్రతరగౌతమగోత్రేణ కంగాతటాలంకార గౌడదేశాలంకార రత్నపీఠపురందరగ్రహారహారమణినా దుర్గాదేవీస్తనంధయేన షడ్భాషాసార్వభౌమేన కుమారడిండిమకవినా అరుణగిరినాథేన ప్రణీతే—"

ఈ యుదాహృతగ్రంథభాగ మింతకుముందు గుర్తింపఁబడిన విషయములను గొన్నింటిని స్థిరపఱుచుటేకాక మఱికొ

న్ని విశేషములఁ గూడ నెఱిఁగించుచున్నది. యోగానందప్రహసనకర్తయగు నరుణగిరినాథుని మాతామహుఁడు (కవిప్రభు’వని యీవఱకు గుర్తించితిమి. అతని పేరు నృత్తరాజు (నటరాజు) అని యిది తెల్పుచున్నది. ఆయరుణగిరినాథుని తండ్రి యంతగాఁ బండితుఁడు కాఁడనుట నిదియు నెఱిఁగించుచునే యున్నది. ఈ రెండవ యరుణగిరినాథుఁడు (కుమార డిండిముఁడు) వీరనరసింహరాయల కాలమందును శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి కాలమందును నున్నవాఁడగును. ఈతని తండ్రి రాజనాథుఁడు. సాళ్వగుండ నరసింహరాయలకాలమం దున్నవాఁడుగదా! వీరనరసింహరాయల కాలమందు డిండిమ కవి కలఁడని కుమారధూర్జటికవి రచియించిన కృష్ణరాయ విజయమను ప్రబంధము తెల్పుచున్నది. విద్యానగర నిర్మాణాది చరిత్రము తెలుపుమని వీరనరసింహరాయఁడు కోరఁగా:

మ. రమణీయాభ్రతరఁగిణీఘుమఘుమారావాగ్గగంభీరవా
క్క్రమజంఘానిలధూతదుష్కవిమహాగర్వాభ్రసంఘుండు ది
గ్గమణీమౌక్తికహారబంధురయశోరాజద్గుణాఢ్యుండు డిం
డిమపుంభావసరస్వతీంద్రుఁ డనియొక్ కీర్తిన్ బ్రకాశించుచున్.

వ. అని యాడిండిమసార్వభౌమకవి ప్రఖ్యాతంబుగాఁ దత్పురాతనవృత్తాంతము నెల్లఁ దెల్పినఁ జమత్కారంబు వీక్షించి యాజననాథాగ్రణియున్ సభాసదులు నుత్సాహంబునంబొంది కాంచనభూషాదు లొసంగి రెంతయు దయాసంరంభధారేయులై.

ఈ నాల్గవడిండిమభట్టారకుని కుమారుఁడు రాజనాథుఁడు. ఈతఁ డచ్యుతదేవరాయల యాస్థానమునఁ గవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. అచ్యుతరాయాభ్యుదయ మనుపేరఁ బండ్రెండు సర్గముల కావ్యము నీతఁ డాతనిప్రశస్తిని వర్ణించుచు రచించెను. అచ్యుతదేవరాయలకాలమునను శ్రీరంగరాయలకాలమునను సభాపతిభట్టారకుఁడను కవీశ్వరుఁడు శాసనాచార్యుఁడుగా నున్నాఁడు. ఆతఁ డీడిండిమభట్టారకుల మాతృవంశమున జనించినవాఁడయి యుండును. మొదటి యరుణగిరినాథుని మేనమామ సభాపతి భట్టారకుఁడుగాన యీసభాపతి భట్టారకుఁ డాతని ప్రపౌత్త్రుఁడో ప్రప్రపౌత్త్రుఁడో కావచ్చును. అరుణగిరినాథకృతులు పంచకావ్యవ్యాఖ్య లున్నవి. మఱియు సౌందర్యలహరీవ్యాఖ్య సత్యభామాపరిణయనాటకము మొదలగు గ్రంథము లనేకము డిండిమబంధుసంతతివారు రచించినవి కలవు. వీరికి శైవమతమం దభినివేశము మెండు. కవిత్వదర్పము హెచ్చు. వైదికాచారసంపత్తి శ్రౌతకర్మానుష్ఠాననిష్ఠయుఁ గల్గి రాజపూజ్యులై యాగ్రహారికులై వీరు దిగంతముల విజయడిండిమము మ్రోఁగించుచు నఖండప్రతిష్ఠ నార్జించినవారయి యుండిరి.

పయినిజెప్పఁబడిన డిండిమభట్టారకుల వంశవృత్తాంతాదికమును దెలుపు గ్రంథమొకటి విభాగరత్నమాలయని

కలదు. అది డిండిమవంశ్యులు రచించినదే. దానిసారము నిక్కడఁ జెప్పుచున్నాఁడను:—

చోళరాజు గంగాయాత్రచేసి విశ్వేశ్వరుని దర్శించి కాంచీమండలమున శివాలయములను నిర్మింపఁగోరి గంగాతీరవాసులయిన బ్రాహ్మణుల నెనిమిదికుటుంబములవారిని బిలుచుకొనివచ్చెను. ప్రాసాదవల్లభయజ్వ, భాస్కరకవి, రాజనాథకవి, సుబ్రహ్మణ్యకవి, జటాధరేశయజ్వ, నీలకంఠకవి, సోమనాథదీక్షితుఁడు, మల్లికార్జునభట్టు నని వారిపేళ్ళు. తుండీరమండలమునఁ దల్పగిరికిఁ బడమట నాచోళరాజుచే నీయఁబడిన యగ్రహారమున వారు వసించిరి. ఆయగ్రహారమునకు రాజనాథపురమని పేరిడిరి. అందు రాజనాథుఁడను శివునిఁ బ్రతిష్ఠించిరి. నాల్గయిదుతరములు కడచినవి. ప్రాసాదవల్లభయజ్వకు సభాపతియను కొడుకు కల్గెను. పాండ్యచేరచోళరాజు లాతనికి శిష్యులయిరి. ఆతఁడు ఢక్కావాద్యాదిసమ్మానములఁ బడసెను. ఆతని మునిమనుమఁడు భాస్కరాచార్యుఁడు. ఈతఁడు ప్రసన్నకావ్యకర్త. ఈతనివంశమున త్యాగరాజు జనించెను. ఈతఁడు కామకోటిపీఠమున విద్యాజయస్తంభమును నెలకొల్పెను. త్యాగరాజునకు స్వయంభూయజ్వ, గురుస్వామిబుధుఁడు ననువారు జనించిరి. ఇట్లే తక్కిన యేడ్గురి వంశంబులను బ్రఖ్యాతవిద్వాంసులు జనించిరి. పంపకములలో వీ రేక

వింశతికులములవారయిరి. అందు స్వయంభుపునకు సభాపతి యను కుమారుఁడును, గురుస్వామిబుధునకు నభిరామాంబిక యను కూఁతురును, సోమనాథుఁ డను కుమారుఁడును జనియించిరి. ఆయభిరామాంబికను గౌతముఁడగు రాజనాథుఁడు పెండ్లాడెను. అన్వర్థనామధేయయగు నాయభిరామాంబిక పుష్పవతి కాకముందే పదుమూఁడవయేట నరుణగిరినాథుఁ డని కుమారునిఁ గనెను. అప్పటికిఁ గలి నాల్గువేల నాల్గువందలు కడచెను. రాజనాథుఁడు కుమారున కుపనయనము కాకముందే శివలోకమున కరిగెను. అభిరామాంబికయుఁ గుమారునిఁ దన సోదరుఁడగు సోమనాథమఖి కప్పగించి భర్త ననుగమించెను. సోమనాథమఖియు మేనల్లుఁడగు నరుణగిరినాథునిఁ దనపుత్త్రుల కంటె నెక్కువ గారాబముతోఁ బోషించుచుండెను. అరుణగిరినాథుఁడు పదుమూఁడేండ్లకే వేదాధ్యయనము చేసెను. మేనమామభార్య కకారణక్రోధము జనించెను. అది మేనమామ యెఱుఁగఁడు. బాధపడఁజాలక యరుణగిరినాథుఁ డిల్లు విడిచి నవగ్రామము (పుత్తూరు) చేరి యక్కడ నొక్కశివాలయమున శివు నారాధించుచుఁ బడియుండెను. సోమనాథయజ్వ మేనల్లునిఁ గానక యేడు నాళ్లు వెదకి వేసారెను. మూఁడవనాఁటియుదయమున నదీతటమున నాబాలుఁడు తమ్మయుమ్మిచే నెఱ్ఱవాఱిన పెదవితోఁ గానవచ్చెను. సోమ

నాథయజ్వ యాబాలునిఁ గౌఁగిలించుకొని "నాయనా! ఇదియే" మని యడిగెను. "నవగ్రామమున కూరక వచ్చి బడలికచే నీశ్వరాలయమున నిద్రించితిని. అర్ధేందుశేఖరుఁడు ప్రత్యక్షమై నన్ను మేల్కొల్పి నిద్రాస్వభావముచేఁ దెఱపిగానున్న నా నోరఁ దమ్మి నుమిసెను. కావున నా నోరెల్ల వాసెను. కడిగికొనుట కిక్కడికి వచ్చితిని," అనిచెప్పెను. ఆతఁ డప్పుడు శివునిమీఁద ననేకస్తోత్రములు రచించెను. క్రొత్తగా నభిషిక్తుఁడయిన ప్రౌఢదేవరాయఁ డాతని కవిత్వశక్తిచేతను, వివాదచాతుర్యముచేతను మెచ్చెను. ప్రౌఢదేవరాయఁడు నీతఁడును మిత్రులయి తుల్యాంబరాభరణులయి యేకమనస్కులయి వర్తిల్లిరి. యజ్ఞాంబిక యను కన్యను వివాహమై యాతఁ డనేకయజ్ఞములఁ జేసెను. తల్పగ్రామమునకు దక్షిణముగా నెమ్మంబరిపురమునకుఁ దూర్పుగా నవగ్రామమునకు వాయవ్యముగాఁ బ్రౌఢదేవరాయ లొక యారామము నిర్మించెను. తూర్పుపశ్చిమములకు క్రోసును, ఉత్తరదక్షిణముల కరక్రోసును నది వ్యాపించి యనేక ఫలపుష్పములతో నాగవల్లీక్షుఖండాదులతోఁ బెంపొందుచుండెను. రా జాతోటకు నీలగిరి యని పేరుగల కోమటి నధికారినిగా నియోగించెను. ఈ యుద్యానమును జూచి రాణియగు రుక్మిణి ప్రమదోద్యానముగాఁ గైకొనెను. ఉద్యానజీవియగు నా

నీలాద్రి ధనికుఁడయి గర్వితుఁడయ్యెను. అరుణగిరినాథునివసు లాతోఁటలోని మేఁత కలవాటుపడియుండెను. నీలగిరి దానిని నిషేధించుచుండెను. ఒకనాఁ డాతఁడు "రేపటినుండి తోఁటకు వచ్చెనేని పసులను గట్టిపెట్టెద" ననియు, "వాని విడిపింప దక్షిణాధీశుఁడగు దేవరాయలయనుజ్ఞ పొందవలసినదే" యనియు గద్దించి పలికెను. మర్నాఁడును బసువు లరిగెను. నీలగిరి యాపసులఁ గట్టివైచెను. పాలకు విడువఁడయ్యెను. అరుణగిరి నాథుఁడు రాజున కది నివేదించి యిట్లుకోరెను: "నీ తోఁట పట్టును నాకగ్రహారముగా నొసఁగుము. అటుకాదేని నన్ను నన్యరాష్ట్రకుటుంబినిగా నెఱుంగుము." రా జిట్లనెను: "అది ప్రమాదావనమగుటచే నీయఁబడదు. ఇతరత్ర యొసఁగుదును." కోపించి కవీశ్వరుఁడు ఢిల్లీపట్టణమున కరిగెను. ఢిల్లీసురత్రాణుని దర్శనము దుర్లభమని యెఱిఁగి కోటవాకిట నొకశ్లోకార్ధమును వ్రాసెను. "సురత్రాణా! నిరాణిచెంత నిద్రింప నరుదెంచితిని," అని దానియర్థము. అసూయాళువులగు తత్రత్యపండితులు సురత్రాణున కెఱిఁగించిరి. అతఁ డాగ్రహాభరితుఁ డయ్యెను. ఆతనికూఁతురు లవంగి వారించెను. "అర్థియు విద్వాంసుఁడు నగువాఁ డెవఁ డిట్లు రచించును? అర్థ మేదో వేఱువిధముగా నుండును. ఆకవీశ్వరునిఁ బిలిపించి విచారించుఁ" డనెను. సురత్రాణుఁడు పిలిపించి విచారించెను. ఆలంకారికసమ్మతముగా నుత్తరార్థమును

బూరించి చదివెను: "నీధాటివలని భయమున నన్యదేశములందు నిద్రలేకపోఁగా నీరాణిచెంత నిద్రింపవచ్చితిని." రాణి యనఁగా నిక్కడఁ బరిపాలితదేశము. అనపాయుఁడను కవిమల్లుఁడు పాదమున జయనూపురమును ధరించి డిండిమవాద్యముతో రాజసన్నిధిఁ బూజితుఁడుగా నుండెను. ఆతఁ డీతని గర్హించెను. ఇర్వురకు వివాద మేర్పడెను. ఇర్వదిమూఁడు దినములు వాదించిరి. సర్వశాస్త్రములందు విచారము జరిగెను. గర్వితుఁడగు నాకవిమల్లుఁడు నిగ్రహింపఁబడెను. ఆతని బిరుదుల నరుణగిరినాథుని కిప్పించి మణిరంజితమయిన సువర్ణాసనమున నభిషిక్తుని జేసి "విద్యాడిండిమశోణశైలకవి" యని యాసురత్రాణుఁ డరుణగిరినాథునిఁ బేర్కొనెను. మఱికొన్ని విద్వత్త్వకవిత్వపరీక్షలు జరిగెను. సురత్రాణుఁడు కరము పరితోషించెను. "ప్రాచీభాగే సరాగే" యనుశ్లోక మప్పు డాతఁడు రచించినది. ఆయరుణగిరినాథుఁడు డిండిమకవిసార్వభౌముఁడని పేరువహించి రామపదాంకితమగు కావ్యమును, డిమమను రూపకమును రచించి యక్కడ ప్రఖ్యాతి గాంచెను. ఆసురత్రాణునికడనుండి యాజ్ఞాపత్రమును గొనివచ్చి ప్రౌఢదేవునకుఁ జూపెను. తాను దొలుత కోరిన ప్రమదావనభూమిని బ్రౌఢదేవుఁ డగ్రహారముగా నొసఁగెను. ఆయగ్రహారవిభాగాదిక మావలఁ జెప్పఁబడినది. ఈవిభాగరత్నమాల డిండిమవంశ్యులగు నిటీవలివారిచే రచింపఁబడినట్టున్నది. దీనిలో

సత్యమెంతో! అసత్యమెంతో! ఇంతకంటె మన కిప్పటివారి గ్రంథములే యెక్కువప్రమాణము. జగన్నాథపండితరాయలకు సంబద్ధముగా 'లవంగి' కథ వాడుకగా నున్నది. ఈవిషయ మింక విడిచెదను.

మీఁద వర్ణింపఁబడిన డిండిమభట్టారకులలో మన శ్రీనాథకవీశ్వరునకుఁ బ్రత్యర్థియగునాతఁ డేతఁడో కనుఁగొన వలసియున్నది.

కవితార్కికసింహ సర్వతంత్రస్వతంత్రాదిబిరుదమండనుఁడై విశిష్టాద్వైతమతమును బెంపొందించిన వేదాంతదేశికులకును డిండిమభట్టారకునకును మహావివాదము జరిగినట్టు దక్షిణదేశమున నొకయైతిహ్యము పండితపరంపరాగతముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

వేదాంతదేశికులకును, డిండిమభట్టారకునకును శ్రీరంగపురమున వివాదము పొసంగెననియు నప్పుడు వా రిర్వురును బరస్పరము సమస్యల నొసఁగికొని పూరింపఁజొచ్చిరనియు నందు దేశికులు "కళిందనందినీతటే ననంద నందనందనః" అని నిరోష్ఠ్యసమస్య నొసఁగఁగా నందలిమర్మమును గుర్తింపక భట్టారకుఁడు సోష్ఠ్యముగానే పూరించుటచేఁ బరాభూతుఁ డయ్యెననియు దాక్షిణాత్యపండితులు చెప్పుచున్నారు.

ఆవివాదముననే డిండిమభట్టారకుఁడు:—

శ్లో. * "ప్రాజ్ఞానామేవ రాజ్ఞాం సదసి న సహతే వాచ మల్పేతరేషాం
క్షుద్రేష్వాక్షేపముద్రాం యది చ స సహతే డిండిమ స్సార్వభౌమః
భాంకుర్య ద్భేకకుక్షింభరిషు భయభరభ్రాంతభోగీంద్రసుభ్రూ
భ్రూణభ్రంశీ కిమంభః ఫణిషు పతగరాట్సంభ్రమీ బంభ్రమీతి."

అనియును,— వేదాంతదేశికులు—

శ్లో. ♦ బాహ్యై ర్వర్ణాడంబరై ర్మా భ్రమంతు
సమ్యక్ఛిత్వాఽభ్యంతరం శోధయంతు।
నిర్ణేతారో నీరసత్వేన కో వా
డిండీరాణాం డిండిమానాం చ భేదః.

అనియును బరస్పరము నిందించుకొనిరఁట! రసార్ణవసుధాకరకర్త యనఁబరగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు వైష్ణవమతాభినివిష్టుఁడై తనయాస్థానమునుండి కొన్ని మతరహస్య

---

* డిండిమసార్వభౌముఁడు ప్రాజ్ఞులే యగు భూపాలుర సభలయందల్పేతరుల వాక్కులను సహింపఁడు. కాని, క్షుద్రులు చేయు నాక్షేపముద్ర కూరకుండును. లెక్కింపఁడు. నెఱ్ఱదాచులకు భయాతిరేకముచే గర్భస్రావము గలుగఁజేయు గరుడఁడు, బెకబెకలాడు చిఱుగప్పలతోఁ బొట్టనించుకొనుచుండు బురదపాములపై కాటోపముతోఁ బోవఁడుగదా!

♦ ఓప్రాజ్ఞులారా! పయిపయి వర్ణ(అక్షరములు-రంగు) డంబరములతో మోసపోవకుఁడు. తిన్నఁగా ఛేదించి (పదచ్ఛేదముచేసి-చీల్చి) అంతరమును శోధింపుఁడు. నీరసత్వముచే (నిర్ + రసత్వము, నీర + సత్త్వము) డిండీరమూలకును డిండిములకును భేదముగలదా!

ములను దెలిసికొనివచ్చుటకు వైష్ణవులను గొందఱ దేశికుల యొద్ద కనిపెననియు దేశికులును రహస్యసందేశ, తత్త్వసందేశ, సుభాషితనీవ్యాదిగ్రంథముల రచియించి సింగభూపాలుని కొఱ కనిపెననియు నొకయైతిహ్యము కలదు. దేశికుల తత్త్వసందేశోపసంహారమున —

శ్లో. త్రివిధచిదచిదేకలక్ష్యతంత్రే
యతిపతియామునభాషితే నియోక్తుః
ఇద మితి నిగమాంతదేశికేన
ప్రతిసమదిశ్యత మాధవాత్మజస్య.

అని యున్నది. ఈమాధవాత్మజుఁడే సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడని తర్వాతి వైష్ణవగ్రంథములు వాకొనుచున్నవి.

శ్లో. వ్యాఖ్యాకృచ్ఛఠకోపముఖ్యవచసాం సర్వజ్ఞసింహాయ స
ద్రాజే తత్త్వహితాత్మకాని రచయన్ సూక్తాని యః ప్రాహిణోత్.
—ఆచార్యద్వాత్రింశత్.

శ్లో. తతశ్చ సర్వజ్ఞనృసింహభూపః
ప్రాగేవ రామానుజదర్శనస్థః ।
తీవ్రాం ముముక్షామధిగత్య తస్మి
న్గురౌ భరన్యాస మపేక్షతే స్మ.
శ్రీవైష్ణవాగ్ర్యా అపి తత్ప్రియుక్తాః
ప్రణమ్య భూయః పదపద్మయుగ్మమ్ ।
ముముక్షు మేనం గురుసార్వభౌమే
సమర్పయామాసు రనన్యరక్షమ్.

సోఽయం మహాకారుణికాగ్రగణ్యో
నిజాంతరంగై ర్వినివేదితార్థః
అంగీచకార స్వయ మేవ రక్షా
భరం ముముక్షుప్రవరస్య తస్య!
—నిగమాంత దేశిక సచ్చరిత్రరత్నావళి.

ఇంక ననేకగ్రంథములందుఁ గలదు. రసార్ణవసుధాకర కర్త యనఁబరగు సింగభూపతి క్రీ. 1390 ప్రాంతకాలమున నున్నాఁడు. దేశికులు 1270 మొదలు 1370 వఱకుఁ గలరని గురుపరంపరాప్రభావమందలి యీ శ్లోకము తెలుపుచున్నది:

శ్లో. శ్రీధీయాగ్యే శకే శుక్ల ఉదభూ ద్వేంకటేశ్వరః
లబ్ధప్రాయే శకే ప్రాయా త్సామ్యేన పరమం పదమ్.

వీరిని సమకాలమువారినిగా సంఘటించుట క్లిష్టకల్పన మగుచున్నది. మన శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు సర్వజ్ఞసింగభూపాలునిదర్శించె ననునది యెల్లరకును వెల్లడిగాఁ దెలిసినవిషయము. సామాన్యదృష్టితోఁ బరిశీలింపఁగా నీద్వైతిహ్యములనుబట్టి డిండిమభట్టారకుఁడును దేశికులును సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడును శ్రీనాథుఁడును సమకాలమువారని గోచరించును. వేదాంత దేశికులు మృతినొందినతర్వాతఁ బదునైదు సంవత్సరములకుఁ గాని మన శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు జనింపలేదు. నలుబదిసంవత్సరములకుఁ బైబడిన వయస్సుననే శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు డిండిమభట్టారకునితో వివదించినట్లు నిర్ధారణ మేర్పడుచున్నది.

కావున దేశికులతో వివదించిన డిండిమభట్టారకుఁడే శ్రీనాథునిప్రత్యర్థి యగుననుట సంగతముగాదు. మఱియు డిండిమభట్టారకుని జయించినతర్వాతనే శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు దేశికుల సమకాలమువాఁ డగుననుట యత్యంతాసంభావ్య మగును.

శ్రీకంఠాగమశిఖండమండనమణియై విజయడిండిమముఁ దాలుత నార్జించిన డిండిమప్రభుఁడును (యోగానందప్రహసన కర్తమాతామహుఁడు) వేదాంతదేశికులును సమకాలమువా రగుదురు. కావున దేశికునిప్రత్యర్థి ప్రథమడిండిమప్రభుఁ డని నిర్ధారింపఁదగును. శ్రీనాథుని ప్రత్యర్థి ప్రౌఢదేవరాయలకాలమునఁ గల యోగానందప్రహసనకర్త ద్వితీయ డిండిమభట్టారకుఁ డగును. శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢదేవరాయల యాస్థానమునందే కనకాభిషేకాదిసత్కారమును గాంచినట్లు స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది.

ఇఁక—సర్వజ్ఞసింగభూపాలు రిద్దరని వెల్గోటివారి వంశచరిత్రములు తెల్పుచున్నవి. రసార్ణవసుధాకరకర్త యనఁ బరగునాతఁడు తద్వంశమున నేడవతరమువాఁడఁట! ఆతఁడు దేశికునికాలమువాఁడు. శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతి పదవతరమువాఁడఁట! శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతి రసార్ణవసుధాకరకర్తనాఁబరగు సింగభూపతి కాఁడ

మాట నిస్సంశయాంశము. రసార్ణవసుధాకరకారునకు సర్వజ్ఞ బిరుదము లేదని నేను నిర్ణయించుచున్నాను. ఈవిషయమునఁ గల ప్రబలకారణములు ప్రకరణాంతరమున వివరింపఁబడును. రసార్ణవసుధాకరమున సింగభూపాలుఁ డనపోతాత్మజుఁడని కలదు. దేశికుని తత్త్వసందేశోపసంహారశ్లోకమున మాధవాత్మజుఁ డని కలదు. ఇది యెట్లో! దేశికుల గ్రంథమందు స్పష్టముగా మాధవాత్మజుఁ డని యుండఁగా దానికి విరుద్ధముగాఁ దర్వాతివారు సర్వజ్ఞసింగభూపతి యని వ్రాయువ్రాఁతలు విశ్వసింపఁదగినవి కావు. దేశికులు సర్వజ్ఞసింగభూపతిపేరు చెప్పలేదు మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్న సింగభూపతులు మాధవాత్మజులు గారు. ఆవంశమున మాధవుఁ (మాదానేఁ) డున్నాఁడు. ఆతఁడు రసార్ణవసుధాకరకారుని పెన్నతండ్రి. తత్పుత్త్రునికి దేశికులవారు గ్రంథముల నంపియుందురు. సింగభూపాలుర విషయమును బ్రకరణాంతరమున వివరించి తెల్పెదను.

అష్టదిగ్విజయ పటహీకృతబిరుదడిండిమాడంబరులును, గవిసార్వభౌములును నగు ద్వితీయతృతీయ డిండిమభట్టారకులు కర్ణాటాధీశ్వరుల యాస్థానకవీశ్వరులని కనుఁగొంటిమి. ద్వితీయడిండిమభట్టారకుఁడు క్రీ. 1446 వఱకుఁ గల్గు ప్రౌఢదేవరాయలయొద్దను, దృతీయ డిండిమభట్టారకుఁడు క్రీ.1490 ప్రాంతములఁగల్గు సాళ్వగుండనరసింహరాయలయొద్దను, గల

రని తెలిసికొంటిమి. వేదాంతదేశికుల ప్రత్యర్థి ప్రథమడిండిమ ప్రభుఁ డనియు, శ్రీనాథుని ప్రత్యర్థి ద్వితీయడిండిమకవిసార్వభౌముఁ డనియుఁ దేల్చితిమి. ఇంక శ్రీనాథడిండిమభట్టారకుల వివాద మెక్కడ నేవిధముగాఁ బొసంగెనో కనుంగొనవలసి యున్నది.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటప్రభునాస్థానమున కరిగినట్టు కొన్ని యైతిహ్యములే కాక చాటుపద్యములును జాటుచున్నవి. కర్ణాటాధీశ్వరుఁడగు ప్రౌఢదేవరాయని దర్శింపఁగాఁ గొండవీటినుండి శ్రీనాథుఁడు విద్యానగరమున కరిగెను. రాజదర్శనమునకుఁ బూర్వము తదాస్థానవిద్వాంసులను దర్శించి వారిమెప్పును దోడ్పాటును సంపాదించుకొన వలయునుగదా! ప్రౌఢదేవరాయని యాస్థానమున విద్వాంసులుగా నున్న ముమ్మకవి డిండిమభట్టు మొదలగువారిని దర్శించెను. అప్పుడే శ్రీనాథునకు డిండిమునకు బెడిసినట్టున్నది. ముమ్మకవిని గూర్చి శ్రీనాథుఁ డార్జవముదోఁపఁగాఁ జెప్పినపద్య మిది:

సీ. పంపావిరూపాక్ష బహుజటాజూటికా
రగ్వధప్రసవసౌరభ్యములకు
తుంగభద్రాసముత్తుంగవీచీఘటా
గంభీర ఘుమఘుమారంభములకు
కళసాపురప్రాంత కదళీవనాంతర
ద్రాక్షాలతాఫల స్తబకములకు
కర్ణాటకామినీ కర్ణహాటకరత్న
తాటంకయుగ ధాళధళ్యములకు

గీ. నిర్నిబంధనిబంధమై నెసయు కవిత
తెలుఁగునను సంస్కృతంబునఁ బలుకనేర్తు
ప్రౌఢదేవేంద్రరాయ భూపాలవరుని
సమ్ముఖంబున దయఁజూడు ముమ్మనుకవి!

కొండవీటివర్ణన సీసపద్యము శ్రీనాథుఁడీసమయమునఁ జెప్పినదిగా నుండఁదగును. ముమ్మకవి యడిగెను: "అయ్యా! మీరు రెడ్డిరాజుల యాస్థానమున విద్యాధికారిగా నుంటిరి గదా! మీబిరుదు లేమి? తెలుపరైతిరే" యని. శ్రీనాథుఁ డిట్లనెను:

"చ. తరువున గాండివం బిడఁడె ధర్మజునానఁ గిరీటి, యేను వా
క్సరసిజనేత్రయానతి విచారముచొప్పున గర్వహీనతన్
మరలి తెనుంగుభూమి కసమానగతిన్ గొనిపోవువాఁడనై
బిరుదులు నారివాగుకడఁ బెట్టితి సత్కవిసార్వభౌముఁడన్."

ఈ పద్యమునర్థము మిక్కిలి లోఁతయినది. "సత్కవి సార్వభౌముఁడన్" అనుట యష్టదిగ్విజయ పటసీకృత బిరుద డిండిమాడంబరుఁడును గవిసార్వభౌముఁడును నయి యక్కడ నున్న డిండిమభట్టారకునకును దుస్సహమయ్యెను. స్పర్థ యేర్పడెను. డిండిముని పలుకుబడిచేతనో యేమో రాజదర్శనము వెంటనే శ్రీనాథునకుఁ గలుగలేదు. దేశమర్యాదనుబట్టి తలకుఁ గుళ్లాయును, మేని కంగరకాయును దాల్చుట మొదలగు నన భ్యస్తవిషయము లక్కడ శ్రీనాథునకుఁ దటస్థించెను. ఆదేశ

మువిధము తనకు సరిపడకుండెను. కర్ణాటరాజ్యలక్ష్మికి వేఁడి కోలుగా నాతఁ డప్పు డీక్రిందిపద్యముఁ జెప్పెను:

శా. కుల్లాయుంచితిఁ గోఁకసుట్టితి, మహాకూర్పాసముం దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిం దిలపిష్టముం మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగాఁ
జల్లా? యంబలిఁ ద్రావితిన్ రుచులు దోసంబంచుఁ బోనాడితిన్
దల్లీ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా? నేను శ్రీనాథుఁడన్.

"అమ్మా! నాకుఁ బెందలకడ రాజదర్శనాదికము సమకూర్చి స్వదేశమున కరుగ సెలవిమ్మా" యని యిట్లు వేఁడికొనెను.

దర్శనము లభింపక పోఁగాఁ బ్రౌఢదేవరాయనికడ నేదో యసందర్భముగా శ్రీనాథునిఁగూర్చి ప్రసంగము జరిగెను. శ్రీనాథున కది తెలియవచ్చెను. ఈక్రిందిపద్యముచెప్పి ప్రౌఢదేవరాయుల కనిపెను:

సీ. డంబు చూపి ధరాతలంబుపైఁ దిరుగాడు
కవిమీఁదఁ గాని నాకవచమేయ
దుష్ప్రయోగంబుల దొరకొని చెప్పెడు
కవిశిరస్సునఁ గాని కాలుచాఁప
సంగీత సాహిత్య సరసవిద్యల నేర్చు
కవుల బొమ్మలు గాని కాల్చివిడువ
చదివి చెప్పఁగనేర్చు సభయందు విలసిల్లు
కపినోరు గాని వ్రక్కలుగఁ దన్న

దంట కవులకు బలుఁడైన యింటిమగఁడఁ
గవులవాదంబు విసవేడ్కఁ గల్గెనేని
నన్నుఁ బిలిపింపు మాస్థానసన్నిధికిని
లక్ష్మణోపేంద్ర! ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర!

తరువాత రాయలు సభ కూర్పించెను. రాయలసన్నిధిని శ్రీనాథునకును డిండిమభట్టారకునకును వైరము వర్ధిల్లెను. కవితావిషయమున వా రిరువురును విజిగీషువులై వివదించిరి. డిండిమభట్టారకున కున్న కవిసార్వభౌమబిరుదమును శ్రీనాథుఁడుకూడఁ దాల్చుటచేత వివాద మేర్పడినదనుటకు "బిరుదులు నారివాగుకడఁ బెట్టితి సత్కవిసార్వభౌముఁడన్" అని శ్రీనాథుఁడు చెప్పికొన్న పద్యమును శ్రీనాథుని బావమఱఁది దగ్గుఁబల్లి దుగ్గన్న చెప్పినపద్యము: "కవిసార్వభౌముఁడై కర్ణాటవిభుచేతఁ గనకరత్నాభిషేకములు గొనిన" యను పద్యచరణముగూడ సాధకములు. వివాదవిషయవిశేషములు తెలియరావు గాని యది యుద్భటముగా జరిగినట్లు మాత్రము తెలియుచున్నది. ప్రౌఢరాయ లప్పుడు బాలను, యువతిని, ప్రౌఢను, మోలను గూర్చి నాలుగుపద్యములు చెప్పఁగోరఁగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పెనఁట! అం దొకటిమాత్రము చాటుపద్యమణిమంజరి రెండవభాగమునఁ జేర్చితిని: "కర్ణాటక్ష్మానాథేంద్రసభన్ గవిత్వవిజయోత్సాహంబు గైకొన్న మా శ్రీనాథున్" అని రాధామాధవకవి చెప్పినాఁడు కాన

నా వివాదము కవిత్వవిషయమున జరిగినదని యేర్పడుచున్నది. శ్రీనాథునిది యీక్రిందిపద్యము:—

సీ. దీనార టంకాలఁ దీర్థమాడించితి
 దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాల
పగులఁగొట్టించి యుద్భటవివాదప్రౌఢి
 గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్క
చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
 బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుదు
పలుకుఁదోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య
 నైషధగ్రంథసందర్భమునకు
నెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద
రావుసింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండి నీవు
సరససద్గుణనికురుంబ! శారదాంబ!

గౌడడిండిమభట్టునకుఁ గంచుఢక్క కలదని యీపాటికే మన మెఱుఁగుదుము. అతఁడు వాదకుశలుఁడు, పాండిత్యదర్పము కలవాఁడు నని కూడ నెఱుఁగుదుము. శ్రీనాథుఁడుమాత్ర మేమి కొఱుకఁబడువాఁడా! నిన్నటిదాఁకఁ బెదకోమటివేమారెడ్డియాస్థానమున నిట్టిపని పట్టియున్న వాఁడేకదా? శ్రీనాథునకు డిండిమునకు జరిగిన వివాదమునఁ జంద్రభూషక్రియాశక్తిరాయలనువారు మాధ్యస్థ్యము జరిపిన వారు కాఁబోలును. “చంద్రభూషక్రియాశక్తిరాయలయొద్దఁ

బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుదు," అన్న చరణమున కర్థము ద్వైవిధముగా నుండునని నే ననుకొనుచున్నాఁడను. "చంద్రశేఖర క్రియాశక్తి" "చంద్రశేఖరు క్రియాశక్తి," యని కవులచరిత్రము మొదలగువానిలోఁ గలదుగాని ప్రాచీన లేఖనము లన్నింటను "చంద్రభూషక్రియాశక్తి" యన్న పాఠమే కానవచ్చుచుండుటచే నేను దానినే కయికొన్నాఁడను. చంద్రభూషక్రియాశక్తిప్రసక్తిలోఁ గొండూరుశాసనము చదువవలసినది. అనుబంధమునఁ జూడఁదగును. క్రియాశక్తిస్వామిశిష్యుఁడయిన చంద్రభూషణాచార్యునికిఁ గర్ణాటాధీశ్వరుఁడగు బుక్కరాయఁడు శిష్యుఁడని దానివలనఁ దెలియుచున్నది. ఆశాసనము క్రీ. 1349 లో నెలకొల్పఁబడినది. శ్రీనాథునికాలమునకు సరిపడునది కాదు. ఆకాలమునఁ గర్ణాటాధీశ్వరులకు గురువులుగాఁ గాశీవిలాసక్రియాశక్తి ప్రభృతులు క్రియాశక్తిపదలాంఛను లుండిరి. వారి పరంపరలోఁ బ్రౌఢరాయలకాలమునఁ గూడ నొక చంద్రభూషక్రియాశక్తి కలఁడేమో!

వివాదమున డిండిమభట్టారకుఁ డోడిపోయినట్టు మాధ్యస్థ్యము నెఱపిన పండితుఁడు నిర్ణయించెను. ఓడిపోయిన పండితునికిఁ గవిసార్వభౌమబిరుదము పోయి నిరాక్షేపముగా శ్రీనాథునికే యది నిలిచినది. మఱియు నాపండితుని డిండి

వాడంబరముగూడ నడఁగారినది. "పగులఁగొట్టించి తుద్భట వివాదప్రౌఢి గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్క" యను చరణ మీయర్థము నెఱిఁగించుచున్నది. దీనినిబట్టి సరిగా శ్రీనాథుఁ డాతని కంచుఢక్కను గొడ్డళ్లచేఁ బగులఁగొట్టించినాఁడని నిర్ణయింప నక్కఱలేదు. మరల నాతఁ డాఢక్కావాద్యాడంబరమును గొన్నాళ్ళదాఁక సాగించుకొనకుండునంతటి యవమానమునకుఁ బాల్పడినాఁడనుట చాలును. ప్రౌఢదేవరాయఁడు శ్రీనాథుని పాండిత్యశౌండీర్యమునకుఁ బరితోషము చెందెను. ఆసందర్భముననే మన శ్రీనాథకవిసార్వభౌమున కాకర్ణాటాధీశ్వరుఁ డత్యంతగౌరవాస్పదమగు తన ముత్యాలశాలలో బహుపండిత పరివార బహుకారపూర్వకముగా నప్పటిబంగరు నాణెములగు దీనారములతోను టంకములతోను స్వర్ణస్నానోత్సవము సమకూర్చెను. ఈసత్కారము జరుగనున్నప్పుడు శ్రీనాథుఁ డీపద్యము చెప్పినాఁడు:

చ. జననాథోత్తమ! దేవరాయనృపతీ! చక్రేశ! శ్రీవత్సలాం
ఛనసంకాశమహాప్రభావ! హరిరక్షాదక్ష! నాబోటికిన్
గునృపస్తోత్రసముద్భవంబయిన వాగ్దోషంబు శాంతంబుగాఁ
గనకస్నానము చేసికాక పోగడంగా శక్యమే దేవరన్.

రాజ్యలక్ష్మీప్రతీకాతంత్రమునఁ గనకాభిషేకసత్కారక్రమము చెప్పఁబడినది. రాజు విద్వద్గోష్ఠిలో నసామాన్య

వైదుష్యము చూపినవారికిఁ గనకాభిషేకసత్కారము కావింప వలయుననియుఁ గనకాభిషేకమనఁగా దీనారములు టంకములు మొదలగు బంగరునాణెములను సభామధ్యమున నున్నతపీఠమునఁ గూర్చున్న విద్వన్మౌళిమాళిపై జలము కుమ్మరించినట్లు కుమ్మరించుటయనియు, నట్లుకుమ్మరించిన నాణెముల నాసమ్మానోత్సవము దర్శింపవచ్చిన విద్వాంసులకుఁ దదితరులకుఁ బంచిపెట్టవలయుననియు నందుఁగలదు. ఈకనకాభిషేకసత్కారమును బ్రాచీనకాలమునఁ బలువురు విద్వాంసులు పడసినారు. సర్వజ్ఞసింగభూపతిచేఁ గొలచెలమపెద్దిభట్టు కాంచెనఁట! కాకతిప్రతాపరుద్రునిచే నాతనితాత కాంచెనఁట! ఇట్లు మఱికొంద ఱున్నారు. "దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి దక్షిణాధీశుముత్యాలశాల" యను చరణ మీవిషయమును దెలుపుచున్నది. ఇందు దక్షిణాధీశుఁడని కలదుగాన నాతఁడు కర్ణాటాధీశుఁడుగాక వేఱొకఁడు కావచ్చుననికొంద ఱందురు. కాశీఖండముకడపట:

శా. కర్ణాటక్షితినాథమౌక్తికసభాగారాంతరాకల్పిత
స్వర్ణస్నానజగత్ప్రసిద్ధకవిరాట్సంస్తుత్యచారిత్ర! దు
గ్ధార్ణోరాశిగభీర! ప్రాహ్ణముఖమధ్యాహ్ణాపరాహ్ణార్చితా
పర్ణావల్లభ! రాజశేఖరమణీ! పంటాన్వయగ్రామణీ!

ఇందుఁ గర్ణాటక్షితినాథుఁడని కలదు. మఱియుఁ గవిసార్వభౌముఁడై కర్ణాటవిభుచేతఁ గనకరత్నాభిషేకములు

గనిన "శ్రీనాథసుకవి" యని దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి చెప్పినాఁడు. విభాగరత్నమాలలోఁ బ్రౌఢదేవరాయఁడు "దక్షిణాధిపతిః స్వయమ్" అని యనఁబడినాఁడు. ఇదివఱ కుదాహరించిన శ్రీనాథునిచాటుధార "జననాథోత్తమ దేవరాయనృపతీ!.... కనకస్నానము చేసికాక పొగడంగా శక్యమే దేవరన్," అని దేవరాయనిఁ బేర్కొనుచున్నది. ఇంక సంశయమున కెడము కలదా? మఱియుఁ గనకాభిషేకసత్కారమును బడసినపిదప శ్రీనాథుఁడు దేవరాయని నిట్లు పొగడినాఁడు:

శా. జోటీ! భారతి! యూర్ఝటిన్ మెఱయుమీ చోద్యంబుగా నేను క
ర్ణాటాధీశ్వరు దేవరాయనృపతిన్ నాసీరధాటీచమూ
కోటీఘోటకఘట్టికాఖురపుటీకుట్టాకసంఘట్టన
స్ఫోటీభూతధరారజశ్ఛులుకితాంభోటిన్ బ్రశంసించెదన్.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటకరాజాస్థానమునఁ బొందిన యీ కవిత్వవిజయగౌరవ మంధ్రకవిలోకమునఁ జిరకాలము ప్రస్తుతమగుచుండెను. శ్రీనాథునిమఱఁది దుగ్గన ప్రశంసించుటేకాక యచ్యుతరాయాభ్యుదయకర్తయు నచ్యుతరాయల యాస్థానకవీశ్వరుఁడు, శ్రీనాథునిచే నోడఁగొట్టఁబడిన డిండిమునిమనుమఁడు నగు రాజనాథునితోఁబాటుగా నచ్యుతరాయల యాస్థానముననే కవిగానున్న రాధామాధవకవి యీవిషయము నిట్లు ప్రశంసించినాఁడు:

శా. మానాస్త్రప్రముదామదస్ఫురిత వక్షోజాతకాఠిన్యముల్
బూనంజాలు వచోవిలాసమున నింపుల్ మీఱఁ గర్ణాటక
క్ష్మానాథేంద్రుసభన్ గవిత్వవిజయోత్సాహంబుకై కొన్న మా
శ్రీనాథుం గవిసార్వభౌముఁ గొలుతున్ సేవాంజలుల్ గీల్కొనన్

శ్రీనాథుఁడుకూడ నీకవిత్వవిజయము నభిమానము తోఁ జేర్కొనుచువచ్చినాఁడు. సర్వజ్ఞసింగభూపాలుని దర్శింపరిగినప్పుడు చెప్పినపద్య ముదాహృతమేగదా! కాశీఖండము కడపటిపద్యము కూడ నుదాహృతమేగదా! మఱి కాశీఖండము కృత్యవతరణికలోను గద్యమునందును గూడ నీవిషయమును శ్రీనాథుఁడు పేర్కొన్నాఁడు: "అధ్యక్షించుం గవిసార్వభౌమ! భవదీయ ప్రౌఢసాహిత్యముల్," "తెలుఁగుచేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక పద్మవనహేళి! శ్రీనాథభట్టసుకవి," "కవిసార్వభౌమ శ్రీనాథనామధేయ ప్రణీతంబైన కాశీఖండమునందు"—ఇందుఁ 'గర్ణాటదేశకటక పద్మవనహేళి' యనఁగాఁ 'గర్ణాటదేశమందలి రాజధాని (లేక ప్రసిద్ధపట్టణములు) యను తమ్మితోఁపునకు సూర్యుఁడు' అని యర్థము. శ్రీనాథునిరాకచే నా రాజధాని (అందున్న సరసులు పండితులు ననుట) యంతయు నానందవికాసము గాంచెనని భావము. అట్లు వారందఱు నానందమందుటకు శ్రీనాథుఁ డక్కడ నెంత వైదుష్యచమత్కారము నెఱపినాఁడో! కొందఱుకవులు పేరుపేర్కొనక కవిసార్వ

భౌమబిరుదముతోనే శ్రీనాథునిఁ బ్రస్తుతించిరి. నిరతిశయ బహుమానముతో శ్రీనాథకవి కవితావిలాసములను భావనసేయుచుండు నేను "కర్ణాటకటకిపద్మవనహేళి" యను నివజ్రపు బలుకుఁబోలు పలుకును దత్కవితాలుబ్ధుఁడనై యేతత్ప్రకరణప్రారంభమునఁ గూర్చిన సీసపద్యపుంగొన నలంకరించుకొన్నాఁడను.

నాఁటికాలమునఁ బండితు లెట్లు నిరంకుశచర్యులై డీకొనుచుండెడివారో స్వతంత్రులగు నప్పటిరాజులు విద్యాప్రియులై వారియం దెంత గౌరవప్రపత్తులు కలిగి సత్కారము లాదవించుచుండెడివారో తలంచితిరా! అంతటి యఖండపండితుఁడగు డిండిమభట్టారకునితో డీకొని వాదించి యోడించి యాతని లోహడిండిమమును బగులఁ గొట్టించి మన శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు తా నార్జించిన యశోడిండిమము నాంధ్రమండలమందెల్ల నెడతెగక సార్వకాలము మ్రోఁగించుచున్నాఁడు. మనకవీశ్వరుఁ డార్జించిన 'ఢంకా' యరుగుతరుగులులేక పగులఁ గొట్టరాక యేకాలమును మ్రోఁగుచుండునది. ఆహా! శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు నశ్వరమగు భౌతికశరీరమును వీడనాడియు శాశ్వతమగు కీర్తిమూర్తితో నాంధ్రలోకమున నెన్నఁటికిని గవిసార్వభౌమపదవి నలంకరించుచునే యుండునుగదా! ఆంధ్రకవీశ్వరులం దిట్టిమహాభాగ్య మెవ్వరే ననుభవించియుందురా?

శృంగార శ్రీనాథము.

షష్ఠప్రకరణము.

మ. ప్రతిభాశాలురు పండితుల్ కవులు సంభావింపఁగాఁ బాండితీ
చతురుండై సుగృహీతనాముఁడగు నాసర్వజ్ఞసింగక్షమా
పతియాస్థానికి నేఁగి దివ్యకవితాప్రావీణ్యముం జూపి స
త్కృతుఁడై వచ్చిన సత్కవీశ్వరునకుం గేల్మోడ్పు సంధించెదన్.

కర్ణాటదేశాటనము.

శ్రీనాథుఁడు క్రీ. 1435 ప్రాంతమునఁ గనకాభిషేక సత్కారమును గాంచినాఁడని తెలిసికొంటిమి. అప్పు డాతఁడు కర్ణాటదేశమున ననేకస్థలములను దర్శించినాఁడు. "కళసాపుర ప్రాంతకదళీవనాంతర ద్రాక్షాలతాఫలస్తబకములకు" ననుట దీనికి ద్యోతకము. కర్ణాటదేశమునఁ గళసాపుర మిప్పుడు గలదు. విద్యానగరమునకు ముప్పదిమైళ్ళదూరమున నున్నది. అనఁటితోఁటలు, ద్రాక్షాలతలు నక్కడ నిప్పుడు నెక్కువగా నుండునఁట! ఒక రాజాస్థానమున నెలకొని యునికి యాతని కిప్పుడు లేదుగాన యథేచ్ఛముగా ననేకస్థలముల కరుగుచు వచ్చినాఁడు. రాజమహేంద్రవరమున వేమవీరభద్రారెడ్ల యాస్థానకవితాపదము దొఱకువఱకు నీతఁ డిట్లు తిరిగినాఁడు.

ఈసంచారమందు రాచకొండలో రాజ్యమేలుచుండిన సర్వజ్ఞసింగభూపతిని గూడ నీతఁడు సందర్శించినాఁడు.

సర్వజ్ఞసింగభూపతివిషయము.

ఇది యింతవఱకు బహువివాదగ్రస్తముగా నున్నది. వెలుగోటివారివంశచరిత్ర మను నొకప్రశస్తచరిత్రగ్రంథమున నీవిషయము జాగ్రత్తతోఁ జర్చింపఁబడినది. అప్పటి రేచర్ల వెలమప్రభువు లేకశిలానగరము చేరువనున్న రాచకొండ, దేవరకొండ మొదలగుస్థలముల నెలకొని రాజ్యమేలిరి. ఆదేశ మిప్పుడు నైజాముమండలమునఁ జేరియున్నది. అక్కడి శిలాతామ్రశాసనము లనేకము లింకను బయల్పడలేదు. రేచెర్లవంశ్యులచరిత్రమును జక్కఁగా గుర్తించుట కట్టిశాసనముల తోడ్పాటు కావలసియున్నది. వెలుగోటివారివంశచరిత్రమును రచించినవారు బహుప్రయాసమునఁ గొన్ని శిలాశాసనములను సేకరింపఁగల్గిరి. అవి యావంశమువారి దేశకాలములు నిర్ణయించుట కనర్ఘమయిన సాధనములుగా నున్నవి. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో వెలుగోటివారివంశావళి యని యొకప్రాఁత వ్రాఁతగ్రంథ మున్నది. అదియు ననేకవిషయములను దెలుపుచుఁ జరిత్రకారుల కత్యంతసాహాయ్యకముగా నున్నదిగాని దానిలో నల్పప్రమాదము లక్కడక్కడఁ గలవు. అట్టివానిఁ గొన్నిటిని శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు చెనకినారు. వెలుగోటి

వారి వంశచరిత్రము రచించుట కిదియే ముఖ్యాధారము. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోని ప్రాంతవ్రాతగ్రంథమున శ్రీనాథునిచే రచింపఁబడిన సర్వజ్ఞసింగభూపతినిగూర్చి యిట్లున్నది:

"ఆ యనపోతమనేనికి సర్వజ్ఞసింగమనేఁడున్నూ వసంతరాయఁడు పుట్టి రం దగ్రజుండు,

సీ. సకలవిద్యాభ్యాస సాహసగరిమంబు
సూటివిూఱఁగఁ దోడు సూపినాఁడు
కఠినశాత్రవయూధఘనకంఠరక్తంబు
వేడ్కఁ గాళికి భుక్తి వెట్టినాఁడు
సాధుమార్గక్రియా సౌజన్యమున నీతి
చెలఁగ సద్వర్తనల్ చేసినాఁడు
సంతతార్థవ్రాత సముదయంబులతోడ
వెలయ బాంధవము గావించినాఁడు

గీ. అతఁడు భూపాలమాత్రుఁడే చతురవిభవ
వితతజంభారి సర్వజ్ఞవిగ్రహంబు
వాసికెక్కిన రేచెర్లవంశవార్ధి
శీతకరుఁడగు సర్వజ్ఞసింగవిభుఁడు.

* * * *

శ్రీనాథుఁడు సర్వజ్ఞునిసమ్ముఖానకు పోతూ శారదాంబను ప్రార్థనజేసిన పద్యం:—

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశుముత్యాలశాల

* * *

* * *

సరససద్గుణ నికురంబ! శారదాంబ!

సర్వజ్ఞసింగమనేఁడు శ్రీనాథునకు సమస్యయిచ్చిన పద్యము:

ఉ. తెక్కఁక రావుసింగవసుధావరుఁ డర్థుల కర్థమిచ్చుచో
దిక్కులలేని కర్ణుని దధీచిని ఖేచరు వేల్పుమ్రానుఁ బెం
పెక్కినకామధేనువు శిబీంద్రుల నెన్నెదు భట్ట! దిట్టవై
కుక్కవొ నక్కనో ఫణివొ క్రోఁతివొ పిల్లివొ బూతపిల్లివో!

ఇత్యాది. తర్వాత సింగభూపతి తమ్ముఁడగు వసంత భూపాలునిఁగూర్చి పద్యము లున్నవి.

సర్వజ్ఞసింగభూపతిని శ్రీనాథుఁడు దర్శించినట్లు ప్రతీతి లోకమునఁ బ్రాచీనకాలమునుండి కలదు. మఱియు బమ్మెర పోతరాజు సర్వజ్ఞసింగభూపతిమీఁద భోగినిదండకము చెప్పినట్లు ప్రఖ్యాతియేకాక గ్రంథముకూడ నున్నది. భాగవతమునుగూడ నా సర్వజ్ఞసింగభూపతి కోరఁగాఁ బోతరాజుగారు తిరస్కరించిరనియు, నందు కాతఁడు కుపితుఁడై యా గ్రంథమును ధ్వంసపరుప యత్నించెననియు వాడుక కలదు. కూచిమంచి తిమ్మకవిప్రభృతు లీయైతిహ్యమును గ్రంథస్థము చేసిరి. శ్రీనాథుఁడును, బోతరాజును సమకాలమువారని, బావమఱఁదులవరుసవారనికూడఁ బ్రతీతి కలదు. సాధకములయిన విషయము లున్నప్పుడింకఁ దప్పక విశ్వసిం

పఁదగును గదా? బమ్మెర పోతరాజుకూడఁ బయిఁజెప్పఁబడిన సర్వజ్ఞసింగభూపతిపేరనే భోగినీదండకమును జెప్పినట్లు ప్రాచీన లేఖనములందుఁగూడ నున్నది. భోగినీదండకమున వర్ణితుఁడగు సింగభూపతి వసంతభూపాలుని యన్వయుఁ గుమారాన్నపోతానేనికిని బోచమాంబకును గుమారుఁడును సర్వజ్ఞబిరుదాంకుఁడును నగుట విస్పష్టము. భోగినీదండకము చూడఁదగును. శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడినవాఁడును, భోగినీదండకకృతినాయకుఁడును నొక్కఁడే యగుటకుఁ బ్రతీతి, ప్రాచీనలేఖనములు, శ్రీనాథుని చాటువులు, సాధకములుగా నున్నవి. కాని యిక్కడ నొక్కచిక్కు దాపరించినది. ఇప్పుడు రచింపఁబడిన వెలుగోటివారివంశచరిత్రమున సర్వజ్ఞసింగభూపాలు రిరువురనియు, రసార్ణవసుధాకరకారుఁ డనఁబడు సింగభూపతి మొదటి సర్వజ్ఞసింగభూపతి యనియు, శ్రీనాథపోతనలచే దర్శింపఁబడినవాఁడు రెండవ సర్వజ్ఞసింగభూపతి యనియు, వా రిర్వురును తాతా మనుమలనియు వ్రాయఁబడినది. ఇది యసందర్భమని నేఁ దలంచుచున్నాను. రసార్ణవసుధాకరకారునకు సర్వజ్ఞబిరుదము కానరాదు. శ్రీనాథపోతనలచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతికే సర్వజ్ఞబిరుదము కలదు. వా రిర్వురును తాతా మనుమలే యగుదురు వివరించి తెలిపెదను. రసార్ణవసుధాకరమున వారివంశవృక్ష మిట్లు తెలియవచ్చుచున్నది:

1. దాచభూపతి
|
2. సింగమనాయఁడు
|
3. అనపోతానాయఁడు — మాదానాయఁడు
|
4. సింగమనాయఁడు
|
5. అనపోత. — దాచ. — వల్లభ. — వేదగిరి. — దామ. — మాద.

ఇందు నాల్గవవాఁడగు సింగమనాయఁడే రసార్ణవసుధాకరకారుఁడు. వసంతావనీనాథుని యన్నయుఁ, గుమారాన్నపోతనాయని కుమారుఁడును, శ్రీనాథపోతరాజకవులకుఁ బ్రసక్తుఁడును సర్వజ్ఞబిరుదాంకితుఁడును నగు సింగభూపాలుఁడీరసార్ణవసుధాకరకారుని జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడగు ననపోతానాయని కుమారుఁడగునని నాయుద్దేశము. వెలుగోటివారివంశచరిత్రమున రసార్ణవసుధాకరకారుని నాల్గవకుమారుఁడగు వేదగిరికి చినసింగభూపతియని నామాంతరము కల్పించి (కల్పితమే) యాతనికొడు కనపోతఁడనియు, నాతనికొడుకు శ్రీనాథాదులకుఁ బసక్తుఁడగు సర్వజ్ఞసింగభూపతియనియు వ్రాయఁబడినది. అందట్లు వ్రాయఁబడుటకుఁ బ్రాఁతవ్రాఁతలోనున్న యసంగతపుఁబద్య మీక్రిందిది కారణమయి యుండును:—

సీ. వీరాగ్రగణ్యుండు వెన్నభూపాలుండు
ఖ్యాతి నేరాజు ముత్తాతతాత
నెఱి పాండ్యగజసింహుఁ డెఱదాచభూపతి
ధాత్రి నేరాజు ముత్తాతతండ్రి
సంగరాభంగుండు సింగభూనాథుండు
తనరంగ నేరాజు తాతతాత
ఆదిగర్భేశ్వరుం డనపోతభూపతి
తర్కింప నేరాజు తండ్రితండ్రి
చిరకీర్తి యగు కావసింగావనీశుండు
ధట్టింప నేరాజు తండ్రితండ్రి
బిరుదభీకరుఁడైన పినసింగనరపతి
చెన్నొంద నేరాజు కన్నతండ్రి
గీ. సూరుఁ డారాచ ... ...
సారసస్వాంత సేవావిశాలుఁ డయిన
యన్నమాంబా తనూజాతుఁ డనఘమూర్తి
రాయరా వన్నపోతధరావిభుండు.

పాఠకులు పయిపద్యమును జాగ్రత్తగాఁ బరిశీలింతురు గాక! పయిపద్యమున నసంగతి యిట్టిది:— ముత్తాతతాత, ముత్తాతతండ్రి, ముత్తాత (తాతతండ్రి), తండ్రితండ్రి, తండ్రి యనుపథమున, బితృపరంపరఁ జెప్పఁదగి యుండును. ఇం దట్లు లేదు. పద్యము తప్పుగానున్నది. ఇట్లుండవలెను: వెన్నభూపాలుఁడు ముత్తాతతాత, ఎఱదాచభూపతి ముత్తాతతండ్రి, సింగభూపాలుఁడు ముత్తాత, అనపోతభూపతి తండ్రితండ్రి, పిన

సింగనరపతి కన్నతండ్రి. "చిరకీర్తియగు"—నిత్యాదిచరణమసంగతము. తొలఁగింపవలసినది. మఱియు "సింగభూనాథుండు తనరంగ నేరాజుతాతతండ్రి" యని యుండును. పయిచరణమందు ముత్తాతతండ్రి యుండఁగా మరల నిక్కడఁ దాతతాతయని యుండఁగూడదు. ఈదిద్దుబాటు సరియనుటకు రసార్ణవసుధాకరాది ప్రాచీనగ్రంథములు సాధకము లగుచున్నవి. పయిపద్యమున "బిరుదభీకరుఁడైన పినసింగనరపతి" యనపోతభూపతికొడుకగు రసార్ణవసుధాకరకర్త యగును ("చిరకీర్తియగు" నిత్యాది చరణమును దొలకింతుముగాన). అట్లాచరణమును దొలఁగింపకున్నచో, నాదిగర్భేశ్వరేత్యాది చరణమునఁ జెప్పఁబడిన సింగభూపతి రసార్ణవసుధాకరకర్త యగును. అతనికుమారుఁడు "బిరుదభీకరుఁడైన పినసింగభూపతి" యగును. ఇది యీసందర్భము. రసార్ణవసుధాకరకారునికిఁ బినసింగభూపతియను కుమారుఁడు లేఁడు. ఆర్గురుకొడుకులని రసార్ణవసుధాకరము చెప్పుచున్నది. వారిపేళ్లు వేఱుగా నున్నవి. అది పొసఁగకే వెలుగోటివారి వంశచరిత్రమునందా యార్గురిలో నొకఁడగు వేదగిరికిఁ బినసింగభూపతియని నామాంతరముగా నూహాము కావింపఁబడినది. పయిప్రకారము దిద్దుబాట్లు చేసినచోఁ బద్యమున సుచితస్థితి కుదురుటేకాక, రసార్ణవసుధాకరగ్రంథస్థవిషయముతోఁ గుదిరికయు నేర్పడుచున్నది. మఱియు రసార్ణవసుధాకరకారునికిఁ గుమారసిగ

భూపతి (పినసింగభూపతి) యనియే వ్యవహారము కాని, పెద సింగభూపతియని కాదు. పెద్దవాఁడు మొదటిసింగభూపతి యుండుటచే రసార్ణవసుధాకరకారుఁడగు సింగభూపతికిఁ గుమారసింగభూపతియని వ్యవహార మేర్పడినది. ఆ పెద్ద సింగభూపతి జీవించియుండఁగా నీతఁడు జనించి యుండును. రసార్ణవసుధాకరకారుని గ్రంథములందే యాతనికిఁ గుమారసింగభూపతియని పేరుండుట నింకఁ గొంచెమాఁగి నిరూపింప నున్నాఁడను. సుధాకరకర్తయగు సింగభూపాలుని జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు ననపోతానాయనికిఁగూడఁ గుమారాన్నపోతావనీనాథుఁ డని వ్యవహారము. ఈతనితాతయు ననపోతానాయఁడే గాన నీవ్యవహార మేర్పడినది. ఈ కుమారాన్నపోతావనీనాథుఁడే శ్రీనాథపోతనలకుఁ బ్రసక్తుఁడగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుని తండ్రి. కుమారాన్నపోతావనీనాథుఁ డని యీతని పేరగుటను గూడఁ దత్కాలపు గ్రంథములను బట్టియే కొంచెమాఁగి నిరూపించెదను. ఇది నాయూహామునకు దోహద మొసఁగుచున్నది. ఇఁక నాయారాజులకు సంబంధించిన యప్పటి గ్రంథములఁ జేర్కొనుచున్నాఁడను.

సింగభూపతి గ్రంథములు.

రసార్ణవసుధాకరము, చమత్కారచంద్రిక, అమర వ్యాఖ్య యను గ్రంథములు మూఁడు సింగభూపాలునకు సం

బంధించినవి యున్నవి. మొదటిది ముద్రితము. కడమవి యాముద్రితములు. మొదటిదానికిఁ గర్తగాను రెండవదానికిని మూఁడవదానికిని భర్తగాను సింగభూపతి యున్నాఁడు.

రసార్ణవ సుధాకరము.

ఇది నాయికానాయకరసభావావస్థాభేదాదివిషయములను రూపకభేదలక్షణాదికమును దెలుపు నలంకారశాస్త్రగ్రంథము. ఇం దనేక ప్రాచీనగ్రంథములనుండి లక్ష్యములు కైకొనఁబడినవి. మఱియు "యథా మమైవ" యని గ్రంథనామము లేకుండ ననేకశ్లోకము లుదాహరింపఁబడినవి. పెక్కుశ్లోకములవి యమరుశతకశ్లోకములను బోలియున్నవి. శృంగారరసభరితములు. యథా మమైవ కందర్పసంభవే—యని యొకశ్లోకముదాహరింపఁబడినది. ఇంక ననేకరూపకములనుండి శ్లోకములు గద్యములు నుదాహరింపఁబడినవి. అందుఁ గొన్నిరూపకములిప్పుడు దొరుకుట లేదు. అట్టివాని నిక్కడఁ బేర్కొనుచున్నాఁడను. అభిరామరాఘవము: అనపోతనాయకీయమని దీనికి నామాంతరము. మాయాకురంగిక (ఈహామృగము,) మాధవీవీథిక (వీథినాటకము), పద్మావతి, కామదత్తము (ప్రకరణము), కామానందము, కరుణాకందళము (అంకము), వీరభద్రవిజృంభణము (డిమము), మహేశ్వరానందము, ఆనందకోశము (ప్రహసనము), శృంగారమంజరి (భాణము), పయోధిమథ

నము (సమవకారము), కందర్పసంభవము (భాణము), వీరానందము. ఇవియన్నియు రూపకభేదములే. ఇందుఁ గొన్ని సింగభూపతికాలమున రచింపఁబడినవే. అనపోతనాయకీయమనఁగా నీతనితండ్రిపేరిదే గదా! వీరభద్రవిజృంభణము, కరుణాకందళము, ననునవి సింగభూపతియాస్థానకవియుఁ జమత్కారచంద్రికాకారుఁడును నగు విశ్వేశ్వరకవిచంద్రునిచే రచింపఁబడినది. ఉదాహృతశ్లోకములలోఁ దత్కర్తృత్వమును దెలుపునవి కలవు. తక్కినవానిలో గూడఁ గొన్నింటికేని నీవిశ్వేశ్వరకవిచంద్రుఁడు కర్తగా నుండునేమో యని సందేహించుచున్నాఁడను. మొదటి కీ రసార్ణవసుధాకరగ్రంథమే విశ్వేశ్వరకవిచంద్రకృతి యగుననుట కాధార మున్నది. ఎట్లనఁగా, రసార్ణవసుధాకరమున "యథా మమైవ కందర్పసంభవే" యని శ్లోక ముదాహరింపఁబడినదని తెల్పితినిగదా! విశ్వేశ్వరకవిచంద్రకృతియగు చమత్కారచంద్రికలోఁ గూడఁ 'గందర్పసంభవమే' తనకృతిగా విశ్వేశ్వరకవిచంద్రునిచే నుదాహరించుకొనఁబడినది. "తథాచ మమైవ, శ్లో॥ ఇతి కందర్పసంభవే," అని కలదు. ఇట్టి వింతలు పెక్కుగ్రంథములలోఁ గానవచ్చుచున్నవి మచ్చునకు రెండిటిని జేర్కొనెదను. జైమినిభారతకృతిపతియగు సాళువగుండ నరసింహరాయఁడు రచించినట్లుగా నాతనిపేరనే రామాభ్యుదయమని యొకగొప్ప సంస్కృతకావ్యము కలదు. అన్నిసర్గములలోను, రాజుపే

రున్నదిగాని, మైదవసర్గము కడపట నరుణగిరినాథుఁ డను డిండిమభట్టు (శ్రీనాథునిప్రత్యర్థియే) రచించినట్టు శ్లోకము గద్యము నున్నవి. మఱియు నాగ్రంథము మహానాటకమున కగ్రజాతమని యందున్నది. ఆమహానాటక మిమ్మడిదేవరాయలు రచించినట్టుగా నమ్మఁగానవచ్చుచున్నది. కాని యదికూడ నాయరుణగిరినాథునికృతియగునని యీరామాభ్యుదయవిషయము తెలియక పూర్వమే నేను గుర్తించితిని. ఆవిషయ మీవఱకే కనకాభిషేకప్రకరణమునఁ జెప్పితిని. మఱియు వసుచరిత్రకృతిపతియగు తిరుమలదేవరాయఁడు రచించినట్లు పీఠికాగద్యములతో శ్రుతిరంజని యనుపేర గీతగోవిందవ్యాఖ్య కలదు. చెఱకూరి లక్ష్మణసూరి రచించినట్లుగా నాగ్రంథమే లక్ష్మణసూరి పీఠికాఁగద్యములతోను గలదు. రెండు దెఱఁగుల వ్రాఁతప్రతులు నిప్పుడు దొఱకుచున్నవి. ఆతిరుమలరాయఁడు లక్ష్మణసూరి కగ్రహారముల నిచ్చి శాసనములు చెక్కించినాఁడు. లక్ష్మణసూరి తన గ్రంథమునకుఁ దిరుమలరాయని పేరుపెట్టి రాజాస్థానమున వ్రాఁతప్రతి నుంచెను. తనయింటను శిష్యవర్గము కడను దన పేరితోనే వ్రాఁతప్రతుల నుంచుకొనెను. రెండింటికిని బుత్త్రికలు పుట్టినవి. ఒక విశేషము: ఆవ్యాఖ్యలో "యథా మదీయే ప్రసన్నరాఘవవ్యాఖ్యానే" యని కొంతగ్రంథభాగ ముదాహరింపఁబడినది. ఆయుదాహృతగ్రంథభాగము గల ప్రసన్నరాఘవవ్యాఖ్య లక్ష్మణసూరిరచనముగా దొఱకియున్నది. రాజు

గారు తమపేర గ్రంథము చెప్పుమనిరి. కృతిలోఁ దమపేరఁ గావింపఁబడిన ప్రశంసలను విని పరితోషించిరి. కవిని సన్మానించిరి, గాని లోనున్న లిమ్ముల నేమి పరిశీలించిరి! ఇట్టి వానిఁ లెక్కింటిని లెక్కింపఁదగును. సుదూరము పోయితిని. ప్రస్తుతము నెత్తుకొనెదను. రసార్ణవసుధాకరమున సింగభూపతి ప్రశంసాత్మకములగు శ్లోకము లున్నవి. రసార్ణవసుధాకర కర్తృత్వము సింగభూపాలునిపైఁ నారోపితమేమో యని నేను సందేహించుచున్నాఁడను. తప్పులతోను, గ్రంథపాతములతోను నిండియున్న తెలుఁగు ముద్రణమున సింగభూపాలుఁడు కవీశ్వరుఁడనుటకు సాధకముగా నీక్రిందిశ్లోక మున్నది:

శ్లో. శ్రీసింగభూపేన కవీశ్వరేణ
విశ్రాణితానేకవిభూషణేన
షట్త్రింశ దుక్తాని విభూషణాని
సలక్ష్మ లక్ష్యాణి మునేర్మతేన.

"శ్రీసింగభూపేన కవీశ్వరాణాం" అని యుండవలెను. నాగరలిపిముద్రణమున నట్లే కలదు.

చమత్కార చంద్రిక.

ఇది యొక క్రొత్తతీరుగల కావ్యాలంకారగ్రంథము. కావ్యగుణదోషాదు లిందుఁ జక్కఁగాఁ జర్చింపఁబడినవి. రసార్ణవసుధాకరమున లేని విషయముల నిది చెప్పు

చున్నది. ప్రసక్తివచ్చినప్పు "డీవిషయము రసార్ణవసుధాకర మున వివరించి చెప్పఁబడినది, లక్ష్యడఁ జూడఁదగును" అని తెలియుచుగా నిందు రసార్ణవసుధాకరము పరామర్శింపఁబడును. కాన నది దానికిఁ దరువాతిగ్రంథమని యేర్పడుచున్నది. రసార్ణవసుధాకరమున నుదాహరింపఁబడిన కరుణాకందళ వీరభద్రవిజృంభణములకుఁ గర్త యీ విశ్వేశ్వర కవిచంద్రుఁడే గావునను నందు, సింగభూపాలునిదిగాఁ జెప్పఁబడిన కందర్ప సంభవ మింము విశ్వేశ్వరకవిచంద్రుఁడు తనకృతిగాఁ జెప్పికొన్నాఁడు కావునను, రెండుగ్రంథములు నొక సింగభూపాలు నకే ప్రసక్తించినవని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజెల్లును.

రసార్ణవసుధాకరకారుని తండ్రియగు ననపోతానాయని శాసనము శా. 1302నాఁటిది వెలుఁగోటివారి వంశచరిత్రమున ముద్రింపఁబడినది. మఱియు, రసార్ణవసుధాకర కారుని యిర్గురు కొడుకులలోఁ గడగొట్టువాఁడగు మాధవుని భార్య నెలకొల్పిన శాసనము శా. 1351 నాఁటిది కూడ నందే ముద్రింపఁబడినది. వీనిఁబట్టి చూడఁగా రసార్ణవసుధాకరకర్త శా. 1320, 1325, వఱకు నున్నవాఁ డగునని యేర్పడుచున్నది. శా. 1291 లోఁ బసుపతికుమారుఁడగు నాగనాథకవికృతిగ సంస్కృతశ్లోకరూపము శిలాశాసనము వెలుగోటివారివంశచరిత్రముననే ముద్రింపఁబడినది. ఇది మిక్కిలి

విలువగల శాసనము. రసార్ణవసుధాకరకర్త తండ్రి యగు నన పోతానాయని ధర్మమునుగూర్చి కలదు. పశుపతిపుత్త్రుఁడగు నీ నాగనాథకవి చమత్కారచంద్రికాకారుఁడగు విశ్వేశ్వరకవిచంద్రుని శిష్యుఁడు. అనపోతనాయఁడు రాజ్యమేలుచుండఁగా నాతనిఁ జేర్కొనుచు మదనవిలాస మను భాణము నితఁడు రచియించినాఁడు. ఈతనిరచనము శా.1290 1232 ల నడిమికాలమున నయియుండును. గురుశిష్యులు సమకాలమువా రగుదురుగదా! గురువు పది పదునైదేండ్లు పెద్దవాఁడు కావచ్చును. గురుశిష్యు లిద్దఱును రసార్ణవసుధాకరకారునికాలమువా రగుట కభ్యంతర మేమియు నుండదు. పశుపతికొడుకగు నీ నాగనాథకవి సంస్కృతమున మదనవిలాస మను భాణమునేగాక తెలుగున విష్ణుపురాణమును గూడ రచియించినాఁడు. నేను ముద్రించిన ప్రబంధరత్నావళిలో నావిష్ణుపురాణ ముదాహరింపఁబడినది. చూడఁదగును. దీనిఁబట్టి క్రీ. 1?80 ప్రాంతమునఁ దెలుఁగున విష్ణుపురాణము రచింపఁబడినట్టు స్పష్టపడుచున్నది. ఆకాలమున సంస్కృతాంధ్రములందు గ్రంథములు రచించిన కవి యొకఁ డిప్పు డెఱుకపడుట సంతోషకరమే యైనను నాగ్రంథములు సమగ్రముముగా లభింపమి విచారహేతువుగా నున్నది.

పరిశోధింపఁగా చమత్కారచంద్రికలో రసార్ణవసుధాకరమునఁ గల శ్లోకము లనేకములు గోచరించుచున్నవి.

రసోపశమమున నుదాహరణముగాఁ జెప్పఁబడిన శ్లోకమందు సింగభూపాలుఁడు కళింగరాజును జయించినట్టును నాతఁడు తన కూఁతును సింగభూపాలున కుపాయనముగా నిచ్చినట్టును జెప్పఁబడినది. ఇందు సింగభూపతి గ్రంథకర్తయని విశ్వేశ్వర కవిచంద్రుఁడు చెప్పినాఁడు.

"యథాచాహః సామాన్యవనితా వేశ్యా సా ద్రవ్యపర మిచ్ఛతి, గుణహీనే న చ ద్వేషో నానురాగో గుణిన్యపి. శృంగారాభాస ఏతస్యాం నశృంగారః కదాచన—ఇతి. తన్మతం నానుమనుతే ధీమాం శ్రీ సింగభూపతిః—" ఇత్యాది.

శ్లో. అనుక్తానా మిహాన్యేషాం లక్ష్యలక్షణవిస్తరః
సింగభూపాలరచితే రసార్ణవసుధాకరే
ఆదిద్వితీయయో స్సాధుశీలనీ యా విలాసయోః
అన్యత్రబద్ధవృష్టిత్వా దస్మా భిస్సం!(న్న?) ప్రపంచితః
నహి సర్వత్ర సర్వేషాం విశేషాణాం ప్రదర్శనమ్.

ఈగ్రంథమున నీ సింగభూపతి కుమారసింగభూపతి యని కలదు. "కుమారశ్రీసింగే జలధి రశనాం శాసతి మహీమ్"—

అమరవ్యాఖ్య.

ఈసింగభూపతి యాస్థానముననే బొమ్మకంటి యప్ప యాచార్యుఁడను విద్వాంసుఁ డొకఁడు కలఁడు. ఆతఁడే యమరకోశవ్యాఖ్యాత. ఉపలబ్ధమయిన తాళపత్త్రప్రతిలో గ్రంథారంభభాగము పోయినది. కడపట నిట్లున్నది:

శ్లో. ఆద్యో వేదవిదాం కణాదకపిలవ్యాసాహిరాడంఘ్రిద్రు
క్పాణిన్యాది సమష్టిమూర్తి రవధి స్సాస్త్ర స్త్రక్రియావేదినామ్
వ్యాచష్టామరసింహనాథరచితం గ్రంథం నిఘంటూత్తమం
ఖ్యాతం శిష్యహితార్థ మప్పయసుధీ శ్శ్రీమారపోతాభిధః.

శ్లో. రేచర్లవంశసంభూతే రాస్థాన్యాం సింగభూపతేః
బొమ్మకంట్యప్పయాచార్యమూర్త్యా జాగర్తి శారదా!

శ్లో. కుమారసింగభూపేన లక్ష్యలక్షణవేదినా
శోధితశ్చే దయం గ్రంథః కిం శోధ్య శ్శోధకాంతరైః.

శ్లో. కుమారసింగభూపేన యః కదాపి న శోధితః
స గ్రంథ శ్శోధితో ప్యన్యైః కిం బుద్ధై ర్వ్యవహ్రియతే.

ఈబొమ్మకంటి యప్పయాచార్యుఁ డనర్ఘరాఘవవ్యాఖ్యాతయగు బొమ్మకంటి హరిహరునకు గురుఁడు. అనర్ఘరాఘవవ్యాఖ్య నారయఁదగును. ఈయమరవ్యాఖ్యలోఁ గూడ నితఁడు కుమారసింగభూపతి యని పేర్కొనఁబడినాఁడు.

సర్వజ్ఞ బిరుదము.

ఈసింగభూపతికి సర్వజ్ఞబిరుదము కానరాదు. రసార్ణవసుధాకరమున లేదు. చమత్కారచంద్రికలో లేదు. అమరవ్యాఖ్యలో లేదు. ప్రాఁతవ్రాఁతలలో నెక్కడను లేదు. కాని వెలుగోటివారివంశచరిత్రమున నితఁడు మొదటి సర్వజ్ఞభూపతిగాను, శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడినవాఁడు రెండవ సర్వజ్ఞసింగభూపతిగాను వ్రాయఁబడినది. ఆవ్రాఁత యసంగతము. శ్రీనా

థునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతికే సర్వజ్ఞబిరుదము కలదు. కొలచెలమ నారాయణపండితుఁడు చంపూరామాయణవ్యాఖ్యలోఁ దమపూర్వులను బ్రశంసించుచుఁ గొలచెలమ పెద్దిభట్టు (పంచకావ్యాదివ్యాఖ్యాత) "సర్వజ్ఞేనాభివర్ధితః"—సర్వజ్ఞునిచేఁ గనకాభిషేకము గాంచినాఁడని చెప్పెను. మల్లినాథసూరి కూడ శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతికాలము వాఁడే కావచ్చును. మల్లినాథసూరిగ్రంథములందు రసార్ణవసుధాకర ముదాహరింపఁబడినది గాన నాతఁ డంతకుఁ బూర్వుఁడు కానేరఁడు. సమకాలమువాఁడుగాని తర్వాతివాఁడుగాని కాఁదగును. మల్లినాథునికుమారుఁడు కుమారస్వామి సోమపీథి పెదకోమటివేమభూపాలుని సాహిత్యచింతామణి నుదాహరించినాఁడు. కావున మల్లినాథుని సత్కరించిన సర్వజ్ఞసింగభూపతి శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతియే కావలసియున్నాఁడు. కొలచెలమవంశ్యుల చరిత్రమును నేనిదివఱకు వ్రాసితిని; అందు:—

శ్లో. కిం దారుణా వంకరటింకరేణ
కిం వాససా చీకిరిబాకిరేణ
సర్వజ్ఞభూపాలవిలోకనార్థం
వైదుష్యమేకం విదుషాం సహాయః.

ఈశ్లోకము పండితలోకప్రతీతినిబట్టి పెద్దిభట్టు చెప్పినదిగాఁ దెలిసికొని యట్టు వ్రాసితిని. ఈశ్లోకము చమత్కార

చంద్రికలో నుదాహరింపఁబడినది. అందు "శ్రీసింగభూపాల విలోకనార్థమ్" అని కలదు. కాఁబట్టి యీ శ్లోకము మల్లినాథునిది కాకపోవుచున్నది. శ్రీనాథునిచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతికి సర్వజ్ఞబిరుదము గలదని శ్రీనాథుని చాటుధారలు చెప్పుచున్నవి. బమ్మెరపోతరాజుగారి భోగినీదండకకృతిపతి సర్వజ్ఞబిరుదము గలవాఁడని కుమారాన్నపోతావనీనాథుని కొడుకని భోగినీదండకమే చెప్పుచున్నది:

"కుమారాన్నపోతావనీనాథసూనుఁ, సర్వజ్ఞసింగక్ష్మానాథు, గాయచౌహత్తమల్లుఁ, మహారాజవేశ్యాభుజంగుఁ, సర్వజ్ఞ సింగక్ష్మాపాలు, పోచమాంబాలసద్గర్భసంజాతుఁపై. రావుసింగక్ష్మానాథపౌత్త్రుఁ, సర్వజ్ఞసింగోర్వరాధ్యక్షు."

—భోగినీదండకము.

మీఁది పరిశోధనమువలనఁ దేలిన సారాంశ మిది: రసార్ణవసుధాకరకర్త సింగభూపతియు శ్రీనాథాదులచే దర్శింపఁబడిన సింగభూపతియు భిన్నులు. మొదటివానికి సర్వజ్ఞబిరుదము లేదు. వా రిర్వురు తాతామనుమలు. తాత శక. 1320 ప్రాంతమునను మనుమఁడు శాక. 1370 ప్రాంతమునను నన్ను వా రగుదురు. మల్లినాథుఁడు, శ్రీనాథుఁడు, పోతరాజు, సర్వజ్ఞ సింగభూపతిని దర్శించిరి.

సర్వజ్ఞసింగభూపతిదర్శనము.

శ్రీనాథుఁడు రాచకొండ కరిగి సర్వజ్ఞసింగభూపతిని దర్శించెను. ఆతఁడు గొప్ప విద్వాంసుఁడు. కావుననే శ్రీనాథుఁ డాతనియాస్థాని కరిగినప్పు డక్కడ సభామందిరమునఁ బూజింపఁబడుచున్న శారదావిగ్రహమును గాంచి యీపద్యమును జెప్పినాఁడు:

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాల
పగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్క
చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుదు
పలుకుఁదోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథసందర్భమునకు

గీ. ఎటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద
రావుసింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండి నీవు
సరససద్గుణ నికురంబ! శారదాంబ!

రాజాస్థానమున నప్పుడు విద్వద్గోష్ఠిలో నేమేమిచర్చలు జరిగినవో యెఱుఁగరావు. శ్రీనాథుఁ డప్పుడు పూర్తిచేసిన సమస్య లివిమాత్రము తెలియుచున్నవి:

ఉ. తెక్కొక రావుసింగజనుధావరుఁ డగ్గల కర్గమిచ్చుచో
దిక్కులకేని కన్నని దనీచిని ఖేచరు వేల్పుమ్రానుఁ బెం
పెక్కిన కామధేనువు శిబీంద్రుని నెన్నను భట్ట దిట్టవై
కుక్కవొ! నక్కవో! ఫణివొ! క్రోఁతివో! పిల్లివొ! బూతపిల్లివో!

క. సర్వజ్ఞనామధేయము
శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
యుర్వింజెల్లును దక్కొరు
సర్వజ్ఞం డనుట కుక్క సామజమనుటే!

పయిపద్యమునుగూర్చి గాథ యొకటి కలదు. శ్రీనాథుఁడు సర్వజ్ఞసింగభూపతియాస్థానమునుండి మరలి రెడ్లయాస్థానమునకు రాఁగా రెడ్లు తని నిచ్చకాఁడుమారి యని యాక్షేపించిరఁట, తమకు గర్భశత్రువయిన సింగభూపతిని సర్వజ్ఞుఁడని పొగడినందులకు; శ్రీనాథుఁ డిట్లు బదులు చెప్పెనఁట! "ఆపద్యమున కర్థాంతర మున్నది. గూఢముగా సింగభూపతిని వెక్కిరించితిని. 'సర్వజ్ఞనామధేయము శర్వునకే, రావుసింగజనపాలునకే యుర్వింజెల్లును? (శివునిఁగాక) తక్కొరు, సర్వజ్ఞుఁడనుట, కుక్క సామజమనుటే!' ఇది యా యర్థాంతరము." అని చెప్పి వారిని సమాధానపఱిచెనఁట! ఈయైతిహ్యమును కొందఱు విశ్వసింపకున్నారు. విశ్వాస్యము కానచ్చునని నా యుద్దేశము. శ్రీనాథుఁడు మగల నింక మీఁద (రాజమహేంద్రవరపు) రెడ్లయాస్థానమునఁ జేరఁబోవుచున్నాఁడు. రాజ

మహేంద్రవరపాలకులయిన వేమవీరభద్రారెడ్లకును, వెలుగోటి వెలమరాజులకును విరోధముండుట వాస్తవము. కొండవీటి రెడ్లకును, వెలుగోటివారికిని వివాదముండుటను గూర్చి యీవఱకే తెల్పితిని. అట్టిచో నాబాల్యము వారియాస్థానమున మెలఁగిన కవీశ్వరుఁడు వారిప్రత్యర్థికడకుఁ బోయి మిగులఁగా నాప్రత్యర్థిని బొగడి వచ్చుట రెడ్లకెవరికిని సహ్యము కాకపోవచ్చును. అట్లు పొగడినందుకయి వారు శ్రీనాథు నాక్షేపించవచ్చును. శ్రీనాథుఁ డట్టి యర్థాంతరమును దెలిపి సమాధానపఱుపను వచ్చును. ఇం దసంభావిత మేదియును లేదు. కాని శ్రీనాథునివంటి మహాకవి యట్లుచేయునా యని యాతని స్వభావమునుగూర్చి సంశయించుట తగును. రాజుల యవ్యవస్థితచిత్తత్వమునుగూర్చి శ్రీనాథున కవహేళనబుద్ధి కలదు. వారి యిచ్చకములను, మెఱమెచ్చులను జక్కఁగా నెఱుఁగును. ఆయాసమయముల కనుకూలముగాఁ దప్పించుకొని పోవలసినదేగాని ప్రబలప్రత్యయము వారియెడల నునుపఁదగదని యీ కవీశ్వరుఁడు తలఁచెడువాఁడు. కొండవీటిరెడ్లంతరించినపిదప వారికిఁ బ్రబలప్రత్యర్థులగు రాజమహేంద్రవరపు రెడ్లకడఁ జేరినాఁడు. కొండవీట నున్నప్పుడు రాజమహేంద్రవరపు రెడ్లకీతఁడును ద్వేష్యుఁడే యగును. అప్పుడు కొండవీటిరెడ్లను బ్రస్తుతించినాఁడు. తర్వాత రాజమహేంద్రవరపు రెడ్లకడఁ జేరినాఁడు. వారిని వర్ణించినాఁడు.

అట్లే వెలుగోటి వెలమరాజులదగ్గఱ కేఁగినాఁడు. వారిని వర్ణించినాఁడు. గుణవద్వస్తువర్ణనము కవికి స్వాభావికము. దానివలనఁ జిక్కు వచ్చినప్పుడు తప్పించి నచ్చఁజెప్పఁగల్గు చాతుర్యమును గవికి స్వాభావికమే.

రావుసర్వజ్ఞసింగభూపాలునిచే శ్రీనాథుఁ డెట్లుసన్మానింపఁబడెనో యెఱుఁగరాదు. బమ్మెర పోతరాజ కవీశ్వరునితో శ్రీనాథున కిప్పుడు సమాగమము కల్గియుండును, పోతరాజేకశిలానగరనివాసి గావున; పొలము దున్నుకొనుచున్న పోతరాజుగారిని జూచి శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదిగా వినవచ్చు నీక్రింది పద్య మిప్పటిది కావచ్చును:

క. కమ్మని గ్రంథం బొక్కటి
యిమ్ముగ నేనృపతికైనఁ గృతియిచ్చినఁ గో
కొమ్మని యీయర యర్థం
బిమ్మహి దున్నంగనేల యిట్టిమహాత్ముల్?

మొతుకుసీమ ప్రభువులఁ గూర్చి శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదిగాఁ దెలియుచున్న యీక్రిందిపద్యము కూడ నాసమయమునందలిది కావచ్చును:

చ. కుతుకలు కోయ గొంగలకు ఘోరవికారతురుష్కజాతికిన్
మతకపు లంజెతొత్తులకు మాదిగవాండ్రకు మహ్లదార్లకున్
కొతకక యిత్తు;రంతె; కవికోటుల కిత్తురె? చత్తు; రంతెపో
మెతుకుదొరల్ ....భయదాయి దోర్బలుల్.

శృంగార శ్రీనాథము.

సప్తమప్రకరణము.

సీ. రాజమహేంద్రవరమున గోదావరీ
లహరీశీతలగంధవహము లోలయు
త్రైలోక్యవిజయసౌధము చంద్రశాలపై
వేడ్కతో నల్లాడప్రభుని వేమ
వీరభద్రారెడ్లు పేరోలగంబుండి
కోరి యెవ్వాని సత్కారపూర్వ
కమ్ముగా రావించి "కవివరేణ్య! బళీ! సె
బాసు! మీవలెఁ గవితాసమగ్రు
గీ. లేరు నికావ్యులమునఁ గలరే?" యటంచు
మెచ్చి కాశికాఖండము నిచ్చగించి
కృతిపతిత్వంబుచే నిత్యకీర్తి గనిరి
యతనిఁ గవిసార్వభౌము సన్మతి నుతింతు.

కాశీఖండరచనము: వేమవీరభద్రారెడ్లపోపు.

భీమఖండరచనకాలమునకే సనసన్నగా వేమవీరభద్రారెడ్లకు శ్రీనాథకవీశ్వరునియెడ గౌరవాదరములు మొలకెత్తినవి. అందుకొఱకే శ్రీనాథుఁడు భీమఖండమునఁ బ్రసక్తానుప్రసక్తముగా సందర్భింపఁ జేసికొని వారిని వర్ణించినాఁడు. అప్పటికిఁ గొండవీటి కోమటి వేమారెడ్డియుఁ దత్పుత్త్రుఁడు నంత

రించి హెచ్చుకాలము కాకపోవుటచేతను వారియెడలఁ గల స్పర్థ కొంత తదాశ్రితుఁడగు కవీశ్వరునియెడఁగూడ నుండఁదగిన దగుటచేతను నప్పుడు వారు శ్రీనాథు నాస్థానకవినిగాఁ జేసికొన రయిరి. పదపడి శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢరాయ సర్వజ్ఞసింగాదుల యాస్థానముల కరిగి కనకాభిషేకాది సత్కారములఁ బడసి వచ్చెను. ఈవార్తలను భీమఖండకృతిపతియగు బెండపూఁడి యన్నామాత్యుఁడు మొదలగువారు వేమవీరభద్రారెడ్లకుఁ దెలుపుచు నాతనియెడ వారికి విశేషగౌరవ ముదయించునట్లు చేయుచువచ్చిరి. శ్రీనాథకవీశ్వరు నాస్థానకవీశ్వరునిఁగాఁ జేర్చుకొనఁ బ్రోత్సాహపఱుచుచు వచ్చిరి. శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు విద్యానగరము, రాచకొండ మొదలగు దేశముల కరిగి తిరిగి కొండవీటికే చేరెను. ఆకాలమున నాతఁడు కాశీఖండమును దెనిఁగింప నారంభించెను. ఎడనెడ బెండపూఁడి యన్నామాత్యాదుల చెలికారముచేఁ రాజమహేంద్రవర ప్రాంతముల కగుచుచుండెను. వేమ వీరభద్రారెడ్లు బెండపూఁడి యన్నామాత్యుల ప్రోత్సాహముచే. గాశీఖండమును గృతిగొన నుత్సాహించిరి. కాశీఖండమును గృతిగొనుటకుఁబూర్వము శ్రీనాథునకును వేమవీరభద్రారెడ్లకును నప్పుడప్పుడు సంఘటిల్లెడు సందర్శనమేగాని హెచ్చుసంబంధమున్నట్టు కానరాదు. మఱియు నాతఁ డప్పుడు రాజమహేంద్రవరము వాసమేర్పరచుకొన్నట్టును గానరాదు. కాశీఖండమున: 'ఇమ్మహా (కాశీఖండ) ప్ర

రంభంబు కర్ణాకర్ణికావశంబున నాకర్ణించి కర్ణాంతవిశాలనేత్రుం డును...అగు నల్లయవీరభద్రభూపాలుం డొకనాఁడు" అని యున్నది. శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరముననే వసించుచు వేమవీరభద్రారెడ్లయాస్థానకవితాపదమును బడసియే యుండునేని యాతనికాశీఖండరచనమును వీరభద్రారెడ్డి కర్ణాకర్ణికావశము నవినఁబసియుండదు. అన్వాహము నాస్థానకవియుగ పడుచునే యుం డును. ఆతఁడే యెఱిఁగించును. మఱియు "నైషధాది మహాప్రబంధములు పెక్కు చెప్పినాఁడవు, మాకు నాశ్రితుఁడ వనఘ" అని వేమవీరభద్రారెడ్డి యన్నట్టున్న పద్యభాగము శ్రీనాథునకు వారితో విశేషపరిచయము లేనట్లు తోఁపించుచున్నది. శ్రీనాథునకుఁ గాశీఖండరచనాభిమానము కోమటివేమారెడ్డితోఁ దాను కాశీయాత్ర జనుపుటచేత నేర్పడినదయి యుండవచ్చును. కాని దానిని గృతిపతి కోరి చెప్పించుకొనలేదు. వేమవీరభద్రారెడ్లుకూడ కాశీయాత్ర చేసిరేమో? ఈయనుమానమున కీక్రిందిపద్యము హేతువు:

క. కాంచీ శ్రీగిరి కాశీ
పంచారామాది దేవభవనంబుల వ్రా
యించెఁ వేమమహీధవుఁ
డంచితభూదానశాసనాక్షరపంక్తుల్.

వేమవీరభద్రారెడ్లీకాశీఖండరచననాఁటికి రాజమహేంద్రవరమున నుత్తరముగాఁ జీకటి, కళింగపట్టణము,

చిల్కసముద్రము పర్యంతముగాఁగల దేశమును జయించి యేలుచుండిరి. వారు జయించిన స్థలము లివి కాశీఖండమునఁ జెప్పఁబడినవి. చీడికాడ, మాకవరము, సప్తమాడెములు, ఝాడెజంతర్నాడు (ఇప్పుడు మావితోఁపులకుఁ బ్రఖ్యాత మయిన 'ఆలమండ'ను జంతుర్నాటి యాలమండయనుట విశాఖపట్టణమండలమునఁ గలదు), శారుహా (బారువ), కలువపల్లి, ఒడ్డాది, కసిమికోట కప్పకొండ, మొదలగునవి. చాటుపద్య మిది శ్రీనాథునిది కాఁదగును:

సీ. దండయాత్రాఘోషతమ్మటధ్వనులచే
గంతులం వేయించెఁ గప్పకొండ
కితవ కాలాగ్నిల కీలానలముచేత
నేలఁ బొంగడఁగించెఁ బాలకొండ
ఆరట్టజాఘట్టహయఘట్టములచేత
మట్టితూర్పెత్తించెఁ బొట్టునూరు
భూరిప్రతాపాగ్నిఁ బుటములం బెట్టించె
విద్వేషులను గల(?) వెండిపురము
గీ. అనఁగ నుతికెక్కె వీర! కేళాగ్రగాయ!
అరులపండుమండువాయువనహాగ్ణ!
బలియదూళియమాళువ బందికాఁగ!
విజయరఘురామ! అల్లాడవిభుని వేమ!

ఈక్రింది చాటుపద్యములు వేమవీరభద్రారెడ్లతోఁ బ్రథమపరిచయము సమయమున శ్రీనాథకవిశ్వరుఁడు చెప్పినవి కాఁదగును:

సీ. వివిధవిద్యోద్దండవిద్వత్కుముదకాండ
హరిణాంక! రూపనారాయణాంక!
నిశితోగ్రకరవాల నిర్జితారినృపాల
సప్తాంగ! రాజవేశ్యాభుజంగ!
సకలమహీరాజ్యసంరక్షణోద్యోగ్య
కులశైలగుజ్జరిదళవిఫాళ!
భామాజనస్వాంతపరితోషణలతాంత
కోదండ! రాయచేకోలుగండ!

గీ. జయవిజయజన్యకాంభోజహయసమాజ
ఘురవిపాటనసంభూతకుతలరేణు
పటలనిబిడఘనధ్వాంతభరితభువన
విజయరఘురామ! అల్లాడవిభునివేమ!

సీ. ఖండేందుమౌళిపైఁ గలహంసపాళిపైఁ
గర్పూరధూళిపైఁ గాలుద్రవ్వ
మిన్నేటితెలలపై మించుతామరలపై
బహిమంచునురలపై మల్లరించు
జంభారిగజముపైఁ జంద్రికారజముపైఁ
జందనధ్వజముపైఁ గౌకళించు
ముత్యాలసరులపైఁ మొల్లక్రొవ్విరులపై
ముదికల్పతరులపై మోహరించు

గీ. వెండిమలయొక్క శేషాహివెన్నుఁదన్ని
తొడరిదుగ్ధాబ్ధితరఁగలతోడ నలరి
నెఱితనంబాడి నీకీర్తి నిండెనహహా!
విజయరఘురామ! అల్లాడవిభునివేమ!

సీ. జయ! రాజవేశ్యాభుజంగాంక నిశ్శంక
యభ్యుదయంబు రాజాధిరాజ!
మంగళం బానతమండలీకరగండ
సంకల్పసంసిద్ధి సమరవిజయ!
బ్రహ్మయు వసిరాయబసవ శంకరముద్ర
వల్లభ గాయగోవాళబిరుద!
మహిమించు రిపుచెంచు మలమాఱకారాంక
స్వస్తి కర్పూరవసంతరాయ
గీ. ఆంధ్ర......సింధుయవనచేరి
వీరలక్ష్మీస్వయంవరవీక్షణాఢ్య!
ధరణిపాలింపు మాచంద్రతారకముగ
విక్రమోన్నిద్ర! అల్లయవీరభద్ర!

వీరభద్రారెడ్డితమ్ముఁడు దొడ్డారెడ్డి నిశ్శంకుని కొమ్మనామాత్యునిచే శివలీలావిలాసమను ప్రబంధముఁ జెప్పించి కృతిపతి యాయెనని యీవఱకే వ్రాసితిని. ఆతఁడు రాజమహేంద్రపురపార్శ్వమున నిరువదియాఱుమూళ్ల మేఱ "రాజకుంజరసింహ" మను నశ్వము నెక్కి దుమికించెనఁట! ఈవిషయము శ్రీనాథుఁడును కొమ్మనామాత్యుఁడునుగూడఁ బ్రస్తావించినారు:—

మ. హరి దాఁటించెఁ బురోపకంఠమున వాహ్యాళిప్రదేశంబునం
దరుదై యల్లయరెడ్డినందనుఁడు దొడ్డయ్యక్షమాధీశ్వరుం
డిరువైనాలుగుమూళ్ళమేరయని గోసెగ్గింపఁగా నేల య
ద్ధరణీనాథునికీర్తి దాఁటెఁ గదు నుద్దండించి బ్రహ్మాండముల్.

—కాశీఖండము.

మ. అసుద్రై యళ్లయదోడ్డభూవిభుఁడు వాహాగోపాలవంతుఁ డిం
పరదారి స్వడి మూలఁగూరికడ వాహ్యాళిస్థలిన్ రాజమం
జరసింహాఁబను వారువంబును యదృచ్ఛాలీలఁ దాఁటింపఁడే
తిరమై యిగ్వదినాల్గుమూళ్లనిను ప్రత్యేకంబుచే యొత్తుగాన్.

—శివలీలావిలాసము.

ఈతెఁడు శృంగారంకోట లోతుగడ్డలను జయించెనఁట! రాజమహేంద్రవరమున వీరభద్రారెడ్డి త్రైలోక్యవిజయసౌధము చంద్రశాలపైనుండిన, గోదావరీతరంగతాండవ మగపడుచుండెడిదఁట!

క. త్రైలోక్యవిజయసౌధవి
శాలమహోత్తుంగ చంద్రశాలాపతత
వ్యాలోకిత గౌతమక
న్యాలహరీవిహారతాండవాటోపునకున్.

ఇప్పుడు చిత్రాంగిమేడ యని చెప్పఁబడెడుదిబ్బ యీ త్రైలోక్యవిజయసౌధపుఁ బాటిదిబ్బ యగునా యేమి!

వీరభద్రారెడ్డి పాలనకాలమున బ్రాహ్మణుల వైభవ మీవిధముగా వర్ణింపబడినది:

సీ. ధరియింప నేర్చిరి దర్భ పెట్టెడు వ్రేళ్ల
లీల మాణిక్యాంగుళీయకములు
కల్పింప నేర్చిరి గంగమట్టియమీఁదఁ
గస్తూరికాపుండ్రకములు నొసల
వహింప నేర్చిరి జన్నిదంబులమోలఁ
దారహారములు ముత్యాలసరులు

చెరువంగ నేర్చిరి సిగలనెన్నడుములఁ
        గమ్మని క్రొత్తచెంగల్వ విరులు
గీ. ధామముల వెండిపైఁడియుఁ దడబడంగ
బ్రాహ్మణోత్తము లగ్రహారములలోన
వేమభూపాలుఁ డనుజన్మ వీరభద్ర
ధాత్రియేలింప గౌతమీతటములందు.

ఇది స్వభావోక్తి. అప్పుడు విద్వాంసులగు బ్రాహ్మణులస్థితి యిట్లే కలదనుట స్పష్టపడుటకును మఱికొన్ని విషయము లెఱుకపడుటకును వీరభద్రారెడ్డికాలమున నెలకొల్పఁబడిన చెఱకుమిల్లి ధర్మశాసనము చూడఁదగినది. వీరివంశవృక్ష మీక్రిందఁ జూపుచున్నాఁడను:

పెరుమాళ్లరెడ్డి (పంటదేసటివంశము)

- అల్లయ
- పెదకోట
- అన్నప్రోల
- దొడ్డ (భార్య: అన్నమాంబ)
  - ప్రోల
  - కోట
  - అల్లాడ (అనకమపౌత్రి)
    - వేమ
    - వీరభద్ర
    - దొడ్డ
    - అన్న
- చిన్నకోట

కాశీఖండము.

“కాశీఖండ మయఃపిండమ్” అని ప్రతీతిఁగాంచిన సంస్కృతగ్రంథమున కిది తెలుఁగు. అయఃపిండ మన్నప్రతీతి

తెలుగుగ్రంథమున కే యాయి యుండవచ్చునని నాతలంపును ముందే తెల్పితిని. శ్రీనాథుని గ్రంథములలోనెల్ల నిది ప్రౌఢతమరచనము గలది. సంస్కృతగ్రంథమున కిది సరియయిన తెనుఁగు గాదు. మిక్కిలి సంక్షిప్తముగా నున్నది. సంస్కృతమునఁగల గ్రంథభాగ మెంతో యిందు విడనాడఁబడినది. తన పూర్వకావ్యరచనము నీగ్రంథమున శ్రీనాథుఁడు "చిన్నారి పొన్నారి—" పద్యమందుఁ జేర్కొన్నాఁడు ఇంచుమించుగా నీకావ్యము రచించునాఁటికి శ్రీనాథుఁ డర్వదియేండ్ల ప్రాయము వాఁడగునని "ప్రాయమింతకు మిగులఁ గైవ్రాలకుండ" ననువాక్యము వాకొచ్చుచున్నది. వీరభద్రారెడ్డి యొడ్డోలగముండి శ్రీనాథునిఁ గృతి గోరువిషయ మిట్లు వర్ణింపఁబడినది:—

సీ. త్రైలోక్యవిజయాభిధంబైన సౌధంబు
 చంద్రశాలాప్రదేశంబునందు
సచివసైన్యాధీశసామంతనృపవార
 సీమంతినీజనశ్రేణి గొలువ
శాస్త్రమీమాంసయు సాహిత్యగోష్ఠియు
 విద్వత్కవీంద్రులు విస్తరింప
కర్పూరకస్తూరికా సంకుమదగంధ
 సారసౌరభము దిక్పూరితముగ

గీ. నిజభుజావిక్రమంబున నిఖిలదిశలు
గెలిచి తను రాజ్యపీఠ మెక్కించినట్టి
యన్నవేమేశ్వరునియంక మాశ్రయించి
నిండుఁగొలువుండెఁ గన్నులపండువగుచు.

వ. అప్పుడు నన్నుం బిలువం బంచి సముచితాసనంబునం గూర్చుండ నియమించి యున్నయవసరంబున: —

సీ. ... ...
వచియింతు వేములవాడభీమనభంగి
నుద్దండలీల నొక్కొక్క మాటు
భాషింతు నన్నయభట్టుమార్గంబున
నుభయవాక్ప్రౌఢి నొక్కొక్క మాటు
పరిఢవింతు ప్రబంధపరమేశ్వరుని త్రోవ
నూక్తివైచిత్రి నొక్కొక్క మాటు
గీ. నైషధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు
చెప్పినాఁడవు మాకు నాశ్రితుఁడ వనఘ!
యిపుడు చెప్పఁదొడంగిన యాప్రబంధ
మంకితముసేయు వీరభద్రయ్య పేర!

శా. ఈక్షోణిం నినుఁబోలు సత్కవులు లేరీ నేఁటికాలమ్మునన్
దాక్షారామచళుక్యభీమవరగంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయగంధసారఘుసృణద్వైరాజ్యభారంబునన్
ధ్యక్షించుం గవిసార్వభౌమ! భవదీయప్రౌఢసాహిత్యముల్.

"కర్ణాటకటకపద్మవనహేళి" "కవిసార్వభౌమ" పదములంగూర్చి యీవఱకే కనకాభిషేకప్రకరణమునం బ్రస్తావించితిని. మఱియు శ్రీనాథుఁడు తనసాహిత్యసౌష్ఠవమునకుం గారణములని, యుద్బోధకములని వేమభూపతి దయావీక్షణాదులను పేర్కొని చెప్పిన పద్యము నింతకుముందే వివ

రించితిని. మీఁద నుదాహరింపఁబడిన "వచియింతు వేములవాఁడ" యని సీసపద్యము వీరభద్రారెడ్డి యన్నయగు వేమారెడ్డి తన్నుఁగూర్చి ప్రశంసించినదిగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పుకొన్నాఁడు. ఈపద్యమునుగూర్చి నే నిట్లు తలఁచుచున్నాఁడను. వచియింతు, భాషింతు, వాక్రుత్తు, పరికవింతు —అనుపదములు మధ్యమపురుషక్రియలుగాఁ బ్రయోగింపఁబడినవి. అవి ఝటితిస్ఫూర్తిలో నుత్తమపురుషక్రియలుగా గోచరించును. ఎత్తుగీతి నెత్తుకొనినపిదపఁగాని యవి మధ్యమపురుషక్రియలుగాఁ దెలియరావు. ఈపద్యమును శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటరాజాస్థానమునఁగాని మఱియే దేనియెడఁగాని తన కవితాప్రాభవము నెఱింగించుకొనుచు నుత్తమపురుషక్రియాఘటితముగానే రచించి పదపడి కాశీఖండరచనకాలమునఁ గ్రొత్తయెత్తుగీతిని జేర్చి వేమారెడ్డి పలికినట్లు మధ్యమపురుషక్రియాన్వయ మేర్పరచి కూర్చుకొని యుండును. ఇట్లుచేయుటచే నాత్మస్తుతిదోషము లేకపోవును. మధ్యమపురుషక్రియాఘటితముగానే యాతఁడు రచించియుండునేని నాల్గుక్రియలలో దేనికయినను "వు" చేర్చియుండును.

విద్యానగరమున కరిగి డిండిమభట్టునోడించి రాయనిచేఁ గనకాభిషేకాదిసత్కారములఁ బడసివచ్చినతర్వాత నల్పకాలమునకె రచింపఁబడినదగుటచే నీకాశీఖండమున శ్రీనాథుఁడు

ప్రసక్తి కల్పించుకొని యీవిషయమును గొంత చెప్పుకొన్నాఁడు. గ్రంథమున సందర్భమిది:— మేరు వింధ్యపర్వతములకు నారదమహర్షి స్పర్థ పెంచెను. అవమాన మోర్వఁజాలక వింధ్య పర్వత మాత్మగతముగా నీక్రిందివిధము ననుకొనుచున్నది! పరిభూతుఁడయిన పండితుఁ డనుకొన్నవిధమున నున్నదిగాని యిది యవమానితమయిన యద్రియనుకొన్న విధమున లేదు. చదువఁదగును:

గీ. విబుధమునిమాట చెవికిఁ గ్రొవ్వేఁడిగాఁగ
వంధ్యగర్వోదయుం డైన వింధ్యశిఖరి
చాల నుద్వేగమందె విచారపగతి
నాత్మగతమునఁ దాను నిట్లనుచు నుండె.

గీ. శాస్త్ర మాచార్యసన్నిధిఁ జదువఁడేని
యిద్ధబోధంబు మఱి సంగ్రహింపఁడేని
తెగువమీఱి ప్రతిజ్ఞ సాధింపఁడేని
జ్ఞాతి జయమంపఁడేని తజ్జనుఁడు జనుఁడె?

ఉ. కంటికి నిద్రవచ్చునె, సుఖంబగునె రతికేళి, జిహ్వకున్
వంటకమిందునే, యితరవైభవముల్ పదివేలు మానసం
బంటునె మానుషంబుగలయట్టి మనుష్యున కెట్టివానికిన్
గంటకుఁడైన శాత్రవుఁ డొకండు తనంతటి వాఁడు కల్గఁగన్.

క. ఎవ్వనితో నెచ్చోటం
జివ్వకుఁ జేఁ జాఁపవలదు చేఁ జాఁచినచో
నివ్వల నవ్వల నెవ్వరు
నవ్వకయుండంగఁ బగసనన్ దీర్పఁదగున్.

సంస్కృతమున విది లేదు. శ్రీనాథుఁడు డిండిమభట్టారకునితోడి వివాదసందర్భమున నాత్మగతముగా ననుకొనిన విషయమే యిందిట్లు ప్రసక్తపఱిచి చెప్పించినాఁడని తలంపఁదగును. లక్ష్మి నిట్లు స్తుతించినాఁడు:—

ఉ. పండితుఁ డాతఁ డాతఁడు ప్రభావసమగ్రుఁ డతండు శూరుఁ డా
తండు వివేకి యాతఁడు వదాన్యుఁ డతండు మహాకులీనుఁ డా
తండు కళావిదుం డతఁడు ధన్యుఁ డతఁడు మనోజ్ఞమూర్తి యౌ
వ్వండు భవత్కృపాకలన వైభవలక్ష్మికిఁ బాత్ర మిందిరా!

గీ. కమలనయన నీవు కలచోటు కలచోటు
నీవు లేనిచోటు నీరసంబు
కంబుకంఠి నీవు కలవాఁడు కలవాఁడు
లేనివాఁడు నీవు లేనివాఁడు.

మఱికొన్ని విశేషములు శ్రీనాథుని స్వభావమును గూర్చి వ్రాయుపట్టునఁ దెలుపుదును.

డిండిమభట్టారకుని జయించుట యాతనికి మహోత్సాహకరముగా నున్నది. కాశీఖండమునఁ గవిసార్వభౌమబిరుదమును గ్రంథావతరణికలోను, గద్యమునందును జెప్పుకొన్నాఁడు. గ్రంథాంతమునఁగూడఁ జెప్పుకొన్నాఁడు:

శా. కర్ణాటక్షితినాథమౌక్తికసభాగారాంతరాకల్పిత
స్వర్ణస్నాన జగత్ప్రసిద్ధకవిరాట్సంస్తుత్య చారిత్ర! దు
ర్ధార్ణోరాశిగభీర! ప్రాజ్ఞముఖమధ్యాహ్నోపరాహ్ణార్చితా
పర్ణావల్లభ! రాజశేఖరమణీ! పంటాన్వయగ్రామణీ!

కాశీఖండము రచించి కృతియొసఁగినప్పుడు వీరభద్రారెడ్డి మన దొడ్డకవిశ్వేఁపున కేమేని సత్కారములఁ గావించెనో యెఱుఁగరాదు. "కాశికావిశ్వేశుఁ గలసె వీరారెడ్డి, రత్నాంబరంబు లేరాయఁడిచ్చు"నని యవసానపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. కాశీఖండరచనకాలమునుండి శ్రీనాథుఁడు "వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుఁ"డయినాఁడు.

వేమవీరభద్రారెడ్ల యవసానము.

వీరి యవసానమునుగూర్చి యింతవఱకు స్పష్టముగా నేమియును దెలియరాకున్నది. శాక 1356 వఱకు వేమవీరభద్రారెడ్డి దొడ్డయాన్నయలు నల్వురును జీవించియున్నట్లు ద్రాక్షారామశాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. శాక 1366 లో ద్రాక్షారామమునఁ బ్రౌఢదేవరాయలశాసన మున్నది. శాక 1376 లో గజపతులశాసనములు కొండవీడుప్రాంతములఁగూడ నున్నవి. 'రెడ్డిపోయి కర్ణాటరాజ్యము' లని తెలుఁగుదేశమునఁ బ్రతీతికలదు. రెడ్డిరాజ్య మంతరించినతరువాత నోడ్డెరాజ్యము వచ్చినట్లు ప్రఖ్యాతి. కృష్ణదేవరాయనికాలమున నాయొడ్డె రాజ్యము చెఱుపఁబడినది. రాజమహేంద్రవరమున, రెడ్డిరాజ్యము పేరులేకుండ సమసిపోవుటకు గారణమేమో స్పష్టముగాఁ దెలియరాకుండుట వింతగానున్నది. కర్ణాటరాజులో గజపతులో సూపుమాపియుందురేమో! కాశీఖండరచనకాలమునాఁటికి

వేమవీరభద్రారెడ్లు కర్ణాటులతో గజపతులతో నత్యంతమున్మైత్రి కల్గియుండిరి. కాశీఖండమం దిట్లు వీరభద్రారెడ్డి వర్ణింపఁబడినాఁడు:

"కర్ణాటోత్కళ పారసీకనృపసఖ్య ప్రాభవశ్రీనిధీ!"
"ఉత్కళ కర్ణాట తురుష్క రాట్పరమమిత్రా!"

"కర్ణాటభూపతి కానుకయనిపిన బాగాహయంబులు వాగెవట్టు। యవనాధిపతి యుపాయనముగా నసిపిన ముక్తాతపత్రంబు మోపిలయెత్తయు। ఒడ్డెధాత్రీనాథుఁ డంపద పుత్తెంచిన బింబారుణోష్ఠి సంసేవింపఁగా॥" ఈ ముగ్గురిలో నొకరు రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును నిర్మూలపఱచియుందురనుటకు సరియయిన ప్రమాణము దొరకకున్నది. వేమవీరభద్రారెడ్లకు వెలుగోటివెలమరాజులు ప్రబల విరోధులుగా నుండిరి అను బంధము చూడఁదగును. మాదయలింగమనేనిఁగూర్చి కల సీసమాలికలో "గంగసాక్షిగ మీఱి కదిసి రాజమహేంద్రవరము చూఱలుకొని వచ్చినాఁడు" అనియు, "వీరభద్రుని దొడ్డవిభు వేమనృపతుల యట్టఁడై కాలం దెబ్బెట్టినాఁడు" అనియుఁ గలదు. మఱికొన్ని పద్యములు గలవు. కాని రాజమహేంద్రవరమును వెలుగోటివెలమరాజులు పరిపాలించిన ట్లెక్కడను గానరాదు. బలవత్ప్రమాణములు లేక యిది యిట్లేయని నిర్ధారింపరాదు. శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు వేమవీరభద్రారెడ్ల యవసానమునుగూర్చి యిట్లువ్రాసినారు:

"...మంత్రియగు కపిలేంద్రగజపతి రాజ్యారూఢుఁడయ్యెను. ఇతఁడు మిక్కిలిసమర్థుఁడు, విక్రమాఢ్యుఁడు నగుటచేతఁ దనరాజ్యమును విస్తరింపఁజేయ సంకల్పించెను. రెడ్డిరాజ్యము నాపోసనము బట్టినఁగాని తనసంకల్పము నెరవేరఁజాలదు. అందులకై పదిసంవత్సరములు కృషి చేసెను. 1444 వ సంవత్సరమునఁ గపిలేంద్రగజపతి రాజమహేంద్రపురముపై దండయాత్ర వెడలివచ్చెను. ప్రౌఢదేవరాయలు రెడ్లకు సాహాయ్యముఁ జేయ వచ్చెను. ఉభయపక్షములవారికి యుద్ధములు జరిగినవి. కపిలేంద్రగజపతి యుద్ధమున గెలువఁజాలక యోడిపోవక మరలిపోయెను గాని తనపట్టువిడిచినవాఁడుగాఁడు. ప్రౌఢదేవరాయ లాసంవత్సరమున దాక్షారామభీమేశ్వరుని సందర్శించి యొకదానశాసనమును వ్రాయించి వెడలిపోయెను. తరువాత రెండు సంవత్సరములైన తరువాత విద్యానగరమునందు ప్రతాపదేవరాయలు మృతుండయ్యెను. ఇట్టి మహాసమర్థుఁడైన శత్రువు మరణమునొందినందునఁ గపిలేంద్రగజపతికి బలమెక్కువయయ్యెను. అతఁడు కర్ణాటసామ్రాజ్యమును స్వాధీనపఱచుకొని పిమ్మట తురుష్కులను జయించి దక్షిణాహిందూదేశమున నేకసామ్రాజ్యమును స్థాపింపవలయునని సంకల్పించి కృషి చేయుచుండెను."

అన్నదేవచోడుని వీరకృత్యములు.

ఇట్లుండగా మధ్యాంధ్రదేశమున నొక మహావీరుఁ డావిర్భవించెను. అతఁడు చోడవంశమున జనించినక్షత్రియుఁడు.

ఇగిని శాసనమొకటి రాజమహేంద్రవరము మ్యూజియములో నుండెను. ఈ తామ్రశాసనములోని కొన్ని పలకలు పోయినవి. అయినను గొంతవఱకు నీతనిచరిత్రము దెలిసికొనవచ్చును . . . . కామభూపాలునిపుత్త్రుఁడే అన్నదేవచోడుఁడు. సూర్యవంశమున జనించిన పిన్నండిరాజుయొక్క సోదరియగు ఇరుగాంబికను వివాహము జేసికొనియెను. 1383 వ సంవత్సర ప్రాంతమున నుండ్రాజు శూరవరపట్టణము రాజధానిగాఁ బరిపాలనము జేయుచుండెనని పూర్వప్రకరణమున దెలిపియున్నాఁడను. ఈపిన్నండి యనునాతఁడాయుండ్రాజువంశమున జనించినవాఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు వీరికి సంతానములేని హేతువు చేత వీరభద్రుఁ డనువానిని దత్తుచేసికొన్నట్లు గన్పట్టుచున్నది అన్నదేవచోడుఁడు బహామనీసుల్తానగు అల్లాఉద్దీన్ షాహాతో నొడంబడిక చేసికొని తురుష్కసైన్య సహాయ్యముతో రాజమహేంద్రపురరాజ్యములో గొంతభాగ మాక్రమించుకొనియెను. రాజమహేంద్రపురమునకుఁ దూర్పుభాగమున గజపతికిని వీరభూపాలునకును ఘోరయుద్ధములు జరుగుచుండెను దక్షిణమునుండి లింగమనాయఁడు, సింగమనాయఁడు మొదలగు పద్మనాయకులు కర్ణాటనృపతులకు సామంతులు గావునఁ గర్ణాటసైన్యములతో దండెత్తివచ్చిరి. రాజమహేంద్రపురరాజ్య మిట్లు యవనకర్ణాటకటక సైన్యములతో నొక్కమారు పోరాడవలసివచ్చెను. ఈ ఘోరయుద్ధములలో వేమవీరభద్రపృథ్వీశుల

సైన్యము హతమయ్యెను. వీరశిఖామణులైన సోదరులు ము
వ్వురును వీరస్వర్గమును జూఱగొనఁబోయిరి.........

శ్రీ వీరభద్రరావుగారు వ్రాసినవిషయము సంగతము గాఁదగును. రాజమహేంద్రప్రాంతములం దన్నదేవుఁడను క్షత్త్రియుఁడు రాజుగానుండెనని, ప్రసంగరత్నావళికూడఁ బలుకుచున్నది. అందుఁ గొన్ని శ్లోకము లన్నచోడదేవుని గూర్చి కలవు. శ్రీవీరభద్రరావుగారు పేర్కొనిన శాసనము మిక్కిలి విలువగలది. ఆశాసనము దలివిగా వారు వివరించినవిషయము లింతకుముందు తెలియరాలేదు. ఆశాసనము సవిమర్శముగా ముద్రితము కావలసియున్నది. వీరభద్రరావుగారు శాసన రచనాకాలమును బేర్కొనలేదు. అందుఁ గొన్నిరేకులు పోయినవఁట!

ముఖలింగమునందుఁ జూడఁగా శౌర్యవీర్యులయిన వీరభద్రాన్నదేవభూపాలుర గర్వసంరంభము నడఁగించి యంత మేటి లింగనమంత్రి యల్లాడభూపతిని వెలుఁగుసీమ నేలించెనని కలదు:

సీ. ఘూర్జరేశవసప్తమాడెబారుహవాంతి
వంతునాదిక్షితీశ్వరులఁ గెలిచి
యొడ్డాది మత్స్యవంశోదయార్జునుచేతఁ
బల్లవాదిత్యుచేఁ బలచమంది

దండకారణ్యమధ్య పులిందరాజ రం
భాహివంశజులకు నభయమొసఁగి
భానుమత్కులవీరభద్రాన్నదేవేంద్ర
గర్వసంరంభంబుఁ గట్టిపెట్టి

గీ. యవనకర్ణాటకటక భూధవులతోడఁ
జెలిమి పాటించి యేలించెఁ దెలుఁగుభూమిఁ
దన నిజస్వామి నల్లాడధరణినాథు
భళిర యరియేటిలింగన ప్రభువరుండు.

అల్లాడభూపతి కాటయవేమారెడ్డి చనిపోయినపిదపఁ గొంతికాలమువఱకు జీవించియుండెను. భీమఖండరచనకాలమున కాతఁడు చనిపోయెను. "అల్లాడభూపుండు రాజమహేంద్రంబు రాజధానిగా సింహాద్రిపర్యంతం బుత్కళకళింగయవనకర్ణాటలాటాంతర్ద్వీపంబైన ప్రతాపంబున.........ప్రభావుండై విశ్వంభరాభువనమండలంబుఁ బాలించెఁ దదనంతరంబ"— భీమఖండము.

శ్రీ వీరభద్రరావుగారు పేర్కొన్న యన్నలదేవుఁడే పయి భీమఖండపద్యమునఁ బేర్కొనంబడినవాఁడు. భీమఖండరచనకాలమువఱ కాతఁడు పరాభూతుఁ డగుచువచ్చి తర్వాతఁ గాశీఖండరచనానంతరమున విజయముగాంచెనేమో! ఆశాసనము సమగ్రముగా ముద్రితమయినఁగాని నిశ్చయపరిజ్ఞానమేర్పడదు:

శ్రీనాథునకు మరలఁ జిక్కులు.

ఎట్లోగాని, వేమవీరభద్రారెడ్డి ప్రభృతులు క్రీ. 1450 ప్రాంతముల నంతరించి రనుమాట వాస్తవము. తర్వాత రాజమహేంద్రవరరాజ్యము రెడ్లపాలనమున లేకుండుట వాస్తవము. శ్రీనాథుని యాలంబనము మరలఁ జదికినది. కష్టము! అధికగౌరవముతోఁ దన్నాదరించుచుండిన కోమటి వేమనను గోల్పోయినాఁడు. కొండవీటిరాజ్యము కూలెను. ఉదయించెను మరల రెడ్డిరాజ్యము రాజమహేంద్రవరమున; అక్కడ భోగభాగ్యములతోఁ దొప్పదోఁగినాఁడు అంతలో నదియు నస్తమించెను. ఇస్సిరో! ఎట్టివిప్లవములు! నేఁటివఱకును శ్రీనాథునివర్తనము విశృంఖలమే! ఆదరించు రాజులయొద్ద నానందముతోఁ గడపవలసినకాలమింక; ప్రాయముఁ బ్రొద్దు పడుమటికిఁ దిరిగినది. అయిన నేమి! దేశాటనము తప్పదయ్యెను. వేమవీరభద్రారెడ్లు చనిపోయిన తర్వాత శ్రీనాథుఁ డించుమించుగా నిర్వది యేండ్లు జీవించినాఁడు. ఆకాలమున కుటుంబభరము హెచ్చుగానుండెను గావలయు. దౌహిత్రాది పోష్యవర్గమును దప్పనిదిగా నుండియుండును.

పంటమైలారుని యాశ్రయము.

శ్రీనాథుఁ డిల్లుగదలవలసి యున్నాఁడు. కాని కొండవీటనున్న సంసారమునకు జీవనోపపత్తి కల్పింపవలసియున్నది.

అది కుదిరినఁగాని తాను హెచ్చుకాలము దేశాటనము జేయ నసిపడదు. ఇందుకయి పంటరెడ్డియు, విద్యానగరప్రభువులకు లోఁబడిన సామంతుఁడును నగు మైలారరెడ్డిని దర్శించినాఁడు. ఈరెడ్డి శఠమర్షణగోత్రజులగు శ్రీవైష్ణవులకు శిష్యుఁడు. శక. 1350 కీలకసంవత్సరమున మైలారరెడ్డికోర్కెపై ప్రౌఢదేవ రాయఁడు తక్కెళ్లపాడు, పోలవరము, అను రెండుగ్రామము లను బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెను. మైలారరెడ్డి తనకు యుద్ధవిజయములను గల్గించినందులకుఁ బరితుష్టుఁడై, ప్రౌఢ దేవరాయ లాతని యభీప్సితము నెఱవేర్చినాఁడు. పెదకోమ టివేమునవంతరము కొండవీడు నాక్రమించుకొనుటలోఁ బ్రౌఢ రాయల కితఁడు తోడ్పడి యుండవచ్చును. కొండవీడుప్రాంత దేశ మీతని యేల్బడిని గొంతకాల మున్నది. మైలారరెడ్డి కంకితముగా శ్రీనాథుఁ డేమేని కృతులు రచియించెనేమో యెఱుఁగరాదు. శ్రీనాథుని కృతులుగాఁ బేర్లుమాత్రము తెలియునవి నందనందనచరిత్ర, వల్లభాభ్యుదయము మొద లగునవి కొన్ని కలవు. అందొకటి యీతని కంకితమయి యుం డవచ్చునేమో! శ్రీనాథుని నిర్యాణకాలపద్యమున "కైలాస గిరిఁ బంట మైలారువిభుఁ డేఁగె దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు?" అని కలదు.

పల్నాడు ప్రయాణములు.

ఈకాలమున శ్రీనాథుఁడు కొండవీటికిఁ జేరువనున్న పలినాడు మొదలగుప్రదేశముల కరిగి కొంతధనమార్జించు

కొని వచ్చుచుండెడువాఁడు. పల్నాటిసీమనుగూర్చి శ్రీనాథుఁడు రచించినవిగాఁ జెప్పఁబడెడు చాటుపద్యము లీకాలమందలివి కాఁ దగును. చాటుపద్యమణిమంజరి, ప్రథమ, ద్వితీయభాగములలో నాపద్యములఁగొన్నిటిఁ జేర్చితిని. కొన్నింటినిమాత్ర మిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను:—

క. రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా
డెసఁగంగా రంభయైన నేకుల వడకున్
వసుధేశుఁడైన దున్నును
గుసుమాస్త్రుండైన జొన్నకూడే కుడుచున్.

పలినాటిసీమలో నెంతోలోతుత్రవ్వినఁగానిఁ నీళ్లూరవు. అక్కడఁ జేఁదత్రాళ్లు కొండవీటిచేఁదత్రాళ్లకు ద్విగుణములై యుండవలయును. అంతలోఁతు త్రవ్వినను గొన్నిచోట్ల నీరూరక రాతిచట్టు వచ్చును. కాన నీళ్లకై యెంతోసొమ్ము వ్రయము పెట్టియు నొక్కప్పుడు భంగపడవలసి వచ్చుచుండును. ఇది తెల్పుచుఁ జెప్పినపద్యము:—

ఉ. అంగడి యూరలేదు, వాయన్నములేదు, శుచిత్వమేమి లే
దంగన లింపులేరు, ప్రియమైన వనంబులు లేవు, నీటికై
భంగపడంగఁ బాల్పను కృపాపరు లెవ్వరు లేరు, దాతలె
న్నంగను సున్న గాన పలినాటికి మాటికిఁబోవ నేటికిన్

పల్నాటిదేశమున గ్రామమున కెవ్వరేని పెద్దలు వచ్చి నప్పుడు గ్రామపురోహితుసింట విడిదలసేయింతురు. వారిండ్ల

లోఁ దమతమ యాశ్రితులయిండ్లకుఁ గుట్టియిచ్చుటకై విస్తరాకులు నిల్వయుంచుకొందురు. అక్కడఁ బురోహితులే కరణముగార్లకు విస్తళ్ళుకుట్టి యివ్వవలెనఁట!— శ్రీనాథుఁ డొకపురోహితునింట విడిసి యారోఁత నిట్లు వర్ణించెను:

ఉ. దోసెఁడు కొంపలోఁ బసులత్రొక్కిడి, మంచము, దూడరేణముల్
బాసినవంటకంబు, పసిబాలురశౌచము, విస్తరాకులున్
మాసినగుడ్డలున్, దలకుమాసినముండలు, వంటకుండలున్
రాసెడుకట్టెలున్ దలఁపరాదు పురోహితులింటికృత్యముల్.

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నలె తప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నుగఁ బల్నాటనున్న ప్రజలందఱకున్.

గీ. చిన్నచిన్నరాళ్ళు చిల్లరదేవళ్ళు
నాగులేటినీళ్ళు నాఁపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్ళు సర్పంబులును తేళ్ళు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్ళు.

మొరసరాజ్యము.

మఱియు మొరసరాజ్యమునుగూర్చి శ్రీనాథునివిగాఁ గొన్ని చాటుపద్యములు గలవు. మొరసరాజ్యమనఁగాఁ గర్నూలుమండలమనియు, మొరసరాళ్లు విస్తారముగా నుండుటచే నాదేశమున కాపేరు వచ్చెననియుఁ దెలియుచున్నది. శ్రీనాథుఁ

డీకాలమున నక్కడికిఁ గూడ నరిగెడివాఁడు.' చాటుపద్యము లున్నవి. ఉదాహరింతును:—

ఉ. గొంగడి మేలుపచ్చడము కుంపటి నల్లులు కుక్కిమంచముల్
జెంగటవాయు తైలము లజీర్ణపుమందులు నుల్లిపాయలున్
ముంగిట వంటకట్టియలమోపులు దోమలు చీఁపోతులున్
రంగ! వివేకి కీమురసరాజ్యము కాఁపుర మెంతగోఁతరా!

ఉ. వంకరపాగలున్ నడుమువంగినకత్తులు మైలకోఁకలున్
సంకటిముద్దలున్ జనుపశాకములున్ బలుపచ్చడంబులున్
డెంకగు నోరచూపులును దేఁకువదప్పిన యేసబాసలున్
అంకులబ్రహ్మ యీమురసరాజ్యము నెట్లుసృజించె నక్కటా!

శృంగార శ్రీనాథము.

అష్టమ ప్రకరణము.

సీ. వీరభద్రారెడ్డి చేరెను దివికి రా
జమహేంద్రవరపు టాశ్రయము తొలఁగె
విప్లవంబులఁ గొండవీడు చేడ్పడియుండె
నేకరంబగు సొమ్ము లేకపోయె
పసుమఱ్ఱఁ దిరిగెను బ్రాయంపుఁబ్రోడ్డ లేఁ
బగను వైకొనె నిల్లు జరుగ దయ్యె
ఇచ్చుచుండెను దినవెచ్చము వైలాసఁ
డాఁజించెఁ బల్నాటి కరిగి కొంత
గీ. వీరకథ. వీరయును, సుకుమారచరిత
మొదలుగాఁ గబ్బములు చెప్పెఁ బ్రదికి బ్రదికి
నిస్వతకుఁ బాలుపడి దాని దుస్స్వభావ
మెఱిఁగెఁ గవిసార్వభౌముఁ డిట్లెఱియువాఁడె?

పల్నాటి వీరచరిత్రము.

రాజావలంబము విఱిగిపోయిన తర్వాతఁ గొండవీటి నెలకొని పల్నాడు ప్రాంతములఁ బర్యటించునప్పు డక్కడి ప్రజల ప్రార్థనము చేతఁగాని, దేశచరిత్రాభిమానము చేతఁగాని, శ్రీనాథుఁ డీగ్రంథమును రచించియుండును. పల్నాటివీరచరిత్రము భారతము వంటిది. అందనేకభాగము లున్నవి పర్వముల

వంటివి. ఆమూలాగ్రముగా శ్రీనాథుఁ డాగ్రంథమును రచించినట్టు తోఁపదు. ఇప్పు డుపలభ్యమానములగుచున్న పల్నాటి వీరచరిత్రభాగములలో శ్రీనాథునికృతు లేవో స్పష్టముగా నిరూపింపఁ గుదురదు. కొన్నింట శ్రీనాథరచనానుసారముగా రచనము చేయఁబడినట్టుండును. కొన్నింట శ్రీనాథరచనమే యున్నట్టుండును. ఆదిని శ్రీనాథుని పేరు, అంతమున నన్యుని పేరు, దీనికి విపరీతముగాఁ గొన్నింటనుగూడ; కొన్నింటఁ గవిసార్వభౌమబిరుదము కానఁబడును. కొన్నింట శ్రీనాథకవిరాజరాజనిమాత్రమే యుండును. కొన్ని మంజరీరచనముగా నున్నవి. కొన్ని ద్విపదరచనముగా నున్నవి. కొన్నింటి కొకరచనము మాత్రమే యున్నది. కొన్నింటికి రెండుదెఱఁగులరచనములును మఱికొన్నింటికి మూఁడుదెఱఁగుల రచనములును గలవు. పల్నాటి వీరచరిత్రభాగములు కొన్ని యీక్రిందివిధమున నేర్పఱుపఁబడియున్నవి. రాజులపుట్టుక, కోళ్ళపోరు, గోపుయుద్ధము, కన్నమనేనియుద్ధము, మందపోటు, రాయబారము, గురిజాలయుద్ధము, కల్లిప్రతిష్ఠ, బాలునికథ, కొమ్మరాజుకథ, బ్రహ్మనాయనివిరుగు,—అని వినినిఁగూర్చి యిఁక ముందుఁ గొంతవిస్పష్టపరిజ్ఞాన మేర్పడఁగలదు. శ్రీనాథుఁడురచించిన పల్నాటి వీరచరిత్రము ద్విపదరూపమయి యుండవచ్చునని నాతలఁపు. క్రీడాభిరామములో నీక్రిందిపద్యమున్నది:

మ. ద్రుతతాళంబున వీరగుంఫితకథుంధుంధుంకిటాత్కార సం
గతివాయించుచు నాంతరాళికయతి గ్రామాభిరామంబుగా
యతిగూడన్ ద్విపదప్రబంధమున వీరానీకముం బాడెనో
క్కతె ప్రత్యేకముగాఁ గుమారకులు ఢెట్కారంబునం దూలఁగన్.

ఇందు ద్విపదగ్రంథమే పేర్కొనఁబడినది. మఱియు నాక్రీడాభిరామమునఁ బల్నాటివీరచరిత్రవిషయము హెచ్చుగాఁ గలదు. ఆగ్రంథము శ్రీనాథకృతియో యగునని నేను నిశ్చయించుచున్నాను. ఆవిషయము ప్రకరణాంతరమున రాఁగలదు. పల్నాటివీరచరిత్రగ్రంథకర్తల విషయము చిక్కుగా నున్నది. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోఁ బల్నాటివీరచరిత్రపుఁ బ్రతులు పెక్కులుగలవు. కాని యావియన్నియు భిన్నదేశప్రతులు కావు. కొన్నిపుత్త్రికలు. శ్రీనాథుఁడు, కొండయ్య, మల్లయ్య యను వారు వీరచరిత్రగ్రంథకర్తలుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నారు. ఒకానొకరు బలరామిసెట్టి యనువాఁడుకూడ గ్రంథకర్త కలఁడనిర. సరికాదు. బలరామిసెట్టి కొండయ్యతండ్రికాని, వేఱుగా గ్రంథము రచించినవాఁడుగాఁడు. ఈముగ్వురలో శ్రీనాథునికాలము మనమిప్పు డెఱుఁగుదుముగదా! కొండయ్య శ్రీనాథుని తర్వాతివాఁడే. ఆతనిగ్రంథము నాద్యంతములం దిట్లున్నది:

ద్వి. శరణత్రాణునిపేర సర్వేశుపేర
గిరిధరుఁడగు చెంప్రిగిరిరంగఘనుని

వేంకటవిభునకు విభవంబులొసఁగు
పంకజాక్షునిపేరఁ బరమాత్ముపేర.

చంద్రగిరిలో రాజ్యమేలిన శ్రీరంగరాయలకొడుకగు వేంకటాద్రి పయిన చెప్పఁబడినవాఁడు కావచ్చును. అట్లైన యీకొండయగ్రంథము శ్రీనాథునకుఁ దర్వాతనే చేయఁబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. మల్లయరచనకాలము గుర్తింప నాధారము నాకు దొరకలేదు. ఈముగ్వురుకవులును వేర్వేఱుగా సమగ్రముగా గ్రంథములను రచించినట్లు కన్పట్టదని చెప్పితిని. ఎవ్వరేయేభాగములను రచించిరో యదికూడ విస్పష్టముగా నెఱుఁగరాకున్నది కొన్నిపట్టుల రచనములు సంకరమయినవి. కృత్యవతరణికావసానములు తార్మారయినవి. చిరకాలమునుండియు నీచరిత్రము నీచజాతుల కంఠస్థముగుచుండి ప్రాయికముగాఁ దన్మూలమున వ్రాఁతకెక్కుచు నుండుటచేత నట్టివికృతిని గాంచినదని నేను దలంచుచున్నాను.

ఆంధ్రభాషోద్ధారకులలోఁ గలకాలము స్మరింపఁదగిన రసికశిఖామణి, సి ప. బ్రౌనుదొరగారు వీని నన్నింటిని బరిశీలించి యీక్రింది విధమున నభిప్రాయమిచ్చిరి. "శ్రీనాథుని కృతినిజూచి తక్కిన యిద్దరును గ్రంథరచనముచేసిరి గావున వారు శ్రీనాథునిఁ దమ గ్రంథములందుఁ బ్రశంసించిరి." ఇది యుక్తముగా నున్నదని నేనును దలంచుచున్నాను. ద్విపద

రూపమున మిక్కిలి సంగ్రహముగా నొక రచనము ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలోనే కలదు. అది మంచిరచనము కలదై చక్కఁగానున్నది. శ్రీనాథునిది కావచ్చునని నేను దలఁచుచున్నాను. కాని యది సంపూర్ణముగా లేదు. తక్కిన యిర్వురరచనములుగూడ మొదటినుండి తుదదాఁక లేవు. వీరచరిత్రమందలి యేకదేశమగు "బాలునికథ"ను శ్రీయక్కిరాజు నుమాకాంతముగారు బృహత్పత్రికతో నీనడుమఁ బ్రకటించిరి. వారు ప్రకటించిన పిదపనే యాకథ ననేకు లెఱుఁగఁ గల్గిరి. మంజరీరూపముననున్న గ్రంథమును వారు ప్రకటించిరి. కాని వారి ముద్రణమున నాకృతి యాకృతి చెడినది. గ్రంథావతరణికలో రెండు తెఱఁగుల రచనములు కలసిపోయినవి. అదియెల్ల నిక్కడ నిరూపింపఁబూనినచో గ్రంథవిస్తరమగునని వెఱచి విడచుచున్నాఁడను. ప్రాచీనగ్రంథములను ముద్రించునప్పుడు గ్రంథకర్తల రచనములను మార్పకుండుట న్యాయ్యము. కవిప్రయుక్తపాఠము గుర్తింపఁ గుదురనప్పుడు గ్రంథకర్తృమతానురోధమున నుచితసంస్కారము చేయఁదగును. గ్రంథపాతము లున్నప్పుడు కథాసమన్వయమునకై పూరణములు సయితము చేయఁదగును. ఆ పూరణములేవో తెలియఁదగినట్లు చిహ్నితములుగా నుండవలెను. ఈ గ్రంథసంపాదకులు యథేచ్ఛముగా గ్రంథమును మార్చిరి. కొంతచేర్చిరి. ఆమార్పులు చేర్పులు నన్నియుఁ దిన్నఁగాఁ దెలుప రయిరి. దానిఁ

జూచి శ్రీనాథుఁడు పల్నాటి వీరచరిత్రమును రచించెననుటయే కల్లయని కొందఱు మూలచ్ఛేదమే చేయుచున్నారు. శ్రీనాథుఁడు పల్నాటి వీరచరిత్రము రచించెను. కొన్ని భాగములు నిర్దుష్టరచనములుగలవి కలవు. అట్టివి శ్రీనాథునివిగా నిలువఁగలవు. వాచకలేఖకాదుల మూలమున దొరలిన తప్పులను పండితులు నిపుణముగాఁ బరిశీలించినచోఁ దొలఁగింపఁగల్గుదురు. ఉపలభ్యమానములగు వీరచరిత్రప్రతులనుగూర్చి తెలుపఁదగిన విషయమెంతో గలదు. సంక్షేపించితిని. ఆంధ్రదేశము, ఆంధ్రభాష, ఆంధ్రుల యాచారవ్యవహారములు, ఇంతయేల,–'ఆంధ్రత' యనునది మా గ్రంథమునఁ బరిస్ఫురించుచున్నది. ఉన్నంతవఱకు దాని నెన్నటికేని తిన్నఁగా వెల్లడింప నుత్సాహపడుచున్నాఁడను. పల్నాటి వీరచరిత్రమునకుఁ గథాసంగ్రహ మిది దగియున్నది:

పల్నాటిరాజయిన యనుఁగురాజునకు వీరవిద్యాదేవి, భూరమాదేవి, మైలమాదేవి యని ముగ్వురుభార్యలు. మైలమాదేవియందు నలగామరాజును, దక్క నిద్దఱందు మలిదేవరాజాదు లేడ్వురును, బుత్త్రులు జనించిరి. అనుఁగురాజునకు దొడ్డనాయుఁడు మంత్రి. ఈతని పుత్త్రులలో బాదయ్యయను వానిని దొలుత ననుఁగురాజు పెంచుకొనియెను. బ్రహ్మయ్యయను నతఁడు మహానుభావుఁడు. దొడ్డనాయునితర్వాత నితఁడే మంత్రి. అనుఁగురాజు రాచపుండుచే మృతినొందెను. మరణ

సమయమునఁ దనపుత్త్రిలను బ్రహ్మనాయుని కప్పగించి యరసి కాపాడుచుండుమని చెప్పెను. తదనంతరము నలగామరాజును బట్టాభిషిక్తునిఁజేసి బ్రహ్మయ్య తాను దోడై రాజ్యమేలించుచుండెను. ఒకప్పుడాతఁడు కప్పములఁ గొనితెచ్చుటకై యన్యదేశముల కరుగఁగా, నాదునెల్లి నాయకురాలను నొకవీరవనిత స్వశక్తిచే నలగామునొద్దఁ గార్యనిర్వాహకురాలై యాతని హృదయసీమయం దప్పటికి బాలురుగానున్న మలిదేవరాజాదుల యెడ విద్వేషాంకురముల నాఁటెను. నలగాముఁడు నత్యాశకు లోనై యాదుర్మంత్రములకుఁ జిక్కి తమ్ములఁ జెఱసాలలోఁ బెట్టించెను. బ్రహ్మనాయఁ డది యెఱిఁగి రాజ్యమును విభజించి మలిదేవరాజాదులకు మాచెర్ల రాజధానిగా నేర్పఱచి వారి నక్కడికనిపి తానునుదోడై వారిచే నక్కడ రాజ్యమేలించుచుండెను. నలగాముని రాజధాని గురిజాల. అతనికి మలిదేవాదుల రాజ్యము నపహరింపవలయునను దురాశ మెండయ్యెను. నాయకురాలు తనమంత్రశక్తిచే మలిదేవరాజానులకును నలగామునకును గోడిపోరాటము సమకూర్చెను. ఎవ్వరి కోడి యోడునో వారేడేండ్లు రాజ్యము విడి యన్యదేశములకుఁ బోవలసినట్లు పందెము. బ్రహ్మనాయఁడు కోడిని గొనిపోయెను. నాయకురాలు మంత్రప్రయోగముచే బ్రహ్మనాయునికోడి యోడిపోవునట్లు చేసెను. తర్వాత బ్రహ్మనాయఁడు చచ్చుటకు విషాన్నము పెట్టించెను. కాని దానివలన

నాతనికి విశ్రుతికలుగకపోయెను. బ్రహ్మనాయఁడు విష్ణ్వంశ సంభూతుఁడుగాఁ దలఁపఁబడుచున్నాఁడు. నాయకురాలిని మనము కర్ణునంశమున జనించినదానిఁగాఁ దలంతుము. ఒకగ్రంథ కర్త యీయిరువురజన్మప్రకారము చిత్రముగాఁ గల్పించెను. పందెముప్రకారము మలిదేవరాజాదులు మండాదియనుగ్రామమునకు రాజ్యమువీడి యరిగిరి. నాయకురాలిపన్నుగడచేతనే నలగాముఁ డక్కడ మలిదేవరాజాదుల గోగణమును బాడిపించెను. ఆగ్రహోదగ్రుఁడై బ్రహ్మనాయఁడు గుఱజాలకువచ్చి యలగామునకు మిక్కిలి చిక్కుగల్గునట్లు యుద్ధముసల్పెను. మలిదేవరాజాదులు మండాదివీడి శ్రీగిరిప్రాంతములకరిగి భిక్షావృత్తిమతము వారివలనఁ గొన్నిభూములు గుత్తకుఁ దీసికొని అకాలమెట్లోగడిపిరి. పదపడి తమరాజ్యముఁ దమకిమ్మని యల్లుమల్లురాజు (నలగామాదులకల్లుండు) నురాయబారిగా నంపిరి. నలగాముఁడు రాజ్యమీ నంగీకరింపకపోయెను. అల్లుమల్లుఁడు తిరిగివచ్చునెడఁ గ్రోవిలో నాయకురాలు విషగర్భితమగు పూఁబంతి మూలమున నాతనిఁ జంపించెను. పదపడి యిరువాగుల వారికిని గార్యమపూఁడియొద్ద యుద్ధము జరిగినది. అర్వదియేగురువీరులు వీరశయనమున శయించిరి. నాయకురాలియొక్కయు బ్రహ్మనాయనియొక్కయు శక్తిసామర్థ్యము లత్యద్భుతములు. బ్రహ్మనాయనితో సయితము నాయకురా లెదిరినిల్చెను. తుదకు శరణాగతుఁడయిన యలగామరాజును బ్రహ్మనాయఁడు రాజ్యము

న నిచ్చెను. ఈయుద్ధమున వీరశయనమున నొఱఁగిన వీరులెల్లరును బ్రహ్మలుగా భావింపఁబడుచున్నారు. కార్యమపూఁడిలో వీరి కాలయములు కట్టఁబడినవి. సంవత్సరోత్సవములు జరుగుచున్నవి. కానుక లర్పింపఁబడుచున్నవి. యుద్ధమారంభింపఁ బోవునపుడు బ్రహ్మనాయుఁడు కార్యమపూఁడి గంగధారమడుగుకడఁ గల్లుపోతురాజును బ్రతిష్ఠించెను. ఈక్రిందిచాటుధార శ్రీనాథునిదని వాడుక కలదు:

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు విష్ణువు చెన్నుఁడు కల్లుపోతురా
జారయఁగాలభైరవుఁడు నంకమశక్తియు నన్నపూర్ణ యా
పేరడు గంగధారమడుగే మణికర్ణిక గాఁ జెలంగు నీ
కారెమపూఁడిపట్టణము కాశిగదా పలినాటివారికిన్!

పల్నాటివీరుల సంగరము జరిగిన తర్వాతఁ జిరకాలమునకాకథ గ్రంథరూపమున నెలకొన్నది. పల్నాటిసీమయందుఁ బ్రజలాయాయెడల నాయాచరిత్రాంశములు జరిగినట్లు ఐతిహ్యములఁ జెప్పుకొనుచుండెడివారు. ఇప్పటికిని జెప్పుకొనుచున్నారు. ఈవిషయము క్రీడాభిరామమున నిట్లు తెలుపఁబడెను.

సీ. ఇచ్చోట భుజియించి రేకకార్యస్థులై
సామంతనృపతులు చాపకూడు
ఇచ్చోటఁ జింతించె నిచ్చ నుపాయంబు
నలినాక్షి యాగ్వల్లి నాయురాలు
నిజమనుశుద్ధికై నిప్పులయేటిలో
నోలాడె నిచ్చోట బీలసాని

యిచ్చోటఁబోరిరి యలపణంబుగఁ గొల్ల
పవతిల్లులబిడ్డ లవనిపతులు
భీమఁగు నాఁ డేవురు వీరపురుషు
లై మదోద్ధతి నిచ్చోట నాజిఁబడిరి
యనుచుఁ జెప్పుదు రైతిహ్య మచటఁ జట
జనప పెద్దలు పల్లెదేశములయందు.

నాఁటికి నాఁటికి నందుఁ గల్పితాంశములు హెచ్చినవి. యుద్ధవీరుల యెడ మాహాత్మ్యము సుస్థిరపడినది. గ్రంథరూప మగునాఁటికే చరిత్రము భారతభాగవతాదులవలెఁ బరమపవిత్రమగు పుణ్యకథగా నభ్యర్హితమయ్యెను. వీరభాగవతమనియు, వీరరామాయణమనియు నీకథాంశము ప్రస్తుతింపఁబడుచున్నది. కాని యిది యనేకసందర్భములందు భారతకథతోఁ బోలుచున్నది. బ్రహ్మనాయఁడు, నాయకురాలు మొదలగువారి జన్మాదిసందర్భములందు మూలముట్టుగాఁ గథలు కల్పింపఁబడినవి. బ్రహ్మనాయని మాహాత్మ్య మెక్కువగాఁ జెప్పఁబడినది. అనుఁగురా జుత్తరహిందూదేశమునుండి పాపపరిహారార్థమై దేశాటనము సేయుచుఁ గృష్ణాతీరము సేరి పాపనిర్ముక్తుఁడై పదపడి యక్కడ నిలకొనెనన్న సందర్భమునఁ గూడ భూతార్థము కలదో లేదో యని సందేహము కల్గుచున్నది. భారతయుద్ధముతో నీయుద్ధమును బోల్చుటకై యనేక కథాభాగములు సమకూర్పఁబడినవి. భారతకథయందు

మాయాద్యూతము కలదు. ఇందును గలదు. అందుఁ బాండవులకు శ్రీకృష్ణుఁడు తోడు. ఇందు మలిదేవరాజాదులకు బ్రహ్మనాయఁడు తోడు. అందు దుర్యోధనాదులకు శకుని కర్ణాదులతో దురాలోచనము. ఇందు నలగామునకు నాయకురాలితో దురాలోచనము. ద్యూతమున నోడినవారు ప్రవాసము సేయవలసినట్లు పందె మందును గలదు, ఇందును గలదు. విషాన్నము పెట్టించుట యందును గలదు. ఇందును గలదు. గోగ్రహణ మందును గలదు. ఇందును గలదు. రాయబార మందును గలదు. ఇందును గలదు. ఉత్తరకుమారప్రజ్ఞలందుఁ గలవు. అట్టివే తంబళకొమ్మయ్యప్రజ్ఞ లిందుఁగలవు.

ఇట్లెన్నియేని పోల్చిచూపనగును. అనుఁగురాజు మొదలగువారు కార్తవీర్యార్జునుని వంశమున జనించిన క్షత్రియులఁట. ఈయుద్ధము పండ్రెండవశతాబ్దిలో జరిగినది. పల్నాటిసీమలో మాచర్ల, గురజాల మొదలగు స్థలములందు ఇష్టకామేశ్వరస్వామి దేవాలయము లున్నవి. అనుఁగుగామరాజు (అలగామరాజు, అనుఁగురాజు, అనుగుగామరాజు ఒకనిపేళ్లే) చనిపోయినపిదప నాతనిపేర శివలింగములు ప్రతిష్ఠింపఁబడినవి కాఁబోలును. భీమేశ్వర, గణపేశ్వరాది శివలింగము లిట్టు ప్రతిష్ఠింపఁబడినవే. ఇట్టియాచార మీనాఁడును గలదు.

పాటలు-పదాలు.

శ్రీనాథుఁడు పల్నాటివీరచరిత్రము మాత్రమేకాక యట్టిరచనములను మఱికొన్నింటినికూడఁ జేసినట్లు తెలియుచున్నది. ఈవిషయమున శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారిట్లు వ్రాసిరి: "ఈతఁడు (శ్రీనాథుఁడు) పండితాదరణీయములగు కావ్యములను జెప్పుటయేకాక స్త్రీశూద్రాదుల కుపయుక్తములై సులభశైలి నొప్పు పాటలు పద్యములు రచియించెను. మనదేశములోఁ బెండ్లిపాటలు మొదలగునవియు గొల్లలు మొదలగువారు పాడుకొను గొల్లసుద్దులు మొదలగునవియు పగటివేషగాండ్రు చెప్పెడు కథాలాపములును శ్రీనాథునిచే విరచితములేయని ప్రసిద్ధిగలదు," అని. పెండ్లిపాటలు మొదలగునవి యేమిరచించెనో యెఱుఁగరాదుగాని గొల్లసుద్దులు రచించినది సత్యమే. ఆంధ్రదేశమున నెఱగొల్లలు, పిచ్చుగుంటులు మొదలగు జాతులవాండ్రు తెగలు తెగలుగా నూళ్ళవెంటఁ దిరుగులాడుచు శూద్రుల గోత్రప్రవరాదులఁ దెలుపుచుఁ గాసువీసములు గడించి జీవించుచుందురు. వాండ్రు పంటసమయములందుఁ గాఁపుపెండ్లకడ కరుగుదెంచి పాడుచుండు పదములకే గొల్లసుద్దులనిపేరు. గొల్లసుద్దులలోఁ బ్రధానమైనది కాటమరాజుకథ. ఇక్కడఁ గొంతవిస్తరించి వ్రాయవలసిన విషయమున్నది. తెలుఁగు

భాషలో వెలసిన రచనములను బ్రధానముగా రెండువేఱుఁగుల విభాగింపవచ్చును. సంస్కృతచ్ఛందోనుసారముగా నాక్షరగణములతోఁ జంపకోత్పలాదివృత్తరూపమున సంస్కృతపదజటిలమైన రచనమొకటి. భారతవర్షమునకెల్లను సామాన్యములయిన భారతరామాయణాది గ్రంథార్థము లిట్టిరచనములతో వెలసినవి మాత్రాగణఘటితమై తాళలయాన్వితముగు ఛందోబంధముగలిగి దేసిపలుకులతో నంధ్రదేశమునకు సహజమై వెలసిన రచనమొకటి. ఈరచనములం దాంధ్రప్రత్యేకధర్మము స్పష్టముగా స్ఫురించుచుండును. పాటలు పదాలు, రగడలు, ద్విపదలు, సీసములు, అక్కరలు, తరువోజలు మొదలగువృత్తము లీజాతిలోఁ జేరును. సీసమునకు, ద్విపదమునకు, రగడలకు, అక్కరలకు, చేరికగానుండు వృత్తభేదము లనేకములున్నవి. వీనిఁగూర్చి సంపూర్ణచర్చ విమర్శభాగమునఁ జేయుదును. తెనుఁగునకుఁ దోడిభాషలగు ద్రవిడకర్ణాటభాషలలో వీనివంటి వృత్తభేదములున్నవి. సీసగీత్యాదులయిదాఱుమాత్రమే వీనినుండి యాసంస్కృతచ్ఛందోఘటితమయిన రచనలలోనికిఁ జేరినవి. ఈరచనములందు ముఖ్యముగా నంధ్రదేశవిషయములే యితివృత్తములు. కురవంజులు, ఏలలు, జోలలు, పదాలు, మొదలగునవి యెన్నియో ప్రాచీనాంధ్రవ్యంజకములు రచనము లున్నవి. ఇట్టిరచనములలోఁ గూడ జగత్పవిత్రములయిన భారతరామాయణాది కథాంశ

ములు చేరినవి. కుచ్చెలకథ, లంకాయాగము మొదలగునవి యిట్టివే. అధికారిభేదమునుబట్టి వానిరచనముఁగూడ భేదించుచుండును. ఈవిషయమునఁ దెలుపవలసినదెంతో కలదు. ఉపేక్షించుచున్నాఁడను. యాదవరాజులకథలని, శక్తికథలని, పల్నాటికథలని, ముత్తెలుఁగుల కథలను జెప్పువాండ్రు, మూఁడు సంప్రదాయములవారుంద్రు, తెలుఁగుదేశమునఁ గలరు పల్నాటి కథలఁగూర్చి పూర్వప్రకరణమున వ్రాసితిని. వానిని జెప్పువాండ్రు పల్నాటిప్రాంతములం దున్నారు. ఆతెగ కాచార్యపురుషులు కాకెనువాండ్లలో నున్నారు వారు బ్రాహ్మణులు. శక్తికథలఁ జెప్పువాండ్రకుఁగూడఁ బల్నాటిలోనే యాచార్యపురుషు లున్నారు. వారును బ్రాహ్మణులే. పంబవాండ్రు బవినీండ్రు మొదలగువారు శక్తికథలఁ జెప్పుదురు. మొక్కుబళ్ళు, శక్తిజాతరలు మొదలగునవి జరుగునప్పుడు వాండ్రు సుద్దు లత్యావశ్యకములుగా నుందురు. మాతపురాణము, పరశురామరామాయణము, గౌతమపురాణము, మజ్జిచెల్లకథ, రేణుకయుద్ధము, కాకతమ్మకథ, అంకమ్మకథ, గంగాసమ్మకథ, మాతంగికథ మొదలగునవి వాండ్ర గ్రంథములు. అవియుఁ బల్నాటివీరచరిత్రమువలెనే ద్విపదమంజరీనిబద్ధములుగానే యుండును. క్రీడాభిరామమున నీగ్రంథార్థములు మిక్కిలి ప్రశంసింపఁబడినవి వానిఁగూర్చి క్రీడాభిరామప్రశంసలో ముందు వ్రాయుదును. మూఁడవ తెలుఁగుకథలు యాదవ

రాజులకథలు; ఎఱ్ఱగొల్లలు మొదలగువాండ్రీకథలను జెప్పెదురు. ఈ తెగ కాచార్యపురుషులు కలరో లేరో తెలిసినది కాదు. కాటమరాజుకథ, కదియాపులరాజుకథ, పోలురాజుకథ, వల్లురాజుకథ మొదలగునవి వీండ్రగ్రంథములు. ఇవియు ద్విపద మంజర్యాది దేశిచ్ఛందోనిబద్ధములే. యాదవరాజుల కథ లనేకములు కలవట. "యాదవశాస్త్రం యెద్దుమోత ప్రమాణ" మని చెప్పుదురు. పయివానిలోఁ గొన్నింటఁ జరిత్రోపయోగములగు విషయము లున్నవి. ఒంగోలు, వినుకొండ, పల్నాడు, నర్సారావుపేట తాలూకాలలో నీగ్రంథాధ్యేతలు పెక్కురున్నారు. ఆగ్రంథములన్నియుఁ బరిశీలింపఁ దగినవి. బహుయత్నమున నేను వానిలోఁ గొన్నింటిని జూడఁగల్గినాఁడను. ఇప్పు డిక్కడ మనకుఁ బ్రసక్తము కాటమరాజు కథ.

కాటమరాజుకథ.

ఇది పదుమూఁడవ శతాబ్దిని నెల్లూరును బరిపాలించిన మనుమసిద్ధిరాజునకును, నెఱగడ్డపాటి యేలికయగు కాటమరాజునకును జరిగిన యుద్ధచరిత్రము. పుల్లరియిచ్చు నొడంబడికపైఁ గాటమరాజు తనపశువులను మనుమసిద్ధిరాజు మేఁతబీళ్లలో మేపుకొని యక్కడ దన కోడెలలో నేదో నష్టమువచ్చినదన్న కారణమున నీయవలసిన పుల్లరి నెగఁగొట్టును. దానిపై మను

మసిద్ధి పశువులఁ బోనీఁడయ్యెను. పరస్పరయుద్ధమున కిది కారణము. ఈయుద్ధముననే తిక్కనసోమయాజుల పెద్దతండ్రి కొడుకు రణతిక్కన నిహతుఁడయినాఁడు. స్వల్పమగు నీచరిత్ర విషయమును శ్రీనాథుఁడు తనకవితాధార పాటించి కబ్బము కట్టినాఁడు. దీనిలోఁగూడఁ బల్నాటివీరచరిత్రము తీరునఁ బ్రకరణభేదము లున్నవి. శ్రీనాథునిగ్రంథము సాంకర్యమును బొందినట్టున్నది. శ్రీనాథగ్రంథానుసారముగాఁ దర్వాత మఱికొందఱీకథను పెంచి రచించిరి. పినయల్లయ యనుకవి యిట్లు వ్రాసి కొన్నాఁడు:

ద్విపద. గురుతైన సోమనాలుగోత్రాద్రిచంద్రుఁ
డరయంగ గంగులయల్లయ కూర్మి
తనయుండు సర్వజ్ఞ తగుసహోదరుఁడు
పినయల్ల యనువాఁడు ప్రియముతో జనుల
వలనొప్ప శ్రీనాథు వచనపద్ధతిని
పలికెను యదుశాస్త్ర చరితమంతయును
వినుపింతు బ్రాడవవీరులచరిత.

ఇప్పటికి అముద్రితములుగానున్న పల్నాటివీరచరిత్రము, కాటమరాజుకథ, యను రెండు గ్రంథములందును దేసి తెలుఁగు పలుకుబళ్ళు పెక్కులున్నవి. భాషాపరిశోధకుల కీగ్రంథము లమూల్యనిధులు. కాటమరాజుకథయను పద్యప్రబంధముకూడ నున్నది. అది ముద్రితము. ఆపద్యప్రబంధకర్త కూడ నాకథను శ్రీనాథుఁడు తొలుత రచించెనని చెప్పినాఁడు.

సీ. ఒకశుభదినమున నొగి శుభ్రమతి శౌరి
పూజావిధానంబు పొందుపఱచి
హరికథ వినివిని యారాత్రి నిద్రింప
శ్రీనివాసుండిట్లు చెప్పెఁ గలను
శ్రీనాథుఁడను కవిశ్రేష్ఠుండు ద్విపదగా
రచియించెఁ గాటమరాజు చరిత
మది నీవు నా పేర సంకేతముగఁ బద్య
గద్యాత్మకంబుగా ఘనత నుడువ
గీ. మనివచించి తిరోహితుఁడయ్యె నంత
నేను మేల్కాంచి యాస్వామి నెంచి మదిని
కాల్యకృత్యంబులను దీర్చి కడఁదలిర్చి
పండితావళిఁ గనఁగొను భక్తిమెయిని.

ఇట్టి మఱికొన్ని గ్రంథముల నట్టివానిని శ్రీనాథుఁడు రచించెనందురుగాని యవి యేవో యెఱుఁగరావు. శ్రీనాథుని రచన మిదియని నిరూపింపఁదగిన కాటమరాజుకథ నాకు గోచరింపలేదు. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోఁ గొన్నిప్రతులున్నవి.

వీథినాటకము.

శ్రీనాథకృతములును దదితరకృతములును నగు చాటుపద్యములను గ్రంథస్థపద్యములను గొన్నింటిని జేర్చి యచ్చు వచ్చిన తర్వాతఁ గొందఱు శ్రీనాథుని వీథినాటకమను పేర నొకగ్రంథమును ముద్రించుచున్నారు. ఆ పేరుతో నాపద్యసముదాయము ప్రాఁతవ్రాఁత ప్రతులలోఁ గానరాదు. అట్టి

పద్యములఁ గొన్నింటిని చాటుపద్యమణిమంజరిలో నేను సంధానించినాఁడను. శ్రీనాథుని వీథినాటకమందలి పద్యములు కొన్ని పయిపద్యసముదాయమునఁ జేరిన వనవచ్చును. కాని యాపద్యసముదాయమే శ్రీనాథుని వీథినాటకమనుట సరిగాదని నేను దలంచుచున్నాఁడను. శ్రీనాథుని వీథినాటకములోనివని యప్పకవి మొదలగువా రుదాహరించిన పద్యములు "కందుకకేళి సల్పెడు ప్రాకారమునన్" "కుసుమంబెట్టిన చీరకొంగు వ్రేలయన్" ఇత్యాదికములు పయిపద్యసముదాయమునుఁ జేరినవి.

అట్లైన శ్రీనాథుని వీథినాటక మేది? యని విచారము ప్రసక్తమగును. అప్పకవ్యాదులు శ్రీనాథుని వీథినాటకములోనివని యుదాహరించిన పద్యము లేగ్రంథమున నానుపూర్వితో నుండునో యాగ్రంథమే శ్రీనాథుని వీథినాటక మగును గదా! ఆగ్రంథము దొరకినది. దానిపేరు క్రీడాభిరామము.* అది వీథినాటకమే. ప్రదర్శనానుకూలముగా లేక, కొంచెము మార్పుతో నేకాశ్వాసప్రబంధముగా నున్నది. కాని దాని గద్యమున నది వీథినాటకమనియే పేర్కొనఁబడినది. ఇంతలోనే యది శ్రీనాథుని వీథినాటకమని సిద్ధాంతమేర్పఱుపను గుదురదు. ఆగ్రంథమున వినుకొండ వల్లభరాయఁడు తత్క-

* తంజాపురపు సరస్వతీభాండాగారమున నున్నది. బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు దానిని ముద్రించినారు.

ర్తగాఁ జెప్పఁబడినాఁడు. అప్పకవ్యాదులు చెప్పినది తప్పుకావ లెను. లేక శ్రీనాథుఁడే యాగ్రంథమును రచించి వల్లభరాయని పేరుపెట్టఁగా గ్రంథమున వేఱుపేరున్నను రంగనాథరామాయ ణాదులవలె నీగ్రంథముగూడఁ గర్తపేరనే లోకమునఁ బ్రచా రము గాంచియుండుటచే నప్పకవ్యాదు లట్లు చెప్పియుండవలెను. అప్పకవ్యాదు లుదాహరించిన పద్యములు పయిగ్రంథమున నానుపూర్వితోనున్నవి. ప్రక్షిప్తములనఁ గుదురదు. మీఁది రెండుపక్షములలో రెండవపక్షమే ప్రబలమని నేను దలంచు చున్నాను. ఇఁక మీఁదదానిని దెలిపెదను.

రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁడు.

సంస్కృతమునఁ బ్రేమాభిరామ మనుపేర రావిపాటి త్రిపురాంతకకవి రచించిన వీథిరూపకమున ననుసరించి యీ క్రీడా భిరామము తెలుఁగున రచింపఁబడెనని గ్రంథమునఁగలదు. దాని కిది తెలిఁగింపుగాదు. తెలిఁగింపయినచోఁ బేరు మాఱఁ గూడదు. సంస్కృతమునఁ బ్రేమాభిరామమును రచించిన త్రిపురాంతకుఁడు ప్రఖ్యాతాంధ్రకవి. ఆతనికవిత యతిప్రశస్త మయినది. ప్రాచీనకవీశ్వరు లాతని హెచ్చుగా మెచ్చుకొనిరి. క్రీడాభిరామకారుఁ డిట్లు ప్రశంసించుచున్నాఁడు:

ఉ. నన్నయభట్ట తిక్కకవినాయకులన్న హుళిక్కిభాస్కరుం
డన్నచు జిమ్మపూఁడి యమరాధిపుఁడన్నను సత్కవీశ్వరుల్

వెన్నుమటం గరాంజలులు చింతురు జేయుని రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాఁడ! తగునా యిటు దోసపుమాటలాడఁగన్?

త్రిపురాంతకుని కృతులు అంబికాశతకము, చంద్రస్తుతి, త్రిపురాంతకోదాహరణము* ననువానినుండి పెదపాటి జగన్నాథకవి పద్యములను ప్రబంధరత్నాకరమునఁ గూర్చినాఁడు. మదనవిజయమను గ్రంథ మొకటికూడఁ గలదని శ్రీరామకృష్ణకవిగా రనుచున్నారు. ప్రేమాభిరామము దొరకలేదు.

వల్లభరాయఁడు.

వల్లభరాయఁడు విద్యానగరాధీశ్వరుఁడగు హరిహరరాయలయొద్ద రత్నభాండాగారాధ్యక్షుఁడయి ములికినాటిలోని మోపూరును బాలించిన తిప్పనకుఁ గుమారుఁడు. హరిహరరాయండ్రు ముగ్గురున్నారు. రెండవ మూఁడవవారు క్రీ. 1402, 1412, వఱకునుండిరి. తిప్పన వారిలో నెవనియొద్దనుండినను దత్పుత్రుఁడు వల్లభరాయఁడు శ్రీనాథునికాలమువాఁడే యగును. శ్రీనాథుఁడు క్రీడాభిరామకర్తయనుట కితరసాధనము లెన్నియున్నను వల్లభరాయనికాలము వేఱగునేని అవియెల్లను బొల్లపోవును. కాలము సరివచ్చినది. ఆచిక్కు లేదు. క్రీడాభిరామమున వల్లభరాయని వంశవర్ణన మత్యధికముగా

* త్రిపురాంతకోదాహరణము తంజాపూరు లైబ్రరిలో నున్నది. శ్రీరామకృష్ణకవిగారు దాని ముద్రించిరి.

నున్నది. అంతేకాదు, వల్లభరాయని వాగ్వైభవాది వర్ణనము మితిమీఱియున్నది.

క. అహరవధిసమయనృత్య
త్రుహిణాంశుధరప్రచారధూతాభ్రధునీ
లహరీభ్రమఘుమఘుమములం
వహిఁ దిప్పయవల్లభన్న వాగ్వైభవముల్.

ఇత్యాదిగాఁ బద్యాష్టకమున్నది.

క. ఉపమించెద ధారాధర
తపనజకై రాజరాజధారానగరా
ధిప ధారాధరవాహులఁ
త్రిపురాంతకవల్లభుని వితీర్ణప్రౌఢిన్.

త్రిపురాంతకవల్లభుని వితీర్ణిప్రౌఢిని ధారాధరాదులతో నుపమించెద నని యీవల్లభుఁడే యనుకొనునా! ఎంతయు సంగతము! ఆకందపద్యాష్టకము భీమఖండాదులలోని కృత్యవతరణికాపద్యముల పోలిక కలది. గ్రంథాంతపద్య మీక్రిందిది:

చ. ముదమున ముల్కినాటిపురమోహనశైలసువర్ణకందరా
సదనుఁడు కాలభైరవుఁడు శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవముల్ కృపసేయుఁ గవీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశమహీరుహంబునకుఁ దిప్పయవల్లభరాయమంత్రికిన్.

భరతవాక్యరూపము ననేని గ్రంథకర్త పైవిధమునఁ దన్నుఁ దా నాశీర్వదించుకొనుట తుమ్ముకొని తానే శతాయు

పనుకొన్నట్లుండును. గ్రంథకర్త వల్లభరాయుఁడు కాఁడని పయిపద్యములు పలుకుచున్నవనుట యసంగతముకాదు. వల్లభరాయుఁడు "కవీంద్రకాంక్షితత్రిదశమహీరుహము" కావున విశేషధనమొసఁగి కవి యశోలోభమున నేతత్కావ్యకర్తృత్వమును దనపై వేయించుకొన్నాఁడనఁదగును. గ్రంథకర్త శ్రీనాథుఁడే యనుట కింకను బలిష్ఠమగు హేతూపత్తి చూపెదను.

పోలికలు.

శ్రీనాథుఁడు తన గ్రంథములలోఁ గొన్నిపద్యములను పద్యభాగములను భావములను మార్పుచేయక యొకతీరుననే కూర్చుకొనుచు వచ్చినాఁడు. స్వరచనమే యగుటచే సరిపడిన పట్టులందుఁ ముందురచించిన గ్రంథములలోని కూర్పులను జేర్చుకొనుట దోషముకాదుకదా! తిక్కనాదులుకూడ నిట్లు చేసిరి. ఎన్నటికిఁగూడఁ గ్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతి కాదను వాదము పుట్టకుండుటకో యనునట్లు శ్రీనాథకవి యనేకస్థలముల నిందుఁ దన తక్కినగ్రంథముల రచనములను జేర్చెను. ఆపోలిక లీగ్రంథము శ్రీనాథకృతమేయని చెప్పక చెప్పుచున్నవి. ఇతరకృతులందలి సరససంవిధానములను గాఁజేయు దొంగకవులు కొందఱున్నారు. వల్లభరాయఁడట్టివాఁడై శ్రీనాథరచనములను గొన్నింటిని జేర్చుకొని యుండరాదా యనరాదు. గ్రంథమామూలాగ్రము శ్రీనాథరచనముగానే

కన్పట్టుచున్నది. తస్కరకవుల తక్కిన స్వరచన మస్వరసమై, పొందిపొసఁగక తెలియవచ్చుచుండును. క్రీడాభిరామమునఁ బదసంవిధానము, అన్వయక్రమము, కారకప్రయోగవైచిత్రి పద్యోపక్రమనిర్వాహములు, ప్రతిపదము శ్రీనాథుని పేరుగ్గడించుచున్నవి. శ్రీనాథుని రచనాచమత్కారముల నెఱిఁగిన వారిది చక్కఁగా గుర్తింపఁగల్గుదురు. శ్రీనాథుని యితర గ్రంథములకు నీగ్రంథమునకుఁ గల రచనాసామ్యమును గొంత చూపుచున్నాఁడను:

శా. సారాచారమునన్ వివేకసరణిన్ సౌభాగ్యభాగ్యంబులన్
గాంభీర్యమునన్ బ్రతాపగరిమన్ దానంబునన్ బ్రజ్ఞా
ధారన్ దిప్పనమంత్రివల్లభు నమాత్యగ్రామణిం బోల్పఁగా
వేఱేమంత్రులు? సింధువేష్టితమహోర్వీచక్రవాళంబునన్.

—వీథి.

శా. వేరీ నిన్నెదిరింపఁగా జగమునన్ వీరుల్ ప్రతాపోద్ధతిన్
గాంభీర్యమునన్ బ్రభావమహిమన్ ధైర్యంబునన్ జాపవి
ద్యారంభంబున సాహసిక్యమున బాహాశక్తి నవ్యాయుధో
దారప్రౌఢిమ దేవదైత్యనగగంధర్వాదిసంఘంబులన్.

—హరవిలాసము.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకునమూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మనఃప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము.

—వీథి.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంతమత మువఃకాలకలన
శకునమూనాఁట యది బృహస్పతిమతంబు
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము
సర్వసిద్ధాంత మభిజిత్తు సమ్మతమగు. —భీమఖండము.

శా. ప్రాలెన్ దిక్కుల భానుభాన్వతికరప్రక్రీడదర్కోపల
జ్వాలాజాల జటాలజాంగలతటీ వాచాలకోయష్టులై
కోలంబంబుల మాఱుముట్టువిఱిచెన్ గ్రొవ్వేఁడి బీఁడలన్
జాలం గ్రాఁగి కరంబు వేఁడియగు కాసారాబ్జమై రేయముల్.
—వీథి.

శా. మాళింగోహాళి సంఘటించిన క్రియన్ మధ్యాహ్నవేళన్ మహా
కాళంబైన నభోవిభాగమున వీఁకంగాని భీకరండ యా
ప్రాలేయాహిత సంప్రదీప్తకిరణప్రక్రీడదర్కోపల
జ్వాలాజాల జటాలజాంగలతటీ వాచాలకోయష్టియై.
—హరవిలాసము.

పైపద్యముల సమానసమాససంవిధానము భట్టముురారిప్రణీతమగు ననర్ఘరాఘవ నాటకమునందుఁ గలదు. శ్రీనాథునకు భవభూతి, భట్టుమురారి నాటకములమీఁద నభిమానము మెండు. వారి నాటకములలోని రచనములను బెక్కుచోట్లఁ బుడికి పుచ్చుకొన్నాఁడు.

శ్లో. ఉద్దామద్యుమణిద్యుతివ్యతికరప్రక్రీడదర్కోపల
జ్వాలాజాల జటాలజాంగలతటీ నిష్కూజకోయష్టయః
భౌమోష్ణ ప్లవమానసూనకిరణ క్రూరప్రకారాద్వశో
రాయుఃకర్మ సమాపయంతి ధిగమూర్మధ్యాహ్నకాన్యాదిశః.
—అనర్ఘరాఘవము.

ఈ క్రిందిపద్యము కూడ భట్టమురారిశ్లోకచ్ఛాయ గలది:

శా. ఆమిత్రావరుణాంశసంభవుఁ వింధ్యాటోపవిధ్వంసి లో
పాముద్రాసహితుం గనుంగొనిరి యుత్పన్నప్రమోదంబునన్
వ్యామగ్రాహ్యపయోధరల్ కుటిలనీలాగ్రాలకల్ తథ్యమి
థ్యామధ్యస్థితమధ్యలాటనికసేనాధీశసీమంతినుల్.

—కాశీఖండము.

శ్లో. వ్యామగ్రాహ్యస్తనీభి శ్శబరయువతిభిః కౌతుకోదంచదక్షం
ప్రేక్షాపన్నీయమానః క్షణమచలమసౌ చిత్రకూటం ప్రతస్థే.

—అనర్ఘరాఘవము.

వ్యామగ్రాహ్యపదప్రయోగమున శ్రీనాథునకు మురుపు మెండు. బహువారము లాపదమును బ్రయోగించును. అది యాతనిసర్వగ్రంథములందును గలదు. "వ్యామగ్రాహ్యనితంబబింబ" —వీథి. "వ్యామగ్రాహ్యస్తను లగు భామినులు" —నైషధము.

వ. టిట్టిభ! యదె చూడుము వరుణరాజవారాంగనావిలాసదర్పణానుకారియై యహర్పతి క్రుంకఁబోయె — వీథి.

క. దేవాచలశిఖరంబునఁ
చిరమై యెక్కింతదడవు దినకరుఁ డొప్పెన్
వరుణుని శుద్ధాంతంబున
నరవిందాక్షులకు మించుటద్దంబగుచున్.

—భీమఖండము.

వ.... నెఱసంజయు మసమసకనిచీఁకటియుఁ గలసి దిక్సౌధకూట వాటీనికేతంబుల బ్రేలవిడిచిన గురివెందపూసలపేరుచుంబోలెఁ బొలుపుమిగిలె ......—వీథి.

క. పసుఁబాప యెండకోనలును
మసమసకనియిరులుఁ గలసి మనములరిచెంగ
వెసల నలంగదలగుంజా
విసరంబుల సరులఁ బ్రేలవిడిచినభంగిన్. —నైషధము.

వ... సంజకెంజాయయున్ గలయ బెరసి గురివెందపేరులయందంబు వహించుటయును... —నైషధము. సీ. గన్నేరుఁబూచాయ కరము సొంపు నీరాకాశి | మసుగు గోవతిపింజె విడిచికట్టి—వీథి. సీ. గన్నేరుఁబూచాయఁ గనుపట్టు శిలుగైన | సలిలకాసాయవస్త్రంబుగట్టి—నైషధము. సీ. గొజ్జంగి పూనీరు కలికిమేదించిన | గంగమట్టి లలాటకమునఁ దీర్చి —సిద్ధి. సీ. గొజ్జంగి పూనీరు కలికిమేదించిన కస్తూరి మేనఁ గలయనలఁదు—కాశీఖండము. సీ. నిద్దంపువెలిపట్టు నెఱికదూలినయప్డు తొడలమించులు వెలిఁ దొంగలింప—వీథి. సీ. అచ్చవెన్నెలచాయ నవఘళింపఁగఁజాలు నిద్దంపువెలిపట్టు నెఱికగట్టి—నైషధము. సీ. తోకచుక్కలఁబోలు తోరంపుఁ దెలిగన్ను లానైకోఁకున సిగ్గు నతికరింప. తే. తోకచుక్కలఁబోలు దృక్కోయజములు—నైషధము. సీ. అదె ముద్దరా ల్మ్రొసానమ్మ నివాసమ్ము—వీథి. గీ. మోప పోక ముసానమ్మ ముద్దగాలు—కాశీ. వ. చరణాంగుళీకుటిలనఖశిఖాకోటి వట్టనంబుగా—వీథి. సీ. కుటిలచంచూపుటకోటికుట్టనమున—నైషధము. సీ. కుటిలపాటలజటాంకురకుట్టనంబున—కాశీ. వ......కంఠగ్రైవేయ ఘంటికాటంకారంబులును—వీథి. వ....ఆఖండలదిశావేదండకంఠగ్రైవేయఘంటికాటంకారంబునుంబోలె.—భీమఖండము. వ. ...కరిఘటాగ్రైవేయ ఘంటికాటంకారంబులం బ్రోదిసేయుచు—నైషధము. వ...వాం

పేయ కుసుమచ్ఛదచ్ఛాయాదాయాదంబులైన...... —వీథి. వ... కఠోరపాఠీనచ్ఛాయాదాయాదంబులైన—భీమ. వ. ...... సుకుమార శుకచ్ఛదచ్ఛటాఛాయాదాయాదంబులై—కాశీ. వ. ...ముఖరవీణాక్వాణ పాణింధమంబైన మధురస్వరంబున—వీథి. వ. ...కలమధురవీణాక్వాణ పాణింధమంబైన రొమలుంగెత్తి—భీమఖం. వ... కాలకూటచ్ఛాయాపాణింధమంబైన...—కాశీఖం. వ...సంధ్యారాగంబు నింగియుంగిలికంబునం బెట్టె—వీథి. గీ...నింగి యుంగిలికాన నభ్యంగమార్గ్బ—కాశీ. ఉ. ఘ్రాణపుటీకుటీరములఁ గాపురముండఁ దొడఁగె—వీథి. వ... నాసికాపుటకుటీకుటుంబియగు పక్వాన్నగంధంబు.

శా. పంచారించిన నీపయోధరము లాస్ఫాలింతునో లేఁతబొ
మ్మంచుం గెంజిగురాకుమోవిణిసిధాత్వర్థం బనుష్ఠింతునో
పంచాస్త్రోపనిషద్రహస్యపరమబ్రహ్మస్వరూపంబు నీ
కాంచీదామపదంబుముట్టుదునో యోకర్ణాటశాటంకినీ!

మర్మజ్ఞు లీపద్యమును వినఁగనే శ్రీనాథుని రచనమని గుర్తింపఁగల్గుదురు. ణిసిధాత్వర్థప్రయోగమున శ్రీనాథునకు మిక్కిలి యభిరుచి: "ణిసిధాత్వర్థ మనుగ్రహింపఁగదవే! నీరేజపత్రేక్షణా!"—నైషధము.

సీ. చంద్రఖండములతో సరివచ్చు ననవచ్చు
విమలదంష్ట్రాప్రరోహములవాని
పవడంపుఁగొనలతోఁ బ్రతివచ్చు ననవచ్చు
కుటిలకోమలజటాఛటలవాని
ఇంద్రనీలములతో నెనవచ్చు ననవచ్చు
కమనీయతరదేహకాంతివాని

ఉడురాజరుచులతో నెఱవచ్చు ననవచ్చు
చంచన్మదాట్టహాసములవాని
గీ. నిగ్గుమాలిన మొలవానిఁ జిఱుతవాని
నెల్లకాలంబు ములికిరాడేలువాని
నధిపు మోహూగ్ర నవతారమైనవాని
భైరవునిఁ గొల్వవచ్చిరి భక్తవరులు.

ఈపద్యము క్రీడాభిరామప్రస్తావనలోనిది యగును. తంజాపూరుప్రతిలోఁ బ్రస్తావన సంపూర్ణముగా లేదు. ప్రబంధరత్నాకరమున నీపద్యమున్నది:

సీ. సరివచ్చు ననవచ్చు శతిమన్యువీటికి, ప్రతివచ్చు ననవచ్చుఁ బాలమున్నీటికి, ఎనవచ్చుననవచ్చు నిందు బింబమునకు, దొరవచ్చు ననవచ్చుఁ దోయజాక్షునిమూర్తికి.

—భీమఖండము.

చదువువారికిఁ జాలుననిపించునేమోయని నిలుపుచున్నాఁడను. ఇఁక నెన్నియేని చూపవచ్చును. "ప్రేమసంఘుత్తుణాగర్భంబైన—గోధూళిలగ్నంబునం బురంబు ప్రవేశింపవలయు—బాలార్కకిరణసంపర్కంబు—పీఁగ విటంకంబు—కుసుమంబెట్టిన చీర—పదియార్వన్నె పసిండి—చెక్కుటద్దములు—కోకిలము పంచమశ్రుతి కొసరినట్లు—విజ్జోడు—నిద్దంపుఁ జెక్కుల నీడ సూడ—కలకంఠీకలకంఠకోమలకుహూకారంబు— ఘంటాఘణాత్కారముల్ — కప్పురబోగివంటకము— పెసర్పప్పు—అదె దారువనభూమి—(ఇత్యాదిసీసము) ద్వ్యావాపృథివ్యవకాశముల్ —

పంచారించు—ఓలగందము—మిసిమింతుఁడు — కట్టెఱ్ఱ—ఊఱ్ఱూంతలు—ఇఱ్ఱింకులు మొదలగు పదములకు, సంవిధానములకు, శ్రీనాథునిసర్వగ్రంథములందును సంవాదములుగలవు. రచనాచమత్కారము చక్కఁగా నెఱుఁగనేర్చినవారికి శ్రీనాథరచనమనుట కీగ్రంథ మెల్ల నుదాహరణమే.

దోషములు.

కొందఱీగ్రంథము దోషభూయిష్ఠమనియు శ్రీనాథుఁడు దుష్టప్రయోగములఁ గావించువాఁడు కాఁడు గావున నీగ్రంథ మాతనిది కాఁజాలదనియు వాదించుచున్నారు. ఇప్పుడు ముద్రితగ్రంథము తప్పులతో నున్నదన్నమాట యొప్పుకోవలసినదే. కాని యవి ముద్రాప్రమాదములు. అట్టివానిని విడిచెదను. కవిపాఠములే కొన్నితప్పులని చూపఁబడునవి కలవు. వానినిక్కడ తెలిపెదను. వసివాళ్వాడుచు —ఇది తప్పుకాదు. శ్రీనాథున కిట్టిప్రయోగము నెచ్చ మక్కువ వెనుక్కుఎ. గుఱ్ఱిక్కిఱ్ఱింగుచు— అని కాశీఖండము. ఇది దుష్టమనుటకేమి ప్రమాణము? విశేషచర్చ యిక్కడ తగదని విడుచుచున్నాఁడను. పుప్పొలు వేసుకొనెఁ గడిగోయిన వాళ్లు ముసువఁగవచ్చునే— నాచనసోమునాథుఁడు. చాలదా? "భూదేవా ప్రశాంతం మహాపాపం"—తప్పుకాదు. "నమోవిశ్వసృజె విసుమింతకు"— నాచనసోమున. అనుకరణముండి తీఱవలెనేమి? ఎన్ని యిట్టివే

తప్పులనఁబడునవి? ఎందుకు! తొలుత నా కొక్క ప్రయోగము
నెడ సంశయము కల్గినది: "సుక్షత్రియ కులంబు నిక్షత్రియ
గఁజేయు కోపమునుఁగాంచిన యట్టి కోపకర్త." ఇక్కడఁ గోప
కర్తయనుట శ్రీనాథున కిష్టమగునా యని. ఈపదమే కాశీ
ఖండమునఁగూడఁ గన్పట్టినది: "అన్న మీయన్న కోపగాఁ
డనో కాఁడొ." ఇంక నేమి? పరిశోధింపఁగా నిది ప్రాచీనతరకవి
సమ్మతమే యని తేలినది. ఇంతట నీవిషయము ముగింతును.
ఈగ్రంథము శ్రీనాథరచన మనుటకుఁ బలువురు విశ్వసింపక
పోయిరి. అట్టి యవిశ్వాసము సమసిపోవుటకై యింత వ్రాయ
వలసెను. నా కీగ్రంథమునెడ నభిమానము మెండు. చరిత్ర
కారుల కీగ్రంథము నిధి. ఇందు వర్ణింపఁబడిన విషయములు
కొన్ని పేర్కొనెదను. "దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స," ఇది
కృష్ణరాయఁడు మెచ్చిన మెప్పుగాఁ దలఁపఁబడుచున్నది "జన
నిసంస్కృతంబు సకలభాషలకును దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు
లెస్స" యని శ్రీనాథుఁ డీగ్రంథమునఁ దనమెప్పు చెప్పెను.
కృష్ణరాయఁడు దాని ననువదించెను. ఈనాటకము మోపూ
రుభైరవుని తిరునాళ్లలోఁ బ్రదర్శింపఁబడినట్లున్నది. అది ములి
కినాటిలోనిది. ఇందలి యితివృత్త మేకశిలానగరవీథిని దిరు
గుచుఁ గాసల్నాటి మంచనశర్మయు నాతనికట్టనుఁగుఁజెలి
కాఁడు టిట్టిభసెట్టియుఁ బ్రభాతకాలము మొదలు చంద్రో
దయసమయముదాఁక సంచరించుచు జరిపికొనిన ప్రసంగ

ముగా నున్నది. మేదర మెలఁత, మాలవనిత, కాపుఁగన్నియ, కర్ణాటకాంత మొదలుగాఁ గొంతయంగనాజన మిం దభివర్ణింపఁబడినది. ఏకశిలానగరవర్ణన మిందుఁ జక్కఁగాఁ గావింపఁబడినది. రాజప్రాసాదముమీఁద గడియారమున మధ్యాహ్నకాలమునకు పదునాలుగంటలు మ్రోసెనట! అక్కడ భైరవుఁడు, చముడేశ్వరి, వీరభద్రుడు, బుద్ధదేవుఁడు, ముసానమ్మ, కుమారస్వామి, పాండవులు, కర్తారుడు (మసీదు) నను దేవతల గు ళ్లున్నట్టు చెప్పఁబడినది. కేశవస్వయంభూదేవుల దేవాలయములు ప్రధానములుగాఁ జెప్పఁబడినవి. ప్రతాపరుద్రీయాదులందుఁగూడ నా దేవాలయముల ప్రస్తావము కానవగును. రాజమార్గము వారణఘోటకశకటికాభటకోటి సంకులమట! మఱియు నక్కడఁ బల్నాటివీరులకును నేకవీర, కాకతమ్మ, మాహరమ్మ లను శక్తులకును జరుగు జాతరలు వర్ణింపఁబడినవి. పంబవాండ్రు బవినీండ్రు నేకవీరాపరుశురాములకథలను బాడుట మొదలగు జాతరవిషయము నేఁడును జరుగుచున్నవిధముననే వర్ణింపఁబడినది. జక్కులాండ్రసోబెయు మైలారభటుల (శివశక్తులు) సాహసకృత్యములు వర్ణింపఁబడినవి. పూటకూళ్లు, ఱిల్లు వర్ణింపఁబడినవి. పూటకు రూకయిచ్చిన సమృద్ధమయినభోజనము దొరకునట్టు చెప్పఁబడినది. మఱియు నిందు "ప్రతాపరుద్ర ధరణీశోపాత్త గోష్ఠీ ప్రతిష్ఠాపారీణ"యగు మాచల్దేవికిని వారాంగన

ప్రస్తావము గలదు. ఆమాచల్దేవి శ్రీనాథుని కాలమున నుండనేరదు గావున నేతద్గ్రంథము శ్రీనాథరచితము కాఁగూడదని యొకవికటవాద మున్నది. కవివర్ణించిన విషయము లప్పుడు వర్తిల్లితీరవలయునా? సంస్కృతప్రేమాభిరామమున నున్నదానిఁ దెల్గునకుఁ దార్చియుండరాదా? ముత్తమున కీగ్రంథము సంస్కృతగ్రంథమునకు సరియగు తెనుఁగు కాఁగు. కొన్నిమార్పు లుండును. సంస్కృతగ్రంథమునకుఁ బేరు వేరు; దీనికి వేఱుగదా! శ్రీనాథుఁడు కాకున్నచో వల్లభరాయఁడే గ్రంథకర్త కావలయును. అతనికాలమునకు మాచల్దేవియుండుట సంభావ్యమగునేమి? శ్రీనాథుఁడు నాతఁడును సమకాలమువారేగదా! మాచల్దేవి ధనసంపన్నురాలు. నాఁటి కాలమున గొప్పప్రఖ్యాతి గాంచినది. బెజవాడలో మాచల్దేవి కావించిన ధర్మకార్యములకు శాసనము గలదు. కాని యా శాసనమునఁ గాలనిర్దేశము లేదు. ఆశాసన మీమాచల్దేవి దేయని స్పష్టముగా ననుట కాధారము లేదు. ఉన్నంతవఱ కాశాసనము నుదాహరించుచున్నాను:—

“బెజవాడగ్రామమధ్యమందు వేంచేసిన శ్రీ భ్రమరాంబామల్లేశ్వరస్వామివారిదేవాలయం గర్భాలయంముందర పడివున్న నల్లసీసపురాయిమీద శాసనం:—

“బెజవాడ పాపవినాశనదేవర రుద్రపాదాలస్థానాల ధర్మాలకు, పినకూరు తలాభక్తుని కూతురు మాచల్దేవి తనకు

జెల్లిన వృత్తిక్షేత్రాలు:—ప్రత్తూరున పుట్టెండుక్షేత్రమున్ను, తాడేపల్లిని పుట్టెండుక్షేత్రమున్ను, పెనుంబాకను పుట్టెండుక్షేత్రమున్ను, గొల్లపూండిని పుట్టెండుక్షేత్రమున్ను, నగసూరుగ్రామానను పుట్టెండుక్షేత్రమున్ను, నున్నగ్రామాన పుట్టెండుక్షేత్రమున్ను, గుడుదలగ్రామాన పుట్టెండుక్షేత్రమున్ను, వెనకపల్లిగ్రామాన పుట్టెండుక్షేత్రమున్ను, యీ పదిగ్రామాలకే సరిపాటి పదిపుట్లక్షేత్రమున్ను పృథిలింగలగోత్రమువారికి పుణ్యాంగాను ధారవోసియిచ్చిన ధర్మశాసనం. మంగళ మహాశ్రీం జేయును."

మఱియు శ్రీకాళమతిరునాళ్ల వేడుక లిందు వర్ణింపఁబడినవి. నెల్లూరితూముకాలువ, మండపాక, పెనుబాక, మాహురము, నాగవరము, పానుగంటి కలుకోడి, బొన్నగడ్డ, తమిళేఱు, దాక్షారామము, అరవపిల్ల, యిందు బ్రస్తావింపఁబడినవి. గ్రంథాంతమం దీపద్య మున్నది.

క. నటులది దోరసముద్రముఁ
విటులది యోర్గల్లు కవిది వినుకొండ మహా
పుటభేదన మీత్రితయము
నిటగూర్చెను బ్రహ్మ రసికులెల్లను మెచ్చన్.

ఈగ్రంథము శ్రీనాథునికృతియయి వెల్లడి కాఁగల్గినందులకెంతయు సంతోషించుచున్నాఁడను. ఇందు పల్నాటి వీరచరిత్రపాటలు, పంబవాండ్రపాటలు మొదలగునవి వర్ణించు

పట్టునఁ జూపట్టు కవితోత్సాహమునుబట్టి చూడఁగా శ్రీనాథున కట్టిరచన మిక్కిలి రుచితమయినట్టు తోఁచుచున్నది. అతఁడిట్టి రచనలేన్నో రచించిన ఐతిహ్యములు గలవని వ్రాసితిని గదా!

*శివరాత్రి మాహాత్మ్యము.

ఈగ్రంథ ముపలబ్ధములయిన శ్రీనాథుని గ్రంథములలోఁ గడపటిదని నేను దలంచుచున్నాఁడను. కాశీఖండరచనలిందుఁ బొందుపడినవి. విస్తరభయముచే వాని నిక్కడ వివరింపకున్నాఁడను. అవి యీగ్రంథమునుండియే కాశీఖండమునకుఁ జేరియుండరాదా యనరాదు. "కాశింగోఁ జాద్రిపుష్కరిణీదుష్కరశుష్కగహనావళీదావదహనజిహ్వా" ఇత్యాదులు కాశీఖండరచనానుస్మృతిని జెప్పుచున్నవి. దాక్షారామ వేశ్యలప్రశంస యిందున్నది. "కర్ణాటదేశతాటంకినీదశనవజ్రాంకురములకాంతి" యించు స్మరింపఁబడినది. కవిసార్వభౌమ బిరుద మిందుఁ గానవచ్చుచున్నది. రాజమహేంద్రవరము ప్రాపు పోయినపిదపఁ గొండవీటనుండి పల్నాడుప్రాంతముల సంచరించుచుండినకాలమున శ్రీనాథుఁడు దీని రచించెను.

---

* ఇది యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారిచే సంపాదితమై వారిపత్రికలోఁ ప్రకటింపఁబడినది. గ్రంథపాతములున్నవి.

భిక్షావృత్తిమఠము.

శ్రీశైలమున భిక్షావృత్తిమఠమను జంగమమఠమొకటి కలదు. అది నేఁటికిని గలదు. తన్మఠాధీశ్వరులు శ్రీశైలపర్వతతత్ప్రాంతదేశములకుఁ బాలకులుగా నుందురు. ఆకాలము వారు మహైశ్వర్యసంపన్నులు. ఆమఠ మంతకుఁ గొంతప్రాచీన కాలమునుండి కలదని తెలియుచున్నది. పల్నాటి వీరచరిత్ర కాలమున కామఠము కలదు.

శాంతభిక్షావృత్తి.

తన్మఠాధీశ్వరులకు భిక్షావృత్తులని పేరు. వారిలో శాంతభిక్షావృత్తి మహోన్నతుఁడుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నాఁడు. మన శ్రీనాథుని శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకుఁ గృతిపతియయిన శాంతస్వామి యాశాంతభిక్షావృత్తికి మూలభృత్యుఁడు. ఒకప్పుడు శివరాత్రిమహోత్సవసమయమున మల్లికార్జునదేవ దర్శనార్థము శ్రీనాథుఁడు శ్రీశైలమున కరిగెను. అక్కడ ధర్మకర్తలుగానున్న యాభిక్షావృత్తిమఠాధీశ్వరులు శ్రీనాథుని సత్కరించి కృతికోరిరి. మల్లికార్జునదేవుని ముఖమంటపమున నధ్యాసీనుఁడయి శాంతభిక్షావృత్తియతీశ్వరుఁడు శివకథావినోదమునఁ బొద్దుపుచ్చుచుఁ దనభృత్యుఁడగు శాంతయ్యను శ్రీనాథునిచేఁ గృతిగొనుమని నిబోధించినట్టు శివరాత్రిమాహాత్మ్యమందున్నది. కాంతభిక్షావృత్తి యతీశ్వరుని శాసనములు కొన్ని

కర్ణూలుమండలమునఁ గలవు. ఆతఁడు సరిగా శ్రీనాథునికాలమువాఁడే. ఆంధ్రకవిత్వమం దాతని కత్యంతాదరముండెను. ఆకాలమున నామతాధీశ్వరు లంధ్రులయియుండిరేమో; కాని యిప్పటివారు కర్ణాటకులు. శాంతభిక్షావృత్తి తన భృత్యునికిఁ గృతి నిప్పించుటయేకాక తానుగూడ గౌరనమంత్రిచే నవనాథ చరిత్రమను తెనుఁగుకృతి మల్లికార్జునదేవున కంకితముగాఁ జెప్పించుకొనియెను.

నవనాథచరిత్రకారుఁడు గౌరన సరిగా శ్రీనాథుని కాలమువాఁడు. ఆతఁడు సంస్కృతమున లక్షణదీపికయను గ్రంథమును రచించెను. ఈతనిఁగూర్చి "శ్రీనాథుని కాలపు కవులు" అను ప్రకరణమున విస్తరించి వ్రాయుదును. నవనాథచరిత్రమున శాంతభిక్షావృత్తియతీశ్వరుని ప్రాభవము బాగుగా వర్ణింపఁబడినది. అనుబంధము చూడఁదగును. శివరాత్రిమాహాత్మ్యము కృతిగాంచిన ముమ్మడిశాంతస్వామి వీరశైవవ్రతుఁడు. వారిపూర్వులు జైనమతధ్వంసము చేసినవారు. శివరాత్రిమాహాత్మ్యగ్రంథావతరణిక గ్రంథపాతములతోనున్నది. కావునఁ దెలియఁదగిన విశేషములు కొన్ని మఱుఁగుపడి యున్నవి. "సత్కవిసార్వభౌముండగు శ్రీనాథకవివరేణ్యునిఁ గృపావిశేషంబునంగాంచి శ్రీమన్మల్లికార్జున మహాదేవ... అంచుగండమండ్య రేవణా.... లోష్ఠయేకోరామే

శ్వరపండితారాధ్యాదిచాతుర్వర్ణ్యంబులుంగలిగినమా(హాసభ?) లోనుందు బందిన మల్లినాథగురుఁడు..."ఉదాహృతగ్రంథభాగమున గ్రంథపాతము లెక్కువగా నున్నవి. కృతిపతి జంగమదేవరగాఁ దోఁచుచున్నాఁడు. ఆనాఁడు జంగములకుఁ బ్రాభవము హెచ్చుగానుండెనని నవనాథచరిత్రపీఠికయు శివరాత్రిమాహాత్మ్యపీఠికయుఁ జెప్పుచున్నవి.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యకథాకవిత్వాదివిషయములను విమర్శించుట కిది చోటుకాదు. కాని గ్రంథము వడివడిగాఁ జెప్పఁబడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. శ్రీశైలముమీఁదనున్నప్పుడే పదియిర్వదిదినములలో నది రచితమయియుండవచ్చును. శ్రీనాథుఁ డట్టి గ్రంథము రచించుట కేండ్లును బూండ్లును బ్రయత్నింపవలసినవాఁడు కాఁడు. వాఁడిమీఱిన యాతనికవితాధార సజసజమని పాఱువాఱఁగలదు. ఆగ్రంథము శీఘ్రతరముగా రచింపఁబడినదనుట కందుఁ గాదంబరీరచనముల తెలుఁగుచేఁతలు, కాశీఖండ భీమఖండరచనముల పరివర్తనములు తార్కాణము. క్రీడాభిరామము శ్రీనాథరచనమే యనుట కాతని గ్రంథములకును క్రీడాభిరామమునకును గల రచనాసామ్యము నింతకుముందుఁ జూపియుంటిని. కానియందు శివరాత్రిమాహాత్మ్యరచనములఁ జూపలేదు. ఆప్రకరణము నేను రచించునాఁటికి శివరాత్రిమాహాత్మ్యము బయల్పడ

లేదు. క్రీడాభిరామమునకు శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకుఁగల రచనాసామ్యముఁ గొంత యిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను:

సీ. సరిగొన్న వెలిపట్టు జన్నిదంబులలుంగ యంటువాయంగఁ దానటుత
యైచి—వీథి.

సీ. సరిగొన్న వెలిపట్టు జన్నిదంబులతోడ రత్నాలతారహారముధరించి.
గీ. వాహకుండెక్కి విడిచిన వారువంపుఁ గొడమయునుబోలె—వీథి.

వ... చండాలకులవరారోహావాహకుం డెక్కి విడిచిన వారువంబునుబోలె—శివరాత్రి.

"వీథీవిటంకిము" వీథీనాటకములో నాలుగుచోట్ల నున్నది. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునఁగూడ నది నాలుగు చోట్లనున్నది. "అందుకొని పుష్పలావికిఁ ద్యాగమిచ్చి" (వీథి). "దానధర్మంబు లొనరించి త్యాగమిచ్చె" (శివరాత్రి). "ఆదియుగంబునం దావిర్భవించిన జననాథదేవుని శిరసువోలె" (ఇత్యాది సీసము వీథి). "ఆదికాలమున మాయావిలాసినియైన" (ఇత్యాది శివరాత్రి). "గంగమట్టియతోడి సాంగత్యమెడలిన, గంగమట్టి లలాటకమునఁదీర్చి" (వీథి) "గంగమట్టియమీఁదఁ గస్తూరిరసమున,—అప్పతిసుఁడు గంగమట్టియయు, బన్నిని నుస్నని"—(శివరాత్రి). శ్రీనాథుని సర్వగ్రంథసామాన్యములైన యీ క్రింది పదసంవిధానములు వీథీనాటకమునను, శివరాత్రి మాహాత్మ్యమునను గలవు. "వ్యామగ్రాహ్య—" "కంకణ ఝణఝ

ణాత్కారంబు," "గంధలహరీపాణింధమంబు," "కలకంఠీ......కోమలకుహూకారంబు," "చిఱుబంతిపసుపు," "ఓలగందము," "సీర్కారవినోదవతి" మొదలగునవి. "జనంగమపరిమద, కర్ణాటతాటంకిని," ఇత్యాదులు కొన్ని యీగ్రంథములందుఁ గలవు.

మఱికొన్నిగ్రంథములు.

ఇంతవఱకుఁ బేర్కొనఁబడిన గ్రంథములుగాక శ్రీనాథునిగ్రంథములు మఱికొన్ని లక్షణగ్రంథాదులం దుదాహృతములగు పద్యములఁబట్టి తెలియవచ్చుచున్నవి. అవి యేవయస్సున నెవరి కంకితముగా రచింపఁబడినవో యెఱుఁగరాదు. పేర్కొనెదను.

నందనందన చరిత్ర.

శ్రీనాథుని నందనందనచరిత్రమందలివని రంగరాట్ఛందమునను బ్రయోగరత్నాకరమునను రెండు సీసపద్యపాదము లుదాహరింపఁబడినవి. అవి యివి:—"గామాను జుండు నిరంతరము పదాఱువేల నూఱెనమండ్రు వెలఁదులతమి"— "శాశ్వతవిశ్వవిశ్వంభరాభార మీూరాజకుమారుఁ జేలంగలండు." వీని నాధారముగాఁగొని నందనందనచరిత్రమను శ్రీనాథకృతి కలదని విశ్వసింపరాదని నాయభిప్రాయము. రంగరాట్ఛందము మొదలగు కొన్ని లక్షణగ్రంథములందు

నన్నయభట్టారకాదుల యింద్రవిజయాదులందలివని కొన్ని పద్యము లుదాహరింపఁబడినవి. వాస్తవముగా నాయాకవు లాయాగ్రంథములను రచించిరాయని సందేహము కలుగుచున్నది. తనకిష్టమయిన భాషాచ్ఛందఃప్రయోగములను నిల్వరించుటకయి యాతఁడెక్కడివో కొన్నిపద్యములను వ్రాసినప్రఖ్యాతకవికృతములుగా నుదాహరించుచు వచ్చినాఁడని నేను దలంచుచున్నాఁడను. ప్రసిద్ధములయియున్న యాయా కవీశ్వరుల గ్రంథములందలి రచనలకును రంగరాట్ఛందఃకర్త యుదాహరించుకొనిన పరిజ్ఞాతప్రబంధపద్యముల రచనములకును బోలికయుండదు. రంగరాట్ఛందమందే గాక యాంధ్రకౌముద్యాదులగు మఱికొన్ని గ్రంథములందుఁ గూడ నిట్టితీరు గలదు. భాషాచరిత్రవేదు లీవిషయము నంగీకరింతురు. రంగరాట్ఛందమున నుదాహరింపఁబడిన యాసీసచరణములలో మొదటిది కుంటినడకతో నున్నది. రెండవది రేఫలకారముల యతిమైత్రికలది. అవి శ్రీనాథరచితములుగా నేను విశ్వసింపఁజాలకున్నాఁడను. విశ్వసించుట కితరప్రమాణము లేకఁ గానరావు.

వల్లభాభ్యుదయము.

శ్రీనాథుని వల్లభాభ్యుదయమందలిదిగా నీక్రింది పద్యము పెదపాటి జగన్నాథకవి ప్రబంధరత్నావళిలో నుదాహరించినాఁడు.

కామశాస్త్రము.

శ్రీనాథుఁడు కామశాస్త్రవిషయమున నేదోగ్రంథము రచించినట్లు తెలియుచున్నది. నెల్లూరిశివరామకవి కామకళానిధియను గ్రంథమున నావిషయమును బ్రస్తావించినాఁడు. పద్యైకదేశ ముదాహరింతును:

గీ. మఱియు శ్రీనాథుఁడాదియౌ పరమసుకవు
లెంతదుష్కరమతులైన వృద్ధులైన—

ఈశ్రీనాథుఁడు మన శ్రీనాథుఁడగునో కాఁడోయని సందేహించుటకుఁగూడ నవకాశమున్నది.

ధనంజయవిజయము.

శ్రీనాథుఁడు ధనంజయవిజయమను పేరుగల గ్రంథమును దంతులూరి గన్నభూపాలునిపేర రచించినట్లు మూర్తిత్రయోపాఖ్యానమను ప్రబంధమునఁ గలదు. మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము దంతులూరి బాపిరాజు రచించినది. అతఁడిప్పటికి నూఱేండ్లనాఁటివాఁడు.

సీ. అహితదుర్గాధ్యక్షు లద్భుతంబందంగఁ
  గ్రీడకై వడి నిల్చె దాడినాడ
అక్షుద్రదాన విద్యాక్షాత్రములచేతఁ
  బ్రతి యెవ్వరునులేక ప్రతిభగాంచె
తనకీర్తి దశదిగంతరగీయమానమై
  కనుపట్ట ధర్మమార్గంబు నెఱపె

శ్రీనాథసుకవీంద్రుచే ధనంజయవిజ
యంబను సత్కావ్యమంది వెలసె

గీ. నృపతిమాత్రుండె నిజపాదనీరజాత
ఘటితకోటీరవైరిభూకాంతమాన
సాంతరభయాపహార! శ్రీదంతులూరి
గన్నభూపాలమౌళి, దోర్గర్వశాలి.

—మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము.

ధనంజయవిజయమునఁ గిరాతార్జునీయకథ వర్ణితమై యుండునేమో! పయి మూర్తిత్రయోపాఖ్యానమందే గన్నభూపాలుని పూర్వుఁడు హరిసీమకృష్ణుఁడు ధాన్యవాటీపురాధిపతిగా వర్ణింపఁబడినాఁడు.

మ. కురియించెన్ బహుధాన్యవర్ష మఖిలక్షోణీప్రదేశంబునన్
హరియించెన్ విమతాంధకారములు బాహాగ్రాసిసూర్యప్రభన్
సిరిమించెన్ నృపవర్యులెంచ ఘనుఁడై శ్రీ ధాన్యవాటీపురీ
చిరసామ్రాజ్యరమాసమాశ్రయరమాసింహాసనాసీనుఁడై.

గన్నభూపాలుఁడు గూడ ధాన్యవాటీపురాధిపతిగా నుండవచ్చును. "క్రిడికైవడి నిల్చెఁ దాడినాడ" నని కలదు; గాని యక్కడ నిల్చుట యుద్ధకార్యార్థమయి కావచ్చును. తాడినాడ కయికలూరుతాలూకాలో నున్నది. పూర్వులు ధాన్యవాటీపురాధిపతులగుటచే నక్కడ నుండకున్నను దర్వాతి వారికి "ధాన్యవాటీపురాధిపతి" బిరుదము పరంపరాగతముగా నుండవచ్చును. ఒరయూరిపురవరాధీశ్వరేత్యాది బిరుముద

లిట్టివి యితరరాజుల కున్నవి. బమ్మెరకేసయమల్లయాలు రచించిన విష్ణుభజనానందమున నీ హరిసీమకృష్ణునిఁ గూర్చియు నాతనికిఁ దర్వాత బహుపురుషాంతరములఁ గూర్చియు గృత్యవతరణికలో వర్ణనమున్నది. ఉదాహరించెదను:

సీ. కుఱియించె నేగాజకుంజరుం డింపొంద
ధగ నాలకోటలో ధాన్యవృష్టి
ధరియించె నేధరాతలనాథుఁ డొగి వేడ్క
ఘనమైన జగమెచ్చుగండబిరుదు
వరియించె నేచంద్రవంశపావనుఁ డర్థి
సముగేశ దేవకటాక్షలక్ష్మి
హరియించె నేభూపహంవీరుఁ డుప్పొంగి
ప్రత్యర్థిరాజన్యపట్టణంబు
లతఁడు చెలువొందె జన్యరంగాగ్రజాగ్ర
దుగ్రఘనవిద్విషద్బలోదగ్రజఠర
పిఠరదృక్కాగ్రజాత సర్పిర్విశేష
కృతవిమలహేతి హరిసీమకృష్ణనృపతి.

ఆతనివంశమం దనేకపురుషాంతరములతర్వాతివాఁడు:

ఉ. కొండమదేవి కృష్ణనృపకుంజరువల్లను గాంచెఁ బుత్త్రులన్
ఖండనభీము నన్నజనపాలుని సింధుధరాధినాథు నా
ఖండలతుల్యుఁ బద్మనృపగణ్యుని శౌర్యకళాధురీణునిన్
గండరగండు ధాన్యకటకస్థిరసద్బిరుదాంకధుర్యునిన్.

కృతిపతినిగూర్చి యాశ్వాసాంతపద్యమున:—"గండరగండ! ధాన్యకటకపరివర్ణైకధురీణ!" అని కలదు. ఈగ్రంథము

శ్రీనాథునికిఁ బిదప బహుకాలమునకు రచింపఁబడినది. మూర్తిత్రయోపాఖ్యానకృతికారులు, విష్ణుభజనానందకృతిపతులు, నొక్కవంగడము వారగుదురు. కాని విష్ణుభజనానందకృతిపతులు "పెనుముచ్చ" ఇంటిపేరువారుగా నున్నారు.

శ్రీనాథునికాలమున ధాన్యవాటీపురాధిపతియనఁబడు గన్నభూపాలుఁడొకఁడు, మన కింతకుఁబూర్వ మెఱుకపడినాఁడు. అతఁడు పెదకోమటివేమారెడ్డిమామ. సంతానసాగరశాసనమున "శుక్రవారంబున శుభముహూర్తంబున శ్రీ ధాన్యవాటీపురాధిపతియుఁ, గృష్ణవేణ్ణాజలక్రీడావినోదుండు నగు గన్నభూపాలుననుఁగుఁబుత్త్రి, వీరనారాయణుఁడు వేమవిభుని దేవి, భూరిసద్గుణ నికురుంబసూరమాంబ" అని కలదు. ధనంజయవిజయకృతిపతి గన్నభూపాలుఁ డీతఁడు కావచ్చునేమో! అగుననుటకు ధాన్యవాటీపురాధిపతిత్వము, శ్రీనాథకాలీనత్వము, సరిపోవుట సాధకము. దంతులూరివారు క్షత్త్రియులుగాను, రెడ్లు శూద్రులుగాను, నుండుట బాధకము. కాని సాధకము బలవంతముగాను, బాధకము దుర్బలముగాను నున్నట్టు నేను దలంచుచున్నాఁడను. కోమటివేమారెడ్డియాస్థానకవియగుటచే శ్రీనాథుఁ డాతనిమామకుఁ గృతియిచ్చుట సంగతమగును. శ్రీనాథునికాలమున రాజ్యమేలుచున్న రెడ్డిరాజులకు క్షత్త్రియులతోఁ జుట్టఱికములు నడచినట్లు తెలియ

వచ్చుచున్నది. ఈవిషయమును శ్రీ వీరభద్రరావుగారింతకు ముందు వెల్లడించియున్నారు. శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారు దాని ననువదించియున్నారు. అది యించుక పేర్కొనెదను. కొరుమిల్లిశాసనములో నీక్రిందిశ్లోకమున్నది:

శ్లో. పౌత్రీం కాటయవేమయక్షితిపతేః పుత్రీంచ కాటప్రభో
ర్దౌహిత్రీం చతురర్ణవీం హరిహరక్షోణీపతేశ్శాసితుః,
తన్నామ్నా విదితాహ్వయాం హరిహరాంబాం చారు మగ్రిహయ
త్ప్రాణౌ వేమమహీశమల్లనృపతిస్సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యుత్సవమ్.

ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోని వ్రాఁతపుస్తకములలో నీశ్లోక మిట్లున్నది. శాసనము రాగిరేకులది. ఆరేకులుసీమకేఁగినవి. శ్రీ వీరభద్రరావుగారు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోని వ్రాఁతప్రతినుండి యీ శ్లోకము నుద్ధరించి యిట్లేయుదాహరించిరి. శ్రీ వీరేశలింగముగారు వీరభద్రరావుగారిపుస్తకమునుండి యెత్తికొనిరి. ఈ శ్లోకమం దొక యసంగతికలదని నేను దలంచుచున్నాఁడను. కొంచెమాఁగి యాయసంగతిని దెల్పెదను. అల్లాడరెడ్డి పెద్దకుమారుఁడగు వేమారెడ్డికి హరిహరాంబయను నామె భార్యయనియు, నాహరిహరాంబ కాటయవేమునకుఁ గొడుకుఁగూఁతురనియుఁ గాటయకుఁ గూఁతురనియుఁ జతుస్సముద్రములను నేలుచున్న హరిహరక్షోణీపతికిఁ గూఁతుకూఁతురనియుఁ బయిశ్లోకమున కర్థము. అప్పుడుచతుస్సముద్ర

ముల నేలువాఁడనఁదగిన హరిహరక్షోణీపతి నిస్సంశయముగా విద్యానగరాధీశ్వరుఁడే. అతఁడా కాలమువాఁడే. క్షత్త్రియుఁడే. కాటయవేమాదులు శూద్రులే. వీరిచుట్టఱికము సంగతియు గాఁగూడదుగదా! ఇట్టిచే యిప్పుడు తెలుఁగుదేశమున నొకత గవు రగులుచున్నది. అది కాకతీయుల విషయము. వారు క్షత్త్రియులగుట ప్రఖ్యాతముకదా! వారు శూద్రులతో జుట్టఱికములు చేసిరనియు శూద్రులనుటకుఁగూడ నాధారములు గలవనియుఁ గొందఱును అట్లుకాదని కొందఱును వాదప్రతివాదములు చేయుచున్నారు. అవి యెట్లేసి యగుఁగాక! నా కిక్కడ నంతగాఁ బ్రసక్తము కాదు. ఈ రెడ్డిరాజులకును విద్యానగర రాజులకును సంబంధమును దెలుపు శాసనశ్లోకమును ద్రోసిపుచ్చఁజాలము. రెడ్లందఱు సామాన్యముగా శూద్రులనిపించుకొనుచు వచ్చినను రాజ్యాభ్యుదయము కలిగినపిదప రాజులయిన రెడ్లు క్షత్త్రియులనికూడ ననిపించుకొనిరనుట కాధారమున్నది. శ్రీనాథాదులందఱును రెడ్లు చతుర్థవర్ణజనితులని పేర్కొనిరి. శివలీలావిలాసకర్త నిశ్శంకుని కొమ్మనకూడ నట్లే పేర్కొనెను. కాని రాచఱికము నెఱపిన యల్లాడరెడ్డిని వర్ణించునప్పుడు మాత్ర మాతఁడు దిక్పాలకాంశోద్భవుఁడని చెప్పెను. ఇంతతో విశేషమేమియు లేదుగాని యటుతర్వాత రాజయిన వీరభద్రారెడ్డిని వర్ణించునప్పు డాతఁడు చెప్పిన యాక్రిం

దిపద్య మా వీరభద్రారెడ్డి క్షత్రియుఁడయినట్లు తెలుపుచున్నది:

చ. వరకమలాప్తవంశమున వర్ణనగాంచి యమోఘమార్గణా
దరమునమించి శాంభవకథాసరణి న్మదిఁబుబ్బి యుల్లస
ద్భరతమతప్రవర్తన ముదంబువహించి తనర్తు రింపుసొం
పరుదుగ రామభద్రుఁడును నల్లనృపాలకు వీరభద్రుఁడున్.

'పౌత్రీం కాటయవేమయే'త్యాది శ్లోకమున నొక యసంగతి కలదని కొంచెమాఁగి దానిని జెప్పెదనని వ్రాసియుంటిని. అది యిది: ఆశ్లోక మిప్పుడున్నట్లే యుండునేని, కాటయవేమునకుఁ గాటయయని కుమారుఁడు కలఁడనియు, నాతఁడు హరిహరరాయల యల్లుఁడనియు, నాకాటయకూఁతురు హరిహరాంబయనియు నేర్పడును. హరిహరాంబను బెండ్లియాడిన వేమారెడ్డి యల్లయకుమారుఁడగుట, వీరభద్రారెడ్డి యన్నయగుట, మన మింతకుముం దెఱుఁగుదుము. మఱియు నావీరభద్రారెడ్డి, కాటయవేమునికూఁతురగు ననితల్లికి భర్తయనికూడ నెఱుఁగుదుము. కాటయవేమారెడ్డి తనయల్లునియన్నకుఁ దనకొడుకుకూఁతునిచ్చి వివాహముచేసినవాఁడగును. ఇట్టిది యెక్కడనేని సంగతముగా నుండునా? అనితల్లికి మేనగోడలగు హరిహరాంబ తోడికోడలయినట్లు; అల్లయవేముని సంబంధమునుబట్టిచూడఁగా ననితల్లి వీరభద్రారెడ్డికిఁ బినతల్లియగును. తల్లివరుస తలఁపరాదందురు. ఈశ్లోక

యింత యసంగతముగానున్నది. కాటయవేముఁడు క్రీ. 1416 వఱకు జీవించియున్నాఁడు. ఆతనికిఁ గుమారగిరితోఁబుట్టువగు దొడ్డాంబయం దనితల్లియును కూఁతురును గుమారగిరియను కొడుకును గలిగిరి. మల్లాంబిక యనునామె మఱొకర్తెకూడఁ గాటయవేమునకు భార్యకలదు. శ్రీవీరభద్రరావుగారు, వీరేశలింగము పంతులుగారు మొదలగువారు మల్లాంబికయే కుమారగిరితోఁబుట్టువని వ్రాసిరి. అది సరికాదు. కుమారగిరితోఁబుట్టువు దొడ్డాంబికయే కాఁదగును. తల్లాంబికయని యాతని కింకొక పత్నికూడఁ గలదట!

ఈవిషయ మింతకుముందుఁగూడఁ దెలిపితిని. కాటయవేముని తర్వాత నాతనికొమారుఁడు కుమారగిరి కొన్నినాళ్లు మాత్రమే జీవించెను. కాటయవేమునివంశము నిర్వంశమగుటచే రాజ్య మనితల్లికి సంక్రమించెను. ఆమెభర్త వీరభద్రారెడ్డి రాజయ్యెను. ఇంతయేకాని కాటయవేమునకుఁ గాటయయను కొమారుఁ డున్నట్లుగా నేశాసనమందుఁగాని, యేగ్రంథమందుఁగాని కానరాదు. ఆతఁడేమో బాల్యముననే చనిపోయి యుండవచ్చునను టకును గుదురదు. ఆతఁడు హరిహరరాయని యల్లుఁడట! హరిహరాంబయను కూఁతునుగనెనట. శ్రీవీరభద్రరావుగారుకూడ నీవిషయమును విశ్వసించియు విశ్వసింప నట్లు వ్రాసిరి. ఈశ్లోకమున నొక చిన్నతప్పిదము దొరలినదని నేను దలంచుచున్నాను. అది శాసనము చెక్కువారివలనఁగాని,

దానిఁ జదివి వ్రాసిన వారివలనఁగాని ప్రసక్తించియుండును. శ్లోకమందలి ప్రథమచరణ మీక్రిందివిధమున నుండఁదగును:

శ్లో. పుత్రీం కాటయవేమయక్షితిపతేః పౌత్రీంచ కాటప్రభోః.

హరిహరరాయని యల్లుఁడే కాటయవేమనయని దీనివలన నేర్పడును. హరిహరాంబ కాటయపౌత్రి, కాటయవేమునిపుత్రి యగును. కాటయవేముని వంశక్రమమిది:—

శ్లో. నప్తా కాటయశౌరేః పౌత్రో మారస్య కాటనృపసూనుః
వీరాన్నపోతనృపతే ర్జామాతా జయతి వేమభూపాలః.

తల్లాంబిక హరిహరరాయని కూఁతురగు నేమో! ఒకశాసనము మల్లాంబికసోదరుఁడు ముక్కంటిరాజని యున్నది. ఆశాసన మపరిశోధితము. కాటయవేముఁడు తన కుమార్తెల నిద్దఱను, వేమవీరభద్రారెడ్ల కిచ్చి పెండ్లిచేసెను. బాంధవముచేతనే రాజమహేంద్రవరమున వారు కలిసియుండగలిగిరి. అక్కచెల్లెండ్రు నన్నదమ్ముల కిచ్చి వివాహముచేయఁ గూడదను నాక్షేపమున్నది. దానికిఁ దగిన సమాధానముకూడ నున్నది. ఒక్కతల్లికడుపునఁ బుట్టిన యక్కసెల్లెండ్రు నొక్క తల్లికడుపునఁ బుట్టిన యన్నదమ్ములకిచ్చి పెండ్లి చేయరాదుగాని వైమాత్రేయత యున్నప్పు డది తప్పుకాదు. అట్టి వివాహము లనేకములు జరుగుచున్నవి. కాటయవేమునితర్వాత రాజమహేంద్రవరరాజ్య మాతనియల్లుం డిర్వురకును జెందఁదగుననరాదు.

కాటయవేమునకు రాజ్యము పిత్ర్యముఁ కాదు. భార్యయగు దొడ్డాంబిక మూలమున నరణముగావచ్చినది. కావున నారాజ్య మనితల్లికినిఁ దద్ద్వారమున నామెభర్తకును మాత్రమే సంక్రమించినది. "పుత్త్రః పౌత్త్రశ్చ తజ్జశ్చ, పుత్త్రికా, పుత్త్రిపవ చ—పుత్త్రికా, అనంతరం తత్పుత్త్రః" అనిదాయార్హులక్రమము. శ్రీనాథుఁ డీవిషయమును గాశీఖండమున సూచించినాఁడు. కలువచేరుశాసన మీవిషయమును స్పష్టపఱిచినది. అం దిట్లున్నది:

శ్లో. దురితరహితచిత్తో దొడ్డయాహ్లాదభూషో
భువమరిజనవశ్యాం భూయసాహృత్యదోష్ణా
విమలగుణయుతాయాం వేమభూపాత్మజాయా
మవనిపురసుధాయా మన్నితల్ల్యాం న్యధత్త.

కోరుమిల్లిశాసనము బార్నెటుదొరవారిచే నిటీవల సవ్యాఖ్యానముగాఁ బ్రకటింపఁబడినది. ఆదొరగారుకూడ ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోని వ్రాఁతప్రతిపాఠము విధముననే ప్రకటించిరి. వా రాశాసనముప్రతిబింబమును బ్రకటింపరయిరి. కాని మనకుఁ జిక్కఁదెచ్చినపట్టున వారు శ్లోకమునఁ గొంత (సజెషన్) ఊహాముల చేర్చిరి. మూలమెట్లున్నదో! సుదూరముపోయితిమి. రెడ్లకును, క్షత్త్రియులకును జుట్టఱికములు నడచె ననుటకు సంశయాస్పదమయిన సాధకము మఱియొకటి కలదు. అదియుఁ జక్కఁగాఁ బరిశోధింపవలసియు

న్నది. వేమవీరభద్రారెడ్లతల్లి యగు వేమక్షితిపాలుని పౌత్త్రియని కాశీఖండాదులం దున్నది. శివలీలావిలాసమున నిట్లున్నది:—

మ. ధరి(ర?)త్రీశ్రీనిధియన్మహీరమణుఁ డొప్పెన్ జోళబత్తిక్షితీ
శ్వరమాణిక్యముగా భీమలింగమనుజేంద్రశ్రేష్ఠుసత్పుత్త్రి భా
స్వరకారుణ్యదయాజనావనవిధాసంధాత్రి వేమాంబికన్
వరియించెన్ బలిభక్తి గౌరవదృఢవ్యాపారరీత్యంబికన్.

కోరుమిల్లి శాసనమం దిట్లున్నది:

శ్లో. శచీవశక్రస్య శివేవ శంభోః పద్మేవ సా పద్మవిలోచనస్య,
వేమాంబికా చోళకులేందుభీమభూపాత్మజా భూన్మహితాస్య జాయా.

అన వేమక్షితిపాలునికూఁతును బెండ్లాడిన భీమలింగమనుజేంద్రుఁడు చోళవంశజుఁడట! బత్తీశ్వరుని కొడుకట! వీరెవరో! ఏచోళులో! తెలియవలెను. అల్లాడరెడ్డిభార్య యగు వేమనృపాలుని కొడుకుకూఁతురని పూర్వము కొందఱు వ్రాసిరి. శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు శివలీలావిలాసమును జూచి కూఁతుకూఁతురుగాని కొడుకుకూఁతురుగాదని తొలుత గుర్తించిరి. అల్లాడరెడ్డివంశ్యులు వవ వేమారెడ్డివంశ్యులు వియ్యాలవారనుతలఁపు దీనిచేఁ దొలఁగిపోయెను. శ్రీ వీరభద్రరావుగారావల నారెండు కుటుంబములవారు దేసటివారనియు నొక్కయింటివారనియు గుర్తించిరి. దేసటియనునది యొకయింటిపేరో లేక యొకతెగకుఁ బేరోయని నా కిక్కడ సంశయమున్నది.

ఇప్పు డల్లాడరెడ్డిమామయై మనయెఱుకకువచ్చిన భీమలింగమను జేంమ్రుఁడు సూర్యవంశ క్షత్రియుఁడువోలె నున్నాఁడు. భీమలింగమను జేంమ్రునితండ్రి చోళబత్తిగదా! ప్రసంగరత్నావళిలోని యీక్రింది శ్లోకము లింతకుముందుఁ బేర్కొనఁబడినవే:

శ్లో. సూర్యో యస్య కులేశ్వరో గుణనిధి శ్శ్రీచోళబత్తిః పితా
సంత్రాణం శరణార్థినాం పదవనం పట్కూల మీశార్చనమ్
కించావారిత మన్నదాన మఖిలే నిత్యవ్రజం భూభుజాం (?)
ధన్యోఽయం చిర మన్నదేవనృపతి ర్జాగర్త్యజయ్యః పరైః.
శ్లో. రాజవేశ్యాభుజంగాంకో రాజన్యపరమేశ్వరః
అపి చోళోఽన్నదేవేంద్రో గండభేరుండలాంఛనః.

ఈశ్లోకములం దభివర్ణితుఁడైన చోళబత్తి యనవేమారెడ్డివియ్యంకుఁ డగునేమో! కాలము పరిపోవుచున్నది. అల్లయరెడ్డి క్షత్రియకన్యను బెండ్లాడుటచే వారికి జనించిన వీరభద్రారెడ్డి "వరకమలాప్తవంశమున వర్ణనగాంచి" నాఁబడినాఁ డనఁదగును. శ్రీవీరభద్రరావుగారు రాజమహేంద్రవరపు వస్తుప్రదర్శనశాలలో నున్నదన్న తామ్రశాసనము సుపరిశోధితమగునేని మఱికొంతవిషయము బయల్పడఁగలదనుకొనెదను.

ధనంజయవిజయము మనల నింతదూరమునకుఁ గొని వచ్చినది. శాఖాచంక్రమణము చేసితిమి. ఇక్కడి విషయము

కొంత రెడ్డిచరిత్రప్రకరణమునకు సంబంధించినది. చర్విత చర్వణమగునని దీని నింతగా నక్కడఁ జెప్పనయితిని. ఇక్కడ చెప్పుటయే యెక్కువ సంగతముగా నుండునని తలఁచితిని.

ఈనడిమికాలమునఁ గూడ మన తెనుఁగుదేశమున రాజ్యప్రాభవమున నున్నవారు క్షత్త్రియులని నాదేశించుకొని ప్రఖ్యాతక్షత్త్రియులతో బాంధవము నెఱపినవా రున్నారు. పేర్కొనుటేల! పూర్వకాలమునఁగూడ నట్లుజరుగుచుండవచ్చును. క్షత్త్రియులు శూద్రస్త్రీలనుగూడఁ బెండ్లిచేసికొనుటయుఁ దన్మూలమున నాశూద్రులుకూడ క్షత్త్రియులగుటయు నాకాలమునఁగూడ సంభవించుచుండవచ్చును. ఈవిషయము నింతకంటె నెక్కువగా నిరూపింపఁబూనుట యనర్థహేతువని విడనాడుచున్నాఁడను.

శృంగార శ్రీనాథము

నవమ ప్రకరణము.

సీ. కాశికావిశ్వేశుఁ గలసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లే రాయఁడిచ్చు?
కైలాసగిరిఁ బంట మైలారువిభుఁ డుండె
దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు?
రంభఁగూడెఁ దెనుంగు రాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు?
స్వర్గస్థుఁడయ్యె విస్సనమంత్రి మఱి హేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిఁ గలదు?
భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలికరిగెఁ
గలియుగంబున నిఁకనుండఁ గష్టమనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

—శ్రీనాథుఁడు.

అవసానము.

శ్రీనాథుఁడు సాంసారిక సౌభాగ్యము నంతగా ననుభవించినవాఁడు కానట్టున్నాఁడని యింతకుముందే చెప్పినాఁడను. కాని సంసార భారముమాత్రము మెండుగానున్నట్టున్నది. దౌహిత్రాదులు తన ప్రాపునే కోరువారు పెక్కురుండిరిగాఁబోలును.

పుత్త్రులో దౌహిత్రులో యున్నవారు ప్రయోజకులగుదురేని శ్రీనాథునకు వార్ధకమునఁగూడ సంసారపుబరువు మోవఁబని యుండదు. వా రట్టివారు కారుగాన తాన సంసారపుబండిని సాగింపవలసినవాఁ డయ్యెను. ఆదరించెడు ఱేఁడు లేఁడయ్యెను. కొండవీడు రాజమహేంద్రిరాజ్యములు కూలిపోయినవి ఒడ్డెరాజులు వచ్చిపడ్డారు. వారు రాజ్యమును సుప్రతిష్ఠితమును జేసికొను గజిబిజిపాటుతో నుండిరి. అపుడు సాహిత్యవినోదమునకు సందెక్కడదొరకును? మఱియు వారు తెనుఁగువారుకారు. అప్పటి ప్రభువు కపిలేశ్వరగజపతియో పురుషోత్తమగజపతియో యగును. ఆయన కొండవీటఁ గూరుచున్నవాఁడుకాఁడు. కటకమునుండి యుదయగిరిపర్యంతమయిన దేశము నొక్కమొగిని వశపఱుచుకొని వ్యవహరించుటకుఁ దికమకలు పడుచున్నాఁడు. తిరుగులాడుచున్నాఁడు. పూర్వమంత్రుల ప్రాభవము పోయినవి. పాత్రులు మహాపాత్రులు వెలయుచుండిరి. సుకవితా వైభవమును జూచుకొనుచు శ్రీనాథుఁ డింతదాఁక ధనమును లెక్కగొనక యేయుండెనుగాని దానివలని యనర్థము నిప్పు డనుభవింపవలసినవాఁ డయ్యెను. పెద్దకోమటి వేమారెడ్డియొద్ద, వీరభద్రారెడ్డియొద్ద, వారివారి మంత్రులయొద్ద, నింక నితరరాజులయొద్ద నీతఁ డెన్నియేని యగ్రహారములు సంపాదించియుండఁ దగును. ఎందుకు? ఆకాలమున నారాజులకంటె, నారాగమంత్రులకంటె నీతఁడే యధికభోగముల ననుభవించువాఁడుగ

నుండెను. అయిపోయినది యది. ముదిసి యిప్పుడు ముప్పున మునిఁగినాఁడు. దేశాటనముచేయ దేహదార్ఢ్యములేదు. అంతకుముందుఁ దనయెడ నత్యంతాదరముచూపిన రాజులు రాజమంత్రులుగూడ స్వర్గస్థులయిరి. క్రొత్తవారిపు లింక నెక్కడ యాదరింపఁగలరు? వైదుష్యవైభవమును మెచ్చి ధనమిచ్చి పోయెడు ప్రభువులు లేరయ్యెను. పుత్త్రులో దౌహిత్త్రులో పనిపాటులకు మాత్రము పనికివచ్చువా రింటనున్నారు కావలయు. వారిని జూచుకొని కృష్ణాతీరమున బొడ్డుపల్లెను గుత్తకుఁగొని కృషి చేయింప నారంభించెను. బొడ్డుపల్లె యెక్కడనున్నదో నాకెఱుఁగరాలేదు. అది బెజవాడకు దిగువను కృష్ణాసాగర సంగముదాఁకఁగల దేశమునఁ గృష్ణదరి నుండవలెను. కృష్ణ వెల్లువవలనఁ బైరుపంటలు పాడుపడుట కది బెజవాడకు మిక్కిలి దిగువను గృష్ణదరిని నున్నదే కావలెనుగదా! శ్రీనాథునినాఁటికే యది చిన్నపల్లెయయియుండును. తర్వాతినది "బేచిరా"కయి యుండవచ్చును. ఒక గ్రామమునే గుత్తకుఁగొనువాఁడు సామాన్యసంసారియై కాస్తకూస్తలతో నిలుగడవఁదగినవాఁడయి యుండఁడు. శ్రీనాథున కెంతో పోష్యవర్గ మెక్కువగా నుండవలెను. ఆగ్రామమునకు సిస్తేఁ నూర్లుటంకములట! కృషి తిన్నగా నెఱవేఱి పంట యింటికివచ్చెనేని యది యెంత గొప్ప సంసారమునకు సరిపడియుండునో? దాని విలువెంత యుండునో యప్పుడు? అది యిప్పు డెంతవిలువ యుండునో?

పైలారరెడ్డి దినవెచ్చ మిచ్చువాఁడనఁగా నావెచ్చము (సేరు బియ్యము, చిట్టెఁడు నెయ్యి' యాయి యొకటిరెండు పొట్టలకు సరిపోదగిన (ట్టుండదు. శిష్యసంఘము, బంధుసంఘము మొదలుగా నాతనిబంతిని భుజించువారు పలువురుండి తీఱుదురు. రేపటికని చూచుకొనక యతఁ డేపూటకాపూట యిష్టోపభోగములతో ధనము వెచ్చించెడువాఁడు. గ్రామము కృషికి గుత్తకుఁగొనెననఁగాఁ గమ్మతగాం డ్రెఁదంత్రో యుందురు. పెద్దజంజాటమేర్పడినది. బ్రాహ్మణకృషి తిన్నగా నెఱవేఱదందురు! కవితాకృషియం దసమానుఁడయ్యును శ్రీనాథుఁ డీకృషిలోఁ గృతార్థుఁడు కాఁజాలకపోయెను కృష్ణవెల్లువవలన నాపైరు పంటలు పాడుపడెను. ఉన్నదియుండఁగా నయ్యార్యు పైఁబడ్డదన్నట్టు గోడ్డువోయిన యాభూమికిఁ బన్నుగా నేఁడునూర్లటంకములు (టంక మొక బంగరునాణెము) శ్రీనాథుఁ డాయొడ్డెరాజుల కీయవలసినవాఁడయ్యెను. ఎక్కడఁ దెచ్చి యీయఁగలఁడు? విద్యాగౌరవము లేక యారాజులో రాజమంత్రిలో శ్రీనాథుని సిలుగులకుఁ బాల్పఱిచిరి. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁ డీక్రింది పద్యమునుజెప్పి యాంధ్రవాఙ్మయ మున్నంతకాలమును శాశ్వతమగున ట్లా రాజుల కపకీర్తి నెలకొల్పెను:

సీ. కవిరాజుకంఠంబుఁ గౌఁగిలించెనుగదా
పురవీధి నెదురెండఁ బొగడదండ

ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రియుగ్మంబునఁ
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డివిద్వాంసుముంజేత
వియ్యమందెనుగదా వెదురుగొడియ
సార్వభౌమునిభుజాస్తంభమెక్కెనుగదా
(1) నగరివాఁకిటనుండు నల్లగుండు
గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు దినిపోయెఁ దిలలు పెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసపోతి
నెట్లుచెల్లింతుఁ దంకంబు లేదునూగ్లు.

తలఁచిన మిక్కిలి వ్యసనముకలుగుచున్నది. కటకటా! కర్ణాటరాజుల ముత్యాలశాలలోఁ గనకాభిషేకసత్కారమందిన మనకవిసార్వభౌమునకా యిట్టికష్టదశ! ఆతఁడు తననిర్యాణకాలమునఁజెప్పికొన్న పద్యమునే నేనీప్రకరణప్రారంభమునఁ జేర్చినాఁడను. "దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ, నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁడమరపురికి." ఆపద్యమున బేర్కొనఁబడినవారిని గూర్చి యింతకుముందు మనము కొంతయెఱుఁగుదుము. వీరభద్రారెడ్డి, పంటమైలారరెడ్డి, సంబురాయనితెనుంగురాయఁడు, విస్సనమంత్రి (రాయని) భాస్కరుఁడు, నను వారు. పెదకోమటివేమారెడ్డి, మామిడి సింగనామాత్యుఁడు

(1) 'నాగరొతువసించు నల్లగుండు' అని బ్రౌన్దొరగారి పాఠము.

మొదలగువా రిప్పటికి నలుబదియేండ్లకుఁ బూర్వమే స్వర్గస్థులగుటచేత, శ్రీనాథుఁడు వారి నీపద్యమునఁ బేర్కొనలేదు. పయిపద్యమునఁ బేర్కొనఁబడిన వారికేగాక మఱియెందఱకో కూడ శ్రీనాథుఁడు తనపలుకుఁదేనియల నా మెతలువెట్టి బహుధనమార్జించెను. ఎంతియార్జించిననేమి? తుద కా మహానీయుని మనువు కడతేఱువఱకయిన నిలుకడచెందదయ్యెను. ఆనాఁటికానాఁ డేదోకృత్రిమపు ఘనతఁగూర్చు ధనమేమి ధనము! దంధనము! కీర్తిధనమే ధనము! శ్రీనాథుఁడు లేవడిచేఁ జివికి చీకాకుపడుచుండఁగా నాకాలమున నైశ్వర్యగర్వమున విశ్వముమఱచియున్న ధనోన్నతులెందఱో యుందురు గదా! వారి ధనమెక్కడికిపోయెనో? తనువు లెక్కడపోయెనో! ఊరా? పేరా? కీర్తిధనమార్జించుకొన్న శ్రీనాథుని వాఙ్మయమూర్తి నాఁటికి నేఁటికి, నేనాఁటికిఁగూడఁ గనుగందక కవితామహారాజ్యభద్రాసనాసీనమై, కవిసార్వభౌమ బిరుదముతోఁ గవిలోకము నేలుచునేయుండునుగదా! బళిరాబళి! శ్రీనాథ కవిసార్వభౌమా! నిప్పచ్చరమును దలఁచుకొని నీ వెంతచప్పరింతలు వెట్టితివోగదా! చాటుసేయక చాటిచెప్పితివి! ఐశ్వర్యమత్తులను దలమొత్తుటకా? ఉసురు విడుచునప్పుడుకూడఁ గవితావిషయమున నీవెంతగండరగండఁడ వోయి!! 'దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ' నమరపురీప్రస్థానము కావించితివా?

స్వభావము.

శ్రీనాథుఁడు మహాభోగపరాయణుఁడు. ఈవిషయమున సమకాలమువాఁడయిన పోతనామాత్యునకును, నీతనికిని మిక్కిలి ప్రాతికూల్యముకలదు. శ్రీనాథుఁడు నిర్వ్యాజముగా నొక్కగ్రంథమేని పారలౌకికఫలము నపేక్షించి భగవదంకితము చేసినట్లు కానరాదు స్వర్ణపాత్రిభోజనములు, దీనారటంకాల తీర్థమాడుటలు, జాంబూనదాంబరాభరణధారణములు, కస్తూరికాసుగంధాంగరాగానులేపనములు, ఉద్యానవిహారములు శ్రీనాథుఁ డపేక్షించెను. తదుపలబ్ధికయి గ్రంథముల రచించెను. ఆతనికి యశోలిప్స యపారము: "కావ్యములు పెక్కుచెప్పియుఁ గాంక్షచనక, వెండియును గావ్యమొకటి నిర్మింపఁదలచి" (భీమ ఖండము). పోతరాజుగారీతెఱఁగువాఁడు కాఁడు:

ఉ. ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురమ్ములు వాహనమ్ములున్
సొమ్ములుఁ గొన్ని పుచ్చుకొని చొక్కి శరీరము వాసి కాలుచే
సమ్మెటవ్రేటులంబడక సమ్మతి శ్రీహరికిచ్చి చెప్పె నీ
బమ్మెరపోతరాజొకఁడు భాగవతంబు జగద్ధితంబుగన్.

ఈపద్యము శ్రీనాథునుద్దేశించి చెప్పినది కావచ్చును. శ్రీనాథుఁ డెక్కడికరిగినను గవితామహారాజ్యభద్రాసనాసీనుఁడయి శిష్యసంఘముతోఁ గవితావిజయధ్వజముతో బయలువెడలెడివాఁడు. అనుదినముచూచిన సుందరినిగూర్చియో, యనుభవించిన యానందమునుగూర్చియో, కాంచినకష్టమును

గూర్చియో, కవనము కట్టుచుండెడివాఁడు. అట్టివాఁడగుటచే తనే మన కాతనిచరిత్ర మీమాత్రము తెలియఁదగినదయినది. ఆతఁడు సౌందర్యాభిమాని. చిన్నారిపొన్నారి చిరుతకూకటినాడు, నూనూగుమీసాల నూత్నయౌవనము, ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకము ననుపదము లీవిషయమును దెలుపుచున్నవి. మఱియు నాతఁడు శృంగారిశేఖరుఁడు. భీమఖండ కాశీఖండ గ్రంథభాగములు, వీధీనాటకము, శివరాత్రిమాహాత్మ్యము, చాటుధారలు, ఐతిహ్యములు, ఇతరకవిస్తుతులు, నీవిషయమును రాద్ధాంతపఱచుచున్నవి. ఈవిషయము నిరూపించుటకయి కొంత గ్రంథము వివరించి వ్రాయ మనసొల్లకున్నది. కొందఱు శ్రీనాథుఁడు శృంగారియనుట కొప్పుకొనకున్నారు. అట్టివారు శ్రీనాథునిగ్రంథములను జదువనివారో, చదివినను గవితాతత్త్వము నెఱుఁగనివారో, యెఱిఁగినను గప్పిపెట్టఁదలఁచువారో కావలెను. కడపటివిధమువా రగుదురేని వారిసద్ధృదయమును సన్మానింతము. మన మిక్కడ శ్రీనాథునిఁ దిట్టుటలేము. కవితాదర్పణమునఁ గన్పట్టుచున్న యావిషయమును కప్పిపెట్టిన మాసిపోదు. శ్రీనాథుని చాటుధారల ననేకము లుదాహరింపఁజాలకున్నాను. వానిలోఁ గొన్నింటిని బ్రాచీనులు లక్షణగ్రంథములందు శ్రీనాథుని పేరనే యుదాహరించినారు. అట్టివానినెల్ల నే నిక్కడ నుదాహరింపకున్నను, జూచినట్లు సూచించియైన విడువవలెనుగదా! ‘శ్రీనాథునిశృంగారవర్తనము’

అనుపేర నొకపెద్దప్రకరణము రచించియు నది పదుగురునుజ దువఁదగినది కాదనుకారణమున దూరీకరించితిని. ఇంతదాఁక లోకమున జీవించియున్న శ్రీనాథునిచాటుధార లిప్పుడు మనమచ్చువేఁ దీర్పకున్నంతమాత్రాన నచ్చిపోవు. వానియందుఁ గవితాగౌరవమున్నది. శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారీసందర్భమున శ్రీనాథునిఁ గొంత యవగణించిరి. అతఁడు వార్ధకమున దారిద్ర్యమనుభవించుట పాపఫలమని కర్మవిపాకము చెప్పిరి. అట్లు చెప్పుట వారికే చెల్లినది. దాని నిఁక విస్మరింతము. ఈసందర్భముననే భీమఖండముదాఁపకు లోకతప్పిదమును శ్రీనాథునిపై నారోపించిరి. అదియిది: సంస్కృతభీమఖండమున "కాలకూటోపసంహారీ సమర్థ స్సహి దేవరాట్"—అనియుండఁగా శ్రీనాథుడు "కాలకూటోపసంహారకారి యతఁడు, సంతతము దేవవేశ్యాభుజంగుఁడతఁడు" అని తప్పుగాఁ దెలిఁగించెనట! శ్రీనాథుఁడు దేవునికిఁగూడ నిక్కడబోగపుటాండ్రతో సంబంధము చెప్పెనట. శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారును గతానుగతికులై కొంతయే దేని వ్రాసిరి. ఆతప్పిదము శ్రీనాథునిది కాదు. శ్రీనాథుని తెలిఁగింపు సరియయినదే. దేవవేశ్యాభుజంగ రాజవేశ్యాభుజంగ పదము లనేకగ్రంథములం దున్నవి. రెండవది రాజుల కనేకులకు బిరుదుగానున్నది. రాజులనెడు వేశ్యలకు మిండఁడని దాని యర్థము. "రాజవేశ్యాభుజంగస్య కుమారగిరిభూపతేః। కస్త్రీ కాటయవేమస్య ప్రగల్భా తత్ప్రదాతికా"—ఇత్యాదు లీయర్థ

మును స్పష్టపఱుచుచున్నవి. దేవవేశ్యాభుజంగపదముకూడ దేవతాధిపుఁడను నర్థముగలదే! "దేవరాట్" అనుపదమునకు నుచితమయినపరివర్తనమే. వారనుకొనినట్లు గుడిబోగపుటాండ్రని యర్థముకాదు స్థలాంతరములం దాతఁ డట్లుచెప్పినది వాస్తవమేకాని యిది యట్టిదికాదు.

ఈక్రిందిపద్యములు శ్రీనాథునిస్వభావము నెఱిఁగించుచున్నవి.

క. ఎవ్వఁడు నిసర్గకతనుఁ
డెవ్వఁడు సన్మార్గగోష్ఠి యాఖ్యాపరుఁడై
యెవ్వఁడు తన కధికునితోఁ
జివ్వకుఁజేపాఁచు వాని సిరు లధ్రువముల్.

గీ. అతిథి కడు నల్పుఁడైనను నధికుఁడైన
నింటికే తేరఁ బ్రియమందు నెవ్వఁడేని
వానిగౌరవ మది గౌరవంబుగాని
కాదు గౌరవ మాకారగౌరవంబు.

క. ఎవ్వనితో నెచ్చోటం
జివ్వకుఁజేపాఁపవలదు చేపాఁచినచో
నివ్వల నవ్వల నెవ్వరు
నవ్వకయుండంగఁ బగనసందీర్పఁదగున్. —కాశీఖండము.

ఈకడపటిపద్యమునకు వెనుకముందులుగా నున్నపద్యములు మఱిరెండు డిండిమభట్టారకవివాదసందర్భమున మాచే నుదాహరించితిని. పయిపద్యములందు గర్హింపఁబడిన దోషములు

శ్రీనాథునికడ లేకుండవలెను. ఆతఁ డీర్ష్యాపరుఁడు కాఁడనుటకుఁ బెదకోమటి వేమారెడ్డికాలమునఁ జెప్పఁబడిన శాసనము లుదాహరణము. అందుఁ బ్రతిగ్రహీతలను శ్రీనాథుఁడు మిక్కిలి ప్రశంసించెను. మఱియు 'ఎవ్వఁడు నిసర్గకవినఁ' డను పద్యమునఁ జేయఁబడిన గర్హణమునకు డిండిమభట్టు మనస్సున మెదలుచుండఁదగును. రెండవది తన దేశాటనానుభవమునుబట్టి చెప్పినది. మూఁడవది తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొన్నది.

కవులు వర్ణించిన వర్ణనములెల్ల ననుభూతములే కావలయునా యను నాక్షేప మెఱుఁగుదును. అయినను గవియొక్క భావములు కావ్యమునఁ బ్రతిఫలించుచుండుననియుఁ, గొన్ని పట్టులం దవి మిక్కిలి విస్పష్టమగుననియుఁ గవితాతత్త్వపరిశీలనపరాయణు లైకకంఠ్యముగా నంగీకరింతురు. ఐతిహ్యములను వినకయే, చాటుధారలను బరికింపకయే, తక్కుతార్కాణముల గుర్తింపకయే, శ్రీనాథుఁడు శృంగారియను వంకయు నాతని శబ్దములఁ బరికించి కవితాతత్త్వపరిశీలకులు నిర్ణయింపఁగల్గుదురు. ఆయావిషయములందుఁ గవితోజ్జృంభణము కానవచ్చుటకు మానసికమగు ప్రవృత్తివిచ్ఛిత్తియే కారణమగుచుండును. వరుఁబ్రాలకల మాహారము—కప్పురభోగి వంటకము—పెసరుఁబప్పు—నీతఁడు మక్కువతో బేర్కొనుట. శ్రీనాథుని కృతులందు దివ్యములగు భోజనవర్ణనము లెన్నియోనిపట్టులందుఁ

గలవు. అట్లు దేశాటనముచేసియు, ప్రతిభావ్యాపారమున నఖండపరిశ్రమము గావించియు వైషయికవర్తనమున నగ్ర్యకోటి నధిష్ఠించియు, మొగ్గతిలఁబడక చిరజీవితము సాగించుకొనఁగల్గినవానికిఁ దిన్నని మేలయిన యాహారవిహారములు పొసఁగక యెట్లు? కలవు చాటుపద్యము లీసందర్భమునఁ గొన్ని. ఉదాహరింప మనసొల్లకున్నది. ఒకానొక చాటుధార యాతఁడు విశాలోన్నతకాయుఁడని తెలుపుచున్నది. ఆతని భోజనప్రీతిని దెలుపు చాటుధారలును గ్రంథభాగములును గొన్ని చూపుచున్నాను:

గోధూమసేవికాగుచ్ఛంబు లల్లార్చి—(నైషధము)
ఖండశర్కరజున్ను—(భీమఖండము). ఇత్యాదిపద్యములును,

ఉ. పప్పును బిండివంటలును బానకముల్ ఘృతముల్ గుడంబులున్
(?)గుప్పలుగాఁగఁ జుట్టునను గూర్పఁగఁగూడిన యొరుఁబ్రాలతె
ల్లప్పగబోగివంటకము గమ్మని శాలిపుసాజ్జపిండితో
నొప్పలుగా భుజించిరి బుధోత్తము లాఁకటిచిచ్చు పెచ్చునన్.

శా. ద్రాక్షాపానకఖండశర్కరలతో రంభాఫలశ్రేణితో
గోక్షీరంబులతోడ మండెఁగలతోఁ గ్రొన్నేతితోఁ బప్పుతో
నక్షయ్యంబుగ నేరుఁబ్రాలకల మాహారంబు నిశ్శంకతన్
గుక్షుల్ నిండఁగ నారగించితిమి యక్షుద్రక్షుధాక్రాంతికిన్.

వీథినుండి:—

ఉ. కప్పురభోగివంటకముఁ గమ్మని గోధుమపిండివంటయుం
గుప్పెడు పంచదారయును గ్రొత్తగఁగాచిన యాలనేపెప
ర్పప్పును గొమ్మనల్లనఁటిపండ్లును నాలుగు నైదు నంజులుం
లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుగు లక్ష్మణవజ్ఝలయింట రూకకున్.

కాశీఖండమున:

“వ. అనంతరం బావిశాలాక్షీమహాదేవియును భావంబున నమ్మహామునులముందటఁ గనకరంభాపలాశపాత్రంబులయందు, విచిత్రంబుగాఁగల వంటకంబులు, నపూపంబులు, లడ్డువంబులు, నిడ్డెనలు, కుడుములు, నప్పడంబులు, నిప్పట్లు, గొల్లెడలు, జిల్లేడుకాయలు, దోసియలు, సేవియలు, సంగరపోలియలు, సారసత్తులు, బొంతరకుడుములు, జక్కిలంబులు, మడుఁగుఁబూవులు, మోరుండలుఁ, బుండ్రేక్షుఖండంబులు, పిండ ఖర్జూరద్రాక్షానారికేళకదళీపనసజంబూచూతలికుచదాడిమీకపిత్థకర్కంధూఫలంబులు, గసగసలు, పెసరుంబులుఁగములు, చెఱకు గుడములు, నరిసెలు, బిసకిసలయముల వరుగులు, చిరుగడములు, బడిదెములు, బులుపలు, బులివరకలు, (నప్పడంబులు), బప్పురొట్టియలు, చాఁపట్లు, పాయసంబులు, కర్కరీకారవేల్ల కూశ్మాండ నిష్పావపటోలికా కోశాతక్యలాబూసిగ్రూదుంబరవార్తాక బింబికా కరవిందశలాటువులును గందయుం బొందయుఁ జారులుఁ దియ్యగూరలుఁ బచ్చడులు బజ్జ

లు, గిజ్జిఱులు వడియంబులుఁ గడియంబులు గాయంబులు గంధ తోయంబులు, సుండాలు, నానుబ్రాలును, ననుములు, మినుములు, బుడుకులు, నడుకులు, నిలిమిడియును జలిమిడియును, దబ్బెడయు, వడయును. నుక్కెరలు, చక్కెరలు, నేతులుఁ, దేనెతాలలు, బిట్టును, గట్టును, బాలతిమ్మనంబులును, దోఁపలు పూఁపలు, మోదకంబులు, గుడోదకంబులు, ముక్కలుముత్తియాని చొక్కంపు లేఁబ్రాల మిలమిలని రాజనంపుమడుంగు టోగిరంబులు, పాడబంబులతోడం బానకంబులతోడం దిమ్మనంబులతోడ దధిపిండఖండంబులతోడ మీఁగడలతోడ మజ్జిగలతోడ నూరుఁగాయలతోడ నంబకబళంబులతోడ రసావళులతోడంగూడి బుగబుగమను బోగపుఁగంపులతోడం బ్రతిభటించు రామతామోదంబును, రామతామోదంబుతో మంతనంబాడు మెంతులనెత్తావులు, మెంతులనెత్తావులతో బిత్తరించు జీరకంబుల సౌరభంబును, జీరకంబుల సౌరభంబుతోడం దబ్బిత్తరించు కుస్తుంభరికిసలయవాసనలును, గుస్తుంభరికిసలయవాసనలతోడం బిసాళించు కటివేఁపాకుఁబరిమళంబును, గటివేఁపాకుఁ బరిమళంబుతో సంబంధించు, కమ్మకసిందగంధంబును, గమ్మకసిందగంధంబుతోడం దార్కొను నేలకుల సౌరభంబును, నేలకుల సౌరభంబులతో సాళగించు కాలాగురుకురంగనాభికాకర్పూరగంధసారనీహారవాఃపూరంబులతోడం గలహించు మహిసాక్షిగుగ్గులు ధూపధూమంబుల

కమ్మఁదనంబును భోజనాగార గవాక్షమార్గంబుల వెడలి కాశికానగరఘంటావీథులం బౌరనాసికాపుటకుటీరములకుం గుటుంబకంబుగా మిరియంబు పెరిమోయుఁ, బసపుఁబసయు, శొంఠిసొబగు, నావ తేవయు, సిందుప్పచాగయుఁ గరాం(?)బువు మావ్వాబును, బిప్పలియొప్పును, నల్లంబు మొల్లంబును, జింత గొజ్జుగజ్జును, బేలపిండియొప్పును, నిప్పపూమొగ్గల యగ్గలిక యు, వెన్నపెన్నాటకంబును, గలిగి యొక్కొక్కమఱియుఁ దన కుందాన నులివేఁడికట్లావితో నావిర్భవించిన"—

మతము.

శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తిక్కనను గూర్చి వ్రాయుచు శ్రీనాథునియోగ్యత నిట్లు చిదుకఁగొట్టి నారు:

"ఇదియునుగాక వేదవేదాంతార్థములు కేవలము తెలిసినను దదుక్తకర్మాచరణము లేనివారల కట్టిపట్లు తెలిఁగింప సమర్థతయుండదని శ్రీనాథుఁడు తానట్టివాఁడు కాకుండుటం బట్టి యూహించియుండును. శ్రీనాథుఁడేగాక యాతని తండ్రియుఁ దాతయుగూడ వైదికసంపత్తి లేనివారే. తిక్కనసోమ యాజివంశ మట్టిదిగాదు. తిక్కనసోమయాజితండ్రి సాంగ వేదవేది యునియుండె. తిక్కనసోమయాజి వేదవేదాంగముల నేర్చినవాఁడేగాక వైదికమార్గనిష్ఠమగు వర్తనమును నిర్వహిం

చునట్టి యజ్వగానుండెను. కావునఁ బైవిషయములో శ్రీనాథుఁడు తనకంటెను భారతామ్నాయమును దెనిఁగించుటకుఁ దిక్కనయొక్కఁడే లౌకికవైదికములు రెండింటను సమర్థుఁడని యెంచి యారీతిగా వర్ణించెను."

శ్రీనాథుఁడు వైదికాచారదూరుఁడనుటకుఁ దగిన యాధారములేదు. ఆతని తాతతండ్రులనుగూర్చి మనకేమియు నెఱుఁగరాదు. నిరాధారముగా శ్రీరామమూర్తిగారు నెలకొల్పిన పయివిషయము మనకు నిరాకరింపఁదగినది. శ్రీనాథుఁడు వేదాదివిద్యాసంపన్నుఁడనుట కనేకాధారము లున్నవి. హరవిలాసమున—'పరమపుణ్య' 'కులపవిత్ర' 'అఖిలపురాణవిద్యాప్రవీణ', 'అధ్వర్యువేదశాఖాదీక్షానిష్ణాత' 'ఆగమజ్ఞాననిధి' 'తత్త్వార్థఖని' బహుపురాణజ్ఞ' పదము లున్నవి. నైషధమున 'ఈశ్వరార్చనకళాశీలుఁ'డనియున్నది. కాశీఖండమునఁ దీతని వైదికవిద్యాసంపత్తిని దెలుపు భాగము లనేకములున్నవి. పంచబ్రహ్మషడంగమంత్రములతోఁ బ్రాసాదపంచాక్షరి నీతఁడు బహువారములుస్మరించినాఁడు. పట్టిసక్షేత్రవాసియగు భీమయదేశికునకీతఁడు శిష్యుఁడుగదా! శ్రీనాథుఁ డుపనిషద్వాక్యములు పెక్కులు కాశీఖండమున నుదాహరించినాఁడు. శబ్దశాస్త్రజ్ఞుల స్ఫోటాదివాదముల నెఱిఁగినాఁడు. పాతంజలయోగదర్శనమున దీతనికిఁ బరినిష్ఠ హెచ్చు. శివపారమ్యమున దాదర మెక్కువ. కాని విష్ణు

ద్వేషముగల వీరశైవుల శ్రీవాఁ డీతఁడుగాఁడు. ఒక రీతఁడు లింగధారిని యోగిబ్రాహ్మణుఁడని తలంచిరి. నాకది యంగీకారార్హముగాఁ దోఁపదు. లింగధారులకు విష్ణుద్వేషము విహితము. ఈతని కదిలేదు. అద్వైతమందే యాస్థ కానవచ్చును. బహుభేదములతోఁ బరస్పర ద్వేషములతో నుండు తాంత్రికమతములం దీతనికిఁ దత్పరత యున్నట్లు తోఁపదు. "బహుధావిశ్రాణితప్తభీవిషయముల్ హాద్వైతశాస్త్రార్థముల్—" "బ్రహ్మాండాది మహాపురాణచయ తాత్పర్యార్థ నిర్ధారిత బ్రహ్మజ్ఞాన కళాప్రధానమవు" అనుపలుకు లీభావములను బలపఱచుచున్నవి. ఈతని నాదరించిన రాజులు, రాజమంత్రులు, శైవమతాభిష్టులగుటచేత వారి యభిమానము చొప్పున నీతఁడు వీరశైవగ్రంథములగు పండితారాధ్య చరిత్రములను రచించినాఁడు. దానిఁ బట్టియే యీతఁడు లింగధారియనరాదుగదా!

ఇతర కవులుచేసిన ప్రశంసలు.

నాగ్నచిత్రీపరిణయము - వల్లూరి నరసింహకవి:

చ. ధనరాజ్యంబులుమాని నెమ్మదిఁ బ్రమోదంబంది తన్గోరున
ట్టి నృపాలాగ్రణి కోర్కి తీర్చుటకకుంఠీభూతచేతస్కుఁడై
చని సాధించిన సత్కవిప్రవరు రాజన్యాగ్రణీమాన్యుఁ డేఁ
బ్రణుతింతున్ బహుశైవసంగతికశుంభద్గాథు శ్రీనాథునిన్.

తారకబ్రహ్మరాజీయము - రాధామాధవకవి:

శా. సూనాస్త్రప్రమదామదస్ఫురిత వక్షోజాతకాఠిన్యముల్
బూనంజాలు వచోవిలాసముల నింపుల్ మీఱఁ గర్ణాటక
క్ష్మానాథేంద్రుసభం గవిత్వవిజయోత్సాహంబు గైకొన్న మా
శ్రీనాథుం గవిసార్వభౌముఁ గొలుతున్ సేవాంజలుల్ గీల్కొనన్.

మొల్లరామాయణము - కుమ్మరమొల్ల:

సీ. గీ. స్తుతగుణోద్దాము నాచనసోము భీము
నవ్యమంజుల వాగ్ధుర్య నన్నపార్య
రసికుఁడైనట్టి శ్రీనాథు రంగనాథుఁ
దిక్కకవిరాజు నుతించి ధీరిమించి.

వసుచరిత్రము - భట్టుమూర్తి.

మ. మహి మున్ వాగనుశాసనుండు సృజియింపం గుండలీంద్రుండు తి
న్మహాలీయస్థితి మూలమై నిలువ శ్రీనాథుండు ప్రోవన్ మహా
మహులై సోముఁడు భాస్కరుండు వెలయింపన్ సొంపు వాటిల్లు నీ
బహుళాంధ్రోక్తిమయప్రపంచమునఁ దత్ప్రాగల్భ్యమూహించెదన్.

శృంగార శాకుంతలము పినవీరన.

సీ. నన్నపార్యుని ప్రబంధప్రౌఢవాసనసంపత్తి సొంపు పుట్టింప నేర్చు
దిక్కన యజ్వవాక్శక్తి కామోదంబు చెలువు కర్ణముల వాసింప నేర్చు
నాచిరాజునిసోము వాచామహత్త్వంబు సౌరభంబులు వెదచల్ల నేర్చు
శ్రీనాథభట్టు భాషానిగుంభంబుల పరిమళంబులగూడఁ బఱచ నేర్చు
గీ. మహితగుణశాలి పిల్లలమఱ్ఱి వీర| నార్యుఁ డాయింటఁ బ్రైతామహంబగుచును
వెలయుచున్నది నేఁడు కవిత్వలక్ష్మి | యఖిలసత్కవినికరంబు నాదరింప

సాంబోపాఖ్యానము - రామరాజు రంగప్పరాజు:

సీ. అభివందనసహస్ర మర్పించి నన్నయభట్టుమార్గము కొంత పరిఢవిల్ల
తిక్కనమఖినూక్తి ఫక్కిక యొకకొంత పెనుపొంద నెఱ్ఱనప్రెగడ ఫణితి
యొకకొంత తులకింప నొకకొంత నాచన సోము గీర్విభవంబు సొంపుమీఱ
త్రిపురాంతకుని వచస్స్రేమంబు నొకకొంత కొరలశ్రీనాథోక్తికొంత నిగుడ
గీ. మతియుఁ దక్కినసుకవుల మధురవచన। రచనలును గొంత రాణింప రసనిబంధ
బంధురముగాఁగ నెనిచ్చు భవ్యకావ్య। హారమునఁ గథాక్రమం బెట్టులనిన.

పట్టమెట్ట సోమనాథసోమయాజి-సూతసంహిత:

సీ. సర్వజ్ఞచూళిభూషణమైన శబ్దశాసను బహుముఖరసజ్ఞతఁ దలంచి
యోగ్యశ్రుతిహితప్రయోగుఁడౌ సోమయాజులకీర్తి వృత్తిసంశుద్ధి నెన్ని
నిర్దోష సుసమాధి నియతోక్తియగు శంభుదాసు ప్రసాదపాత్రత నుతించి
నిస్తులౌజః కాంతినిధులైన సోమభాస్కరుల శబ్దగుణప్రసక్తిఁ బొగడి
గీ. రుచిరపదసిద్ధ ధారానిరూఢమహిమ। దగిన శ్రీనాథు నచ్యుతత్వము గ్రహించి
తత్కవిత్వకథాసుధాధానసంత। తావధానైకచిత్తుఁడనై కడంగి.

నారుచంద్రోదయము (చెన్నమరాజు.):

సీ. ప్రకృతికృదవ్యయ ప్రత్యయ సుప్రతిష్ఠాధను శబ్దశాసను భజించి
సరసమాళిప్రియంకర పదాలంకారవృత్తి సాంద్రుని గుండలీంద్రు నెంచి
సర్వజ్ఞగణమనస్సంప్రీతికరకవిత్వవిలాసు నలశంభుదాసుఁ బొగడి
బహుముఖప్రఖ్యాత మహితశయ్యా విశేషసనాథు శ్రీనాథు సన్నుతించి
గీ. అధికలక్షణసంపన్ను లైతనర్చు। భైరవు ననంతు భీమునిఁ బ్రణుతిచేసి
పృథివి నెంతయు వాణీధురీణులయిన। యద్యతనసత్కవీంద్రుల నాత్మఁ దలఁతు.

బహుళాశ్వచరిత్ర—(సవరము చిననారాయణకవి):

మ. ఉపమానైపుణిఁ గాళిదాసు లఖిలార్థోత్పాదనా భారవుల్
సుపదస్థాపనరూఢి దండికవిరాజుల్ జాతివార్తారస

ర్థిపదోజ్జృంభణశబ్దజృంభణకళా శ్రీనాథులేకాక యే
కపదభ్రామ్యదసంప్రదాయకవు లాఘర్షింప మాబోంట్లకున్.

జానకీరాఘవము—(బేతపూఁడి కృష్ణయ):

శా. వాగీశుండు తెనుంగుపద్యకవితా వారాశిఁగల్పింప వి
ద్యాగణ్యుండగు కుండలీంద్రుఁడు గుణాఢ్యత్వమ్మునన్ మీఱ నా
నాగీర్వాణ వచస్తతిన్ మెలఁగు శ్రీనాథుండు కావ్యామృత
శ్రీ గైకొంచు బుధాళి కిచ్చు గుహితోత్సేకంబు వర్ణించెదన్.

పృథుచరిత్రము-వట్టిమెట్ట సరస్వతిసోమయాజి:

ఉ. నన్నయభట్టుఁ దిక్కమఖినాథుని నెఱ్ఱయప్రెగ్గడన్ వచః
పన్నగసార్వభౌములని భక్తిఁ దలంచి మహాప్రబంధముల్
చిన్నటనాఁటనుండియును జేసిన సత్కవిసార్వభౌమునిన్
సన్నుతిచేసెదన్ సరససాహితికావ్యము లాకలించుచున్.

చంద్రరేఖావిలాపము - కూచిమంచి జగ్గకవి:

క. భీమకవి రామలింగని
శ్రీమంతుండై వెలుంగు శ్రీనాథకవిన్
రామకవిముఖ్యులను బ్రో
ద్దామగతిం జిత్తవీథిఁ దలఁచి కడంకన్.

బాలభాగవతము- కోనేరునాథుఁడు:

క. నన్నయభట్టార్యుని భీ
మన్నం దిక్కయ్య నెఱ్ఱయాహ్వయు శ్రీనా
థు న్నుతియించెద మిగులఁ బ్ర
సన్నాత్ముల నంధ్రకావ్యజలజాసనులన్.

ఇందుమతీపరిణయము—కుమారధూర్జటి:

సీ. ....
....
....
తనదు శ్రీనాథత్వ మనుపమన్నృపసభాంతర చిత్రరచనాబంధురత మెఱయ
గీ. నలరు నన్నయ దిక్కనాఖ్యాంధ్రకవిని । ఎఱ్ఱనామాత్యు నిషధరాజేంద్రచరి
తాంధ్రకవననవీనవాగమృతలీల । నతిశయించిన నెఱజాణ నభినుతింతు.

ప్రబంధరాజవిజయ వేంకటేశ్వరవిలాసము.
—గణపవరపు వేంకటకవి:

సీ. అలవిన్నకోట పెద్దన లక్షణజ్ఞత.

అరుణాచలపురాణము:—పెదపాటి సోమయ:

సీ. ప్రతిభావిలంఘిత భారతబహుకథాఘట్టు నన్నయభట్టుఁ గడుభజించి
ఉభయభాషాప్రౌఢిమోద్యన్మహారాజ్యభాజిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ బొగడి
వాక్ప్రదోషితదక్షవాటీమహాస్థానభీము వేములవాడభీముఁ గొలిచి
భావబంధనిబంధ పరమేశబిరుదప్రశర్ము ఎఱ్ఱయశర్ము సన్నుతించి
గీ. భారతీహారు భవదూరుఁ బ్రణుతిచేసి । సుకవికులసోము నాచనసోము నెన్ని
నవ్యకవితాసనాథు శ్రీనాథుఁ దలఁచి । సరససకలాంధ్రకవుల కంజలియొనర్చి.

రాజరాజాభిషేకము—అంగర రామకృష్ణకవి;

క. పాథోధిపయోభర ని
ర్మాథచలద్ఘుమఘుమాయమానలహరికా
పాథేయదాయిసూక్తి స
నాథున్ శ్రీనాథు నెమ్మనంబునఁ గొలుతున్.

మఱియు "నచ్యుతైక సమాఖ్య నంచితపదధారఁ బ్రకటించు శ్రీనాథసుకవివరుని" నని కోడూరు వేంకటాచలకవి శివరహస్యఖండమున శ్రీనాథునిఁ బ్రస్తుతించినాఁడు. సిరిపెగ్గడ ధర్మనాదులు కూడ పెక్కురుకవులు శ్రీనాథునిఁ బ్రస్తుతించిరి. మొత్తమునకు శ్రీనాథునిఁగూర్చి ప్రాచీనకవులుచేసిన ప్రస్తుతులాతనిశబ్దరచనాచాతుర్యమును బ్రశంసించునవిగా నున్నవి.

సమకాలము కవులు.

బమ్మెరపోతన, నిశ్శంకునికొమ్మన, దగ్గుఁబల్లి దుగ్గన, నాగనాథుఁడు, గౌరన, పినవీరభద్రుఁడు, చెన్నమరాజు, భైరవుఁడు, జక్కన, మడికిసింగన, అనంతామాత్యుఁడు, గోపరాజు, తాళ్ళపాక అన్నమయ్య, అయ్యలార్యుఁడు, నందిమల్లయ ఘంటసింగయలు మొదలగువారు తెలుఁగుఁ గవీశ్వరులును, మల్లినాథుఁడు, విశ్వేశ్వరకవిచంద్రుఁడు, బొమ్మకంటి అప్పయాచార్యుఁడు, వామన భట్టబాణుఁడు, కాటయవేముఁడు, డిండిములు మొదలగువారు సంస్కృతకవులును శ్రీనాథుని కాలమువారు. ఇందు మొదటి యయిదుగురు శ్రీనాథుని సమకాలమువారగుట యిదివఱకే నిరూపింపఁబడెను. గౌరన, హరిశ్చంద్రచరిత్ర (ద్విపద), నవనాథచరిత్ర (ద్విపద), లక్షణదీపిక (సంస్కృతము) యను గ్రంథముల రచించినాఁడు. నవనాథచరిత్రము శాంతభిక్షావృత్తిప్రేరణముచే నాతఁడు

రచించెను. ఈశాంతభిక్షావృత్తిప్రేరణముననే శ్రీనాథుఁడు గూడ ముమ్మడిశాంతయ కంకితముగా శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును రచించినాఁడు. అనుబంధమున నవనాథచరిత్రకృత్యవతరణికాభాగమును జూడఁదగును. పినవీరభద్రుఁడు శ్రీనాథుని శిష్యుఁడని ప్రతీతిగలదని యిదివఱకే వ్రాసితిని.

చెన్నమరాజకవి:—ఈతఁడు శ్రీనాథుని శిష్యుఁడే. వేంకటపతిరాయల కాలమందున్న చెన్నమరాజకవి (చారుచంద్రోదయకారుని) కీతఁడు తాత. వీరేశలింగముపంతులుగారు ముత్తాతయని తప్పుగా వ్రాసిరి. దానినెల్ల నిక్కడ నిరూపింపనేల? చారుచంద్రోదయముఁజూచినఁ దెలియఁగలదు. అన్నమలచింతల చెన్నమరాజునకు లక్ష్మపతి, కొండయ, కృష్ణయ, యని మూఁగురు కొడుకులు. లక్ష్మపతికి వెంకట, చెన్నమరాజ, రామచంద్ర, తాయనాఖ్యులు నల్గురు కొడుకులు. ఇందు రెండవవాఁడగు చెన్నమరాజే శ్రీనాథుని శిష్యుఁడు. పద్యమిది చదువఁదగును.

క. సన్నుతకవిత్వవిద్యా
భ్యున్నతి శ్రీనాథసుకవిపుంగవు కరుణన్
జెన్నమరున్ లక్ష్మపతి
చెన్నమరాజప్రధానశేఖరుఁ డెలమిన్.

—చారుచంద్రోదయము.

ఈచెన్నమరాజునకు శేషాద్రికొడుకు. శేషాద్రికి తిమ్మన, లక్ష్మీపతి, చెన్నయ, తాయన యనువారు కొడుకులు. మూఁడవవాఁడగు చెన్నయయే చాటుచంద్రోదయకారుడు.

భైరవుఁడు:—ఈతఁడు శ్రీరంగమాహాత్మ్యరత్నశాస్త్ర కవిగజాంకుశము లనుగ్రంథముల రచించినవాఁడు. ద్విపదహరి శ్చంద్రచరిత్రకర్తయగు గౌరనకుఁ గుమారుడే కావచ్చును.

జక్కన:—ఈతఁడు శ్రీనాథుని సమకాలమువాఁడో, లేక కొంచెము పూర్వకాలమువాఁడో యగును. జక్కనవిక్రమార్కచరిత్రలో శ్రీనాథుని రచనములఁబోలిన రచనము లున్నవి.

మడికిసింగన:—ఈతఁడు సరిగా శ్రీనాథుని సమకాలమువాఁడే.

అనంతామాత్యుఁడు:—ఈతఁడును సరిగా శ్రీనాథుని సమకాలమువాఁడే అంతేకాక, శ్రీనాథుని జన్మదేశమునకు మిక్కిలి దగ్గరగానున్న పెరమకూరుపురము నందున్నవాఁడు కూడను.

గోపరాజు:—ఈతఁడు పినవీరన కించుక తర్వాతి వాఁడు. ద్వాత్రింశత్సాలభంజికల కథల రచించినవాఁడు.

తాళ్లపాక అన్నమయ్య:—తిరుపతి తామ్రశాసనము

లచే నీతఁడు శ్రీనాథుని సమకాలమువాఁడుగాఁ దెలియఁబడు చున్నాఁడు.

అయ్యలార్యుఁడు:— ఈతఁడు వేదగిరినాయనింగారి ప్రేరణమున రామాయణారణ్యకాండశేషమును బూరించి నాఁడు. వేదగిరి నాయనింగారు శ్రీనాథున కించుక పూర్వులు. నందిమల్లయ్య ఘంటసింగయలు శ్రీనాథున కించుక తర్వాతి వారు. వీరుగాక బైచరాజు, వేంకటనాథకవి, దూబగుంట నారాయణకవి, తాతంభట్టు, హరిభట్టు, మొదలగువారు (అంధ్రభాగవతమందలి లుప్తభాగములను బూరించినవారు) అయ్యంకి మాడయప్రభృతులుగూడ శ్రీనాథున కించుక తర్వాతి కాలమందున్నవారే యగుదురు. మల్లినాథాదులగు సంస్కృతకవులు శ్రీనాథుని సమకాలమువారగుట యిదివఱకే నిరూపింపఁబడెను.

పరిసమాప్తి.

శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడంధ్రలోకమునఁ జిరప్రతిష్ఠ గడించినవాఁడు. శృంగారనైషధాది గ్రంథము లెందాఁక లోకమున వ్యాపించియుండునో యందాఁక నాకవీశ్వరుఁ డవినశ్వరమగు ప్రతిష్ఠనందియే యుండును. ఆయనగ్రంథములే

యాయన స్మారకచిహ్నములు. కాని చారిత్రికముగా నాకవీశ్వరుఁడు జన్మించినపట్టును, గవితావైభవముఁ గన్పఱచినపట్టును మనకిప్పుడు తెలియవచ్చినవి. కావున శాశ్వతనిర్మాణ మొకటి యాస్థలములం దెందే నొకచోట వెలయించి యప్పుడప్పు డాయనవాఙ్మయమూర్తి నారాధించుచుండుట మనకావశ్యకకార్యమని నేను దలంచుచున్నాఁడను. జన్మదేశము కృష్ణామండలమును, బ్రధానముగా విద్యావిలాసములను వెలయించినదేశము గుంటూరుమండలమును నగుటచే మచిలీపట్టణమునఁగాని, గుంటూరనుగాని యట్టిప్రతిష్ఠాపనమును నెలకొల్పుట యర్హముగానుండును. శ్రీనాథుని జన్మగ్రామము కాల్పట్టణమయినను గలపటమయినను మచిలీపట్టణమునకు మిక్కిలి చేరువనే యున్నవి. విద్యావిలాసములు చూపిన కొండవీడుగూడ గుంటూరికిఁ జేరికగలిగియున్నది. అచ్చటి యాంధ్రభాషాభిమానుల యాలోచనమున కిది వచ్చుఁగాక యని కోరుచున్నాఁడను.

ఇప్పటికి నా కుపలబ్ధములయిన చరిత్రసాధనములఁబట్టి శక్యమయినంతవఱకు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని జీవితవిషయమును విస్తరించి ప్రస్తుతింపఁగల్గితి ననుకొనుచున్నాఁడను.

కాని యింకను నాకిప్పటికి గోచరింపని ప్రధానవిషయము లెన్నియున్నవో! ఉపలబ్ధవిషయములనుగూడ నపరిజ్ఞానముచే నెన్నింటి నన్యథాకరించితినో! కొంకనేల? కోవిదులున్నారు గదా సరిపఱుపఁగలరని సంతోషించుచున్నాఁడను.

సమాప్తము.

శృంగార శ్రీనాథము.

అనుబంధము.

శ్రీరామాభిషేకపద్యములు.

ఉ. ఆ మునినాథు వంశకలశాంబుధిపూర్ణసుధాకరుల్ గుణ
స్తోములు సత్యసంధు లతిశోభితచిత్తు లుదారులున్ మహో
ద్దాములు పుట్టి రందు నొకధన్యునివంశములోన నొక్కఁడున్
బ్రేమతొ కొండవీట నరిభీషణుఁడై తనరారుచుండియున్.

శా. పాథోరాశిగభీరుఁ డుజ్జ్వలకళాపారీణుఁడైనట్టి శ్రీ
నాథుండన్న కవీశ్వరోత్తముసుతన్ నందంబుగాఁ బెండ్లియై
సాధుస్తోత్రగులైన సూనులను భాస్వత్తేజులం గాంచె భూ
నాథుల్ మెచ్చఁ బ్రపంచశాలులను సన్మార్గక్రియాలోలురన్.

క. వారల మాతామహుఁ డతిసూరిమితో నిటనుంచుకొని పెంచుట చే
నారూఢిగ శ్రీనాథునివారై వర్తిల్లిరాగిని వసుధాస్థలిలోన్.

క. వారలవంశపరంపర లారూఢిగ విస్తరించె నతివిభవమునన్
వారిలో మాధవమంత్రియు ధారుణిలోఁ బొగడుగనియె ధన్యత మెఱయన్.

ఈ మాధవమంత్రి కైదవతరమువాఁడు శ్రీరామాభిషేకకర్త.

వెలుగోటివారి వంశచరిత్ర.

ఉ. దన్నడకోటయుందర మదగ్రబలోన్నతి గంగదాఁటి సం । పన్న బలుండు సింగజనపాలునిమాదఁడు రెడ్డిపోతనిన్ । బన్నినసేనలం దనిమి పోఱఁగఁద్రోలె విరాటుపీట న। త్యున్నతవిక్రమంబున సురేంద్రుఁడు ద్రోలు కిరీటి కైవడిన్,.........మ. ఘనశౌర్యుండగు మాధవాధిపునిధాకన్ భీతిఁ బ్ర

భ్రష్టసా । ధనుఁడై దన్నదకోటవద్ద నఃపోతారెడ్డి మానంబు నీగ్గను బో
నాడి రయంబునం బరవ నాతఁ డోటిస్థలిఁ జూడ నేఁ । డును నచ్చోఁ నడి మూలమై
కసవుపాటుఁ లేదు శ్రీవాటచేఁ.........దన్నాకోటకడ రెండుమా
ర్ల రెడ్డివారిని గెలిచి జగనొబ్బగండ, సంగ్రామధనంజయ, రాజవేశ్యాభుజంగ
బిరుదు దెచ్చినవారు రావు అనపోతానేడున్ను మాదానేడున్ను రాజుకొండ,
దేవరకొండ రెండుపురంబులు పంచుకొని రాజుకొండ అనపోతానేడు, దేవర
కొండ మాదానేడు ఏలుచుకొనిరి. ఆమాదానేని కొమారుడు పెదవేదగిరినేడే
వేములకొండకడ సత్యాగిదేవుని చాళుక్యదేవుని కన్నడదేవుని కంకాళదేవుని
ఉదయనదేవుఁ గొట్టి వేములకొండ రణరంగస్థల వైరిరాజజీమూతపవన ఏకశిలా
నగరసమీపశాత్రవరాజన్యదహనదావానల బెండపూడివిభాళ బిరుదువహించి
నవాడు రావు పెదవేదగిరినేడు. ఆపెదవేదగిరినేనికి రామచంద్రుడున్ను కుమార
మాదానేడు పుట్టిరి.........ఆమాదానేనికి పినవేదగిరినేడు లింగమనేడు పుట్టి
రందగ్రజుండు.........ఉ. వేమనతోఁ దఁబుట్టువట పింతలునేఁ డదిగాక మా
నెంబో । కోమటివానిబిడ్డఁడట గోళకుఁడుఁ గృషిసేయువాఁడఁట । భూ
మిఁ గుమారవేదగిరిపుణ్యపరుండవు నీసమక్షమం । దేమని చెప్పవచ్చు గుణహీ
నునిఁ గోమటిరెడ్డిమాచనిఁ — ఆకొమారవేదగిరినేడే అనవేమారెడ్డితమ్ముని మా
చారెడ్డిని గొట్టి తమ్మపడిగ నంబోదిగించిన యాఅనవేమారెడ్డి పినవేదగిరినేన్ని జంపి
తమ్మపడిగానఁబోదిగించి సింహతలాటబిరుదున్ను బుచ్చుకొనియుండిన వేదగిరినే
నితమ్ముడు లింగమనేడే ద్వాదశవర్షంబులవాడైయుండి తనబంధువర్గంబుల
హితపరిజనంబులఁ గూర్చుక అమరులకు వెక్కసంబగు యుద్ధంబుచేసి అనవేమా
రెడ్డిని గొట్టి తమ్మపడిగానబోదిగించి సింహతలాటబిరుదును తనచేత శ్రీనాథుం
డడిగి కొంచుబోయిన సందికంతపోతరాజనే కత్తాని బుచ్చుకొనెను.. అంతకు
ముందే అనవేమారెడ్డికి పెద్దలు పెదవేదగిరినేన్ని తమ్మపడిగాన బెట్టవద్దని బుద్ధి
క్రమంబుగా జెప్పిన విధంబెట్టిదనిన — (పెదకోమటివేమారెడ్డియని యుండవలసి
యుండగా నిందుఁ దప్పుగా ననవేమారెడ్డియనికలదు.)

సీ. దన్నాలకోటొద్ద నన్నపోతా గడ్డి తావిరుగుతలంపుతలఁపవైతి
సింగయమాధవుఁజీరిన యనవేముఁ డోడిపొలుకోలంత మాడవైతి
కొమరగిరెడ్డికి కోరిసింగయమాదు తనరబెట్టినబొమ్మ తలఁపవైతి
సురధాను మన్నన చూచుకొంటివిగాని వారితోదొరయుట వలవదనవు

గీ. అనుపమంబుగఁ గొమరవేదాద్రి నిట్లు | ఘనతరంబుగఁదమ్మపద్గముఁనఁబెట్టి
యొరుల బుద్ధులువినియిటుదొరలఁబడియు| విన్నబడితివి పెదకోమటన్న వేమ!

ఈలింగమనేనిచేత శ్రీనాథుఁడు పఁదికంతపోతరాజనేకరాని కొంచు పోయినపద్యము:—జగనొబ్బగండాంక—ఇదియుదాహృతమే. ఆలింగమనేడే సోమకులము రాజులు మొదలయిన రాచవారి నెల్లఁగొట్టి కాలిపెండాన పొదిగించెను. ఆనపేమారెడ్డి మొదలయినవారి నెల్లఁ గొట్టి తమ్మపడిగాన బొదిగిన పంటరెడ్లున్న తమలోతమరు భాషింపుచున్న విధంబెట్టిదనిన:—

శా. శ్రీలాలిత్యుఁడు రావులింగనృపతి శ్రీపాదపద్మంబునన్
వ్రేలే రాజులు కొండఱల్ల యసుతుల్ వీరాంకుఁజూపింత్రు వీ
డేలాకంపమునొంద ఖేతి, నదిగా దికాపుజాణంబు దాఁ
గాలాఁజందుల తమ్మ మెక్కినణమున్ గర్వారమన్నెక్కినన్.

ఉ. అంచితరాయరావు బిరుదాంకము రాజుల గొట్టి యందె గీ
లించిన మాదభూవిభుని లింగనృపాలున కొప్పుగాక గ
ర్వించిన నీకుఁజొప్పడునె వేమరు నల్లయవేమగడ్డపో
కొంచెపు తమ్మతిండితిను గూళకు సింహతలాటమేటికిన్?

శా. ఆజిముఖాతిభీకులగు నల్లయవేమనవీరభద్రుఁడున్
గాఢకులాభిరాము రణరాఘువలింగనృపాల సింహుఁడున్
రాజతపాత్రితమ్మదిని రాజ్యమునిల్పిరి యిట్టి యేకునన్
రాజను హేమ్రదుర్గములు రాజులు గైకొనకుంద జాతు రే?

ఉ. వాదుల వాదవిద్యల సువర్ణము గాంచుట యద్భుతంబె యా
మాదయలింగశౌరి గరిమంబుగ నల్లయ వీరభద్రుడున్
వాదముచేసి దేహము సువర్ణమయంబుగ వారియందియున్
భేదముదక్కయుండ్రి దలక్రిందయి వ్రేలుచు విఱ్ఱవీగుచున్.

ఆపినసింగమనేనివంశావతారం బెట్టిదనిన: సీ. వీరాగ్రగణ్యుండు వెన్న భూపాలుండు ఖ్యాతి నేరాజుముత్తాతతాత — ఈపద్యమిచ్చట నుదాహృతమే — ఉ. మేదిని రాయరావ నెడు మేటిమహాబిరుదప్రతాప సంపాదన మన్నపోతజనపాలుఁడు జేసినఁజెల్లుగాక యీ । పాదరిమన్నెబందలక పాత్రపురాజుల కేలగల్గునే । ఆడటఁ దాండవంబు శివుఁడాడిన జోగులకాడఁ జెల్లునే?

సీ. ఛప్పన్న రాజన్య సంగరస్థలిలోన వాఁడె రాజని కానవచ్చు నిన్ను
బిరుదునూపురరాజ భీకరస్థలిలోన వాఁడె రాజని కానవచ్చు నిన్ను
పరభేదవాటోపపట్టభద్రులలోన వాఁడె రాజని కానవచ్చు నిన్ను
సర్వ సర్వంసహాచక్రవర్తులలోన వాఁడె రాజని కానవచ్చు నిన్ను
గీ. చండభుజదండఖండితసకలవైరి । మండలేశ్వరనుతకీర్తిపుండరీక
పరిమళాపూర్ణదిగ్దంతిబలవిహార । అహితనిర్ఘాత రాయరావన్నపోత!
క. ఒక మెతుకున నొకనాఁకలి । ప్రకటితముగ దీర్చరాదు పదివేవుర నీ
వొక మెతుకున రక్షింతువు । అకలంకా రాయరావు అనపోతాంకా!
క. పమ్మొటసోముని శేపలి । తిమ్మని నల కొండవీటి దిక్కున మెరయం
దమ్మొటము వేసి గెలిచితి । వమ్మక్కా రాయరావు అనపోతాంకా!

ఆయనపోతమనేనికి సర్వజ్ఞసింగమనేడున్ను వసంతరాయడు పుట్టిరందగ్రజుండు:

సీ. సకలవిద్యాభ్యాస సాహసగరిమంబు నూటిమీఱగ దోడు చూపినాఁడు.........ఇత్యాదిపద్య ముదాహృతమే. సీ. గాధేయుదానంబు

ప్రౌఢవం బంటిమా (వ్రాటలోదాటలోవు?) రాదు। సురభూజములవార్త సొబగుపొమ్మంటిమా యెండునో పండునో యెఱుఁగరాదు। జలజంబు చాగంబు చర్చింతమంటిమా మెఱచునో వఱచునో మెచ్చరాదు। కామధేనువు నీవి గణుతింతమంటిమా కట్టునో పట్టునో కానరాదు। తోలుచూపక యుడివోక తూలివోక। కొమ్ము గ్రువ్వక కయికొందు కోర్కు లనుచు। ప్రధన విజయుండు ఖడ్గనారాయణుండు। ఇచ్చు కవులకు శింగభూమీశ్వరుండు. శ్రీనాథుఁడు సర్వజ్ఞుని సముఖానకుపోతూ శారదాంబను ప్రార్థనచేసిన పద్యం:—సీ. దీనారటంకాల—ఇత్యాదిపద్య ముదాహృతమే. సీ. ఏమిచ్చె దానోరి యెమ్ములిచ్చె దధీచి యెమ్ము లర్థులకు దా సొమ్ములగునె। మహిమచే పెదవోరి మాంసమిచ్చెను శిబి కండలర్థులకు బంగారమగునె। జీమూతవాహ నుం డేమిచ్చెరా వోరి యడిగిన ప్రాణముల్ విడిచెనపుడు। కర్ణుని తేగంబు వర్ణించెదవు భట్ట చక్రమర్థికి పట్టుసాలువగునె। గీ. వ్రానికలిఁ జెప్పఁ జూపఁగా రాని యీవు। లెన్నఁడో నాఁటి వార్తలిఁ కేమిచెప్ప। ప్రధనవిజయుండు ఖడ్గనారాయణుండు। ఇచ్చు కవులకు సింగభూమీశ్వరుండు. సర్వజ్ఞసింగ మనేను శ్రీనాథుఁను సమస్యయిచ్చిన పద్యము:—'తక్కరావుసింగ, ఇత్యాదిపద్య ముదాహృతమే. ఉ. ఇమ్మహి రావుసింగమనుజేంద్రు వసం తుని యీవులెన్నఁచో। గమ్మ 'దధీచిభానుసుతకల్పకమేసులఁ జెప్పనేలయా। బొమ్మక వెట్టులాటలును బూని కలాసపు ముత్తులాటలున్। దుమ్ముల చల్లు లాటలును తూకొని నీళ్లల చల్లులాటలున్. అనెవి యనుజాండు: క. భట్టనగ రుదరిరూపము। భట్టనగా రాచవేల్పు పాటించని యా।తోట్టరిరాజులకబ్బునె। రట్టడిసత్కీర్తికాంతరావువసంతా! చ. నడవడిచక్కగాద యొకనాఁడును వుక్కిటిచేదు మాన దే।ర్పడ వినఁ జెప్పలేదు, పెనుబందువునందును గాలిదారివు నీ। బదుగని నేలపొందనని పాసివెసన్ జనుదెంచి కాదె యూ। పుడమివరించె వేడ్కనృపపుంగవు రావువసంతరాయనిన్.

శ్రీనాథుని గ్రంథముల కాలనిర్ణయము

అను వ్యాసమునుండి.—(ఇది గ్రంథాలయసర్వస్వమున గలదు. శ్రీ. కో. వెం. లక్ష్మణరావుగారిచే రచింపఁబడినది.)

"పైని చెప్పినదంతయు హరవిలాసముయొక్క నిర్మాణకాలమునుబట్టి చేయఁబడిన యూహ. కాని హరవిలాసము కుమారగిరిరెడ్డి కాలమునందు రచింపఁబడలేదనియు, శ్రీనాథుని చరమదశయందు వ్రాయఁబడియెననియుఁ జెప్పు పూర్వపక్షమొకటికలదు. ఇదివఱకు శ్రీనాథునిగుఱించి వ్రాసిన వారందరును ఇట్లే వ్రాసినారు. కాని ఇందుకు వారు కారణములను ఇచ్చియుండలేదు. మన మాకారణములను ఊహించి నివారింపవచ్చును. హరవిలాసము చివరగ్రంథమని చెప్పుటకును 1400 లో రచింపఁబడినది కాదనుటకును హరవిలాసగ్రంథమునందు నేవిధమైన యాధారమును కానఁబడదు. అది కుమారగిరియొక్క పెద్దసెట్టికి నంకితము చేయఁబడినది. కావున నది కుమారగిరి కాలమునందే రచింపఁబడెననుకొనుట స్వాభావికము. కుమారగిరి చనిపోయినతరువాత 30 సంవత్సరములకో 40 సంవత్సరములకో వ్రాయబడిన దనుకొనుట యస్వాభావికము. ఇదియుఁగాక యీగ్రంథమునందు, కృతిపతిని అతనిబంధువులను గుఱించి వ్రాసిన యీక్రింది గద్యపద్యములవలన కుమారగిరిసేవలో వీరుండగ నీగ్రంథము వ్రాసినట్లు మన మూహింపవలయును. కాని, కుమారగిరి చచ్చిపోయినతరువాత నలుబది యేండ్లకు వెనుకటి సంగతులు జ్ఞాపకము తెచ్చుకొని వ్రాసెననుట పొసఁగ నేరదు............

'కొమరగిరి నృపాలునివలన నాందోళికాచ్ఛత్రచామరతురంగాది రాజ్యచిహ్నములు వడసి యమ్మహారాజునకుఁ బ్రతిసంవత్సరోత్సవంబునకుఁ దగిన......సుగంధద్రవ్యంబు లొడఁగూర్చియుఁ జీనిసింహళతవాయి హురుమంజిజలనోగి ప్రభృతి నానాద్వీపనగరాకరంబులగు ఘన............గాణిక్యంబులుఁ దెప్పించియు........సదాచారుండును నన విఖ్యాతిగాంచిన యవచి దేవయ తిప్పప్రభుం డొక్కనాఁ డాస్థానమండపంబున సుఖోపవిష్టుండై:'

మ. ఘుసృణాంక సుగంధాళి నిండుకొలుసై కూర్చున్నచో నీకరా। భ్యసనంబు స్మృతియించురా యవచితిప్పా.... చ. కుమారగిరిక్షితీశ్వరుని వసంత వైభవముసర్వము నొక్కెడ నిర్వహించుచున్. కోమటిగిరిరాజ దేవేంద్రకూర్మి హితుడు. క. కోమటిగిరి వసంతన్నృపా।గమకవివరగంధసార కస్తూరీ కుంకుమక ర్పూరహిమాంభ।స్సముదంచితబహుసుగంధశాలాధ్యక్షా! ఇట్టిపూర్వవిలాసము వ్రాయుటవలన, కుమారగిరి బ్రతికియుండెననియు, కొండవీటిలో రాజ్యము చేయుచుండెననియు అతనియొద్ద పెద్దకోమటిగా అవచి తిప్పయ యుండెననియు జూపువాక్యము శ్రీగ్రంథమునందెక్కడను లేదు. ఇట్టి వాక్యములున్నను, కుమారగిరి చనిపోయినతరువాత తిప్పన అధికారి మాయిపోయినపిదప, హరిహర ప్రౌఢరాజ శాహాలు కీర్తిశేషులైన యెన్నియో వత్సరములకుఁదరువాత నీకావ్యము రచింపఁబడియెనని చెప్పుటకంటె విపరీతమైన సిద్ధాంతము మఱియొకటి యుండదు. ఇది కుమారగిరిరెడ్డి కాలమున రచింపఁబడలేదని చెప్పినయెడల నైషధము పెదకోమటి వేమారెడ్డి కాలమున వ్రాయఁబడలేదనియు, భీమఖండము అల్లాడ వేమవీరభద్రారెడ్ల బ్రతికియుండఁగ చెప్పఁబడలేదనియు, నొప్పుకొన వలసివచ్చి విపరీతసిద్ధాంతప్రసంగము ప్రాప్తించును...”

శాసనములు.

లోకల్ II వాల్యూం...పెద్దాపురంతాలూకా...కిమ్మూరులో తిరుపతి అనే గ్రామములోనున్న శృంగారవల్లభరాయని ఆలయములో...8 నెం. దీనికి ఉత్తరంపువైపునున్న స్తంభంమీది శాసనము:

శ్రీశకవరుషంబులు ౧౩౨౦ అగు నేటి సర్వధారి సంవత్సర మార్గశిర శు ౧ సోమవారము కోమరగిరిపురం శృంగారరాయనికి ముక్కంటిరాజుగారు కాటమరెడ్డి వేమారెడ్డింగారిదేవులు అయి తమతోబుట్టువులయిన మల్లసానమ్మ గారికిన్ని తమతండ్రి కన్నిభరాజుగారికిన్ని సుకృతముగాను నగరికి కాలోచిత

మూల్యము సమర్పించి పెట్టించిన బృందావనము సేసినవారికి క్షేత్రము ఖ ౨. ఈకైంకర్యము శృంగారరాయఁడు ఆచంద్రార్కముగాను అవధరించువారు.

లోకల్ II వాల్యూం 217 పేజి (చాళుక్యభీమవరంలో) దీనికి ఉత్తరంవైపున రెండో స్తంభంమీఁదవున్న శాసనః

స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౪౬ అగు నేటి ఆనందసం॥ పుష్య బ ౧౩ బుధవారము ఉత్తరాయణ మకరసంక్రాంతి పుణ్యకాలమందు శ్రీమత్కుమారారామచాళుక్యభీమేశ్వరశ్రీమన్మహాదేవరలకు అల్లాడభూపాలుని కుమారుడు వేమారెడ్డిగారిదేవులు జయమల్లసానమ్మ తమకు నక్షయ మౌనట్టుగాను వీరారెడ్డింగారి ఆనతిక్రమానను కుమారారామచాళుక్యభీమేశ్వరస్థానసమ్మతిని భీమవరము వుత్తరసమీపానను కుమారీనది పశ్చిమదరిని నానాతోయాలపుష్పాల ఫలవృక్షాలతోటపట్టు........సర్వకరపరిహారము గాను ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను భీమేశ్వరదేవరకు జయమల్లసానమ్మ సమర్పించెను.

లోకల్ II వాల్యూం (125 పేజి) దాక్షారామంలో తూర్పుస్తంభం పైనున్న శాసనం:

సప్తాకాటయశౌరేః—ఇటువంటి కాటమరెడ్డి వేమారెడ్డింగారికి నిజ భృత్యుడైన కడియంమాచినేనింగారు తనకు స్వామియయిన కాటమరెడ్డి వేమారెడ్డిగారికొమారుడు కొమరగిరిరెడ్డిగారికిన్ని వారిదేవులకున్ను అక్షయసుకృతమౌనట్టుగాను దాక్షారామ శ్రీభీమేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు అస్థానశిలా మండపము కట్టించి సమర్పణచేసెను. స్వస్తిశ్రీ శకవరుషంబులు ౧౩౫౬ అగు నేటి జయసంవత్సరకార్తిక శు ౧౪ భానువారం.

లోకల్ II వాల్యూం161 పేజి:

అనపోతప్రభోః పత్నీ సపత్నీ ధరణీశ్రియోః । అనేకసుగుణశ్లాఘ్యా మైళ్లాంబికా మనుమాంబికా—కుమారగిరిభూపాలరత్నాకరసుధాకరః । అనపోత

కుమారేంద్రో లోకానందాయవర్ధతే। శ్రీమత్కుమారగిరిభూమిపతేః కుమారో
వీరాన్నపోతన్నపతిః — ఈమూదరాయి పగిలిపోయినది.

II [స్వస్తిశ్రీ జ] యాభ్యుదయశాలి (వా) (2) (హన)శకవరుషం
బులు ౧ (4652) అగు నేంటి శోభకృత్సంవత్సర ఆ (శ్వీ) జ బ ౧౧ బు
నూంతు (5) ల (పాటి)కేశవనాధనికిన్ని రఘు(6)నాధనికిన్ని శ్రీమన్ మహా
మండ (7) (లేశ్వ)ర ధరణీవరాహమేది (8) నీ మీసరగండకఠారి సాళ్వప
(9) ంబురాయని తెలుంగురాయని తిరుమలయ్యదేవ (11) (మహా) రాజు
లుంగారు దండం (12) సమర్పించియిచ్చిన భూదానధర్మశాసనము. తిమ్మరుస
య్యవారు మానాయంకరానకు పాలించి యీనవధరించిన వినికొండసీమలోని
నూంతులపాడు అనిగ్రామానను, ఈరెండు దేవళ్ళఅమృతపళ్ళకున్ను అంగరంగ
వైభవాలకును సమర్పించి......ఇత్యాది — ఈపుణ్యము రాజుంగారికి విన్న
పముచేసి యీడేర్చినవాండు పొన్నమరాజుంగారు.

III స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౪౬౫
అగు నేంటి శోభకృత్ సంవత్సర ఆశ్వీజ బ ౧౦ బు నూంతులపాటి ధాయా
మల్లిఖార్జునికిన్ని, వీరేశ్వరునికిన్ని శ్రీమహామండలేశ్వర ధరణీవరాహమేదినీ
మీసరగండకఠార సాళువసంబురాయని తెలుంగురాయని తిరుమలయదేవ
మహారాజులుంగారు దండం సమర్పించి యిచ్చిన భూదానధర్మశాసనము.
తిమ్మరుసయ్యవారు మానాయంకరానకు పాలించి యీనవధరించిన వినికొం
డసీమలోని నూంతులపాడు అని గ్రామానను యీరెండుదేవళ్ల అమృతపళ్ల
కున్ను అంగరంగ వైభవాలకున్ను సమర్పించి యిచ్చినభూమి......ఈపుణ్యం
రాజుంగారికి విన్నపముచేసి యీడేర్చినవాండు పొన్నమరాజుంగారు.

IV స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౬౪ అగు నేంటి దుందుభిసంవత్సర
వైశాఖ శు ౧౫ గు శ్రీమన్మహామండలేశ్వర మీసరగండకఠారి సాళువ
తెలుంగురాయ దేవరాయనింగారి నూంతులపాటి అధికారి పోలమరాజు

తిరుపతిరాజుంగారు నూతులపాటను పూసూరిపందుకట్టునను రాజుంగారి ధర్మంగా ప్రజలధర్మంగా ఆచంద్రార్క స్థాయిగాను చెలువు కట్టించి ప్రతిష్ఠ చేసిరి. మంగళమహాశ్రీం శ్రీ.

సింహాచలంమీద దేవాలయందగ్గఱ హంసమూల పెద్దశాసనం దిగువది:

స్వస్తిశ్రీ శకవరుషంబులు ౧౩౫౦ అగు నేఁటి ప్లవ సం॥ర ఫాల్గున కృష్ణ 3 గురువారానను కనడదేశమందుల పంబురాయనికొడుకు తెలుంగు రాయండు తనకు అభీష్టార్థసిద్ధిగాను శ్రీ నరసింగనాథునికి నిత్యమును సన్నిధిని వెలుంగను అఖండదీపాలు రెండు సమర్పించెను. ఇందుకై వడ్డాదిదేశమందు ప్రాంతి విటు గొల్లగార నరసబోయండు పల్లయబ్బబోయండును ఈ ౨ రు వసానను మోదాలు ౧౦౦ పెట్టిరి—ఇత్యాది.

బజ్జేపల్లిలో చావలి వెంకటేశ్వర్లుగారియొద్దనన్న తామ్రశాసనము నకలు (వారిదగ్గర దీనిమూలము చూచి నేను వ్రాసికొన్నాను.):

1 కల్యాణం జగతాం, 2 లీలామ్యాల జితాం, 3 మోహారేతాం, 4 భవతుభవతాం ఫలాప్త్యై, 5 యస్మాళా, 6 విష్ణోఃపాదాదుదీర్ణేసురసరితి ఇవ స్రోతసి స్వచ్ఛవృత్తౌ వర్ణేజాతస్సుజన్మా శగవణభవవచ్ఛ త్రిమూర్తి ప్రోలభూపః । తస్మాన్మాచక్షితేంద్రో జనివహాతిభువం యద్భుజేయచ్చరిత్ర శ్లాఘామాత్రే ముఖానాం వహాతిదశశతీం వ్యాపృతాం భోగిరాజః॥ 7 తస్యాసీ దనుజో హరేరివ హరి క్నిస్సీమవిశ్వంభరా। ధానాధఃకృతభిగ్గ (నూను) విజయీ వేమక్ష్మావల్లభః । యేనశ్రీగిరిసానుసీమ్ని విహితా పాతాళగంగాజుషాం సోపానావళి రూర్జితాతనుభృతాం స్వర్గాప్తినిశ్రేణికా ॥ 8 మాక్షోణిపతి, 9 వేమాఖిపో 10 తస్యానుజో వేమన్నప

స్య మాచక్షితీశ్వరో లబ్ధమహీవిభాగః। శ్రీకొండపల్లీం నిజరాజధానీం కృ
త్వానుభో దీవ్యతి ధర్మధుర్యః, 11 కులమివవిమలం యశోయదీయం త్రిజ
గతీవేష ఇవోజ్జ్వలః ప్రతాపః। వితరణమివచతుర్థితం విశాలం భునతిచ వాక్య
మివోర్జితం చరిత్రం। 12 జ్ఞాతాయది నహి దాతా దాతా చేత్కో౽పి భువి నచ
జ్ఞాతా, జ్ఞాతా దాతాచభవత్ పెదకోమటి మాచభూపతిర్జయతి. 13 సప
ర్యాం పాలయ న్నుర్వీ ముర్వీశకులశేఖరః। యందత్తవా నగ్రహారం తద్దానప్రక్రి
యోచ్యతే। శాకాబ్దే రసరామరామవసుధా సంఖ్యే జయే వత్సరే। మార్గేకృష్ణ
బుధాన్విత ప్రతిపది ప్రాప్తే రవౌ కార్ముకం। స్వర్గాప్త్యై పెదకోమటిక్షితిపతేః
శ్రీబల్యపల్లీపురం। ప్రాదాత్త్వార్కాయ పోతనాఖ్యవిదుషే మల్లేశ్వరస్యాంతికే।
అకలంకసకలభాషా కవితామూర్ధాభిషిక్తాయ, విద్వన్నిరూఢ రాజాస్థానసుధాం
భోధిపూర్ణచంద్రమసే, గద్యశ్రీబాణకవేః పద్యేపి తథైవ కాళిదాసకవేః, తూ
ర్కాయ అన్నయ సుధియః పౌత్రాయ యజుర్వేదధిజ్ఞాయ। ఉజ్జ్వలతరాష్ట్రభాషా
కవితాసామ్రాజ్యపట్టబంధస్య, పుత్రాయాన్నయ సుకవేః శ్రీభారద్వాజగో
త్రాయ, అనుజేన పాణిబదరీకృత పాణినిఫణిత ఫణితిమార్గేణ, త్రిపురారి
సుకవిమణినా సంస్తూరయిత్రే సలక్ష్మణం రామం పాల్గుమి శ్రీకంఠగురోః
పంచాక్షరమంత్ర పానరక్తస్య, శిష్యాయ శిష్యపరిష్కదక్షిం దాక్షిణ్యసత్క
టాక్షస్య, ఏత్వాగ్రహారం వెల్నాంటా సాష్టైశ్వర్యం నృపాలకః తస్య
శ్రీపెదకోమటి పురసంజ్ఞా మకల్పయత్. లబ్ధ్వా స పోతనాగ్యోపి గ్రామం
శ్రీమాచభూవరాత్। శ్రీకృష్ణాప్రుష ఉన్మేష ముషితాశేషకల్మషః। పంచా
శీత్యంశరూపేణ విభజ్యాస్మి న్నదాత్కృతీ। తృతీయాంశం పితృప్రీత్యై విద్వ
ద్బాంధవరాజయే। సీమాచిహ్నాని దేశభాషయా లిఖ్యంతే...............
....................స్వదత్తా మిత్యాది॥ విద్యావ్యాభవయ నారణ్ణనామా
శ్రీమాచ భూపతేః। అకరోద్వచసాంభూమిః నిర్మలం ధర్మశాసనం। శ్రీజగ
దాల్ఫగండస్య.

లోకల్ 48 వాల్యూం చెఱుకుమిల్లిలో దొరకిన తామ్రశాసనము:

ఈశాసనము మీఁదిశాసనముల దాతయయిన పెదకోమటి మాచారెడ్డి కుమారుఁడగు తిప్పయరెడ్డిది. ఇది పెద్దశాసనము. దీనినుండి యించుకంత యుదాహరించుచున్నాను:

శాకాబ్దే గిరిరామవిశ్వగణితే భాద్రే గురౌ మాన్మథే|కృష్ణాయాం ప్రతిపద్యనేగణాధిపచతుర్థ్యా మేకమూరుం పురం| మాచాఖ్యం విదితాష్టభోగమతులం శ్రీతిప్పభూపాలకః| ప్రాదాదెఱ్ఱయ బుక్క (బంక?) మల్లపమహామాత్యాయ నిత్యాదరాత్ ....మలాపహారిణీ భీమరథ్యంతర్వేదిసంస్థితమ్| భోగైశ్వర్యాష్టసంయుక్త మేకమూరుం పురోత్తమమ్| ప్రతాపరుద్రదేవస్య భాండాగారాధిపస్య చ| యఱ్ఱమామల్లనార్యస్య పౌత్రాయ గుణశాలినే| యఱ్ఱయామాత్యచంద్రస్య సూనవే నయశాలినే|శ్రీపరాశరగోత్రాయ యజుశ్శాఖాయ ధీమతే| బంకమల్లాఖ్య విప్రాయ దేవార్చనపరాయ చ| ఆచంద్రతారకం ప్రాదాత్ శ్రీమాన్ తిప్పమహేశ్వరః............పెదకోమటి మాచేంద్ర సూనొస్తిప్పమహీపతేః | విద్యాన్నరహరిస్స్వస్తు(?) మకరో ద్ధర్మశాసనం| తారీమాత్రిక్షేత్రం శాసనం భావనార్థమేకాంశం| భావయ నరహరివిదుషే ప్రాదా చ్ఛ్రీబంకమల్లయామాత్యః.

కల్వపాముల శాసనము.

1. శ్రీనాథస్య వరాహదివ్యవపుషో వః పాతు దంష్ట్రా చిరం
న్యాలోన్నీతమహీతలోపరితటీ నిర్యాతి శృంగాంకురా
యామాత్మీయ జలోదితాం శశికలా మాశంక్యజాతక్షణం
సౌహార్దేన విజృంభమాణ సలిలారంభో మహాంభోనిధిః.

2 లీలాద్యూతజితాం 3 భవతుభవతాం 4 తమోహారతాం 5 యస్యా

శా 6 తస్మాదభూత్ ప్రోలయవేమనామా 7 వేమక్షితీశో వృషమేకపాదం
8 మాచక్షోణిపతిః 9 వేమాధిపో మాచవిభుశ్చ 10 చూడామణిర్నృపాణాం
11 అభిమన్యుకరంగార్యాం 12 సోయం వేమమహీపాలో 13 శాకాబ్దే రసనే
త్రాగ్ని చంద్రసంఖ్యాముపేయుషి। తారణవత్సరే మాఘే రాహుగ్రస్తే
దివాకరే। పితుః పితామహో యస్య బ్రహ్మవిద్యా పితామహః। అశేషభూమే
శ్వరాణాం గ్రావనగ్రణీస్సమపాయివామా। వపట్కృత పురోడాశే శ్రీభీమేశ్వర
మజ్వని। [illegible] వేణ్ణాం తెటా న్యాస స్నవాసా స్త్రీదివౌకసాన్। పట్టర్క్ష్యకర్మ
శాలాపప్రక్రియా పరమేశ్వరః। పోతయాఖ్యో మహావిద్యా నాసీదస్య
పితామహః। పుండరీకదృశో విద్యాఖండ చంద్రభ్రతో భిధా। గుండయార్యః
పితా యస్య మండనం బ్రహ్మసంతతేః। బ్రహ్మసూర్యాదిసిద్ధాంత సింధుమం
థాన కాద్రిణా। జ్యోతిషజ్యోతిషాయేన త్రైకాల్య ముపలక్షితం। తారకబ్ర
హ్మ తత్త్వార్థస్థాపించ దళమేచకం। లక్ష్మణానుచరంధామ రామాఖ్యం యస్య
దైవతం। ఆహర్త్రాసప్తతంతూనాం యేన గోదావరీతటే। శూలాని పాపచోరా
ణాం యూపస్తంభాః ప్రతిష్ఠితాః। తస్మై హరితగోత్రాయ యజుశ్శాఖ్నాయ
వేదినే। నిత్యాన్నదాన వ్రతినే శ్రీమతే పెద్దియజ్వనే। ప్రాదాత్త్రిలింగవిషయే
ఖండవాటాహ్వయే స్థలే। కల్యపానుఖనామానం గ్రామమాచంద్రతారకం।
శ్రీరాఘవేశ్వర ప్రీత్యై ఘారాపూర్వం ధరాధిపః। అస్యగ్రామస్య సీమా
చిహ్నాని దేశభాషయా లిఖ్యంతే —కలువపాములు వేమవరానకుం దుర్వునకు
పంట్రవెగ్రడ పొలిమేర [illegible] గుబ్బమియుండిరావి. అందుండి దక్షి
ణమై పోంగ జమ్మిచెట్టున్న పుట్టను, ఆపుట్టను దక్షిణముఖమైన కునినుండి
తీగకోడు దాంటి ఆగ్నేయముఖమై పోంగాను నల్లబుట్టమీందంగాను, ఆగ్నే
యూన వన్నెలుమోచె. ఆవన్నెగడ్డ గ పడుమటిముఖమై రాంగా నంతనుండి
కునిగా నుత్తరపుముఖమై రాంగా నంతనుండి కునిగా నప్పడిన్ని పడుమటిము
ఖమై వచ్చి బెల్లంకుల పుట్టమోచెను. ఆపుట్టమోచే కునిగా నుత్తరముఖమై
వచ్చి పంటకోడు మోచెను. దక్షిణానకు కాటూరిపొలముసందుసకు ఆపంట

కోట అవలిదరి నైఋతికి కాటూరికింబోయీ బండిదెరువు దాంటి ఆకోటి అద్దరే పడుమటికి వన్నెటిమూలను కోడు ఉత్తరముఖమై దాంటి నందమూరి పొలిమేర శిలాస్తంభము—వాయువ్యానకు నాగులచింత ఉత్తరానకు కుంటాను ఇట్టిక నూయిన్ని ఈశాన్యానకు మఱ్ఱికోటి అద్దాని ఒఱలనూయి. సీమలు. స్వదత్తాత్—విద్యాధికారీ శ్రీనాథో వీరశ్రీవేమభూపతేః—శ్రీ వీరనారాయణస్య—

కనుకుఱ్ఱు తామ్రశాసనము.

1 కళ్యాణం జగతాం, 2 లీలాద్యూతజితాం, 3, భవతు భవతాం' 4, తమోహారతాం 5 యస్మాశ్శానిహితం 6 తస్మాదభూత్ 7 వేమక్షితీశో, 8 మాచక్షోణిపతిః, 9 వేమాత్ప్రో మాచవిభుశ్చ, 10 చూడామణిర్నృపాణాం, 11 యత్కీర్తిగాన 12 సోయంవేమమహీపాలః (ఇటుతర్వాత కొంతచాళుక్యశాసనము చేరియున్నది.) శాకాబ్దే శరనేత్రాగ్ని నంద్రసంఖ్యాముపేయుషి। తారణే వత్సరే పౌషే రాహుగ్రస్తే దివాకరే। ప్రాదాత్త్రిలింగ ౹ పయే వెల్నాంటే పుణ్యసీమని। తుంగభద్రాతరంగిణ్యాః ప్రతీరే పర్యవస్థితం। గ్రామం కనుపుఱ్ఱాఖ్యం సాష్ట భోగాష్టభూతికం..............అస్యగ్రామస్య అష్టదిక్సీమా చిహ్నాని శిలాస్తంభాః। పూర్వతః తుంగభద్రా, దక్షిణతః పాటికవాగు, పశ్చిమతః తుంగభద్రా, ఉత్తరతః తుంగభద్రా—స్వదత్తా దిత్యాది—విద్యాధికారీ శ్రీనాథో వీరశ్రీ వేమభూపతేః, అకరో దాకరోవాచాం నిర్మలం ధర్మశాసనమ్.

పొన్నపల్లి తామ్రశాసనము.

1 కళ్యాణం జగతాం, 2 లీలాద్యూత, 3 భవతుభవతాం, 4 తమోహారతాం, 5 యస్మాశ్శా, 6 తస్మాదభూత్ 7 వేమక్షితీశో 8 మాచక్షోణిపతిః, 9 వేమాధిపో, 10 చూడామణిర్నృపాణాం 11 అభిమన్యుకరగ్రాహ్యం

12, యత్కీర్తిగానసమయే—సోయం వేమమహీపాలో భూపాల పరమేశ్వరః । భూదానవీరమూర్ధన్యో ధీరోదాత్త గుణోత్తరః। శాకాబ్దే రసనేత్రాగ్ని చంద్రసంఖ్యా ముపేయుషి । తారణే వత్సరే మాఘే రాహుగ్రస్తే దివాకరే। పుణ్యాయాం కృష్ణవేణ్ణాయాం శ్రీసోమేశ్వరసన్నిధౌ। సమస్తమగ్రహారేభ్య స్సమాయాత ద్విజన్మనామ్। మండూకశబ్ద్యవ్యధిత సర్వప్రాణాభిరక్షణాత్। అనేకేషాం పండితానాం కులేసంహితాభిధామ్। జాతాయాపస్తంబసూత్రేణ న్యాయమార్గానుసారిణే। కాశ్యపాయ యజుశ్శాఖాధ్యాయినే మకృతాత్మనే। భూలోకధన్వంతరయే సతతం పరహితస్యచ। పుత్రాయ భాస్కరార్యాఖ్య పండితేంద్రాయ ధీమతే। శ్రీకొండవీటి సీమాయాం వెలనాటిస్థలే శుభే। కృష్ణవేణ్ణా మహానద్యా దక్షిణే గోధసిస్థితమ్। పొన్నుపల్ల్యాహ్వయం గ్రామం సర్వసస్యసమన్వితమ్। వాపికూపాది సహితం సాక్షతోదకపూర్వకమ్। భుజ్యతాం త్వత్పుత్రపౌత్రపారంపర్యాదితి బ్రువన్। కర్మణా మనసా వాచా ప్రాదాదాచంద్రతారకమ్. అస్యగ్రామస్య చిహ్నాని దేశభాష యాలిఖ్యన్తే: పొన్నుపల్లి వేమవరానకు తూర్పునను మాలనూతులకుంట, గంగులవానికుంట, వాగునడిమి కలువలవానికుంటను, గరుడనిజావ్విన్ని, ఆగ్నేయానకు మోటవరసంది వాగున్ను, దక్షిణానకు నెమిళ్లకుంటవాగున్ను, నక్కతిప్పయున్ను, నైఋతికి గోనెలకుంటలసందుకు వచ్చే వాగున్ను కదిరవాగున్ను, పడమటికి గుళ్లపల్లెచెరువున్ను మల్లచెరువున్ను, చవటకుంటయు కొండున్ను, వాయవ్యానకు గురువుకుంట, ఉత్తరానకు కగ, యీశాన్యానకు బండ్లడొంక, మొగడొంకను రాంగాను వాగిర్తిను వెలగకుంటాను తొగకుంటాను సీమాచిహ్నాలు-స్వదత్తామిత్యాది. విద్యాధికారి శ్రీనాథో వీరశ్రీవేమ భూపతేః అకరోదాజ్ఞయా వాచాం నిర్మలం ధర్మశాసనం॥

పొన్నుపల్లె తామ్రశాసనము. II

1 కల్యాణం జగతాం, 2 లీలాద్యూత, 3 భవతుభవతాం, 4 తమోహరేతాం, 5 యస్మాత్ శ్రా, 6 తస్మాత్ భూత్, 7 వేమక్షితీశో, 8 మాపత్తోణిపతిః

9 వేమాధిపో 10 చూడామణిర్నృపాణాం 11 యత్కీర్తిగానసమయే 12 సోయం వేమమహీపాలో భూపాల పరమేశ్వరః। భూదాన వీరమార్తణ్డో ధీరోదాత్త గుణోత్తరః। ఖరామరామేందుమితే శకాబ్దే సర్వధారిణి। ఉపరక్తే సహస్రాంశౌ మాసే చాశ్వయుజాహ్వయే। నప్త్రే శ్రీ పెర్యవిల్లస్య కళ్యాణగుణశాలినః। అకర్ణ్యకానాం సాంగానామ్నాయానాం వచసాం నిధేః। శ్రీభట్టభాస్కరార్యస్య పౌత్రాయ బ్రహ్మవాదినః। అష్టాదశానాం విద్యానా మధ్వన్యస్య మహాధ్వసు। పుత్రాయ విల్లసూర్యస్య వేద వేదాంగ వేదినః। ఆయుర్వేదంచ సాహాంగం నిర్నగోథమధీనే, 16 ఫణిరాజ మహాభాష్య ఫక్కికాపరమేష్ఠినే। కర్మబ్రహ్మపరాస్య మీమాంసా మాంసళాత్మనే। 17 కణభుగ్రథిత గ్రంథ సింధుమంథాన భూభృతే। అక్షపాదమతప్రేక్ష పక్ష్మలీకృత చేతసే। 18 తస్మైకాశ్యపగోత్రాయ సింగనార్యాయ ధీమతే। శాంతాయ శివభక్తాయ యజురామ్నాయవేదినే। 19 పాత్రిదాత్రిలింగవిషయే వేల్నాండోర్ధిపసీమని। కృష్ణవేణ్యాంతరంగిణ్యాః ప్రతీరే పర్యవస్థితమ్। 20 పొన్నుపల్లాహ్వయం గ్రామం నిధానం సస్యసంపదామ్। సాష్టైశ్వర్యం సాష్టభోగం ధారాపూర్వం ధరాధిపః 21 అస్య గ్రామస్య చిహ్నాని దేశభాషయాలిఖ్యంతే...
.........ఈశాన్యానకు పిన్నగుంటసీమలు- శ్రీనాధభట్టరు శాసనాచార్య దక్షిణభాగం వకటి— స్వదత్తామిత్యాది. విద్యాధికారి శ్రీనాథో వీరశ్రీవేమ భూపతేః॥

నందమూరు తామ్రశాసనము.

1 కల్యాణంజగతాం 2 లీలావ్యాపృతజితాం 3 భవతుభవతాం 4 తమోహారకతాం 5 యన్మస్తకానిహితం 6 తస్మాదభూత 7 వేమక్షితీశో 8 మాచక్షోణిపతిః 9 వేమాధిపో 10 చూడామణిర్నృపాణాం— పెదకోమటి వేమభూపతిర్జయతి 11 సోయం వేమమహీపాలో భూపాలపరమేశ్వరః। భూదానమూన వీరార్తణ్డో ధీరోదాత్తగుణోత్తరః। శ్రీశాకాబ్దే రామ రామ రామచంద్రాభి

సమ్మితే। ఖరమార్గత్రియోదశ్యాం సితాయాంచాపగేరవౌ, పరవాదిభసింహస్య నృసింహస్యమహాత్మనః। పౌత్రిణే వేదవేదాంగ విద్యావిద్యోతితాత్మనః సోమసుత్సార్వభౌమస్య శ్రీభీమేశ్వరయజ్వనః। పావనోభయదంశస్య పౌత్రియామితౌజసః। అకర్త్రృకాణాం సాంగానామాద్యానాం వచసాం నిధేః। పౌత్త్రాయ పోతిభట్టస్య పవిత్రాచారశాలినః। పుత్త్రాయగుండయార్యస్య పాండిత్యేంద్రపురోధసః। మండితస్యయశోహారైః శరకాండవిపాండుభిః। బ్రహ్మసూర్యాదిసిద్ధాంతజ్ఞానే వైజ్ఞానికాత్మనే। శ్రీరామ మంత్రోపనిషద్విద్యావిషక్త్రృతివేశ్మనే। నిత్యాన్నదానశౌండాయ బ్రహ్మవర్చసశాలినే। అస్మైహారితగోత్రాయధీమతే పెద్దియజ్వనే। ప్రాదాత్త్రిలింగవిషయే కంద్రవాటాఖ్యసీమని। శ్రీనందమూరు నామానం గ్రామం పారే మలాపహం — అస్యగ్రామస్యసీమాచిహ్నని దేశభాషయాలిఖ్యన్తే........విద్యాధికారీ శ్రీనాథో వీర శ్రీకమ భూపతేః। అకరోదంకరో వాచాం నిర్మలం ధర్మశాసనమ్॥ వీరనారాయణస్య.

ఆలపాటివేమవరం తామ్రశాసనము.

1. కళ్యాణంజగతాం, 2. లీలాద్యూత, 3. భవతుభవతాం, 4. తమోహంతాం, 5. యన్మాళానిహితం, 6. తస్మాదభూత్, 7. వేమక్షితీశో 8. మాచక్షోణి, 9. వేమాధిపో, 10. చూడామణిః, 11. సోయం వేమమహీపాలో, 12. శ్రీశాకాబ్దే పయోరాశి రామరామేందు సమ్మితే। నందనే మాసిమాఘాఖ్యే శివరాత్ర్యాం రవిగ్రహే। పితుఃపితామహో యస్య మహానీయ యశోనిధిః। మాధవో నామ మేధావీ విశ్వవిద్యావిహారభూః। పితామహో మహావిద్యో యస్య శ్రీగుండయార్యధీః। వదాదీనాం విశుద్ధానాం విద్యానాం జన్మమందిరం। శాపానుగ్రహదక్షో లక్ష్మీనరసింహమంత్రసంసిద్ధః। సకలకవిసార్వభౌమో మాధవభట్టః పితాయస్య। శ్రీవిశ్వేశ్వరవిదుషే భారద్వాజాన్వయావతంసాయ స్మయవిరహితాయ తస్మై విద్యావినయాన్వితాయ పుణ్యాయ। ప్రాదాత్త్రిలింగవిషయే వెల్నాండౌ మనో

రథే । తుంగభద్రా తరంగిణ్యాః ప్రతీరే పర్యవస్థితం। ఆలపాడురితిఖ్యాతం గ్రామమాచంద్రతారకం । సాష్టైశ్వర్యం సాష్టభోగం ధారాపూర్వం ధరాధిపః । అస్యగ్రామస్య సీమాచిహ్నాని దేశభాషయాలిఖ్యన్తే.....స్వదత్తాత్. విద్యాధికారీ శ్రీనాథో వీరశ్రీవేమభూపతేః । అకరో దాకరో వాచాం నిర్మలం ధర్మశాసనమ్॥ వీరనారాయణస్య.

రుద్రవరం తామ్రశాసనము.

1 కళ్యాణంజగతాం, 2 లీలాద్యూతజితాం, 3 మానుషాకార, 4 తమోహరేతాం, 5 యస్మాక్షా, 6 తస్మాదభూత్, 7 వేమక్షితిశో 8 మాచ క్షోణిపతిః, 9 చూడామణిర్నృపాణాం, 10 అభిమన్యుకరగ్రాహ్యం, 11 యతీకృత్తగానసమయే, 12 శ్రీశైలేస్థిరమూలతాం, 13 శాకాబ్దే శశివార్ధివిశ్వగణితే వర్షే వికార్యాహ్వయే।మాసే మార్గశిరోభిధే గ్రహపతౌ చాపంగమాసేదుషి । సోయం విప్రగణాయ వేదవిదుషే ధారాపయఃపూర్వకం । గ్రామం రుద్రవరాహ్వయం గుణనిధి శ్రీవీరనారాయణః॥ (క్రియాపదములేదు). 14 అథాస్మిన్ వేమభూపతినా సాష్టైశ్వర్యం సాష్టభోగంచ సర్వమాన్యతయా దత్తే కోటభూమివిభూషణే రుద్రవరనామని గ్రామే వేదశాస్త్రపారంగతాః శ్రౌతస్మార్తానుష్ఠాననిష్ఠాః అనూచానసంతతయః ప్రతిగ్రహీతారో వర్ణ్యంతే 15 బ్రహ్మసూర్యాది సిద్ధాంతరహస్యార్థకోవిదః । జ్యోతిషజ్యోతిషాయే సత్రికాల్యముపలక్షితం, 16 సోయం పోతయభట్టస్య పౌత్రో గుండయభట్టస్య పౌత్రః పెద్దియజ్వనః పుత్రః గంగాధరజ్యోతిషికాగ్రజన్మా రామచంద్రజ్యోతిషికః హారితగోత్రః త్రయస్త్రింశద్భాగః ఇత్యాది—గ్రామసీమాచిహ్నాని. స్వదత్తామిత్యాది—విద్యాధికారీ శ్రీనాథో వీరశ్రీవేమభూపతేః.

మూలఁగూరమ్మ కొండమీఁది శాసనము.

ఈశాసనమును అమీనాబాదునుండి నేనే పరిశీలించి వచ్చితిని. అది కొండమీద గుడికడ నారుబండపై చెక్కఁబడియున్నది. ఇరువది బంతు లున్నవి. $8\frac{1}{2}$ బంతులు స్పష్టముగా చెక్కఁబడినవి. అవి యిందుదాహరింపఁబడిన రెండుపద్యములు. $11\frac{1}{2}$ బంతులు అక్షరములు పయిపయిని చెక్కఁబడినవి గావున కొంతకొంత చెఱిగిపోయినవి, చదువరాకున్నవి. అందు పడిదరము మూలఁగూరు పలకలూరు గ్రామముల సీమాచిహ్నలు వ్రాయఁబడినట్టు కొంతకొంత చదువఁదగియుండుటచేఁ దెలిసికొనఁగల్గినాను. "విశ్వోత్తరుం డన్న వేమభూపాలుండు" అని స్పష్టముగా శాసనమునఁ గానవచ్చుచున్నది. ఆరెండు సీసపద్యములు నొక్కనిచేఁ జెక్కఁబడినవే. పెదకోమటివేమారెడ్డినాటివే. మొదటిపద్యము అనవేమారెడ్డిధర్మమును జెప్పునదే.

సీ. శాకాబ్దములు సహస్రమును నిన్నూటతొంబదిరెనిమిది యను భవ్యసంఖ్య
గలిగి యొప్పారెడు నలవత్సరంబున మాఘమాసము పూర్ణిమాదినమున
విశ్వోత్తరుం డన్న వేమభూపాలుండు తమకులస్వామిని కమ్రతకిరణ
రేఖావతంసకు శ్రీమూలఁగూరమ్మ కఖిలజగన్మాత కంగరంగ

గీ. భోగసంసిద్ధికై ధారవోసియిచ్చె గ్రామములుమూఁడుం శ్రీకోటభూమియందుఁ
బడిదరమువూలగూరంబ(న)పలకలూరుదానఖచరేంద్రుడాచంద్రతారకముగ.

సీ. శ్రీమపరిపాలిత సామ్రాజ్యసింహాసనాధ్యాసియై యఖిలరాజాధిరాజ
పరమేశ్వరుం డాజిపార్థుండు పెదకోమటన్న వేమాధీశుఁ డర్థిమగభి
తన కూర్మిపినతండ్రి యనవేమభూపతి చేసినపుణ్యమూర్జితముగాఁగ
నీ గ్రామములుమూఁటి కెల్లకాలంబు భోగైశ్వర్యసర్వమాన్యతల నొసఁగె

గీ॥ నంబికకు మూలఁగూరమ్మ కఖిలజనని కర్థిఁగట్టించె భువనమోహనముగాఁగ
సముథితోన్నతి నభ్రంకషంబులైన గుడియుఁబ్రాకారవలయంబుఁ గొమరు
మిగుల.

కొండూరుశాసనము.

ఇది గొప్పతామ్రశాసనము. అముద్రితము. ఓరియంటల్ లైబ్రరిలో నున్నది. విస్తరభీతిచే సమగ్రముగా నుదాహరింపఁ జాలకున్నాఁడను. శ్లో. మరీచి బ్రహ్మణః పూర్వం బ్రహ్మణ్యం కాశ్యపోఽజని। జగత్పితామహో యస్య సాక్షాద్దేవః పితామహః.......తదన్వయే సముత్పన్నా బ్రహ్మణ్యా బ్రహ్మవాదినః। యజ్వానస్సర్వయజూషాం దృష్టాంతా దృష్టిపావనాః। తేషాం మహోన్నతే వంశే సంజాతో రాజభూషణః। సువృత్తో రుచిరః కశ్చిన్ముక్తామణిరివ ద్విజః। సర్వజ్ఞతా మనితరాస్పద మీశ్వరత్వం। లోకోత్తరం సుచరితం జితమన్మథత్వం। ఆశుప్రసాదమపి సత్ఫలదం విలోక్య।యం చంద్రభూషణమితి ప్రవదంతి లోకాః......విశ్వం విస్మయతే య స్స్వగుణగ్రామైః ప్రతిక్షణం సర్వజ్ఞః క్రియాశక్తి రాత్మా యస్య తపోమయః......తస్య శ్రీచంద్రభూషణాచార్యస్య చరణసరసిజ......రాజాధిరాజో మహారాజ పరమేశ్వరశ్రీమన్మహామండలేశ్వర శ్రీవీరబుక్కభూపాలః......చంద్రభూషణాచార్యాయ......రిపుబలారణ్యసమున్మూలన నిజభుజశ్రమవిజయమహోత్సవం......సమర్పితవాన్ - కించ శ్రీచంద్రభూషణాచార్యపదపంకజయోస్తథా గ్రామం కొండూరునామానం బుక్కక్ష్మాపతిరార్పయత్......యతీంద్రస్య క్రియాశక్తిగురోః ప్రీతయే శ్రీచంద్రభూషణాచార్యః......కొండూరునామానం గ్రామం ద్విపంచాశద్బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రజాయ క్రియాశక్తి గురోరుపదేశయతి నామ్నా తస్య గ్రామస్య దేవేశపురమితి నామ కృతవాన్.

నవనాథచరిత్ర పీఠికనుండి.

ద్వి. ఒకనాఁడు మద్భాగ్యయోగంబుకతన, శ్రీమహనీయప్రసిద్ధిఁ బెంపెసఁగు, శ్రీమల్లికార్జున శ్రీమహాలింగ, సర్వలోకోత్తమ సామ్రాజ్యభార, నిర్వాహకప్రౌఢనీతికోవిదుఁడు, కుహనాబిరుదజైనకోలాహలుండు, మహి-

తబిజ్జలరాయమానమర్దనుఁడు, సన్నుతశైవదీక్షాగురుం డనఁగ, సన్నాహ
గజపతిసప్తాంగహరుఁడు, శ్వేతాంబర ప్రాణ వితత జీమూత, జాతమహో
దగ్ర జంఝానిలంబు, పరసమయాంభోధి బడబానలుండు, పరశైవాగత
వజ్రపంజరుఁడు, మలముక్తిక కంఠమాలిక మెఱయఁ, గరభూషణంబుల
గలవజ్రరుచులు, పసగి నభోమణిప్రభలపై నడఁగ, తళతళమను నవరత్న
మాణిక్య, లలితకాంతులు కపోలములపైఁ బొలయ, సవరగాఁ జుట్టిన జడల
నెట్టెమునఁ, జివురుకెంజాయమించిన పాగ మెఱయ, పాలుపుగాఁ గర్పూరమున
మేళవించి, పలుచగా నలఁదిన భసితాంగరాగ, సన్నుతోజ్జ్వలకాంతిచంద్రి
కల జనుల, కన్నుఁగల్వలకు వికాసంబు సొంప, ప్రమథవర్గము గొల్వ రజ
తాద్రిమీఁద, ప్రమదమారఁగనున్న పరమేశుఁడనఁగ..............రూఢి
కెక్కిన మునీంద్రులు తత్త్వవిదులు, మఱి పదవాక్యప్రమాణజ్ఞులగుచు, బరగు
విద్వాంసులు బహువిధకావ్య, నాటకాలంకారనైపుణీజాల, జాటువ
కెక్కిన సత్కవీశ్వరులు, నల రాగదోషంబు లాఱునెన్మిదియుఁ, దొలఁగించి
గుణము లైదును రెండు నెలమిఁ, దఱకొని గాత్రియంత్రమ్ముల నేర్పు, గలిగి
వాసికెక్కు గాయకోత్తములు..............దొరలు భృత్యులు నమా
త్యులు పురోహితులు, పరిచారకులు రాయబారులు వైద్యవరులు దైవజ్ఞులు
పరుసతోఁ గొలువ..............నిరుపమశివతత్త్వ నిర్మలమతికి, పావను
వసు సర్వభాషాదిశేష, కోవిదవసు రాయగురుశిఖామణికి, దుర్వార శైవ
సింధురమృగేంద్రునకు, సర్వజ్ఞునకు ముక్తిశాంతరాయునికి.

దాక్షారామ శాసనము.

"శకవర్షంబులు ౧౩౦౩ గు నేంటి వైశాఖ శు ౧౦ గు"

సీ. నందిదీపావళి నాట్యకల్యాణహోమ శనివారగయార్క్యమండపములు
తిరుచుట్టుమాలియ దివ్యలింగంబులు గుళ్లువజ్రంపు దాకోటగోపు

రములు శాతాళగేహములు సోపానభాండాంగార వివిధధాన్యాలయములు
వంటయిండ్లు (?) చతుర్ద్వారవాటములు (ను) ప్రేమదాక్షారామభీమనాథు

గీ. నగరనాచంద్రతారకోన్నతులు దిశల । వెలయఁజేయించె ననవేము
(వేమురాను?) । విజయచండ్రముని? జగతొబ్బగండఁడు పహిత । ఖండనోద్ధ
తదోర్దండమండనుండు.

సీ. అమరాద్రిభీమేశ్వరావాస మభిషిక్తకము శ్రీసప్తగోదావరంబు
వలయాచలేంద్రంబు వజ్రంపుప్రాకోట కులపర్వతంబులు గోపురములు
తిరుచుట్టుమాలియ యరవిందజాండ మమర్త్యలోకము నాట్యమండపంబు
పరివారదేవతాభవనంబు లీచతుర్దశభువనమ్ములు (దా) రకములు

గీ. కనకకుంభలతులుగాఁగ దాక్షారామ, మన్నవి (పోతి?) వేమనానుజుండు
కడు నపూర్వపృష్టిగావించి శాసనకెక్క- (శ్రీవేమ నియతయశుఁడు?)

—ప్రకాశభారతీయోగికావ్యము.